નિર્જરા અધિકાર

ગાથા ૧૮૩ થી ૨૩૬

- ભાષા ટીકાકારનું મંગલાચરણ:

રાગાદિકના શૈથિલ્ય, નવો બંધ દીધી તેહ;
પૂર્વ ઉદયમાં સ્વસ્થ રહે, નમું નિર્જરાગેહ.

- પહેલા રાગાદિકના શૈથિલ્ય (અભાવ થવાથી) અભાવ નવું કર્મ આવતું નથી અને જૂના કર્મનો બંધ દીધી તેને દીધી નાખે છે. અને પૂર્વના ઉદય આવી જશે, એમાં સમતા રાખે. એ નિર્જરાગૃહને નમસ્કાર કરું છું.

- "પ્રથમ ટીકાકાર આચાર્ય મહારાજ કહે છે કે 'હવે નિર્જરા પ્રવેશ કરે છે.' અહીં નાટકની અપેક્ષા લીધી છે. સંવરનો વેશ પૂરો થયો, હવે નિર્જરાનો વેશ આવે છે.

- અહીં નવતત્ત્વનું નૃત્ય છે; આત્મા જ્ઞાનાનંદ નાચ છે એ નાચે છે એમાંથી પરિણામે છે. આત્મામાં જે છે એ પુણ્ય-પાપ રહિત થઈને નાચે છે એમાંથી શુદ્ધ પણે પરિણામે છે. 'તેથી એક નૃત્યના અખાડામાં નૃત્ય કરનાર સ્વાંગ ધારણ કરીને પ્રવેશ કરે છે તેમ અહીં રંગભૂમિમાં નિર્જરાનો સ્વાંગ પ્રવેશ કરે છે.

ઉત્થાનિકા: હવે સર્વ સ્વાঙ્গને યથાર્થ જાણનારું જે સ્વયંજ્ઞાન છે તેને મંગલરૂપ જાણીને આચાર્યદેવ મંગલ અર્થે પ્રથમ તેને જ-નિર્મળ જ્ઞાનજ્યોતિને જ-પ્રગટ કરે છે.

- જ્ઞાનાવરણ એટલે જે જ્ઞાનવાન આત્મા, એ પ્રગટ થાય છે, એમાં પ્રથમ જ્ઞાનજ્યોતિને પ્રગટ કરે છે.

ગાથા-૧૩૩

(હરિગીત)

રાગાદિ આસ્રવ રોકીને નિજ નિર્ધાર ધુરા ધારતો,
આગામી કર્મ તણાને દૂરેથી સંવર સાધતો;
ફળાય આતમ નિર્જરારૂપ પૂર્વ કર્મ દહન કરે,
તેથી દહે જ્ઞાનજ્યોતિ રાગાગ્નિ મૂર્છિત ઊઠે. ગા.૧૩૩.

ભાવાર્થ: પરમ સંવર, રાગાદિ આસ્રવોને રોકવાથી પોતાની નિર્ધાર-ધુરાને ધારણ કરીને (-પોતાના નિર્ધારને ટકાવીને), તમારા આગામી કર્મને અત્યંતપણે દૂરથી જ રોકતો હોતો છે; અને જે પૂર્વે (સંવર થયા પહેલાં) બંધાયેલું કર્મ છે તેને ઊગવાને લીધે નિર્જરા (-નિર્જરારૂપી અગ્નિ) ફળાય છે કે જેથી જ્ઞાનજ્યોતિ નિરાકરણ થઈ થકી (સ્વીને) રાગાદિકોનો વડે મૂર્છિત થતી નથી - સદા અમૂર્છિત રહે છે.

ટીકાર્થ: સંવર થયા પછી નવાં કર્મનો બંધાતા નથી. જે પૂર્વે બંધાયાં હતાં તે ત્યારે નિર્જરે છે ત્યારે જ્ઞાનનું અજ્ઞાન દૂર થઈને જ્ઞાન એવું થાય છે કે ફરીને રાગાદિરૂપે પરિણમતું નથી - સદા યથારૂપ જ રહે છે.

સારાંશ: **પરમ સંવર** શબ્દ પહેલો આવ્યો ને? એ (સદા) મંગલિત છે. પરમ સંવર

અંતરે ઉત્તર સંગર. નીચે બોધિ મુમુક્ષાને સમ્યગ્દર્શન અને સ્થૂળની સ્થિરતાનો અંશ છે અંતરાગ સંગર છે, પાંચમે વિશેષ છે, છઠ્ઠે વિશેષ છે, પરંતુ કોઈ તો અંતરંગ ગર્ભ ત્યાં રાગાદિ બાધ અંગો ઉત્તર સંગર નાગાનિતમાં તેવો મોટો છે.

- અનંત શક્તિઓનો પિંડ, તેને જેણે ઉત્તરપણે પકડ્યો છે અને સ્થિર થયો છે, એને અહીં પરમ સંગર તે છે. બાકી તો પરમ સંગરની સામે પક્ષે તો પરમ કારણ. અનંત કેવળ પામ્યા નિર્વાણ આદિનો કેવળ સંગારને પરમ ઉત્તર કારણ થયો છે. વર્ત અને વિગોદના ભવો ચાર તરફનો એનું દુઃખ સંભળાયું ન બાધ એવા એવો દુઃખો સહન થયાં છે. સત્યો છે પણ સત્યો ગયા નહિ. એ સ્થૂળની વિપરીત માન્યતા અને વિપરીત કારણોને તરણે. તેને સ્થૂળના અવિપરીત આચરણોને તરણે) પરમ સંગર (પ્યાર થયો છે). અનંત અનંત દુઃખને મૂળથી ઉખાડ પરમ સંગર છે.

- 'રાગાદિ કારણોને રોકવાને મોનાની તરફ-ધ્રુવને ધારણ કરીને (-મોનાના તરફને અંતરાગર સંભાળીને) મોનાનું ત્યાં કા સંભાળ્યું ? બધું ત્યાં અને નહિ. નિજ-ધ્રુવ- ધ્રુવ' [અહીં] મોનાનું સ્થાન, મોનાની મર્યાદાને ધારણ કરી છે, એટલે ? બધા કારણ આવતા નહિ. રાગાદિ રોકવાનું ત્યાં છે કે સંગરનો હેતુ છે, મર્યાદા છે.

- 'સમસ્ત આગાગી તરફને આકર્ષણપણે દૂરથી જ રોકતો ઊભો છે;' સમસ્ત કાગાગ ત્યાં બધું એટલે પરમ સંગર જાણો. એટલે તો અંતરંગ કારણે સંગર થયાને, અંતરંગ નિર્જરા થયાને વિકાસ ધાર, એવું નાંગાનિત ત્યું છે. જેમાં કારણ રોકાઈ બાધ એટલે સંગરની મોટપ છે [જેમ] મોટો માણસ હોય એની પાસે સાધારણ માણસ વાત કરવા આવતા શોભે નહિ.

- દૂરથી એટલે ? ? આવે છે અને પછી આટલું છે એમ નહિ. એ સ્થૂળમાં એટલી દૃષ્ટિ (દર્શન) સ્થિર થયો છે ? જે[કે] કારણ નામમાત્ર પણ કાયમ નથી. એવું જ પ્રભુનું સ્વરૂપ છે, ? જે સ્થૂળની દૃષ્ટિ અને સંભાળ થતાં, આગાગી કારણ દૂરથી રોકતો ઊભો છે.

- 'અંતરંગપણે': અંતરંગ એટલે મોનાની મોટપને કારણને રોકતો, અટકાવતો ઊભો છે. તેને નિર્જરાની વ્યાખ્યા કરે છે:-

- 'અને જે પૂર્વે (સંગર થયા પહેલાં) બંધાયેલું ત્યાં છે તેને બાળવાને તેને નિર્જરા (-નિર્જરારૂપ આત્મા) કહેવાય છે': પ્રથમ નાના પૂર્વે, પહેલાં નાના બંધાયેલું ત્યાં, તેને બાળવાને [એટલે ?] જે તરફથી પકડાય છે, એને અંતરંગની ધ્યાનો ત્યાં છે. પરમાણુની તરફથી પકડાય છે તે અંતરંગ ધાર, એવો એને તે સમયે સ્વભાવ છે, એને અહીં 'બાળવાને' એવો અર્થ ત્યાં છે. મોને સ્થૂળમાં સ્થિર અને આનંદમાં મગ્ન છે તેથી તેને બધું ત્યાં (બંધાતું નથી).

- ત્યાં બળવા કોણ ? કેવી રીતે બળે ? કેવી દૃષ્ટિની પકડાય બળે) એ તરફથી જે પકડાય હતી એને કારણના આનંદના સ્વભાવની ઉત્પત્તિ તે પકડાય અંતરંગ થઈ એને બાળી એમ કહેવામાં આવે છે.

- પ્રભુ! તું અમૃતનો સાગર છો ને! તારી અખંડ શક્તિઓ કેવળી, જ્ઞાની જ્યોતિ

છે. એમાં તેણે શાંતિ મારે, દરકાર, ઘરે એવું છે નહિ.

'નિર્જરા (–નિર્જરારૂપ અકિંચન) કેવાય છે' [અર્થાત્] પૂર્વે બંધાયેલું તત્ત્વ છૂટી જાય છે; એમ તે છે. ઉદયમાં તો એમ આવ્યા જ કે!

નિર્જરા કેવાય છે. શુભના દળ પણે છે. અંદરમાં શુભના દળ, નિર્જરામાં શુભના પણે છે. નિર્જરાની વ્યાખ્યા જ એ છે– શુદ્ધિની વૃદ્ધિ.

'જ્ઞેય જ્ઞાનજ્યોતિ નિરાવરણ થઈ થકી (તેથી) રાગાદિભાવો વડે મૂર્છિત થતી નથી– સદા અમૂર્છિત રહે છે.': અંદર પૂર્વે જ્યાં નિર્જરા થઈ એટલે જ્ઞાનજ્યોતિ નિરાવરણ થઈ. નિરાવરણના એ અર્થ: અશુભના જે દળ તેનાથી આવરણ રહિત થઈ અને તત્ત્વ નિર્મળ હતું એનાથી આવરણ રહિત થયે. શુદ્ધિની વૃદ્ધિ તો થઈ, અશુભના દળ ગયા અને તત્ત્વ રહ્યું– એ નિરાવરણ થઈ.

'રાગાદિ ભાવો વડે મૂર્છિત થતી નથી– હવે રાગમાં રોકાતી નથી. જે શુભ કાર્યરૂપ, એ રાગમાં રોકાતું હતું એ [હવે] રાગમાં રોકાતું નથી, એકત્વ જ્ઞાનરૂપ ભાવમાં રોકાઈ ગયું છે. કહો! પૂર્વે અંદર થઈ ગયો. કોણ શેને મારગિત થયું છે.

'સદા અમૂર્છિત રહે છે': બહારથી નિરાવરણ થઈ તે અનંતકાળ અમૂર્છિત રહે છે. ત્રિકાળ નિરાવરણ વસ્તુ એ પર્યાયમાં નિરાવરણ થઈ ગઈ. ત્રિકાળી જ્ઞાયક-ભાવના સ્વભાવ નિરાવરણ છે. એને (દ્રવ્યને) તેણે કિ આવરણ છે નહિ. પર્યાયમાં જે અશુભનાનું આવરણ હતું અને તત્ત્વનું નિર્મળનું (આવરણ હતું) એ તો નિર્મળ છે, એની સાથે પરિણમે તેણે (રોકાતું નથી).

(સાંભળ્યું:) 'અંદર થયા પછી બધાં તત્ત્વ તો ઉદયના નહિ': જેટલે અંશે અંદરમાં શુભનાનાં આવરણ ગયાં એટલે અંશે તો એને આવરણ આવતું નથી.

જે પૂર્વે બંધાયાં હતાં તે તત્ત્વો જ્યારે નિર્જરે છે ત્યારે જ્ઞાનનું આવરણ દૂર થયાની જ્ઞાન એવું થાય છે કે તેથી રાગાદિરૂપે પરિણમતું નથી– સદા પ્રત્યક્ષરૂપ જ રહે છે!: કહો! અંતરાય પણ રાગાદિ રહિત દશા થઈ એ તેથી રાગરૂપે થતું નથી. હવે પર્યાય સદાય પ્રત્યક્ષરૂપ રહે છે. કોણ [ત્રિકાળ] વસ્તુ તો સદા પ્રત્યક્ષરૂપ હતી જ, પણ તેનો સ્વભાવ અને સ્વાંગના [તેનાં] અને [તેની] સ્વભાવ થતાં, સદાને માટે પ્રત્યક્ષરૂપ જ રહે છે. એવું મારગિત થયું.

ચિત્ર-૧૩૩ : દૃષ્ટિવાદ

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ- નવતત્ત્વનું નિરૂપણ શ્રી સમયસાર શાસ્ત્રમાં આ ચિત્રમાં કરાયું છે.
2. આત્મખ્યાતિ ટીકામાં તત્ત્વો અંગે પહેલી અંગ કારિકાને અખાડામાં નૃત્ય રૂપે છે- એ રીતે દરેક તત્ત્વનું નિરૂપણ રૂપકમાં કરાયું છે. તેમાં 'તત્ત્વો નાચે છે' એ ચિત્રનો અર્થ 'તત્ત્વો પરિણમે છે'- એમ થાય છે.
3. શ્રી સમયસારમાં જીવ-અજીવ, ત્રસ-સ્થાવર, પુણ્ય-પાપ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ, મોક્ષ અને સર્વવિશુદ્ધજ્ઞાન- આ ક્રમમાં નિરૂપણ રૂપકમાં કરાયું છે.
4. આ ચિત્રમાં આચાર્ય અમૃતચંદ્રે તત્ત્વોના સ્વાંગને ભજી તેનારા સમ્યગ્દૃષ્ટિનો મહિમા રૂપે મંગલિત થયું છે.
5. નિર્જરા સંવરપૂર્વક જ થાય એવું નથી જરૂરી નહિ.
6. આ ચિત્રમાં ચોથા-પાંચમા ગુણસ્થાનવર્તી સમ્યગ્દૃષ્ટિને પ્રચાર વિના સંવરની વાત રૂપકમાં કરાઈ છે.
7. અહીં વિકલ્પ તેવા માટે તૈયાર થયેલા કપડે પ્રચાર થયેલા 'પરમ (નિર્મળ) સંવર'ની વાત રૂપકમાં કરાઈ છે તે જે સમકિત આગામી ક્રમે રાખી છે.
8. [પરમ સંવર] 'સમકિત આગામી ક્રમે અત્યંતાભાવો દૂરથી જ રાખતો ગણાય છે.' લેખકશ્રીના આ ચિત્રમાં શોધ થયું છે તે દૂરથી આવી રહેતા અવરોધ નાબૂદના ક્રમે પરમ સંવર અવતરે છે.
9. ઉપરોક્ત ચિત્રનો આશય એમ છે તે ચોથામાં થયેલી દૃષ્ટિ અને સ્થિરતાને ત્યાંથી આસ્રવ નામમાત્ર પણ આવતો જ નહિ.
10. 'પૂર્વે બંધાયેલા કર્મને નિર્જરારૂપ અગ્નિ બાળે છે' અર્થાત્ પૂર્વબદ્ધ ઘાતિકર્મની પ્રકૃતિઓ તથા અઘાતિકર્મની પ્રકૃતિઓને શાતાવેદનીયરૂપ પરિણમાવે છે.
11. ઉપરોક્ત ચિત્રનો અર્થ એમ થાય છે તે પૂર્વબદ્ધ કર્મ સ્વયં આત્મરૂપે પરિણમે છે અને ઊડી જાય છે.
12. 'નિર્જરા ક્રિયા છે' અર્થાત્ અશુદ્ધિ રહે છે, શુદ્ધિ વધે છે અને કર્મ ઊડે છે.
13. 'જ્ઞાનજ્યોતિ નિરાવરણ થઈ' અર્થાત્ અશુદ્ધતા અને નિમિત્ત ત્યાં રહી ગયાં.
14. 'જ્ઞાનજ્યોતિ નિરાવરણ થઈ રહી (ટકીને) સંસારિતાનો વડ મૂળિયાં સહિત ઉખેડી નાખે- સદા અનુદિત રહે છે' અર્થાત્ શુદ્ધ ઉપયોગ જ્ઞાન ટકીને રહી પણ [સંસારિકાંત તિમ શુદ્ધિ] સંસારરૂપ પરિણામતું નથી.
15. જેટલા શુદ્ધિના સંવર પ્રચાર થતાં હોય છે એટલા જ શુદ્ધિના નિર્જરાના ક્રમમાં રહે છે.

ગાથા - ૧૮-૩

ઉત્થાનિકા:- હવે દ્રવ્યનિર્જરાનું સ્વરૂપ કહે છે:-

ગાથા:- ચેતન અચેતન દ્રવ્યનો ઉપભોગ ઇંદ્રિયો વડે
જે જે રૂપે સુદૃષ્ટિ તે જીવ નિર્જરાકરણ બને. ૧૮-૩.

ગાથાર્થ:- સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ જે ઇન્દ્રિયો વડે અચેતન કે ચેતન દ્રવ્યનો ઉપભોગ કરે છે તે જીવ નિર્જરાનું નિમિત્ત છે.

ભાવાર્થ:- સમ્યગ્દૃષ્ટિને જ્ઞાની કહ્યો છે અને જ્ઞાનીને રાગદ્વેષમોહનો અભાવ કહ્યો છે; માટે સમ્યગ્દૃષ્ટિ વૈરાગ્ય છે. તેને ઇન્દ્રિયો વડે ભોગ દ્વારા ભોગવતાં ભોગની સામગ્રી પ્રત્યે રાગ નથી. તે જાણે છે કે "આ (ભોગની સામગ્રી) પરદ્રવ્ય છે, મારે અને તેને કંઈ નાતો નથી. કર્મના ઉદયના નિમિત્તથી તેનો અને મારો સંયોગ-વિયોગ છે." જ્યાં સુધી તેને ચારિત્રમોહનો ઉદય આવતાં પીડા કરે છે અને મોહે ઉત્પન્ન કરેલી પીડાથી કંઈ થતાં નથી ત્યાં સુધી - જેમ રોગી રોગની પીડા કંઈ રીતે સહે ત્યારે તેનો ઔષધિ આદિનો ઉપાય કરે છે તેમ - ભોગોપભોગ સામગ્રી વડે વિષયરૂપ ઉપાય કરે છે; પરંતુ જેમ રોગી રોગને કે ઔષધિને ભલા જાણતો નથી તેમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ ચારિત્રમોહના ઉદયને કે ભોગોપભોગ સામગ્રીને ભલી જાણતો નથી. વળી નિશ્ચયથી તો, જ્ઞાનપણાને લીધે સમ્યગ્દૃષ્ટિ વૈરાગી ઉદયમાં આવેલા કર્મને માત્ર જાણી જ લે છે, તેના પ્રત્યે રાગદ્વેષ મોહ નથી. આ રીતે રાગદ્વેષ મોહ વિના જ તેના દ્વારા ભોગવતો હોવાથી તેને કર્મ આવવાનું નથી અને આવ્યા વિના આગામી બંધ થતો નથી અને ઉદયમાં આવેલું કર્મ તો ખોતાનો રસ દઈને ખરી જ જાય છે કારણ કે ઉદયમાં આવ્યા પછી કર્મની સત્તા રહી શકે જ નહિ. આ રીતે તેને નવો બંધ થતો નથી અને ઉદયમાં આવેલું કર્મ નિર્જરી ગયું તેથી તેને કેવળ નિર્જરા જ થઈ. માટે સમ્યગ્દૃષ્ટિ વૈરાગીના ભોગોપભોગને નિર્જરાનું જ નિમિત્ત કહેલાં આવ્યો છે. ફક્ત કર્મ ઉદયમાં આવતાં તેનું દ્રવ્ય ખરી ગયું તે દ્રવ્યનિર્જરા છે.

ટીકાર્થ:- (ગાથા): 'વૈરાગીનો ઉપભોગ નિર્જરા માટે જ છે (કેવળ નિર્જરાનું કારણ થાય છે)': સંસારીને શરીરમાં, ઇન્દ્રિયોમાં, વિષયમાં, ભોગમાં, સ્ત્રીમાં, કુટુંબમાં, આભરણમાં - વિષયમાત્રમાં ભાવીને પરમાંથી - સુખબુદ્ધિ થતી જાય છે. આસક્તિ-અભિલાષા એ એક જુદી વસ્તુ છે.

- આ દ્રવ્યનિર્જરા. વૈરાગનો ઉપભોગ નિર્જરા નામ કર્મ ખરવાનું કારણ થાય છે. વૈરાગી એને તીવ્ર તે જ્ઞાન સમ્યગ્દર્શનસહિત પુણ્ય-પાપથી વિરક્તબુદ્ધિ થઈ છે.
- 'રાગાદિ ભાવોના સદ્ભાવથી મિથ્યાદૃષ્ટિને અચેતન કે ચેતન દ્રવ્યનો ઉપભોગ બંધનું નિમિત્ત જ થાય છે': રાગમાં પ્રેમ રાખનાર, રાગમાં સુખ માનનાર, રાગમાં ઉત્સાહિત થઈ જનાર મિથ્યાદૃષ્ટિને ભલે તે અચેતનને ભોગવે કે ચેતનને - તે બંધનું જ નિમિત્ત થાય છે.
- અને બાકી એમ તો કે કર્મ દ્વારા ભોગવતા શક્ય જ નહિ. અડચણ વિના

એને ઉપભોગ શા રીતે છે? પણ એના નરકના
કહેલ જે રાગાદિ ઘણા તિને ભોગવે છે, ઇ સમોન અને અસોનને ભોગવે
છે એમ આરોપણ થાય છે.

- 'તે જ (ઉપભોગ), રાગાદિ ભાવોના અભાવથી સમ્યગ્દૃષ્ટિને નિર્જરાનું નિમિત્ત જ થાય છે. આથી (આ રીતથી) દ્રવ્યનિર્જરાનું સ્વરૂપ કહ્યું.'
- આ ગાથા મુનિ માટે પણ છે અંદર. મુનિને માટે સમોન શિષ્ય, ઉપકરણ કે અસોન-મોરપીંછી વગેરે અને કારણ જાણ સમોન એટલે રાગ. રાગનો પણ ઉપભોગ જ્ઞાનીને નહિ. પણ કહી એટલે ગુણસ્થાનક સમોન, અસોનની વાત નથી છે.
- 'અસોનના સોનના દ્રવ્યોનો ઉપભોગ...' એમ શબ્દ છે. દ્રવ્યની પર્યાયમાં રાગ થાય તેનો ઉપભોગ, એકલા ભાવ નહિ થી. [પરંતુ] કહેવાનો તો આશય એ છે.
- સમકિતીનો ભોગ નિર્જરાનો હેતુ છે, એમ આગમમાં કહ્યું છે? ભોગ નિર્જરાનો હેતુ હોય તો પછી ચારિત્રને અંગીકાર કરવાની જરૂર રહી નહિ. અહીંયા તો દૃષ્ટિનું માહાત્મ્ય બતાવ્યું છે. જ્ઞાની તો જેટલે અંશે અસ્થિરતાનો અંશ થઈગયો છે એ દુઃખ છે, અભાવ છે, જ્ઞાનીને એ ઉદયનું કારણ છે. → અજ્ઞાનીને
- એટલે તો એના ઉપભોગમાં દ્રવ્યનું નહિ હોય છે તેની (એને દ્રવ્યનો ઉપભોગ કહેવામાં આવ્યું. જ્ઞાની દ્રવ્યને કયો ભોગવે? અને દ્રવ્ય અને ભાવ દ્રવ્ય વચ્ચે કારણ કારણભાવ છે. કારણ કારણભાવમાં ખરદ્રવ્યને ભોગવે (એમ જ્ઞાની શું નહિ).
- એટલે ગુણસ્થાનક શુભરાગ દુઃખરૂપ છે, એનું વેદન (દુઃખરૂપ) છે [એ રીતે] પહેલી ગાથામાં કહેશે. સુખ દુઃખનું વેદન થાય છે અને પછી ખરી જાય છે, એ ભાવનિર્જરા કહેશે.
- 'રાગાદિ ભાવોના અભાવથી - એ એટલે કે [એમ] કહ્યું છે કે રાગનો રાગ નહિ અને રાગનો પ્રેમ નહિ. રાગમાં સુખબુદ્ધિ છોડી ગઈ છે. જ્ઞાની જેટલો રાગ છે એટલો ઉદય છે. ઉપમા ગુણસ્થાન શુદ્ધ રાગનો અંશ છે, રાગ આવે છે, તોય છે.
- 'નિર્જરાનું નિમિત્ત જ થાય છે': ક્ષયોપશમ નિર્જરા અને ક્ષયોપશમ ઉદય છે - એમ નહિ.
- 'ભોગ'નો અર્થ અંદર જરી રાગ આવે છે, પણ એમાં સુખ બુદ્ધિ નહિ. જરૂરના પદાર્થ જાણે છું, એમ એને ભાવ. નિર્વિકલ્પ આનંદરસ અભાવ એ શુભરાગનો ક્યા પણ જરૂરના ઘૂંટડા છે. એને રાગમાં રસ ક્યાં હોય?
- એટલે નિર્જરાનું નિમિત્ત છે એમ જે છે. જરીયે ઉદય નહિ. હવે આગળ કયા કહી છે? દૃષ્ટિનું જોર છે અને દૃષ્ટિમાં અંતરનો ભગવાન નજરે છે. પ્રભુ સ્વભાવથી ભરપૂર ભર્યો છે. એમાં જાણે અંદરમાં આદર થયા, એને ક્યાં શોધવું?
- ક્રિયાકાંડ તો ન હોય, ખરેખર તો રાત્રિભોજન પણ ન હોય. રાત્રિભોજનમાં અભાવ છે.
- રાગમાં જ્ઞાનીને ખેદ વર્તે છે. તેમાં તેનો રુચિ, રસ, ઉત્સાહ નથી નથી. તેથી તેનો ઉપભોગ નિર્જરાનું નિમિત્ત (કહ્યું છે). દૃષ્ટિના જોરથી અને દૃષ્ટિનો વિષય ભગવાન પૂર્ણાનંદ પ્રભુ, એને આશ્રયે એ કહેવામાં આવ્યું છે.
- આથી (આ રીતથી) દ્રવ્યનિર્જરાનું સ્વરૂપ કહ્યું.' નિર્જરાનું નિમિત્ત જ થાય છે એટલે નિમિત્તરૂપ થાય છે, એમ. નિમિત્ત જ છે એટલે નિર્જરાનું કારણ જ છે.

(ભાવાર્થ): 'સમ્યગ્દૃષ્ટિને જ્ઞાની કહ્યો છે અને જ્ઞાનીને રાગદ્વેષમોહનો અભાવ કહ્યો છે, માટે સમ્યગ્દૃષ્ટિ નિરાગી છે.' અર્થાનુગૂંથનો (અભાવ થયો છે) એ એટલે કે

તેને રાગ દ્વેષમાંથી અભાવ થયો છે. જ્ઞાનસ્વરૂપ [નિ.-૭]
પ્રભુ, એનો અનુભવ અને આનંદનો સ્વાદ આવ્યો એટલે જ્ઞાન શક્તિરૂપે જે પૂર્ણ હતું એમાંથી એકદેશે સ્વસંવેદનમાં પ્રગટ થયું તેથી તેને જાણી લીધો. અસ્થિર નામનો રાગ થોડો પણ તેમાં સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ ઊભી રહી છે તેથી તેને રાગદ્વેષમાંથી અભાવ થયો. રાગમાં રસ નથી, રાગથી નિવૃત્ત છે અને આત્માના રસમાં છે તો જ્ઞાનમાં રસ છે.

- તેને ઇન્દ્રિયો વડે જોયા હોય તોપણ તેને જોયાની સામગ્રી પ્રત્યે રાગ નથી. તે જાણે છે કે "આ (જોયાની સામગ્રી) પરદ્રવ્ય છે, મારે અને તેને કાંઈ નાતો નથી. ક્યારે દેહના નિમિત્તથી તેનો અને મારો સંયોગ-વિયોગ છે." પરદ્રવ્યને અને મારે પરસ્પર તો પણ સંબંધ નથી ત્યાં દ્રવ્ય-ગુણની તો વાત જ શું કરવી? તે તો દૂરની તે તે પર્યાય તેનાથી ભિન્ન (ન્યારી છે). પરદ્રવ્ય અને મારામાં અત્યંત અભાવ છે. જ્યારે દેહ છે તો સંયોગ દેખાય છે. એ દેહ ખરી જશે એટલે સંયોગ આવતો જશે. મારે અને એને કાંઈ સંબંધ છે જ નહિ.
- જ્યાં સુધી તેને શરીરમાંનો દેહ આત્મા જડ કરે છે અને મોટે ઉપદેશ દ્વારા જડ સહી શકતો નથી ત્યાં સુધી-જેમ રોગી રોગની જડ સહી શકે નહિ ત્યારે તેનો ઔષધિ આદિ વડે ઉપચાર કરે છે તેમ-જોયાપણાની સામગ્રી વડે વિકારરૂપ ઉપચાર કરે છે, પરંતુ જેમ રોગી રોગને કે ઔષધિને ભલા જાણતો નથી તેમ સ્વાધ્યાત્મિક શાસ્ત્રોના ઉપદેશને કે જોયાપણાની સામગ્રીને ભલા જાણતો નથી. આવું સામગ્રી સુધી આવું હવે અંતર પડે છે. અહાહા! અનંતપણે નથી અને [તે પોતે] ઉપચાર કરે છે.
- જે વાત કહી. અંદરમાં પોતે રાગ અને બહારની બધી સામગ્રી, એને ક્યાંય ભાન જાણતો નથી. જુઓ! આ નિયમ! ભાન જાણતો નથી તો જોયા કેમ કરે છે? અરે ભાઈ! એ તો ઠરાવ્યું નથી એટલે જરી અંદરમાં જોડાઈ જાય છે. તેથી ક્યારેક એનું નામ પડતાં એમ કરે (તો) એમ ન માને.
- બધી નિશ્ચયથી તો, જ્ઞાનાધ્યાને લક્ષે સ્વાધ્યાત્મિક ચિંતવન દ્વારમાં આવતા કર્મને જાણ જ તે છે, તેના પ્રત્યે તેને રાગદ્વેષ નથી. આ રીતે રાગદ્વેષ વિના જ તેના કેવળે જોયાપણાનું દેખી, અસ્તાય વિના અભાવમાં ઉદય થતો નથી અને દ્વારમાં આવેલું કર્મ પોતાનો રસ દઈને ખરી જ જાય છે ફરીથી કે દ્વારમાં આવ્યા પછી કર્મની સત્તા રહી શકે જ નહિ. આ રીતે તેને નવો બંધ થતો નથી અને દ્વારમાં આવેલું કર્મ નિર્જરી જાય છે તેથી તેને કેવળ નિર્જરા જ થાય. બહારથી વાત આવી કે રાગને દુઃખરૂપ જાણે, અંતરાય જાય, સામગ્રીમાં અંતરાય પરંતુ ખરેખર જુઓ તો એ વાત આવે છે નહિ. નિશ્ચયથી જો તપાસે તો તે જાણનાર-દેખનાર જ છે.
- રાગનો સ્વાદ જરીક દુઃખરૂપ લાગે, સામગ્રી પણ ઉપાધિ કરે એ તો અંતરંગમાની વાત કરી. અને અંતરંગમાંથી સંગ્રહ. બાકી તો રાગ આવે તેને જાણી લીધે છે. આ રીતે રાગવિના તેના કેવળે જોયાપણાનો ઉપાય ખરું તો, એટલે (એમ કહ્યું).
- તેને નવા કર્મ આવતા નથી. અસ્થિરતાનું નિર્જરાતો છે તો? નવા કર્મ આવતા નથી તો પછી બંધ ક્યાંથી થયો?
- દ્વારમાં આવે છે પણ ખરી જાય છે. પૂર્વમાં અજ્ઞાનભાવે બાંધેલો કર્મ તેનામાં

પડિયા છે. એ આવે છે, આપણા પણ વર્તમાન રિવાજો જોઈએ તે પુરાણા જોઈએ. જ્ઞાનીના રિવાજો તો તેના પુત્રને છે જ નહિ. સંસારમાં પડેલા [જ્ઞાની તેને] પોતાપણો જાણતા નથી અને અજ્ઞાની પોતાપણો જાણીને એને પોષે અને અનુસરે છે.

- હૃદયમાં આવ્યું એ તો પછી જ કાય. તો રાગરહિત થઈ તો નથી જાતો, ન થઈ તો અનંતુ પણ પછી જાય.
- નિમિત્ત એટલે નિર્જરાનું કારણ. [સમયસારમાં] જોઈએ તો નિર્જરાનું જ કારણ હૃદયમાં આવે છે. મિથ્યાત્વ જેમ ડોકીએથી પડીને ગયો જાય, પડી જાય એમ જ્ઞાનીને થયેલો મિથ્યાત્વ આવીને પડીને ગયો જાય છે. રાગ પણ આવ્યો એ આવ્યો કરીને એ રાગ આવવાનો નથી.
- માટે સમયસારમાં રિવાજની જોઈએ તો નિર્જરાનું જ નિમિત્ત હૃદયમાં આવ્યો છે. પુણ્ય થઈ હૃદયમાં આવીને તેનું ફળ પછી ગયું તે ફળનિર્જરા છે.'
- આ ફળનિર્જરાની વાત છે. ફળનિર્જરા એટલે થયેલા રાગનો હૃદય આવ્યો, સંસારમાં ફર્યા એ હૃદયમાં આવ્યા પછી નહીં, એ પછી ગયા.

ગાથા-૧૮૩: વિચારણા

નિ.-૮A

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) બતાવો:-

1. આ ગાથામાં ભાવનિર્જરાનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવ્યું છે.
2. જ્યારે જીવ એમ કહે છે કે સમ્યગ્દૃષ્ટિને ઇન્દ્રિયો તથા તેના વિષયોમાંથી સુખબુદ્ધિ ઉડી જાય છે અને ઊલટા જીવ એમ કહે છે કે તેને હજુ આસક્તિ-અસ્થિરતા છે; આ બન્ને વાત અંતબાજની વિરોધી છે.
3. સમ્યગ્દૃષ્ટિને ઇંદ્રિયમોહની અપેક્ષાએ વિષયોમાં સુખબુદ્ધિ રહેતી નથી, પરંતુ ચારિત્ર-મોહની અપેક્ષાએ અસ્થિરતાની આસક્તિ રહે છે. આ બન્ને વાત અંતરાયે હોય છે.
4. હું તારે નિર્વાહક છું, પરંતુ જ્યાં દ્રવ્ય ઊલટ દ્રવ્યનું કાર્ય કરતા ન હોવાથી મારે ઇન્દ્રિયોના વિષયોના ભોગથી ઉપેક્ષા થતા નથી.
5. સમ્યગ્દૃષ્ટિની જેમ મારે પણ વિષયોમાં સુખબુદ્ધિ રહી નથી તેથી વિષયોના ઉપભોગથી મારે પણ ઉપેક્ષા થતા નથી.
6. આત્મા વિષયોને તો ભોગવી શકતો નથી, પરંતુ વિષયોના તરફનો જે રાગાદિભાવ છે તેનાને ભોગવે છે; તોપણ તેને ઉપેક્ષા જરૂર થાય છે.
7. જેમ જૂનું દેવું ચૂકવવા માટે નવું દેવું કરનાર પુરુષનું દેવું કદી ચૂકવાતું નથી તેમજ કર્મ ઉદય પામીને ખરી જતા હોવા છતાં પણ નવા કર્મના બંધ ઉપરાંત તરત નિર્વાહકને કદી નિર્જરા થતી નથી.
8. આ ગાથામાં સેવન તથા અસેવન દ્વારા ભોગવી વાપરવામાં આવે છે માટે આ ગાથા મુનિને લાગુ પડતી નથી.
9. વિષય આદિ સેવન દ્વારા અને નિવૃત્તિ (ગોરવિંદી, ત્રાંબુ)આદિ અસેવન દ્વારા ઉપેક્ષા ભોગવે તરત મુનિને પણ આ ગાથા લાગુ પડે છે.
10. અહીં 'અસેવન દ્વારા ઉપભોગ'નો અર્થ જ્યાંસુધી તેનો રાગ ન ઘટે ત્યાં
11. આ ગાથાનો સારાંશ એમ છે કે સમ્યગ્જ્ઞાનીને વિષય પણ પુરાવો ઉપેક્ષા થતા નથી, ફક્ત નિર્જરા જ થાય છે.
12. સંસ્તિની ભોગ નિર્જરાનો હેતુ છે એમ આ ગાથામાં સ્પષ્ટ રીતે કહેવામાં આવ્યું છે, તેથી મોક્ષની પ્રાપ્તિમાટે ચારિત્ર સંગીકાર કરવાની તેવી જરૂર નથી.
13. 'સંસ્તિનો ભોગ નિર્જરાનો હેતુ છે'-એ દ્રાવ્યપ્રધાન કથન છે.
14. સંસ્તિની વિષયોને ભોગવે છે ત્યાં તેજ સમયે ખોટે ઝેરના ખાતાં ખાતો હોય એમ માને છે- આ વાત સુસંગત નથી.
15. જ્ઞાનનો કંઈક તો ન ખાયું કોઈકે, પરંતુ ઈતિશ્રી નિયમના અજ્ઞાનમાં શાસ્ત્રભોજન કરવામાં આવતાં તેવી પાપ નથી.

(૨) સાચું કે ખોટું (T/F) બતાવો:-

1. મારે મારા દ્રવ્ય-ગુણ મારા સંયોગમાં કાયમ રહેતાં કર્મ, નોકર્મના દ્રવ્ય-ગુણથી નહિ જુદાં છે પરંતુ તેમની પર્યાય મારી પર્યાય સાથે જરૂર સંકળાયેલા છે.
2. જ્ઞાની ઉદયમાં આવતા કર્મને માત્ર જાણી જ લે છે કારણ તેને નિર્વાહક અને અનંતાનુબંધી સંબંધી રાગ હોય માટે થતા નથી, માટે તેને કાયમ ઉપેક્ષા થતા નથી

પ્રાણ કહેવાય છે.

3. હૃદયમાં કોષોના ફરતી તેના સંકુચનને પરાણે નિષ્ક્રિય થઈ જાય છે.

4. શ્વાસીને પૂર્ણ સ્વતંત્ર અવસ્થામાં ઉધાડવાના કારણે હૃદયમાં કોષોને પાછી જાય અને તેને નવા ફરીથી ઉર્જા ન થાય - તેને કહેવાય ઈજાનિર્જરા થતી છે.

ઉત્થાનિકા:- હવે ભાવનિર્જરાનું સ્વરૂપ કહે છે:-

ગાથા:- વત્થુ પઠે ઉવઓગો નિયયા સુહ વા દુઃખ હોઇ છે,
સો ઉદિન્ન સુહદુઃખ ભાવો ખલુ નિજ્જરા હોઇ ૧૮૪.

ગાથાર્થ:- વસ્તુ ભોગવવામાં આવતાં, સુખ અથવા દુઃખ નિયમથી ઉત્પન્ન થાય છે; ઉદય થયેલાં એવાં ઉત્પન્ન થયેલાં તે સુખ દુઃખને વેદે છે - અનુભવે છે, પછી તે (સુખ દુઃખરૂપ ભાવ) નિર્જરી જાય છે.

ભાવાર્થ:- પરદ્રવ્ય ભોગવતાં, ત્યના ઉદયના નિમિત્તે જીવને સુખરૂપ અથવા દુઃખરૂપ ભાવ નિયમથી ઉત્પન્ન થાય છે.

[અ] મિથ્યાદૃષ્ટિને રાગાદિને લીધે તે ભાવ આગામી બંધ કરીને નિર્જરે છે તેને નિર્જરી ફરી થતા નથી; માટે મિથ્યાદૃષ્ટિને પરદ્રવ્ય ભોગવતાં બંધ જ થાય છે.

[બ] સમ્યગ્દૃષ્ટિને રાગાદિ નહીં હોવાથી આગામી બંધ થયા વિના જ તે ભાવ નિર્જરી જાય છે તેને નિર્જરી ફરી થતા નથી; માટે સમ્યગ્દૃષ્ટિને પરદ્રવ્ય ભોગવતાં નિર્જરા જ થાય છે.

- આ રીતે સમ્યગ્દૃષ્ટિને ભાવનિર્જરા થાય છે.

સારાંશ:- - ભાવનિર્જરા એટલે? અશુદ્ધતાના ઘટાડો થાય જરી પરંતુ એ નરક ખરી જાય. ધર્મીને પણ જરી રાગનું વેદન આવે પરંતુ એ વેદન ખરી જાય છે.

- 'પરદ્રવ્ય ભોગવતાં આવતાં, તેના નિમિત્તે સુખરૂપ અથવા દુઃખરૂપ જીવનો ભાવ નિયમથી જ ઉદય થાય છે અર્થાત્ ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે જ વેદન થાય અને અશાતા - એ બે પ્રકારોને અનિત્યનું જ છે (અર્થાત્ વેદન બે પ્રકારનું જ છે - શાતારૂપ અને અશાતારૂપ.)': પરદ્રવ્ય ભોગવી શકાતાં નથી, પરંતુ ભોગવી જાય છે એ જ જરૂર છે. ભોગવી જાય તે છે. ભોગવી જાય એમ છે? આ વાત, પરંતુ વેદાય ખરી છે. અજ્ઞાની દુનિયા એ રીતે માને છે! એ દૃષ્ટિએ વાત નિયમથી ફરી છે.

- ધર્મીને પણ જરી રાગ અને દોષનું વેદન આવી જાય છે. એ બંને છે એવું ખરી જાય છે. આવે, અંત આવી થયું (ત્યાં) ખરી જાય છે. આ ભાવનિર્જરા છે.

- સમ્યગ્દૃષ્ટિને પણ સંયોગોનો રાગાદિ પણ તિર્યંચ છે એવું ભાન હોવા છતાં ત્યના ઉદય ઘટતા જરી જતાંમાં સ્વયં જ સુખ, દુઃખની ઉત્પત્તિ - કાલાતિની ઉત્પત્તિ થાય છે, નિયમથી થાય છે એમ છે છે. સુખ કે દુઃખની ઉત્પત્તિ ઉપાદાન અને ઉત્પત્તિ તો દોષ છે - જ્ઞાનીને પણ.

- શાતા-અશાતાનો ઉદય તો સંયોગ (છે), બાહ્ય સંયોગની ઉપાદાન સ્થાનેથી છે પરંતુ એમાં નિમિત્ત શાતા-અશાતાનું છે, પરંતુ તેના ઘટક નિર્જરા જાય છે એટલે એ જીવનું સુખ, દુઃખ-શાતા, અશાતાથી થયું એમ તેઓમાં આવે છે.

- શાતા-અશાતાના સંયોગના સમયમાં એવું નહીં જરી ત્યાં જાય છે એટલે જરી સુખ-દુઃખની ઉત્પત્તિ - વેદન જરી થાય છે, નિયમથી થાય છે એમ તેનું. નિયતિ થતું નથી, એમ નહિ. આ સુખ દુઃખની ઉત્પત્તિ જ્ઞાનીને થાય છે, તે વેદાય છે.

- 'જ્યારે તે (સુખરૂપ અથવા દુઃખરૂપ) ભાવ વેદાય છે ત્યારે મિથ્યાદૃષ્ટિને,

રાગાદિ ભાવોના સદ્ભાવથી બંધનું નિમિત્ત થવાને (તે ભાવ) નિર્જરા છતાં (ખરેખર) નહિ નિર્જર્યો હતો, બંધ જ થાય છે;

- મિથ્યાદૃષ્ટિ અજ્ઞાને કરીને જાણનાર, પદાર્થને જ જાણનાર, તેને રાગ-દ્વેષને વિરાગ તીવ્રપદાર્થમાં જે સુખદુઃખનું વેદન થયું [તે] તેને બંધનું નિમિત્ત થાય છે.

- દૃષ્ટિ અને જ્ઞાનની પદાર્થ છે એટલે (વેદનની પદાર્થમાં) નાશ તો થયો જ. અને રાગનું જરી વેદન કાળું અને ખરી ગયું; [પરંતુ] રાગનો ત્યાં પ્રેમ છે, એ રાગના પ્રેમને લઈને એ વેદન છે કે ખરી ગયું છતાં તેને નિર્જર્યું એમ ન કહેવાય.

- જેમ જડના ઉદય આવે અને ખરી જાય એમ આ પણ દૈવિત વેદન આવીને ખરી જશે. છતાં રાગની અંતરબુદ્ધિને લઈને તેના પ્રત્યે રાગ હોવાને લઈને બંધનું વિરાગ થઈને ખરશે. [તેથી] એ વેદન હતું તે ખરી ગયું હોવા છતાં તેને નિર્જર્યો કહેવાતો નથી, કેમ કે નવું બંધન થઈને ખર્યું છે.

- "પરંતુ સમ્યગ્દૃષ્ટિને, રાગાદિભાવોના અભાવથી બંધનું નિમિત્ત થયા વિના વિષય જ નિર્જરતાં કોઈથી (ખરેખર) નિર્જર્યો હોતો, નિર્જરા જ થાય છે."

- હવે સમ્યગ્દૃષ્ટિ કહે છે. [તેને] ઘરમાં સુખબુદ્ધિ નાશ થઈ ગઈ છે અને ત્યાંનું સુખ છે એવી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ છે. એટલે રાગ છે જ નહિ. વેદન થયું છે પરંતુ એના પ્રત્યે રાગ જ છે નહિ. પુણ્યને જોતો સ્વાર્થ અને સુખદુઃખના વેદનનો સ્વીકાર જ નહિ.

- 'વિષય' અને 'જ' છે. એમ કોઈક પણ બંધન થાય છે એમાં નહિ કહ્યું! જ્ઞાને જોયો ત્યે. જ્ઞાનીને જેટલે અંશે નબળાઈ છે તેટલે અંશે તેમ બંધ છે. જ્ઞાનમાં જ્ઞાનપણે પરિણમન છે, દૃષ્ટિમાં જ્ઞાનપણું નહિ. દૃષ્ટિમાં તો પૂર્ણાનંદનો નાથ આવે છે પરંતુ પરિણમનમાં જ્ઞાનપણા છે, ક્રોધપણે છે એટલું અને બંધનું વિરાગ થાય છે. આચાર્યશ્રી અધિકારની ગાથા ૧૭૧. અહીં એ વાત નહિ લેવા.

- વિષય પ્રત્યે પણ જેને પ્રેમ ઊડી ગયો છે, રાગનો રાગ નહિ [નથી] એટલી એવા જ્ઞાનીનો પ્રેમ છે.

- પદાર્થને જોવાની અપેક્ષા બંધ થવાને, પદાર્થ વડે [જેને] દૃષ્ટાને જોયું, તેને તો અબંધ નિર્જરા જ છે.

(ભાવાર્થ:) 'પરદ્રવ્ય ભોગવતાં, ત્યજ્ય બુદ્ધિના નિમિત્તે જ્ઞાને સુખરૂપ અથવા દુઃખરૂપ ભાવ નિરાશ્રય ઉત્પન્ન થાય છે.'! અહીં આશ્રય મૂક્યું. શાતા-અશાતાનું ન મૂક્યું. મિથ્યાદૃષ્ટિ કે સમ્યગ્દૃષ્ટિ [બંનેને] નિરાશ્રય ઉત્પન્ન થાય છે.

- 'મિથ્યાદૃષ્ટિને રાગાદિને લઈને તો ભાવ આગામી બંધ થવાને નિર્જરે છે તેથી તેને નિર્જર્યો કહી શકાતો નથી; માટે મિથ્યાદૃષ્ટિને પરદ્રવ્ય ભોગવતાં બંધ જ થાય છે.'

- પરદ્રવ્ય ભોગવતાં એટલે પરદ્રવ્યના લક્ષમાં આવતાં, એ વેદનનો ભાવ નવું બંધન થવાને ભોગવે છે. એથી ખરેખર ખરેખે એમ કહેવાતું નથી.

- 'સમ્યગ્દૃષ્ટિને રાગાદિ નહિ હોવાથી બંધાતાં વિના જ તે ભાવ નિર્જરી જાય છે તેથી તેને નિર્જર્યો કહી શકાય છે; માટે સમ્યગ્દૃષ્ટિને પરદ્રવ્ય ભોગવતાં

નિર્જરા જ થાય છે. આ રીતે સમ્યગ્દૃષ્ટિને ભાવનિર્જરા થાય છે.

- અજ્ઞાની [મિથ્યાદૃષ્ટિને] નિર્જરે છે ઉદય કાળે તે છે માટે નિર્જરા થી શાતા નથી. આને તો નિર્જરા થી શાતા છે. વેદન જરી થયું અને છૂટી ગયા છે. દુઃખ છે દુઃખ છે.
- પહેલા (૧૮૩૨) ગાથામાં દ્રવ્યનિર્જરાની વાત લીધી, અહીં [આ ૧૮૪૨ માં] ભાવનિર્જરાની વાત છે.
- બાહિરાજ મુનિરાજની વાત:- (ચિંતાપદાર સ્તોત્ર)

બાહિરાજ મુનિને માટે શરીરમાં તીવ્ર (ઘણો) છે પણ સમાધાની સ્તુતિ કરે છે. પ્રભુ! હું ગયા ભવના દુઃખને અહીં સંભારું છું ત્યાં મને ઘા વાગે છે. અરે! નાથ આટલો આકરો ત્યાં પંખા નાખો, તલ નાખો. ઓ-હો-હો-! એકેક તો અનંત અનંત ગુણ ખડા પહેલા નરક (સંસારી). અહિંના ટોરારામાં જેમ અહિંના નરક અને ત્યાં અને ક્રોધમાં લાખ મણનો સાંઢાનો ગોળો ઈનની ભઠ્ઠીમાં ઓગળી જાય છે. તે 33 સાગર અનંતા ત્યાં રહ્યા છે.

- અને જરી રાજાને તલવાર ગયું ત મહારાજા! મારા ગુરુને તીર્થ નહિ. પછી આમ સ્તુતિ કરી. પ્રભુ! તમે જ્યાં પધારો ત્યાં દેવ આવીને તમારી સમાધી કરતા સ્થિતિ કરે તમો આમ પગડામાં સૂવાડ્યા હોય, કેડા હોય અને તમે જે ગામમાં આવો તે ગામમાં સોનાના ગઢ અને રતનના તોરણ થાય. પ્રભુ! અને તમારી આ સ્તુતિ કરીએ અને આ શરીરમાં આવું રહે? પ્રભુ! ન રહી શકે. અને તુરત પુરાણનો ઘડો ઓગળે ગયું [પણ આમ જ].
- આવા દુઃખને અને જ્યાં પાદ કરીએ ધીમે ત્યાં કોમળ અનુકૂળતાના ઢગલા ખોલ્યા જાય અને તમારાય જાય (આમ કેમ બને?) કોમ કરે છે.

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) બતાવો :-

1. આ ગાથામાં દ્રવ્યનિર્જરાનું સ્વરૂપ કહ્યું છે.
2. પરદ્રવ્યને મિથ્યાદૃષ્ટિ જાણ ભોગવી શકે છે - એમ આ ગાથામાં કહ્યું છે.
3. પરદ્રવ્યને ભોગવવામાં આવતાં - રોકાતું આ વિષય અજ્ઞાનીઓની સ્થૂળ બહિર્મુખ દૃષ્ટિની અપેક્ષાએ કહવામાં આવ્યું છે.
4. પરદ્રવ્યને ભોગવવામાં આવતાં તેના નિમિત્તે મિથ્યાદૃષ્ટિને સુખદુઃખ થાય છે, પરંતુ સમ્યગ્દૃષ્ટિને જરા પણ સુખદુઃખ થતાં નથી.
5. પરદ્રવ્યને ભોગવવામાં આવતાં મિથ્યાદૃષ્ટિ તથા સમ્યગ્દૃષ્ટિ બન્નેને સુખદુઃખનું વેદન થાય છે.
6. શાતા-અશાતાના સંયોગના કાળમાં સમ્યગ્જ્ઞાનીનું લક્ષ જરી ફરે તરત જ્યાં તેને કે જરા સુખદુઃખની ક્ષતિ થાય અને સુખદુઃખ વેદાય તો તે સમ્યક્ત્વમાંથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે.
7. મિથ્યાદૃષ્ટિને શાતા-અશાતાના ઉદયમાં રાગ પ્રત્યેના પ્રેમને લીધે જૂના ઉદયસંજોગનું વેદન થવા બંધનું કારણ થઈને ખરી જાય છે; માટે તેને નિર્જરા ફળતી નથી.
8. જ્ઞાનીને જઘન્યભાવે પરિણમન છે અર્થાત્ તેને જ્ઞાનનું તથા દૃષ્ટિનું જઘન્ય પરિણમન છે.
9. જ્ઞાનીને જઘન્ય જ્ઞાનપણે પરિણમન છે, પરંતુ દૃષ્ટિમાં જઘન્યપણું નથી.
10. જ્ઞાનીને જ્ઞાનનું જેટલું જઘન્યભાવે પરિણમન છે તેટલો બંધ પણ થાય છે. ગાથા ૧૯૧ (કારણ અધિકાર)માં ફક્ત આ બાબતને અહીં પણ દૃઢ કરવામાં આવી છે.
11. જ્ઞાનીને શાતા-અશાતાના ઉદયમાં રાગના અભાવને લીધે જૂના ઉદયસંજોગનું વેદન થવા બંધનું કારણ થયા વિના ખરી જાય છે, માટે તેને ભાવનિર્જરા થાય છે - એમ અહીં કહ્યું છે.
12. પરદ્રવ્યને ભોગવવું એટલે પરદ્રવ્યના લક્ષમાં આવવું.
13. પૂર્વબદ્ધ કર્મના ઉદયના નિમિત્તે થતું વેદન મિથ્યાદૃષ્ટિ અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ બન્નેને નિર્જરે છે, પરંતુ મિથ્યાદૃષ્ટિને નિર્જરા થતી નથી અને સમ્યગ્દૃષ્ટિને નિર્જરા થાય છે.
14. વિષપહાર સ્તોત્રના રચયિતા ધનંજયકવિ હતા.
15. વાદિરાજ મુનિરાજનો કોઢ વિષપહાર સ્તોત્રની રચનાના નિમિત્તે દૂર થયો હતો.

ફિલ્મ-૧૩૪

ક્રિયાવિધિ:- હવે આગળની ગાથાઓની સૂચના મુજબ લિખિત તૈયાર છે:-

લિખિત:- (હરિગીત)

જે જોવાને ઉદ્ધ ત્યિને પણ જ્ઞાની ઉંઘે નહીં ફરે,
સામર્થ જ્ઞાન-વિરાગનું ત્યિરા આવો જુઓ ખરે! ૧૩૪.

લિખિતથી: ખરેખર જે (આશ્ચર્યકારક) સામર્થ જ્ઞાનનું જ છે અધિક વિરાગનું જ છે કિંતુ (સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ) ત્યિને જોવાનો ઉદ્ધ ત્યોંક ઉંઘાતો નથી! (અજ્ઞાનીને જે આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન છે અને જ્ઞાની તેને યથાર્થ જાણે છે.)

સારાંશ: 'ખરેખર જે (આશ્ચર્યકારક) સામર્થ જ્ઞાનનું જ છે અધિક વિરાગનું જ છે...'

- [જ્ઞાની] પુણ્ય-પાપના ભાવથી વિરક્ત અને સ્વભાવમાં રક્ત [છે]; અજ્ઞાની સ્વભાવથી વિરક્ત અને પુણ્ય-પાપમાં રક્ત (છે). દૃષ્ટિ ગુંજાર ખાય છે. શુભ-અશુભ રાગથી જે વૈરાગ્ય તરે છે, સંસારથી રક્તપણું છોડી દિધું છે, અને જ્ઞાની અને વૈરાગી તરીકે આવે છે.
- 'ત્યિને (સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ) ત્યિને જોવાનો ઉદ્ધ ત્યોંક ઉંઘાતો નથી!' જ્ઞાનીને જ્ઞાન ઉત્પન્ન જેમ ભાવ પામી જાય છે એમ સમકિતી પરવસ્તુને જોવાનો ભાવ પામી જાય છે. તેના તરફના આશ્રયમાં ભાવ પામી જાય છે.
- ઉત્પન્ન પરદ્રવ્ય પ્રત્યેનો પ્રેમ એવો ઊડી ગયો છે. એના આલંબનો પ્રેમ ખાડે, પરથી નિજ પુણ્ય-પાપના વિકલ્પથી પણ વૈરાગ્ય થઈ ગયો છે. જે [જ્ઞાની] ગાથામાં જ્ઞાન અને વૈરાગ્યનું સામર્થ્ય કહ્યું એના ઉપોદ્ઘાતનો આ ત્યિરા છે.
- જે ત્યિં શબ્દ જ્યાં રાગ આવે છે ત્યાં ત્યાં રાગનો પ્રેમ નહીં કરતો ઉંઘાતો નથી. આવા ત્યિની ભાવના છે.
- '(અજ્ઞાનીને જે આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન છે અને જ્ઞાની તેને યથાર્થ જાણે છે)'. અજ્ઞાનીને આશ્ચર્ય થાય છે કે ઉ ખંડનું રાજ્ય, આટલો ભોગ અને તૃપ્તિ નહિ? અને આમ મદાયુત દારૂ, દેકારો રાણી છોડીને ઊઠી જાય આમને દેખા વૈરાગ્ય પણ નહિ? અહો! આ વસ્તુ કેવી (છે). શુભ-અશુભ ભાવથી પાસ જ્યાં સ્વભાવમાં અસ્તિત્વમાં જ્યાં શુભાશુભ ભાવમાં નાસ્તિપણું આવતાં જે વૈરાગ્ય થાય તેને વૈરાગ્ય તરે છે.

ચિત્ર-૧૩૪: ઉપસંહાર

[ગા.-૧૫]

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો:-

1. દેવ મહીની ગાથાના ઉપોદ્ઘાત રૂપે આ ચિત્ર રજૂ કર્યું છે.
2. ફુંગ, ઘર કાયમ છોડીને વનમાં જવાને બદલે વૈરાગ્ય તરફ વળ્યા કહ્યું છે.
3. લાલ ફૂલવાળી હોય પરંતુ નગર કિંગર મહાયુદ્ધધારી સાધુ તેના સંયમની અપેક્ષાએ આપણે માટે આદર્શ અને પૂજ્ય ગણાવા જોઈએ.
4. દ્ય ખંડનું રાજ ભોગવનાર અર્જુનીનો વૈરાગ્ય પંચ મહાવ્રતાદિનું FSF પાલન કરનાર ફૂલવાળી સાધુ કરતાં વધારે ન હતો શકય.
5. શુભાશુભ રાગ જ વિરતિ છે અને સ્વભાવમાં જે રતિ છે તેને જ વૈરાગી તરીકે ગણવામાં આવ્યો છે.
6. સંસારી પરવસ્તુને ભોગવતા ત્યાગ પામી જાય છે.
7. જ્ઞાન અને વૈરાગ્યના સામર્થ્યને તરતો જ્ઞાની ફક્ત ભોગવવા ઘણાં ગુંથે ઘણો નફો-ટોટો અહીં કહ્યું છે.

ગાથા-૧૮૫

ઉત્થાનિકા:- હવે જ્ઞાનનું સામર્થ્ય બતાવે છે:-

ગાથા:- વયમ જેટલા ઉપભોગક્ષમ પદાર્થ વૈદ્ય જન મરતો નથી, ત્યાં ત્રિલોકનો ભોગવે પણ જ્ઞાની બંધાતો નથી. ૧૮૫.

ગાથાર્થ:- જેમ વૈદ્ય પુરુષ વિષને ભોગવતો અવિરુદ્ધ ખાતો છતો મરણ પામતો નથી, તેમ જ્ઞાની પુદ્ગલત્વના ઉદયને ભોગવે છે તોપણ બંધાતો નથી.

ભાવાર્થ:- જેમ વૈદ્ય મંત્ર, તંત્ર, ઔષધિ આદિ પોતાની વિદ્યાના સામર્થ્યથી વિષની મરણ ક્રિયાની શક્તિનો અભાવ કરે છે તેથી વિષ ખાવા છતાં તેનું મરણ થતું નથી, તેમ જ્ઞાનીને જ્ઞાનનું સામર્થ્ય એવું છે કે ત્રિલોકની બંધ ક્રિયાની શક્તિનો અભાવ કરે છે અને તેથી ત્રણ ઉદયને ભોગવતા છતાં જ્ઞાનીને અત્યંત બંધ થતો નથી. આ પ્રમાણે સ્વયંજ્ઞાનનું સામર્થ્ય કહ્યું.

ભાવાર્થ:- "જેમ વિષ વિષ વૈદ્ય, ભોગવતાં મરણનું કારણ જે વિષ તેને ભોગવતો છતો પણ, અમોઘ (રામબાણ) વિદ્યાના સામર્થ્યને લઈ વિષની શક્તિ રોકાઈ જવાથી મરતો નથી."

- અમોઘ વિદ્યા, સ્તંભન વિદ્યા, રામબાણ વિદ્યા. આ વિદ્યાના પ્રયોગથી જેમની શક્તિ ત્યાં રોકાઈ જાય છે. આ તો દૃષ્ટાંત છે.
- 'તેમ અજ્ઞાનીઓને રાગાદિ ભાવોના અહંભાવથી બંધનું કારણ જે પુદ્ગલ-કર્મનો ઉદય તેને જ્ઞાની ભોગવતો છતો પણ, અમોઘ જ્ઞાનના સામર્થ્યદ્વારા રાગાદિ ભાવોનો અભાવ હોતો...'
- અજ્ઞાનમાં (દૃષ્ટાંતમાં) અમોઘ વિદ્યાનું સામર્થ્ય હતું, આમાં અમોઘ જ્ઞાનનું સામર્થ્ય (ભાવું). સૌભાગ્ય સ્વભાવ પૂર્ણ આનંદ અને પૂર્ણ જ્ઞાન એને પૂર્ણ ભાવરૂપ સ્વરૂપ, એવું જે અનુભવમાં આવ્યું છે એ અનુભવના સામર્થ્યના બળે અજ્ઞાનીને જે રાગાદિક કારણ બંધનું કારણ હતું તે જ્ઞાનીને નિર્જરાનું કારણ થાય છે.
- સ્વસંવેદન - સ્વ જ્ઞાન પોતાનું સંવેદન (જ્ઞાન) પ્રત્યક્ષ, પરની અપેક્ષા વિના વેદન થાય તે વેદન આગળ અજ્ઞાનીને જે હૃદયમાં રાગાદિને નિરાંતે બંધ થતો(હતો), તે હૃદયમાં જ્ઞાનીને બંધ થતો નથી એવું માહાત્મ્ય સૌભાગ્યનું છે.
- 'રાગાદિભાવોનો અભાવ હોતો' - જરી રાગ છે પરંતુ રાગનો રાગ નથી. જ્ઞાનરૂપ સ્વરૂપ પ્રભુ (વિદ્યમાન છે), એના પ્રેમમાં સ્વસંવેદન આગળ રાગની તાકાત ભિન્ન નથી.
- 'અમોઘ જ્ઞાનના સામર્થ્યદ્વારા': જ્ઞાન એટલે એકલું જાણવું એમ નહિ, પરંતુ જ્ઞાનસ્વરૂપ એવો આત્મા, એને સ્પર્શીને સ્વસંવેદન થાય, તે વેદનના બળથી તેને રાગના વેદનમાં પ્રેમ અને રુચિ નથી તેથી તે રાગ ખરી જાય છે.
- આ સ્થાનમાં જો નબળાઈ ન રહે. એમ જો અંદરમાં આત્મબુદ્ધિ, સુખબુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ અને રાગમાં સુખબુદ્ધિ ઊભી જાય છે.
- ભગવાન આત્મા રાગની આકુળતા વિનાની શાંત, અતીન્દ્રિય આનંદના વેદનની આગળ રાગનો ભાગ આવે છતાં તેનું વેદન નથી. વેદે છે પણ સ્વાભાવિક ધર્મીપણાનું વેદન નથી, મારાપણાનું વેદન નથી.

- ... ત્રિમૂર્તિની શક્તિ રાગિણી રૂપે ગાઈ શકાય, ગંધર્વો [નિ.-૧૧]

નહિ.': પૂર્વપક્ષનો જે હેતુ છે, [તેના ઉદ્દેશે] રાગ ધ્યાને એકાગ્ર ગંધર્વ થાય અને શક્તિ રાગિણી રૂપે.

પ્રશ્ન: ત્રિ નો પુત્રરાગ છે એની શક્તિ શા રીતે રાગિણી?

ઉત્તર: શક્તિ એટલે ત્રિ [હેતુ] ધ્યાને-અમુક રાગ ધારે છે એમાં લક્ષિત ધારણ છે તો? અમુક તો તેટલે છે, એને રાગ જ ધારો નહિ. [તરંગા ૪] એ રાગ ધારો, ઈ એને ધારો જ નહિ. તરંગ તે હેતુ કાળો તો એના ગંધર્વ તરંગ થાય, પરંતુ એણે ગંધર્વ તરંગ થાય નહિ. એટલે ત્રિમૂર્તિની શક્તિ રાગિણી રૂપે. રાગ ધારો તો ધારો નહિ.

- સંગીતિને કારણના કાર્યના સ્થાને આગમ ઈન્દ્રના ઈન્દ્રાણીઓના સંગ્રહ જેવા દેખાય છે. એ તરંગો ત્રિમૂર્તિની શક્તિ જે ગંધર્વ તરંગ ધારે એવો રાગ તેને ધારો નહિ.

- આગમની એજ પ્રણાલી છે, એણે બધા રૂપ એટલે ત્રિમન ધર્મ ત્યાં રાગાદિની ત્રિમન ઉત્પન્ન થાય છે.

- તાનીને શુદ્ધરાગમાં પુત્ર કાયમનો નહિ. એ કોઈનો સ્થાન વેદનો છે. અનાદિનું જે રાગનું વેદન દ્રવ્ય, ત્રણેનાનું વેદન દ્રવ્ય, એ બધાં રાગનું વેદન થાય છે - અનેક રાગોના નહિ, રાગ એટલે કોઈનું સ્વરૂપ-વેદ્ય - એનાં ગુણોની એની શક્તિનું વેદ્ય [થાય છે ત્યાં એને પૂર્વપક્ષનો હેતુ,ત જે એ રાગોને ગંધર્વ તરંગ છે. તો, ગંધર્વ તરંગ થાય નહિ.

- કેટલાક લોકો તો બાળો શરીર પ્રમાણે ગાવે છે પરંતુ તું સાંભળ તો તો પ્રણ પાર નહિ. [એમાં] એનાં એનાં ગુણની રેખાઓ તો એક ન કાઢે પરંતુ એક-એક ગુણની શક્તિના સામર્થ્યો એક ન કાઢે.

એટલે સંગીતના કારણ-

- જેના પ્રમાણનો પાર ન મળે, એનો પત્તો જેને લાગે. એ સંગીતમાં પ્રમાણ પણ છે. શૈવ ત્રિકમાં જગત ધ્યાન છે, એને પ્રાણી કહે છે, પ્રમાણ કહે છે.

- કારણ મૂર્તસ્વરૂપી છે. એ મૂર્ત સ્વરૂપની મૂર્તિ પ્રક્રિયામાં કોઈ બધાં મૂર્તિકાળ, એ આગમ ગંધર્વની તેવી સ્થિતિ રહી નહિ. તીર્થંકર માત્ર જે સાંભળે ગંધર્વ તેની પણ સ્થિતિ રહી નહિ.

- બધાં નિદાન સમાપ્ત છે ત્યાં એક વિષય જરૂર રહે એ એને જેમાં તેવું છે નહિ એમાં એકાંતરૂપે જરૂરપણે રૂપ જાય છે. રાગ એને રાગના સ્વરૂપમાં જેની જરૂર ગંધાય જાય છે એની જરૂર એકાંતરમાં જાણી નહિ. એને એકાંતરમાં જેની જરૂર જાય એટલે રાગ એને રાગના સ્વરૂપની જરૂર એને સ્થિતિ રહેતી નહિ.

(સંગાર:) 'જેને વેદ્ય માત્ર, માત્ર, એકાંતે એવાં પોતાની સિદ્ધિના ઉપાયના સામર્થ્યથી સિદ્ધની મરણ રૂપની શક્તિનો અભાવ રહે છે તેને સિદ્ધ પ્રમાણ થતાં તેનું મરણ થાય નહિ, તેમ રાગીને રાગનું સામર્થ્ય આવ્યું છે તે ત્રિમૂર્તિની ગંધર્વ રૂપની શક્તિનો અભાવ રહે છે. તેને રૂપના રૂપિયાને સંગાવના થતાં સંગાવના રૂપ ગંધર્વ થતાં નહિ. એ પ્રમાણે સમસ્તરાગનું સામર્થ્ય થયું.

- અપૂર્વ સ્થિતિ તો રાગના સ્વાદને પણ તેની પછીને પુત્રનો સ્થાને તેનાં જે અનુભવ આવે એ અનુભવ આગમ રૂપની શક્તિ રાગિણી રૂપે છે. [તેનાથી રાગોનો] અભાવ રહે છે.

ગાથા-૧૮૫: ધર્મચર્ચા

| ક્રમ-૧૮ |

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો:-

1. આ ગાથામાં ચારિત્રનું સામર્થ્ય બતાવ્યું છે.
2. વિષયોને પાસે અમોઘ મંત્ર વિદ્યાનું સામર્થ્ય છે, તેમ જ્ઞાની પાસે અમોઘ જ્ઞાનનું કર્મોને ભસ્મ કરવાનું સામર્થ્ય છે - એમ અહીં કહ્યું છે.
3. 'સ્પર્શનેન્દ્રિય'નો અર્થ સ્પર્શ નામ ધરાવનું, સ્પર્શ નામ પ્રત્યક્ષ અર્થોને પરની અપેક્ષા સિવાનું વેદન - એમ થાય છે.
4. 'જ્ઞાનીનું જ્ઞાનસામર્થ્ય' - એનો અર્થ તેને જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્માને સ્પર્શીને થયેલા સ્પર્શનેન્દ્રિયનું સામર્થ્ય છે.
5. અહીં જ્ઞાનનું સામર્થ્ય એટલે પૂર્ણ જ્ઞાન, પૂર્ણ આનંદ તથા પૂર્ણ વીતરાગસ્વરૂપના અનુભવનું સામર્થ્ય - એમ કહ્યું છે.
6. '[જ્ઞાનીને] રાગાદિ ભાવોનો અભાવ હોવાં' એમ રીતમાં કહ્યું છે કારણ જ્ઞાની પૂર્ણ વીતરાગ થઈ ગયો છે.
7. '[જ્ઞાનીને] રાગાદિ ભાવોનો અભાવ હોવાં' - રીતિના આ વિધાનનો અર્થ જ્ઞાનીને રાગનો રાગ નહિ - એમ થાય છે.
8. અજ્ઞાની જીવોને કેંદ્રમાં આત્મબુદ્ધિ અને રાગમાં સુખબુદ્ધિ - એવા જે ધારા નિરંતર ચાલુ હોય છે.
9. જ્ઞાની જીવોને રાગનું વેદન સ્વામીપણે - મારાપણે - ધર્મપણે હોતું નથી.
10. '[જ્ઞાનીને] કર્મોદયની શક્તિ રાગરૂપ ગયે છોડાવે [તે] બંધાતો નથી' કારણ પૂર્વકર્મોદય સમયે તેને સ્વામીપણે રાગ ન થતો હોવાથી પૂર્વકર્મોદય નવા બંધનું [નિમિત્ત] કારણ થતો નથી.
11. જ્ઞાનીને જ્ઞાનના વેદનની સાથે આનંદનું નિજ અનંતા ગુણોની અનંતી શક્તિઓનું પણ વેદન થાય છે.
12. જેમ રોગ મંત્ર-તંત્રના ઉપયોગ વિષયોને વિષ ખાવા છતાં પણ ન મરે એ આજના Medical Science અનુસાર શક્ય નથી, તેમ રીતે તીવ્ર જ્ઞાની તેના જ્ઞાનસામર્થ્યના કારણે કર્મોદયો ભોગવતા છતાં બંધાય નહિ એવું બન પણ શક્ય નથી.

ઉત્થાનિકા:- હવે વૈરાગ્યનું સામર્થ્ય બતાવે છે:-

ગાથા:- જઇમ અરતિમાવે મહિ મણં ણ ણ જણણે કહિ,
દુવ્વાયણાઓ સિદ્ધે અરત્ત ણાણીય ઉંઘાણો કહિ. ૧૮૬.

ગાથાર્થ:- જેમ તેવ પુરુષ મહિલાને અરતિભાવે (અપ્રીતિએ) મનમાં ધરતો નથી જાણતો નથી, તેમ જ રીતે જ્ઞાની પણ દુષ્ટના ઉપસર્ગો પ્રત્યે અરત (અપ્રીતિ વૈરાગ્યભાવે) વર્તતો થકો (તર્કથી) ઉંઘાતો નથી.

ભાવાર્થ:- જો વૈરાગ્યનું સામર્થ્ય છે તો જ્ઞાની શિષ્યોને કેવળ ઉપદેશ પણ તર્કથી ઉંઘાતો નથી.

ભાવાર્થ:- [આગળ ગાથામાં] અનુભવનું સામર્થ્ય બતાવ્યું, પરંતુ તેને પરથી અભાવ, પ્રયોગના ઉદય માત્રથી વૈરાગ્ય એનું સામર્થ્ય શું છે એ બતાવે છે. પોતાના પૂર્વ ઉપાર્જિત પુણ્યના આનંદ આગળ એ રાગથી વિરક્ત થાય છે એનું નામ વૈરાગ્ય છે.

- 'જેમ તેવ પુરુષ, મહિલા પ્રત્યે જેને તીવ્ર અરતિભાવ પ્રવર્તી છે એવો વર્તતો થકો, મહિલાને મનમાં ઉત્પન્ન થતા તીવ્ર અરતિભાવના સામર્થ્યને લીધે મન ધરતો નથી,..'
- મહિલા ન ગમે અને દોષદાયક લાગે એ વાત જુદી વાત, પરંતુ આ તો ગમે છે અને દોષદાયક ન થાય. એવા મહિલા પ્રત્યેના અપ્રીતિ અને અરતિભાવને લઈને, તેવ પરાક્રમી મહિલા મારું પણ ઉત્પન્ન તો નહ થાય એવો વિચાર નથી.
- 'તેમ જ્ઞાની પણ, રાગાદિભાવોના અભાવથી સર્વ દુષ્ટના ઉપસર્ગો પ્રત્યે જેને તીવ્ર વૈરાગ્યભાવ પ્રવર્તી છે એવો વર્તતો થકો, શિષ્યોને સંબોધતા ઉત્પન્ન થતા, તીવ્ર વૈરાગ્યભાવના સામર્થ્યને લીધે (તર્કથી) ઉંઘાતો નથી.'
- દુષ્ટપણાનો રસ્તાનો ધર્મ, અને રાગનો રસ ઊડી ગયો છે. દુષ્ટપણા રસ્તાનો આગળ જેને રાગનો રસ, ઉત્કટ, ઉત્કટ લાગે, લોભ, લક્ષ... ઊડી ગયા છે. જ્ઞાનીઓ રાગ થાય પરંતુ ૧૦૮ અનંતાનુબંધી અને મિથ્યાત્વ કર્મોદય જે રાગ (લોભ) એ રસ તૂટી ગયો અને જે રસ એકદમ તમામ લોભનો જે રસ ઓગળ્યો.
- રસની વ્યાખ્યા શું છે? તેવ પણ રોગમાં આપણે દેખ્યું: સિદ્ધસેનાચાર્ય [ગાથા].
- એ દુષ્ટપણા પ્રેમ આગળ સર્વ દુષ્ટનો પ્રેમ ઊડી ગયો છે. એ તીર રાગ અને એ તીર રાગ.
- જેને એકનો વૈરાગ્ય નહિ, 'તીવ્ર વૈરાગ્યભાવ પ્રવર્તી છે.'
- એકનો એક દાંતરો ગાળીને કાઢ્યા, એ સૂરજનું (પ્રકાશ કેવો) કોઈ માણસ કોઈની દ્વારા આપણ બાધ છે. છે રસ? રોટલો જુવારનો હો તો સૂરજનું હો, એને તો બોધ સરજું છે.

(ભાવાર્થ:) 'એ વૈરાગ્યનું સામર્થ્ય છે તો જ્ઞાની શિષ્યોને કેવળ ઉપદેશ પણ તર્કથી ઉંઘાતો નથી.'

ગાથા-૧૮૬ : વિચારણા

| ક્રિ.-૨૦ |

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. આગલી ગાથામાં જ્ઞાનીના વૈરાગ્યનું સામર્થ્ય જણાવ્યું હતું અને હવે આ ગાથામાં તેના જ્ઞાનનું સામર્થ્ય જણાવ્યું છે.
2. અરતિભાવ અર્થાત્ અરુચિ, અપ્રીતિ એવા વૈરાગ્યભાવ.
3. મદિરાનું સેવન અરતિભાવે કરવામાં તેઓ દોષ નથી એવો નિર્ણય પણ આ ગાથામાંથી નીકળી શકે છે.
4. વિષ પણ તેમાં અમૃત થયું તેને રસ કહે છે - એવી વ્યાખ્યા સમયસારનાટકમાં કરવામાં આવી છે.
5. જ્ઞાનીને સ્વરૂપના રસિકપણાની આગળ રાગનો રસ, ઉન્માદ, હિંસાસિંહ વીર્ય, તરબ ઉડી ગયા છે. તેનું નામ વૈરાગ્ય છે.
6. વિષયોના ઉપભોગને કારણે જ્ઞાનીની સ્થિતિ મૃત્યુ પામેલા પોતાના અને જુવાન પુત્રને જોઈને આવ્યા બાદ જેને શૂરમું ખાવું પડે છે એવા શોકના જેવી હોય છે. એવા તીવ્ર અરતિભાવને કારણે જ્ઞાનીને ગંધ ઘેનો નથી એમ અહીં કહ્યું છે.
7. આરામાં જ્ઞાનનું સામર્થ્ય આવ્યું છે, પરંતુ વૈરાગ્યનું સામર્થ્ય ઘટ્યું છે.

ગાથા - ૧૩૫

| ગા. - ૨૧ |

વિશેષાર્થ :- હવે આ અર્થનું અને આગળની ગાથાના અર્થની સૂચનાનું કાવ્ય કહે છે :-

ગાથા :-

(દોહરા)

વૈભવ જ્ઞાન નથી અને વિરાગના ગુણ હોય,
એવે વિષયોને ઘણાં કેમનું ગ્રહણ ન હોય;
તેથી સંત જ્ઞાની જે પરે અસંત તે જ,
જાણના જ્ઞાન - વિરાગની આદા અતિ હોય. ગા. ૧૩૫.

ટીકાર્થ :- વિરાગ ન આ (જ્ઞાની) પુરુષ વિષયોને સેવતો હતો પણ જ્ઞાનવૈભવના અને વિરાગતાના ગુણને વિષયસેવનના નિર્જરાને (-રૌદ્ર પરિણામને) સંયોગતો નથી - પામતો નથી, તેથી આ (પુરુષ) સંત હતો અસંત છે (અર્થાત્ વિષયોને સેવતો હતો નહિ સેવતો).

ભાવાર્થ :- જ્ઞાન અને વિરાગતાનું એવું તેવું સામર્થ્ય છે કે જ્ઞાની ઈન્દ્રિયોના વિષયોને સેવતો હોવા છતાં તેને સેવનારો નથી થતો તથા વિષયસેવનનું ફળ જે રૌદ્ર પરિણામ તેને જ્ઞાની સંયોગતો નથી - પામતો નથી.

ગાથાર્થ :- • નિર્જરા બે પ્રકાર છે. [૧] સવિપાક નિર્જરા - કર્મનો સ્વકાળે જડની પકવાય છે, [૨] અવિપાક એટલે કર્મ પણ નિર્જરી જાય છે અને [૩] ઈન્દ્રિયની પુષ્ટિ થાય, કષાયના અનુભવની વૃદ્ધિ થાય અને પણ નિર્જરી જાય છે.

• પરંતુ વસ્તુનું યથાર્થ જ્ઞાન છોડી અને પરના અનુભવને જોર આપે અને સ્વના અનુભવના આનંદના વૈભવથી ભિન્ન રહે તેને દૃષ્ટિ વધે અને ઘણી નિર્જરા થાય છે.

• જ્ઞાયકભાવ આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદથી ભરેલો સાગર છે. એના અનુભવમાં, ભોગવવામાં, એના વેદનમાં તત્પર છે એને અહીં જ્ઞાની કહે છે.

• 'વિરાગ ન આ (જ્ઞાની) પુરુષ વિષયોને સેવતો હતો પણ...' એ ભાષા કોઈ અપેક્ષાએ કહી છે. બાકી જ્ઞાનીને વિષયનું સેવન જ નથી, પરંતુ કોઈ કહે છે એ અપેક્ષાએ કહ્યું. ધર્મીને તો આનંદનો વૈભવ પ્રગટયો છે.

• જ્ઞાની એટલે આત્માના અનુભવમાં સમર્થ છે. ભગવાન આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદથી ભરેલો સાગર છે. એના અનુભવમાં, ભોગવવામાં, એના વેદનમાં તત્પર છે એને અહીં જ્ઞાની કહે છે.

• રોગી જેમ રોગનો વિચાર કરે એને ધર્મીને પણ રાગ આવે ત્યારે એનો વિચાર થયા એ અપેક્ષાએ સેવન કહે છે. બાકી તો આત્માના આનંદના વૈભવ આગળ વિષય પણ રાગના રસમાં ત્યાગ થાય પ્રેમ અને રસ નહિ.

• અંદર રાગ આવે છે એમાં એને સેવે છે એટલે વેદન છે, છતાં તેમાં રંજન પરિણામ નહિ. રાગમાં રંગાયેલા પરિણામ એને નહિ. આત્માના આનંદના વૈભવના - અનુભવના સંબંધે રંગાયેલો, એને ભોગવતાં વિષયમાં રસ પડતો નહિ.

• એ વિષય સેવાતો દેખાય, ફૂલનો વિષય પુણ્ય ફળનો હેતુ હોય એને સેવાતો અનુકૂળ ઘટતો દેખાય એને તેના વસ્તુનું જ્ઞાન વસ્તુ પણ દેખાય પરંતુ અંતરના આનંદના વધતા આગળ એ વધતાની તુચ્છતા, જ્ઞેયતા દેખાય; તેથી એ સેવે છે એમ કહેવાય છે છતાં એ સેવતો નથી.

- 'જ્ઞાનવૈભવના અને વિરાગતાના ઉદયને વિષયસેવના નિજરૂપને (-ઇન્દ્રિય પરિણામને) ભોગવતો નથી - પામતો નથી..'
- જ્ઞાનવૈભવ એટલે ‘આત્માનો અનુભવ. જ્ઞાનદ્વારા અનુભવને અહીં વૈભવ કહ્યો છે. જ્ઞાન એટલે જ આત્મા. એનો વૈભવ એટલે અનુભવ.
- અમૃતચંદ્રાચાર્યે જ્ઞાનવૈભવ અને વૈરાગ્યઉદય એમ ભેદ કર્યું છે. રાગનો ત્યાગ તથા તેનો પણ અભાવ ઉદાસ (છે). ત્યાં આવેલ છે, કે રાગને આવેલ ખસી ગયું છે. 'અનુભવ ચિંતામણી ટીકા.... અનુભવ મહોત્સવ'.
- વિષયસેવનનું ફળ એટલે ઇન્દ્રિય પરિણામ. આત્માનો રંગ ગયો તો રાગના રંગ શેના લાવે? જેને પુદ્ગલનો રંગ ગયો એને નિર્ધારણી કાયે રંગ કેમ ગયો? વસ્તુના સ્વભાવના રંગે રંગાણા એને હવે રાગના રંગ ચડતા નથી. ઇન્દ્રિય પરિણામ એટલે રાગમાં મોટપ બુદ્ધિ અર્થાત રાગનો રંગ.
- 'ભોગવતો નથી' એટલે ઇન્દ્રિય પરિણામ પામતો નથી. રાગમાં રંગાયેલા દશા રહી નથી.
- 'તથા આ (મુક્ત) સ્વયં ઉત્પન્ન થતાં અસ્વયંભૂત છે (અર્થાત વિષયોને સેવતાં થતાં નથી સેવતાં)' : તેથી સ્વરૂપથી જોઈ તે ‘આત્મા તો જ્ઞાની છીએ. (આત્મા) વિષય ભોગવતો તો આત્મા રંગ નથી, ઈવાન અહીં નથી.
- (ભાવાર્થ:) 'જ્ઞાન અને વિરાગતાનું એવું તેવું અચિંત્ય સામર્થ્ય છે કે જ્ઞાની ઇન્દ્રિયોના વિષયોને સેવતો છતાં તેને સેવનારો જ્ઞાની થતો નથી,..'
- જ્ઞાન એટલે ‘આત્માનો અનુભવ, એનું નામ અહીં જ્ઞાન છે.
- 'અચિંત્ય સામર્થ્ય!' જે નિર્ધારણ પ્રાપ્તિને તેવું તત્ત્વમાં પ્રયોગમાં કાયે. એટલે તેવું આત્માનો રંગ ચડી ગયો છે અને રાગનો રંગ ઉતરી ગયો છે [તે] વિષયના સેવનમાં દેખાય છતાં એ સેવતો છે જ નહિ.
- 'વિરાગ તથા વિષયસેવનનું ફળ જે ઇન્દ્રિય પરિણામ તેને જ્ઞાની ભોગવતો નથી.'
- ઇન્દ્રિય એટલે રાગમાં રંગાઈ ગયો. [જ્ઞાની] રાગમાં રંગાઈને વિષયને ભોગવતો નથી. ભોગવતો નથી એટલે પામતો નથી એમ કહ્યું ને? એમ અહીં ભોગવતો નથી એટલે રાગના રંગને પામતો નથી. રાગને ભોગવતો નથી એટલે રાગમાં રંગાતો નથી. રંગાઈમાં રંગ ચડી ગયો છે; રાગનો રંગ હવે [તેને] દેતો નથી.

ક્રિયા-૧૩૫: વિચારો [ક્રિ.-૨૩]

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. 'જ્ઞાની પુરુષ વિષયોને જોયાં કરે...' આ કથન નિશ્ચયનયનું છે.
2. હું સમ્યગ્દૃષ્ટિ નહીં પરંતુ શ્રીખંડ આદિ ખાદ્યરૂપ વિષય સેવન વખતે મને રંજિત પરિણામ થતા નથી.
3. જ્ઞાનચેતના અર્થાત્ આત્માનો અનુભવ.
4. સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોને વિષયનું સેવન કરતાં દેખાય છે પરંતુ તેના પરિણામ રાગથી રંજિત હોતા નથી.
5. રંજિત પરિણામ અર્થાત્ રાગમાં રંગાઈ જવાં, રાગમાં કર્તાબુદ્ધિ સહિતના અથવા રાગના રાગ સહિતના પરિણામ.
6. 'રંજિત પરિણામને જ્ઞાની ભોગવતા નથી' અર્થાત્ જ્ઞાનીને રાગનો રસ થતો નથી અર્થાત્ રાગમાં રંગાઈને જ્ઞાની વિષયોને ભોગવતા નથી.
7. રંજિત પરિણામને 'ભોગવતા નથી' એટલે માનતા નથી.
8. હું જ્ઞાની છું પરંતુ મારાથી ભોગવાઈ જતાના અનુભવમાં, સ્વીકારમાં, જોડાવાં સદાય નજર રહેવાનું નથી.
9. જ્ઞાનીનું વિષયસેવન એ તેના રોગના ઉપચારરૂપ હોય છે.
10. શિષ્ટ જ્ઞાની તેના જ્ઞાનચેતનને ત્યજે અને શિષ્ટ જ્ઞાની તેના વૈરાગ્યભાવના ત્યજે વિષયસેવનના સ્વરૂપ રંજિત પરિણામને ભોગવતા-માનતા નથી.
11. જે શિષ્ટ પુરુષ એમ કહે કે મારે વિષય ભોગવીએ છીએ તોપણ એમને તેનો રસ નથી અને તેથી એમને નિર્જરા જ છે તે પુરુષ જ્ઞાની જ હોવા જોઈએ.

ગાથા-૧૮૭ | નિ.-૨૪ |

ટીકાનો:- હવે આ જ વાતને દૃષ્ટાંતથી બતાવે છે:-

ગાથા:- સંતે છતાં નહિ સેવતાં, અસત્ સેવતાં સેવક બને,
પ્રવૃત્તિ તણી ચેષ્ટા તજે પણ પ્રવૃત્તિ જ્ઞાન નહિ કરે. ૧૮૭.

ગાથાર્થ:- તેથી તો મિથ્યાત્વને સેવતાં છતાં નથી સેવતાં અને તેથી નહિ સેવતાં છતાં સેવનારો છે- જેમ તેણે પુરુષને પ્રવૃત્તિની ચેષ્ટા (તેણે તજી સેવાની ક્રિયા) વર્તે છે તોપણ તે પ્રવૃત્તિ[2] નથી.

ભાવાર્થ: તેણે શેઠે નોકરની દુકાન પર તેણને નોકર રાખ્યો. દુકાનનો બધો વેપાર-વ્યવહાર પડ્યો હતો, વેચવું વગેરે સર્વ વ્યવહાર- નોકર તે છે તોપણ તે વેપારી નથી તથા તે વેપારનો અને વેપારના લાભ-નુકસાનનો સ્વામી નથી; તે તો માત્ર નોકર છે, શેઠનો તરફથી વ્યવહાર તે છે, જે શેઠ છે તે વેપાર સંબંધી તેણે વ્યવહાર કરતો નથી, ઘેર બેસી રહે છે તોપણ તે વેપારનો અને વેપારના લાભ-નુકસાનનો ધણી હોવાથી તે જ વેપારી છે. એ દૃષ્ટાંત સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને મિથ્યાદૃષ્ટિ પર ઘટાવ્યું જેમ નોકર વેપાર કરનારો નથી તેમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ વિષય સેવનારો નથી અને જેમ શેઠ વેપાર કરનારો છે, તેમ મિથ્યાદૃષ્ટિ વિષય સેવનારો છે.

ટીકાર્થ:- • જેમ તેણે પુરુષે તેણે પ્રવૃત્તિની ક્રિયામાં પ્રવર્તતો હોવા છતાં પ્રવૃત્તિનું સ્વામીપણું નહિ હોવાથી પ્રવૃત્તિ નથી અને ઉલટો પુરુષ પ્રવૃત્તિની ક્રિયામાં નહિ પ્રવર્તતો હોવા છતાં પ્રવૃત્તિનું સ્વામીપણું હોવાથી પ્રવૃત્તિ છે,..

• દુકાનનું ધન આપણું હોય એ નોકર સમાનપણે હોય, આને (શેઠને) માટે તેણે ન હોય છતાં સ્વામીપણું એને વર્તતું હોય છે. દુકાનના વ્યવહારના ધંધાનો ધણી તો એ છે. આ દૃષ્ટાંત તો ફુંફુંદાચાર્યે આપ્યું છે.

• 'એવા રીતે સમ્યગ્દૃષ્ટિ પૂર્વસંચિત કર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત થયેલા વિષયોને સેવતો હોવા છતાં રાગાદિભાવોના અભાવને લીધે વિષયસેવનના ફળનું સ્વામીપણું નહિ હોવાથી અસેવક જ છે (અર્થાત્ સેવનારો નથી) અને મિથ્યાદૃષ્ટિ વિષયોને નહિ સેવતો હોવા છતાં રાગાદિભાવોના સદ્ભાવને લીધે વિષયસેવનનું સ્વામીપણું હોવાથી સેવક જ છે. • અનુભવને આધીન જે આનંદમાં રહેવું તે, બીજા પરિગ્રહ તે પોતાનું તેણે ન કહ્યું'.. એ અર્થ છે. એ ક્રિયાઓ બાહ્ય જોવી ઘણી હોય પણ ધણી મોક્ષ નથી. અનુભવીના આનંદમાં એ ક્રિયાનો ધણી નથી. જુઓ! સમ્યગ્દર્શનની મહિમા! જુઓ અનુભવની મહિમા!

• [મિથ્યાદૃષ્ટિ] જ્ઞાનવ્યવહાર ગોઠવણ સારી હોય પરંતુ અંદરમાં રાગના રસ છૂટ્યા નથી. રાગનો ભાવમાંથી તો (હોય) પરંતુ જેના પ્રેમમાં રંગાઈ ગયો છે એ વિષય ન સેવે તોપણ સેવનારો ઠેરાય છે. દાદરમાં ફુટ્યાનો, સ્ત્રીનો ત્યાગ હોય દુકાન, ધંધાનો ત્યાગ હોય છતાં પણ અંદરમાં એ સેવક જ છે.

• (ભાવાર્થ) આ ગાથા. તો એકદમ ગાળ કરે એવી એકદમ ભાવાર્થ છે, એટલે જો બહાર દૃષ્ટિમાં, અનુભવમાં આવ્યું કે સમ્યગ્દૃષ્ટિ કર્મ તણા છતાં

---

1. પ્રવૃત્તિ = ક્રિયા
2. પ્રવૃત્તિ = ક્રિયા કરનારો.

એ ઠરતો નથી. કારણ! તેનું કોઈનો વિચાર બનતો નથી.

· સિદ્ધાંતિક ઉદાહરણમાં વિચાર, દિશા આદિ ન ઠરતો હોય પરંતુ કોઈક વ્યક્તિ પોતાની રાગના આધારે મોક્ષનો માની લે તેમાં પડ્યો છે તે ઉદાહરણ વિચારનો દિશા ન ઠરતો હોય તોપણ ઠરે છે.

ગાથા-૧૮-૧૯: ઉપસંહાર

(વિ.-૨૫)

(૧) આ ગાથાના ભાવાર્થમાં આપેલા શબ્દોના સંબંધે નીચેના કોષ્ટક જોડો:—

1.	પૃથક્ત્વ	A.	સ્યાદ્વાદપૂર્વક નિર્ણય કરનાર
2.	પૃથક્ત્વવિતર્ક	B.	નિર્ણય

3.	નક્કર વિચાર સંબંધે બધું નિર્ણય કરે છે.	A.	નિશ્ચયદૃષ્ટિ વિષયોને સેવતો નથી.
4.	શંકા વિચાર સંબંધે કંઈ નિર્ણય કરતો નથી.	B.	સમ્યગ્દૃષ્ટિ પૂર્વસંસ્કારે શુભ વિષયોને સેવે છે.

5.	સમ્યગ્દૃષ્ટિ	A.	રાગાદિભાવોનો અભાવ છે.
6.	નિશ્ચયદૃષ્ટિ	B.	રાગાદિ ભાવોનો સદ્ભાવ છે.

7.	નક્કર વિચારનો કે વિચારના ગુણધર્મનો સ્વામી નથી.	A.	સમ્યગ્દૃષ્ટિ વિષયોનો સેવનાર નથી. (અસંયત છે)
8.	શંકા વિચારનો કે વિચારના ગુણધર્મનો સ્વામી છે.	B.	નિશ્ચયદૃષ્ટિ વિષયોનો સેવનાર છે. (સંયત છે)

(૨) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો:—

1. આ ગાથામાં 'પૃથક્ત્વ' શબ્દનો અર્થ 'Chapter' અર્થાત્ વિષયવસ્તુ એમ કરવામાં આવ્યો છે.
2. આ ગાથામાં 'પૃથક્ત્વવિતર્ક' શબ્દનો અર્થ વિષયવસ્તુ સંબંધિત વિશેષ વાત એમ કરવામાં આવ્યો છે.
3. પૃથક્ત્વ એટલે તર્ક
4. પૃથક્ત્વવિતર્ક એટલે તર્કવિતર્કો
5. જે જીવ ગૃહસ્થાશ્રમી હોય, જેને કુટુંબનો, સ્ત્રીનો, વેપાર-ધંધાનો સ્વામી હોય અને જેને વિષયોનું સેવન ખરાબ ન હોય; તેને માટે સમ્યગ્દર્શન ન હોય પરંતુ તેને વિષયોનો તો અસંયત જ જાણવો જોઈએ.
6. આ ગાથામાં સમ્યગ્દૃષ્ટિના અનુભવની મહિમા જણાવ્યો છે.

ગાથા- ૧૩૬

વિસ્તારિત:- હવે આગળની ગાથાઓની સૂચનાનું કથન કરે છે:-

અર્થ:

(હરિગીત)

અવલોકિત વસ્તુત્વને નિજ ગ્રહણ-ત્યાગ વિધિ વડે,
'આ હું અને પરભાવ આ!' એ જ્ઞાન જ્યાંથી જાણતો;
વસતો સ્વમાં જ્ઞાની ઉદિત જે રાગરૂપ પરભાવને,
વૈરાગ્ય-જ્ઞાનની શક્તિ તો તે નિયમથી સદ્દૃષ્ટિને. ગા. ૧૩૬.

ભાવાર્થ: સમ્યગ્દૃષ્ટિને નિયમથી જ્ઞાન અને વૈરાગ્યની શક્તિ હોય છે; કારણ કે તે (સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ) સ્વરૂપનું ગ્રહણ અને પરનો ત્યાગ કરવાની વિધિ વડે પોતાના વસ્તુત્વનો (યથાર્થ સ્વરૂપનો) અનુભવ કરવા માટે, 'આ સ્વ છે (નિજ અસ્તિત્વરૂપ છે) અને આ પર છે' એવો જે પરમાર્થ જાણતો સ્વમાં રહે છે (-રહે છે) અને પરથી-રાગના અંશથી-કિંચિત્ પણ વિરમે છે. (આ રીતે જ્ઞાન વૈરાગ્યની શક્તિ વિના હોઈ શકે નહિ.)

સારાંશ:- "સમ્યગ્દૃષ્ટિને નિયમથી જ્ઞાન અને વૈરાગ્યની શક્તિ હોય છે;"

- અનાદિથી અજ્ઞાનના કારણે રાગ અને અશુદ્ધતાના કારણે રાગનું સુખ-દુઃખ-મિશ્રિત વેદન થતું. અનાદિ પૂર્વે સ્વરૂપે અનુભવ્યું કાંઈ અજ્ઞાન અને અનુભવ થયા જ કરે તે સમ્યગ્દૃષ્ટિને નિયમથી જ્ઞાન અને વૈરાગ્યના સામર્થ્યવાળો હોય છે. જ્ઞાનનું પણ ગુણ હોય છે અને વૈરાગ્યનું પણ ગુણ હોય છે.
- કારણ કે (સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ) સ્વરૂપનું ગ્રહણ અને પરનો ત્યાગ કરવાની વિધિ વડે.. રાગનો તો આ જ્ઞાને તો ઘૂંક દો એ પરરૂપ નો ત્યાગ. પરરૂપની મૂર્તિ. અહીં ભાવના ત્યાગની વાત નથી. ભાવનો ત્યાગ તો અનાદિ(થી) છે જ. ભાવ આજ તો ગ્રહી નથી લેતો ત્યાગ છે જ ક્યાં (કરવાનો રહે છે)? શાસ્ત્રમાં તો ત્યાં સુધી આવ્યું છે કે રાગરૂપે થયો નથી તો રાગને છોડવું એ પરત્યાગ પણ ક્યાં રહ્યું? એ તો જ્ઞાન જ્ઞાનરૂપે રહે એનું નામ પરત્યાગ (છે). આત્મા આત્મારૂપે કર્યો એનું નામ રાગનો ત્યાગ નામમાત્ર તૈયાર.
- અહીં તો સ્વરૂપ, એનું ગ્રહણ. અખંડ રૂપ એટલે રાગાદિ વિકલ્પ, એનો ત્યાગ. અહીં તો ગ્રહણ અને ત્યાગ કહ્યું છે ને? નહિતર તો રાગનો ત્યાગ પણ નામમાત્ર છે, કારણ કે સ્વરૂપ રાગરૂપે થયું નથી તો જે સ્વરૂપ છે તેમાં જ રહ્યો તે પરત્યાગ થયું, તે જ રાગનો ત્યાગ નામમાત્ર તૈયાર.
- 'પોતાના વસ્તુત્વનો (યથાર્થ સ્વરૂપનો) અનુભવ કરવા માટે,': સ્વવસ્તુનું-કાલધિત્ત (કિંચિત્) પોતાના સ્વરૂપનો અનુભવ. અનુભવ એટલે અનુભવ. અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ, એ સ્વનો અનુભવ તૈયાર છે. स्वं वस्तुत्वं (એટલે) [પોતાના] વસ્તુપણાનો ભાવ. વસ્તુ છે પુણ, એનું વસ્તુપણું એટલે અતીન્દ્રિય આનંદ, જ્ઞાન આદિ ભાવપણું. 'આ સ્વ છે (નિજ અસ્તિત્વરૂપ છે) અને આ પર છે':
- આ જ્ઞાન અને આનંદને લક્ષમાં લેવાથી તે સ્વ છે અને રાગાદિનો વિકલ્પ તે વિભાવ પર છે. આવો જ્ઞાનમાં અંતર અનુભવ થઈને નિર્ણય થાય છે, એમ હોય છે. જે સંયોગમાં હોય છતાં એ સંયોગથી દૂરનો ભાવ છે, રાગથી દૂરનો ભાવ છે

અને અંતરની શુદ્ધિ પછીનો ભાગ છે.

- કોણે તેને પરમાર્થે જાણને સ્વમાં રહે છે (-ર્ત છે) અને પરથી-રાગના યોગથી-સર્વ પ્રકારે વિરમે છે.': 'વ્યતિકરણ' એટલે એકબીજા તેને. સ્વ જ્ઞાન સ્વાનુભૂતિ સ્વાર્થ અને પર જ્ઞાન રાગાદિ નથી થતું. સ્વ-પરનો તેને એકતાનો જ્ઞાનમાં રાખવો એમ નહિ. સ્વ-પરનો તેને તદ્દન જાણને. પરમાર્થે આત્મા આનંદ અને રાગ પર એમ પરમાર્થથી ગરાબર અનુભવ કરીને, જાણને.
- કોણે તેને પરમાર્થે જાણને નહી શું કર્યું? ? સ્વાનંદમાં રહ્યું, રહ્યું. સ્વ અને પરનો તેને પરમાર્થે જાણને સ્વમાં રહ્યું!
- જેમ શુભભાવ અને અશુભભાવ ત્રિકાળ છે તે એમ શુદ્ધિભાવ પણ ત્રિકાળ છે. શુદ્ધિ સ્વરૂપમાં એકતારૂપ થવું એ શુદ્ધિયોગ છે. આમ સાદી ભાષામાં શુદ્ધિ ઉપયોગ. પરંતુ ખરેખર ત્રિકાળી શુદ્ધિ છે, એની સાથે જોડાણ કર્યું એનું નામ શુદ્ધિ ભાવ અને શુદ્ધિ ઉપયોગ. એના વડે આત્મા અંદર ઠરીને શુદ્ધિ ભાવ વડે. શુભ-અશુભ ભાવ વડે તો રખડવાનું થયું.
- જ્યારે આત્મામાં [ખરાં] ઠરે છે, ત્યારે રાગના સર્વ પ્રકારથી છૂટી જાય છે.
- 'પરાત્ રાગયોગાત્': પરના, શરીર, વાણી, મન તે બાબતી, છોકરાંને છૂટી જ, એમ નહિ કીધું. એટલે જ્યારે આત્મા પૂર્ણ શાંત અને વીતરાગસ્વરૂપી પ્રગટ, એનો અભ્યાસ, અનુભવ કર, એમાં રત. [તે] પરથી એટલે પરના રાગ યોગથી સર્વ પ્રકારે વિરમે છે.
- '(એવા જીવ જ્ઞાનવૈરાગ્યની શક્તિ વિના હોઈ શકે નહિ.)':
એવા જીવ એટલે જેના પ્રકાર. ક્યો પ્રકાર? ? સ્વમાં રહ્યું અને પરથી છૂટ્યું, એવો જ્ઞાન-વૈરાગ્યની શક્તિ વિના એવો જ્ઞાન હોઈ શકે નહિ.
- શક્તિ એટલે કરવી. શક્તિ (એટલે) રહે
- પરાત્ રાગયોગાત્ વિરમતિ: રાગને ત્રિકાળ પણ એવો આદરણીય નથી. જે જ્ઞાને નીર્ણય કરાવ્યો એ રાગ પણ આદરણીય નથી. એ તો અપરાધ છે. એનો અનુભવ કરવા, અનુભવ સ્થાનને રાખવા માટે આવે, પરંતુ છે તો ઝેરનું મારણ. એનાથી છૂટવા જેવું છે, એને રાખવા જેવું નથી.
- આ જ્ઞાન શું કીધું? ? સ્વનું ગ્રહણ અને પરનો ત્યાગ. નહીતો સ્વ અને પરનો તેને. નહીતો સ્વમાં રહ્યું અને પરથી, રાગથી છૂટ્યું-એ જ્ઞાન, એ પ્રકાર. એ સ્વાનુભૂતિ જ્ઞાન અને સાચા વૈરાગ્ય વિના હોઈ શકે નહિ.

ધિરા-૧૩૬ : ઉપચારી

(૧) જોડકાં જોડો

1	ત્રિ દોષના	A. ઉષ્ણ
2	ત્રિકટુ દોષના	B. રાગ

(2) સાચું T ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. 'સ્થાનું ગ્રહણ અને ગરમી ત્યાગ' કરીને પોતાના સ્વરૂપનું ગ્રહણ કરે જ્યારે આત્માનો ત્યાગ.
2. 'સ્થાનું ગ્રહણ અને ગરમી ત્યાગ' કરીને પોતાના સ્વરૂપનું ગ્રહણ અને શુભાશુભ રાગાદિ નિમિત્તનો ત્યાગ.
3. પોતાનું વસ્તુત્વ કરીને પોતાના અનન્યિક્ય અનંત અને જ્ઞાન આદિ ભાવપણું.
4. પોતાના વસ્તુત્વ (પરિપૂર્ણ સ્વરૂપ)નો અભ્યાસ કરીને પોતાના સ્વરૂપનો અનુભવ.
5. જ્ઞાન જ્ઞાનરૂપે રહે તે જ રાગનો ત્યાગ છે.
6. મારા સંયોગો જ આધારે એવા છે કે મને મારા વસ્તુત્વનો અનુભવ થઈશકતો નથી અને તેથી મને નિર્જરા થતી નથી.
7. સંયોગો ગમે તેવા હોય પરંતુ જ્યારે અંતર અનુભવ થાય તો તેને નિર્જરા થાય છે.
8. પરમાર્થથી 'જાગીને' કરીને અનુભવ કરીએ.
9. શુભ સ્વરૂપમાં અંતરાય થવાને 'શુભકર્મ' કહેવા 'શુભ ઉપયોગ' કહે છે.
10. સ્વઘરનો ભેદ જાણીને જ્ઞાની સ્વમાં રહે છે એટલે આનંદમાં રહે છે.
11. મને સાચું જ્ઞાન અને સાચો વૈરાગ્ય તો છે પરંતુ મારે નિત્યે સ્વમાં રહેવાનું અને રાગથી છૂટવાનું બાકી છે.

ગાથા - ૧૬૮

ક્રિયાનિષ્ઠ - હવે પુરુષ, સ્વયંજ્યોતિ આત્મધર્મનો મર્મ કેવો ઘટતો જાય છે - એવી ગાથામાં કહે છે:-

ગાથા -

તિર્યંચ નારક જે વિવિધ હિંસાદિક નિરંતર વર્તાવીયા,
તે મુજ સ્વભાવો છે નહીં, હું એક શાશ્વતભાવ છું. ૧૬૮.

ગાથાર્થ - તિર્યંચ નારક હિંસાદિક નિરંતર વર્તાવીયા છે તે મારા સ્વભાવો નહિ; હું તો એક શાશ્વતભાવ છું.

ભાવાર્થ - એવા પુરુષો આત્મધર્મ સિવાયના તિર્યંચ નારકાદિ ભવ કરતાં છે અને પોતાને એક શાશ્વતભાવ જ જાણે છે. 'જે તિર્યંચ હિંસાદિક વિભાવ ક્રિયાનો કર્તા થયો.'

સારાંશ - • વિભાવ, હોં! સત્ય પણ છે એમ નહિ. તિર્યંચ સ્વભાવ પણ છે એમાં કોઈ વાંધા નહિ. હિંસામાં આવ્યો, પાપ આવ્યો, પાપ પરભવમાં રાખે પાપ આવ્યો, એવો હિંસાદિક તો આત્માના વિભાવ હિંસાદિક નહિ. આત્માના આત્માનો વિભાવ તો અનાદિનો આનંદનું ઉત્પન્ન થવું એવો આત્માનો વિભાવ છે.

• હવે વાંધા અનેક ઊઠતા છે કે તિર્યંચ [હિંસાદિક વિભાવ] તિર્યંચ જે વિભાવ થાય છે એ તિર્યંચ તિર્યંચ થાય છે. કોઈ તો હિંસાદિક વિભાવ, નારકી આત્મામાં, નવગ્રૈવેયક. તિર્યંચ તો જડ છે. જડની પર્યાય તેઓ તો એકાંતી નહિ.

• 'એક શાશ્વત ભાવો છે તે મારા સ્વભાવો નહિ' રાગ, દ્વેષ, સુખ, દુઃખ પછી ઉદારની ગમતી, શરીર, પૈસા-વસ્ત્ર, આભરણ-ઘરેણાં ઊઠું. ઉત્પન્ન થાય તો એ તો એ મારા સ્વભાવો નહિ. એ મારા નહિ એટલે એ મારા સ્વભાવ નહિ. મારા સ્વભાવ નહિ એટલે એ મારા નહિ. ચારિત્રના હિંસાદિક અંદર રાગાદિ (વિભાવ), અસ્થાનના હિંસાદિક સંયોગ (પુણ્ય ભાવ) એ મારા સ્વભાવ નહિ.

• એક શાશ્વત... રાગાદિ એક શાશ્વત, દ્વેષાદિ એક શાશ્વત એક ઉદારના સંયોગ, સંયોગ એક-એક શાશ્વત સંયોગો. એ એક શાશ્વત ભાવો ભાઈઓ એકએકદમાં

• એકાંતે તો હિંસા છે ત્યારે અનંત વિભાવ પોતે કરે છે, પોતાના કારણે ત્યારે તે તમને નિમિત્ત તરીકે કાર્ય છે.

• તમના હિંસાદિક અજ્ઞાન વિભાવો હિંસા છે એ બધા પરવસ્તુ છે.

• વિભાવ થાય છે એ પરદ્રવ્યના પરિણામનથી થાય છે. નિજ નિમિત્તની તો અપેક્ષા નહિ પરંતુ દ્રવ્ય-ગુણની અપેક્ષા નહિ.

• નારામાં રાગદ્વેષ થાય છે એ સ્વભાવના ભાવ જેવા છે. નારામાં નારાકી થાય છે.

• 'તે મારા સ્વભાવો નહિ' એ મારો અનીન્દ્રિય આનંદ અનુભવમાં આવે છે તે હું છું. મારો ભગવાન તો એ પ્રત્યક્ષ વેદનમાં આવે છે. પરોક્ષ રહું એ હું નહિ, એમ તો છે. જ્ઞાનની પર્યાય પર્યાય આત્માને લીધે પણ એ પ્રત્યક્ષ છે. એને પણસમ: તોડી આપીશ નહિ. 'હું તો એક (પ્રત્યક્ષ અનુભવગોચર) ટંકોત્કીર્ણ એક શાશ્વતભાવ છું.'

• અનુભવમાં વ્યવહારની અપેક્ષા નહિ તે ત્યાંથી મંદ કષાય, દયા, દાન એવા રાગ તેય તો અનુભવ થાય, એમ નહિ. એ તો પરવસ્તુ છે.

• હું એક શાશ્વતભાવ છું. ગુણ-ગુણી ભેદ એવું હું એક ગુણવાળો છું એવો ભેદ નહિ.

• 'ટંકોત્કીર્ણ' એવો છે એવો એમને એમ એક શાશ્વતભાવ છું.

(સમાધિ): 'આ પ્રમાણે સામાન્યપણે સમસ્ત પ્રપંચ સમાધિને સમાધિદશામાં પર જાણે છે અને પોતાને એક શાશ્વત ચૈતન્યમાત્ર જાણે છે.'

- સામાન્ય એટલે એકત્વ સમાધિ જુઓ અને સમાધિ લગાડું. પછી એના તેજ સાધે પાડશે, પણ [એ] એક સાથે જે જુદા પાડી નાખ્યા.
- 'એક શાશ્વતચૈતન્યમાત્ર'- એકલો ગુણ-ગુણી ભેદ જ છે. આત્મા એક ચિત્ત, ચિત્ત એક અનંતની સામગ્રી એક અનંત સારા ચૈતન્યમાં જો, [તેઓ] મારો ચૈતન્યમાત્ર જો એક હું હું તો એક શાશ્વતમાત્ર છું. એને એટલેથી સમાધિદશાને નિર્ણય થાય એમ કહ્યું છે.

ગાથા-૧૬૮: દાર્શનિક

પિ.- 32

(૧) જોડકાં જોડો:-

જાપની પરંપરામાં ઉત્પન્ન થયા પછી આવો...

1. તમે જન્મ છો એમ	A. પૂર્વ ગુરુઓએ પ્રયત્નમાં કર્યું છે.
2. વિદ્યાભ્યાસ છે એમ	B. ગાથા નવા રીતમાં કર્યું છે
3. મારા સ્વભાવો બદલે એમ	C. ગાથા નવા રીતમાં કર્યું છે.
4. તમના હૃદયપિંડમાં ઘંટડી છે એમ	D. આવાજમાં કર્યું છે.

(૨) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો:-

1. સમયસૂચિ રૂપ અને પરને સિદ્ધાંતપણે કહે રીતે જાણે છે કે વાત કરી ગાથામાં કરી છે.
2. અહીં સત્તામાં પડેલા તમેના નિમિત્તે જાપમાં થયા પછી આવોની વાત કરી છે.
3. આત્માનો ખરેખરો હૃદયપિંડ તો પિંડરી આવો જ છે.
4. સત્તામાં પડેલા તમોમાં ખરવાને રાગે આવના માટિ હૃદયપિંડ તે છે.
5. આત્માનો ખરેખરો હૃદયપિંડ તો અનીન્દ્રિય આનંદની ઉત્પત્તિ છે.
6. રીતિનું ફળ '... જે તમના હૃદયના પિંડમાં ઉત્પન્ન થયેલા અંત પ્રયત્ન આવો...' એમાંની રીતે જાહેર કરે છે કે જાપમાં થયા અંત પ્રયત્ન પિંડરી આવોનું ફરવા તમનો હૃદયપિંડ જ છે.
7. પિંડરી આવો આત્માની નબળાઈના અને તે સમયની ગાયકતાને ઉત્પન્ન થાય છે, તમનો હૃદયપિંડ તો નિમિત્તમાત્ર જ છે.
8. રીતિમાં કહેલા 'અંત પ્રયત્ન આવોમાં આત્માની અંદર ઉત્પન્ન થયા રાગદ્વેષાદિ તેમજ બહારમાં જગતના સંયોગો તથા સંયોગી ભાવો એ બધાનો સમાવેશ થાય છે.
9. રંગીનીઓ અંદરને [શંખગાથ ફિલ્મોમાં] જેવો છે તેવો.
10. તમના હૃદયમ જેટલા પિંડમાં રહે છે તે બધા પરવસ્તુ છે એમ પૂર્વ ગુરુઓએ કર્યું છે.
11. તમના હૃદયના નિમિત્તે ઉત્પન્ન થયા અંત-આદ્ય આવો મારા સ્વભાવો બદલે ત્યારે મને મારો અનીન્દ્રિય આનંદ પ્રત્યક્ષ અનુભવમાં આવે એવું રંગીનીઓ રીયત્નાવ છું.
12. 'આ પ્રમાણે સામાન્યપણે સમસ્ત તમજ્ઞ આવોને સમયસૂચિ પર જાણે છે...' આવાજના આ ફિલમાં 'સામાન્ય' શબ્દનો અર્થ 'ત્રિકાળ નહિ પણ વિના 'અથવા

સંશોધક એમ કહે છે.

ઉત્થાનિકા:- હવે આચાર્યશ્રી શિષ્યજનો સ્થાને અને ગુરુને આ પ્રમાણે કહે છે-એમ કહે છે:-

ગાથા: પુદ્ગલકર્મરૂપ રાગનો જે વિપાકરૂપ છે ઉદય આ,
આ છે નહીં મુજ ભાવ, નિશ્ચય અને જાણતાભાવ છું. ૧૮૯

ગાથાર્થ:- રાગ પુદ્ગલકર્મ છે, તેનો વિપાકરૂપ ઉદય આ છે, આ મારો ભાવ નહીં; હું તો નિશ્ચયથી અને જાણતાભાવ છું.

સારાંશ: • 'ખરેખર રાગ નામનું પુદ્ગલકર્મ છે, તેના ઉદયના વિપાકથી ઉત્પન્ન થયેલો આ રાગરૂપ ભાવ છે, મારો સ્વભાવ નહીં.':

- રાગ નામનું અને કર્મ છે, ચારિત્રમોહ જડ, એ કર્મ સત્તામાં પડ્યું છે એનો આ ભાવ-ભાગ છે, હવે એનો ઉદય આવ્યો એને પામ અને આવ્યા છે. શોભાસ્વભાવ પ્રભુ, એની પર્યાયમાં જડ કર્મના નિમિત્તે પુરુષાર્થની કમજોરીથી રાગ થાય, પરંતુ તે, એ કર્મથી નહિ.
- સત્તામાં પડ્યું છે એ નહિ, [પરંતુ] એનો ઉદય આવતા વિપાક થયા-એનો પાક આવ્યો તે કર્મનો ઉદય નિમિત્ત છે, એને લઈને, એને લઈને-એનાથી નહિ-જે કંઈ રાગ થયો એ મારો સ્વભાવ નહીં. હું તો શોભાસ્વરૂપ આનંદ છું, જ્ઞાન છું. એની સાથે અનંતા ગુણો ભરાયેલા છે-અવિનાભાવ-સાથે-પડ્યા છે. એનો જે હું એમાં આ જે રાગ થયો તે મારો સ્વભાવ નહીં.
- પુદ્ગલિંદનો નાથ પરમ સ્વભાવ ભાવ પારિણામિક ભાવે જે સહજ સ્વભાવે અનાદિથી છે એ ત્રિકાળ નિરાવરણ છે, ત્રિકાળ અખંડ છે, અને છે, અવિનશ્વર છે. એનો જે જ્ઞાયકભાવ અંતરમાં અનુભવ, પ્રતીત થઈ એ એમાંથી છે ? આ રાગ છે એ મારો નહીં. એ હું નહિ, એમાં હું નહિ, એ મારામાં નહિ.
- જે દ્રવ્ય પારમાર્થિક પૂર્ણ સ્વરૂપમાં ઠરે [છે] એને સિદ્ધપદ થઈ છે.
- જે હું ત્રિકાળી અસ્તિ હું એમ આ રાગ એથિક છે, આવ્યો છે. પર્યાયમાં રાગ આવ્યો છે, પરંતુ [તે] મારો સ્વભાવ નહીં. મારો સ્વ..સ્વ..સ્વ.. સ્વભાવ એ નહિ. એ વિભાવ છે, વિકાર છે, પર છે, મારા સ્વરૂપમાં નથી નાસ્તિ છે. એના સ્વરૂપમાં મારી નાસ્તિ છે.
- આ રાગ કંમ મહાપુણ્ય આવ્યો, જ્ઞાનાવરણી ગતિનો આવ્યો, દેવનો આવ્યો, એ મારો સ્વભાવ નહીં, મારા સ્વરૂપમાં તો એનું અસ્તિત્વ જ છે, એ મારામાં નહીં-એમ ધર્મી જાણે છે.
- એના તરફનું પરિણમન તો ક્ષ. હું એટલે પુદ્ગલિંદનો નાથ પૂર્ણ સ્વરૂપ, એકલો જે અંતરદૃષ્ટિ વિના રાગનો ક્ષય થયા મારું સ્વરૂપ અને સ્વભાવ નહિ.
- 'હું તો આ (પ્રત્યક્ષ અનુભવગોચર) જ્ઞાનજ્યોતિ એટલે જ્ઞાનસ્વભાવ છું.': પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનના ગુણને લઈને ગુણી એનો જે જ્ઞાયકભાવ જ્ઞાન સ્વભાવ અનુભવમાં લીધો એને પર્યાયમાં સ્વસંવેદન- સ્વ [જ્ઞાન] જ્ઞાનનું જે [જ્ઞાન] પ્રત્યક્ષ વેદન થાય છે
- 'જ્ઞાનજ્યોતિ'- એટલે એનો. અનંતપણ લાવ્યો પરંતુ મારા દ્રવ્યના દ્વારા આવ્યો નહિ. નિગોદ અને નરકમાં અનંતકાળ રહ્યો પરંતુ મારા દ્રવ્ય અને ગુણમાં ક્ષય કીધાય અને ઘટાડો થયો નહિ.

- 'હું શાંત-ભાવ છું': આત્મા અનંત ગુણનો પિંડ અને ભાવ આદિ ભાવ આવે, બધા ગુણનો (આવે). સંદેહમાં અસંખ્ય છે, વિસ્તારમાં અનંત ગુણ છે, પરંતુ વસ્તુ તું છું એ તો એકરૂપ છું.
- જ્ઞાન સ્વભાવ... જ્ઞાન સ્વભાવ... જ્ઞાન સ્વરૂપ એવું નથી તે તું એ છું. એ રાગ તો તું નહિ પરંતુ પર્યાય જ્યારે તું નહિ. આવો તું શાંત શાંત નથી છું. સ્વભાવે નહિ, [તત્ત્વથી] પરભાવથી એને અંતરમાં એ ભાન ઉત્પન્ન કરે છે. તત્ત્વ.
- '(આ રીતે સમ્યગ્દૃષ્ટિ નિશ્ચિત પણે સ્વને અને પરને જાણે છે.)': સ્વ શાંત-શાંત-ભાવ અને [પર એ] રાગ આદિને ઉત્પન્ન છે. એ સ્વ અને પરને જાણે છે એ અનુભવે છે. પરંપરા તો એ રાગ સંબંધનું જ્ઞાન બીજાને બીજાના સ્વપરપ્રકાશના સામર્થ્યને લીધે એ તેને જાણે છે. ધર્મ રાગને જાણે છે. રાગ [તે] તું નહિ.
- 'પછી આ જ પ્રમાણે 'રાગ' પણ ઉદયને તેની જાણ એ દોષ....': ધર્મીજીવના આનંદના સ્વાદ આગળ દોષનો સ્વાદ આકુળતા છે માટે એ મારું સ્વરૂપ નહિ એ દોષનો અંશ છે એ મારી ચીજ નહિ.
- 'મોટે': આ મોટે અંદરે નિશ્ચિત નહિ પરંતુ પર તરફની જરી સાવધાની જાય એ પણ તું નહિ. સમ્યગ્દૃષ્ટિ કેવો છે તે? નિશ્ચિત છે જ નહિ ત્યાં પરંતુ કિંચિત્ અસ્તિત્વાદિકનો હેય દોષ તે પર તરફની સાવધાની [જરી દોષ] એ તું નહિ.
- બારામાં એને આવાગમન કિંચિત્ નહિ. આવાગમની પર્યાય પ્રગટ થઈ ગઈ છે, મારી પર્યાય અપૂર્ણ છે છતાં એ રાગાદિ ચીજ જેમ આવાગમને નહિ એમ એ મારેય નહિ.
- 'ક્રિયા': ધર્મી છે, તેઓ કાદિમાં પણ ઉભો હોય. ક્રિયા જરી (આવ જાય.) એ ક્રિયાને ક્રિયાની દશામાં ક્રિયાને જાણવાનો પોતાનો સ્વભાવ છે તેને જાણે છે.
- 'જ્ઞાન': ધર્મી છે, જરી જ્ઞાન આવે; છતાં એ જાણે છે [તે] એ મારી ચીજ નહિ. એ તો મારી ચીજ આવાને ઉત્પન્ન કરે છે.
- 'માયા': માયા પણ જરી ઝાંખે તે પર્યાયને તેને જાણવાની પોતાની શક્તિને પ્રગટેલું જ્ઞાન જાણ (કરે છે) કે આ છે, બસ! એ [માયા] છૂટી જાય છે.
- 'લોભ': દેખ્યું, કિંચિત્ જુઠ આવે. છતાં ધર્મી એને દેખે તે એ લોભ મારું સ્વરૂપ નહિ. મારી જાત નહિ, મારી જાત નહિ; એ તો પરજાત છે. દશા માત્ર તો તે જાણવાવાળો રહે છે.
- 'ક્રિયા' (એટલે) આઠ કર્મ. એ એકેય કર્મ તે તું નહિ. શાસ્ત્રમાં તો એમ આવું હોય તે એકે ગુણસ્થાને એક એકના કર્મ ઘાતી છે, [કાદિ] એ બધું એવું જ્ઞાન કરાવ્યું છે. એ કર્મ મારા છે એમ માનતો નહિ. રાગાદિયનો હેય દોષ તો જ્ઞાન દ્વારા અને ઉપરાંતમાં દોષ તો જ્ઞાન પરાને [એની] એટલી જ તાકાત છે. એ પરાને અને વેદે એ તો એની પર્યાયની પોતાની યોગ્યતાને છે. એ કર્મ મારામાં છે જ નહિ [તેથી] એને નિમિત્તે મારામાં કંઈ દોષ એ ભાવ છે જ નહિ.
- 'નોકર્મ': મારા સિવાય જેટલા અનંત છે, એ બધા નોકર્મ મારામાં નહિ. ઉંચા, નીચા, સ્ત્રી, સ્ત્રીત્વ, સ્ત્રીત્વનું, પોષાય, જમાય-એ મારા સ્વરૂપમાં નહિ. શરીરને જુઓ તો પરંતુ એ પરદ્રવ્ય નોકર્મમાં જાય છે. મારે નિશ્ચયે એ નહિ, એને નિશ્ચયે તું નહિ.
- 'મન': આઠ પાંખડીના આકારે એટલે આકાર વિકાર કરે એમાં નિમિત્ત છે-એ જ્ઞેય છે એ

હું નહિ. મન મારું નો નહિ પરંતુ મનમાં રહીને મનને જાણનારો નહિ. હું તો મારામાં રહીને મનને જિન્ન રીતે જાણું - એ પણ વ્યભિચાર છે.

- 'ચક્ષુ': વાણી તો જડની પ્રકૃતિ છે, મારામાં અસત્ય છે. મારી સંપૂર્ણ વાણી અસત્ય છે, વાણીપણે હું અસત્ય છું.
- 'ત્વચા': આ દેહિઓને એ સંબંધ તો હું નહિ. એ ત્વચાની ક્રિયા મારી નહિ. એને તો હું પોતામાં રહીને પૂર્ણપણે જાણું છું - એ પણ વ્યભિચાર છે, પણ હું જાણનારો - સમર્થ છું.
- 'ઘ્રાણ': ઘ્રાણ ઇન્દ્રિય હું નહિ, [તે] મારી નહિ, મારામાં નહિ, એનામાં હું નહિ.
- 'ચક્ષુ': ચક્ષુને જોવાવાને કોણ છે તો તે છે એ ચક્ષુ જ મારા નહિ. હું જોવાવાને જોતો જ નહિ, હું તો મારી પ્રકૃતિને જોઈ છું. ચક્ષુને જે જોવાવામાં કામ છે એ હું નહિ. હું તો મારી પ્રકૃતિને જાણવામાં આવું છું.
- 'શ્રોત્ર': શ્રોત્રેન્દ્રિય તો [હું] નહિ પરંતુ બાહ્યેન્દ્રિય પણ હું નહિ. પોતાની પ્રકૃતિ પોતાને સ્થિર જાણવાની નાસ્તિક્ય કાર્ય છે તો તેને હું જાણું છું. મારા જ્ઞાની પ્રકૃતિ પર છે તો પરને જાણે છે એમ નહિ.
- 'રસના': જીભ તો જડની પ્રકૃતિ છે અને એનાથી રસનો સ્વાદ નહિ હું એ હું નહિ. એ રસને જીભની પ્રકૃતિ અને રસની પ્રકૃતિને જાણું છું - એ પણ વ્યભિચાર છે. હું તો એ રસની પ્રકૃતિ મારી સ્વપરપ્રકાશક છે તેને હું જાણું છું, તેનો સ્વાદ નહિ હું.
- અહીં અંદરમાં આવવું, બહાર નીકળવું બધા પુદ્ગલાર્થ છે અને એ જ પુદ્ગલાર્થ છે.
- 'સ્પર્શન': આ સ્પર્શ જે છે તેને હું સ્પર્શું છું, અડું છું એમ નહિ, એ મારી સાથ નહિ. અને એ સ્પર્શ પરને સ્પર્શે છે એમ પણ નહિ; ત્રિકાલ એક દ્રવ્ય અને બીજા દ્રવ્યની પ્રકૃતિ વચ્ચે તો અત્યંત અભાવ છે. આ શરીરના સ્પર્શનું મને જ્ઞાન થાય છે એ પણ સ્પર્શ ઇન્દ્રિયના તરફથી નહિ, [પરંતુ] મારો જ્ઞાન સ્વભાવ છે તેનાથી સ્વપરપ્રકાશ, પોતાની સત્તાથી સ્વપરપ્રકાશ (જ્ઞાન) થાય છે.
- 'અને શબ્દો મારી શેષ સૂત્રો વ્યાખ્યાનરૂપ tzai (-તસ્મિં) અને આ ઉપદેશિક ગાથા પણ સ્વીકારવી.' જ્ઞેયના નિત્ય છે અને સંયોગી સત્ય (છે એમ) બધા સત્યને હું માનતો નથી. એ સત્યમાં હું નહિ અને એ સત્ય મારી નહિ. સ્વતંત્ર! સ્વ-પરપ્રકાશની દૃષ્ટિ આવી છે.

ગાથા-૧૮૮ : ધર્મચર્ચા

[નિ.-૩૬]

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) ઉત્તરો :-

1. આ ગાથામાં સંબંધદૃષ્ટિ સ્વને અને પરને સામાન્યપણે કઈ રીતે જાણે છે એ ઉત્તરાવ્યું છે.
2. અહીં 'રાગ' શબ્દનો અર્થ પૂ. ગુરુદેવશ્રીએ ચારિત્રમોહ નામનું પુદ્ગલકર્મ કર્યો છે.
3. જ્ઞાનની પોતાની જાગૃતિને અને સત્તામાં પડેલા કર્મના નિમિત્તથી જ્ઞાનની પર્યાયમાં રાગાદિ ઉત્પન્ન થાય છે.
4. જ્ઞાનની પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થતા રાગાદિનું નિમિત્તપણું દ્રવ્યમાં આવતા કર્મનું હોય છે.
5. અહીં પુગલના દ્રવ્યને આત્મા કહ્યો છે.
6. અહીં ત્રિવિધ નિરાવરણ પારિણામિકભાવને આત્મા કહ્યો છે.
7. જે મારો નથી એ હું નથી; જેનો હું નથી એ મારામાં નથી.
8. જે જ્ઞાન વાસ્તવિક પૂર્ણ સ્વરૂપમાં ઠરે છે તેને સ્થિતપ્રજ્ઞ કહે છે.
9. 'પ્રતિષ્ઠા' નામની શક્તિને કારણે આત્મામાં સર્વદેશિક પ્રગટે છે.
10. 'હું રાંતીજી છું' એ સૂચવે છે કે અનાદિ કાળથી આજ સુધી નારકી-નિગોદના અનંત ભવો કર્યા છતાં મારા દ્રવ્ય-ગુણમાં કંઈ હીનાધિક કે ઘટાડો થયો નથી.
11. ચિત્ત ભાવો સંક્લેશમાં સંબંધાય છે અને ચિત્તારમાં અસંબંધ છે.
12. અહીં 'મોહ' શબ્દથી દર્શનમોહ-મિથ્યાત્વની વાત કરી છે.
13. રાગ, દ્વેષ, મોહાદિમાં કહેલા 'કર્મ'નો અર્થ ભાવકર્મ થાય છે.
14. 'ક્રિયા'નો સમાવેશ નામકર્મમાં થતા થઈ શકે છે.
15. અહીં કહેલી ચક્ષુ આદિ પાંચ ઇન્દ્રિયોમાં દ્રવ્યેન્દ્રિય તેમજ ભાવેન્દ્રિયોનો સમાવેશ થાય છે.

ઉત્થાનિકા - આ રીતે સમ્યગ્દૃષ્ટિ પોતાને જાણતો અને રાગને છોડતો કેવો નિયમથી જ્ઞાન-વૈરાગ્યસંપન્ન હોય છે - એમ હવેની ગાથામાં કહે છે:-

ગાથા - સુદૃષ્ટિ એ રીત આત્મને જ્ઞાયકસ્વભાવ જ જાણતો,
તે ઉદય ત્રિવિધરૂપ તે તત્ત્વતઃ છોડતો. ૨૦૦.

ગાથાર્થ - આ રીતે સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્માને (પોતાને) જ્ઞાયકસ્વભાવ જાણે છે અને તત્ત્વને અર્થાત્ યથાર્થ સ્વરૂપને જાણતો કેવો ત્રણ પ્રકારરૂપ ઉદયને છોડે છે.

ભાવાર્થ - જ્યારે પોતાને તો જ્ઞાયકસ્વરૂપ શુદ્ધસ્વ જાણે અને ત્રણ ઉદયથી થયેલા ભાવોને આકુળતારૂપ દુઃખમય જાણે ત્યારે જ્ઞાનરૂપ રહેવું અને પરભાવોથી વિરાગતા - એ બંને અવશ્ય હોય જ છે. આ બાબત પ્રગટ અનુભવગોચર છે. એ (જ્ઞાન વૈરાગ્ય) જ સમ્યગ્દૃષ્ટિનું ચિહ્ન છે.

સારાંશ (ઉત્થાનિકા). 'આ રીતે સમ્યગ્દૃષ્ટિ પોતાને જાણતો અને રાગને છોડતો..' એ અપેક્ષાએ ફલિત છે. પરંપરા તો જ્યારે પોતાને જાણવામાં રીતિએ તો રાગની ઉત્પત્તિ થતી નહીં તેને રાગને છોડ્યો એમ કહેવામાં આવે છે.

- કહ્યું એ નથી છે. આત્મા જ્ઞાન-દર્શન છે એને હું રાગ કરું - [એમ] આ રીતિએ તે આત્માના સ્વભાવનું જ્ઞાન છે એનો ભાર કર્યો તો મરણ થયું.
- નિયમથી જ્ઞાન-વૈરાગ્યસંપન્ન હોય છે: પોતાનું સ્વરૂપ જે પૂર્ણ અતીન્દ્રિય આનંદસ્વરૂપ તેનું જ્ઞાન અને પુણ્ય-પાપના ભાવથી ભિન્નતાનું જે વૈરાગ્ય અર્થાત્ ધર્મી જ્ઞાન, અને વૈરાગ્ય (એકત્વ) બે શક્તિ સહિત હોય છે. - એમ હવેની ગાથામાં કહે છે:-
- (રીત) આ રીતે સામાન્યપણે અને વિશેષપણે પરભાવસ્વરૂપ સર્વ ભાવોથી વિરતિ (નિવૃત્તિ, વિરામ) કરીને.. એ પ્રકારે સમ્યગ્દૃષ્ટિને સામાન્ય જ્ઞાન સંકુચિત કરવાનો ત્યાગ અને વિશેષથી પણ એટલે એકત્વ-રાગાદિ અંશનો - પણ ત્યાગ થાય છે). જ્ઞાનમાં જ્ઞાનનો અંશ રાગ હોય એનાથી પણ વિરામ કરે અને શરીરાદિ બાહ્ય શેય જોડી હોય, અને પરભાવના સંબંધથી એનાથી પણ વિરામ કરે.
- અહીં તો આત્માના નિર્મળ પર્યાય સિવાય આ રાગાદિ, પરદ્રવ્ય આદિ અને પરભાવ અર્થાત્ 'નિયમસાર'માં શુદ્ધોપયોગ અધિકારમાં તો નિર્મળ પર્યાય, ઔદયિકભાવ (તેને) પણ પરભાવ, પરદ્રવ્ય કહેવા (ફલિત છે).
- આ રાગનો વિકલ્પ જ્ઞાનમાં જાણે (આવ્યો) એ મારી ચીજ નહીં, હું એનો ત્યાગી. [એ] મારી ચીજમાં નથી, હું એમાં નથી. હું એનો ત્યાગી અને ત્યાગી નહીં એમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ સર્વ પરભાવોથી નિવૃત્ત, વિરામ કરે છે.
- 'ઠિતિ'નો અર્થ જ્ઞાયકભાવ જેનો સ્વભાવ છે એવું જે આત્માનું તત્ત્વ તેને (સારી રીતે) જાણે છે; • 'ઠિતિ'ના [અર્થને] આધારે અર્થો અનાદિ અનંત છે. હું એટલે જ્ઞાયકભાવ હું એમ પર્યાય નિર્ણય કરે છે. એ ધ્રુવનો નિર્ણય કરનારી પર્યાય કહે છે કે હું તો જ્ઞાયકભાવ હું.
- પર્યાય પણ જેમાં ઊભર થઈ છે, રાગની તો હું વાત કરતા? જ્ઞાયકભાવમાં પર્યાય અંદર પ્રવેશ કરતી નથી. એ પર્યાય એમ નિર્ણય કરે છે કે હું તો એટલે જ્ઞાયકસ્વભાવ હું. એ મારું તત્ત્વ છે. આત્મતત્ત્વ તે હું હું.

- 'તેને (સાચી રીતે) જાણે છે;' - તેને 'સાચી રીતે' સમજું પડ્યું, કેમ કે જ્ઞાનના દૃષ્ટિકોણમાં વાત આવે એ જુદી ચીજ છે અને અંદરમાં અનુભવ દ્વારા એ ઉલટા ચીજ છે. સાચી રીતે જાણે છે એટલે જેવું છે તેવું અનુભવે છે.
- 'અને એ રીતે તત્ત્વને જાણતો, સ્વભાવના ગ્રહણ અને પરભાવના ત્યાગથી નીપજતાં સુખને પોતાના વસ્તુપણે વિસ્તારતો (-પુષ્ટિ કરતો)... એ તો તત્ત્વની અનુભૂતિ એ વાત કરી, જ્ઞાનપૂર્વક થઈ (છે). જ્ઞાયકસ્વભાવ પૂર્ણસ્વરૂપ આત્મામાં, અનંત ગુણ જાણે તો પરંતુ વસ્તુ તત્ત્વ તો આત્મા છે- એ આત્માનું ગ્રહણ અને પરભાવનો ત્યાગ.
- વસ્તુપણું તેને વિસ્તારતો થતો- જ્ઞાયક અને દૃષ્ટાપણાની દશાને ફેલાવતો થતો- પર્યાયમાં હોં! વસ્તુ તો વસ્તુ છે, પરંતુ વસ્તુને ગ્રહણ કરવા અંતર્દૃષ્ટિ તેને ફેલાવે છે, વિસ્તાર (કરે છે). પર્યાયમાં તેની શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય છે.
- વસ્તુને નહિ, પરંતુ વસ્તુત્વ-વસ્તુપણું, જ્ઞાયકભાવનું જ્ઞાયકપણું- તેને વિસ્તારતો થતો. કેમ જેમ પર્યાયે તેમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ દ્રવ્યના સ્વભાવને જાણવાનો થતો. પર્યાયમાં દ્રવ્યસ્વભાવનું અસ્તિત્વ દ્વારાથી [વસ્તુપણાનો] વિસ્તાર કરતો થતો.
- 'તેવા દ્રવ્યના નિર્ણયથી ઉત્પન્ન થયેલા સમસ્ત ભાવોને છોડે છે. તેથી તે (સમ્યગ્દૃષ્ટિ) નિશ્ચયથી જ્ઞાનવૈરાગ્યસંપન્ન હોય છે.': દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા, યાત્રા, વાણિજ્ય, મંત્ર, તંત્ર ઇત્યાદિ ઉદય ભાવો- એ ઉદયને છોડતો કંઈ એટલે તેનું ગડબડ કરતો નથી. પરંતુ તો વૈરાગ્ય હોય જ છે, [પરંતુ] શુભ-અશુભ ભાવથી પણ વિરક્ત- તે વૈરાગ્ય. અસ્તિત્વનું જ્ઞાન અને પુણ્ય-પાપના ભાવોનો વૈરાગ્ય- એ જ્ઞાન વૈરાગ્ય સંપન્ન છે.
- સ્વભાવની દૃષ્ટિમાં પૂર્ણાનંદ સ્થીરતે અને એ બાજુની રાગની અભાવ-વૈરાગ્ય થાય, એ જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય જે શાંતિ ઉત્પન્ન તેવો છે. એવી ઉત્પન્ન નય નિશ્ચયથી જ્ઞાન-વૈરાગ્ય સંપન્ન હોય છે '(એમ સિદ્ધ થયું)'. એ સાધન થયું.
- (ગાથા) 'જ્યારે પોતાને તે જ્ઞાયકભાવરૂપ સુખમય જાણે...': જ્ઞાયકભાવરૂપ અને સુખમય. પણ એટલે છે. પોતાનું સ્વરૂપ જ આનંદમય છે. એવો સુખમય થયું- નય એટલે તે દુઃખ. એટલે તે સાધ! સંસારના વિષયોથી નહી જવાનું છે. શુભાશુભ રાગથી તે નહી જવાનું છે અને પોતાના સ્વભાવથી જાણવા જાણવાના છે.
- એટલે જ્ઞાયકભાવ જ્ઞાનરૂપ વિસ્તાર કરે પરમાં ક્યાંય ક્યાંય સુખબુદ્ધિ રહી જાય ત્યાં સુધી નિશ્ચયજ્ઞાન રહે. આ મને ઠીક છે, મજા છે- એ બધો નિશ્ચયજ્ઞાનનો દોષ છે.
- 'જ્ઞાયકભાવરૂપ અને સુખમય'- જાણ્યું છે તે? જ્ઞાયકભાવવાળો આત્મા નહિ. આત્મા પોતાનું. દૃષ્ટિએ તે જાણવા છે, એનું કેવા જ્ઞાયકપણું-જ્ઞાનપણું જાણવાનું એ છે.
- જગતના દુઃખોનું કારણ, મૂળ શું છે? કે, વાંકો ભાવ અને વાંકો જાણે ન થાય. સારા ગુણો કેવા અનંત ગુણો અને અનંત જાણે ન થાય... તેનું કારણ દુઃખ જે છે, એ પણ વાંકો ભાવ અને વાંકો જાણે ન થાય. અનંત ભાવે તો નહિ વિસ્તાર કે દુઃખની મર્યાદા છે તે? આ તો અનીંદ્રિય આનંદ અને જ્ઞાન તો અમર્યાદિત સ્વભાવ છે. આકાશમાં આનંદ અને જ્ઞાન શક્તિઓ અમર્યાદિત છે એવું કંઈ દુઃખ નથી. દુઃખ તો મર્યાદિત છે, પરંતુ મર્યાદિત દુઃખમાંય અનંતના છે. વાંકો ગુણ અને વાંકો જાણે

ના દુઃખોમાં તેને કોના દુઃખના ઉકેલ પરમાં આવે છે? દુઃખ તો, આનંદ તો બાકી બધામાં છે.

- 'અને ફક્ત ઉદ્દેશ્ય ઉદ્દેશો માટેજ આનુષંગિક દુઃખમય બનો ત્યારે જ્ઞાનરૂપ રહેવું અને પરમાત્માને વિરાગના - એ બંને એકબીજા જેવાજ છે.':
- પોતાના જ્ઞાનરૂપ અને સુખમય સ્વભાવને કાયમ તો ત્યાં રહેવું, ત્યાં આકર્ષણ ગયાબાદ. રાગને ઉદાસીન ઉપરાંત સ્વભાવમાં આકર્ષણ ગયાબાદ.
- 'આ વાત પ્રગટ અનુભવગોચર છે, એ (જ્ઞાનવૈરાગ્ય)જ સમ્યગ્દૃષ્ટિનું ચિહ્ન છે.':
- પૂર્ણરૂપ જ્ઞાનમયનું જ્ઞાન અને રાગને વિરક્તતા એવો વૈરાગ્ય, એ સમ્યગ્દૃષ્ટિનું ઉદાહરણ છે, ચિહ્ન છે.

ગાથા-200 : ઉપસંહાર

[નિ-36A]

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) બતાવો :-

1. સમ્યગ્દૃષ્ટિને પોતાને ભગવાની અને રાગને છોડવાની એમ બે જુદી જુદી ક્રિયાઓ નિરંતર થાય છે.
2. પોતાને ભગવાનું રોકીને રાગની ઉત્પત્તિ જ થતી નથી તેને રાગ છોડયો એમ કહેવામાં આવે છે; માટે ઉપરોક્ત બે ક્રિયાઓ જુદી જુદી નથી પરંતુ એક જ છે.
3. પોતાના પૂર્ણ અતીન્દ્રિય સ્વરૂપનું જ્ઞાન અને પૂર્ણ-પાપના ભાવથી વિરતિપણું એને એની જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય કહ્યાં છે.
4. 'સામાન્યપણે અને વિશેષપણે પરભાવસ્વરૂપ સર્વ ભાવોથી વિરત થીને...' એનો આ કથનમાં સામાન્યપણાનો અર્થ સંક્ષેપથી અથવા સ્થૂલપણે અને વિશેષપણાનો અર્થ વિસ્તારથી અથવા સૂક્ષ્મપણે થાય છે.
5. અહીં વિરતી પર્યાય તેમજ નિર્મળ પર્યાયનો 'પરભાવ' શબ્દમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.
6. રાગનું ચાલ્યાપણું (રાગથી અલગપણું) સમ્યગ્દર્શન થતાં જ છૂટે છે, પરંતુ રાગનું નિર્મળપણું ચારિત્રદશા વધતાં ક્રમે ક્રમે છૂટે છે.
7. સમયસાર આદિ શાસ્ત્રોના અભ્યાસ વડે હું મારા ચૈતન્યરૂપ આત્માને સારી રીતે જાણું છું.
8. અહીં 'સારી રીતે જાણવાનો' અર્થ ક્ષયોપશમ જ્ઞાન વડે જાણવાનો નહિ પરંતુ અનુભવપૂર્વક જાણવાનો છે.
9. રીતિમાં કહેલા ક્રમ-'પરમાત્મા સિવાયના વિકારનો (પુણ્યનો) અર્થપર્યાયમાં જાણ-દેખાપણાની દશાને ત્યાગનો અર્થ શુદ્ધિની વૃદ્ધિ કરતાં - એમ થાય છે.
10. 'ક્રમના હેતુના વિપરીતથી ઉત્પન્ન થયેલા સમસ્ત ભાવોને છોડે છે' અહીં ક્રિયા, દ્રવ્ય, શરીર, મન, વાણી આદિ બધા ભાવોનું ગ્રહણ કરતાં નથી.
11. 'શાશ્વતભાવરૂપ અને સુખમય'નો અર્થ શાશ્વતભાવવાળો અને સુખવાળો થાય છે.
12. જો આત્માના ગુણો અનંત છે અને તે ગુણો અનંત સુખ તથા અનંત જ્ઞાન જ્યારે થતી રીતિના નથી; તેમ જ્ઞાનના દુઃખો પણ અનંત છે અને તે દુઃખો અનંત કાળે પણ અનંત જ્યારે થતી રીતિના નથી.
13. આત્માના જ્ઞાન, આનંદ આદિ ગુણોનો સ્વભાવ અવિનાશી છે, પરંતુ દુઃખની તો મર્યાદા છે.
14. જ્ઞાનના મર્યાદિત દુઃખમાં પણ અનંતના છે; માટે તે દુઃખો ક્રમશઃ ક્રમશઃ ક્રમમાં થતી રીતિના નથી.
15. જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય એ સમ્યગ્દૃષ્ટિના લક્ષણ છે, ચિહ્ન છે.

ઉત્થાનિકા:- જેનાથી પરદ્રવ્યમાં આસક્તિ-રાગ છે અને મિથ્યાદૃષ્ટિપણાનું અભિમાન રહે છે તે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે જ નહિ, પૂર્વના અભિમાન રહે છે' એવા આશયનું ગાથારૂપ કથન કરે છે:-

ગાથા:- (હરિગીત)

હું છું સ્વયં સદ્દૃષ્ટિ મુજને બંધ થાયે ના કદી,
જે રાગી માની આમ મુખને ગાળથી ભીંજું રહી;
અવલંબતો પુણ્ય જે સમકિત તણો ને પાપ પરે,
આત્મા અનાત્મા ભેદનું સદ્જ્ઞાન નહિ તેને અરે! ૧૩૯.

ટીકાનો:- 'આ હું પોતે મિથ્યાદૃષ્ટિ છું, મને કદી બંધ થતો નથી (કારણ કે શાસ્ત્રમાં મિથ્યાદૃષ્ટિને બંધ કહ્યો નથી)' એમ માનીને જેમનું મુખ ગાળથી ભીંજું, તથા પુણ્યકૃત (રોમાંચિત) થયું છે એવા રાગી જનો (-પરદ્રવ્ય પ્રત્યે રાગદ્વેષમોહ ભાવવાળા જીવો-) તથા મહાપુણ્યાદિનું આચરણ કરો તથા *સમિતિની ક્રિયાઓનું આચરણ કરો તોપણ તેઓ પાપ (મિથ્યાદૃષ્ટિ) જ છે, કારણ કે આત્મા અને અનાત્માના જ્ઞાનથી રહિત હોવાથી તેઓ મિથ્યાત્વથી રહિત છે. [સમિતિ = વિહાર, વચન, આહાર વિ. ક્રિયામાં જાગૃતિ પૂર્વકનું તે *]

ટીકાનો:- 'આ હું પોતે મિથ્યાદૃષ્ટિ છું, મને કદી બંધ થતો નથી!' એમ કે રાગે તેવા વિષય છે તોડવું પણ મને બંધ નથી. અરે ભાઈ! જેને રાગને રાગ છૂટી ગયો છે અને સ્વભાવના પુંજમાં રુચિનું પરિણમન થઈ ગયું છે તેને [શાસ્ત્રમાં] કહ્યું છે કે વિષય ભોગવતા છતાં તેને બંધ નથી અને તું સ્વચ્છંદી થઈને એમ કહે છે કે અને મિથ્યાદૃષ્ટિ હોવે, વિષય ભોગવતા [આમને] બંધ નથી, (કારણ કે શાસ્ત્રમાં મિથ્યાદૃષ્ટિને બંધ કહ્યો નથી)' એમ માનીને જેનું મુખ ગાળથી ભીંજું તથા પુણ્યકૃત (રોમાંચિત) થયું છે એવા રાગી જનો (-પરદ્રવ્ય પ્રત્યે રાગદ્વેષમોહ ભાવવાળા જીવો-) તથા મહાપુણ્યાદિનું આચરણ કરો!

· મહાપુણ્ય પણ રાગ છે. [જેને] રાગનો પ્રેમ છે તે એવા આચરણ કરતો છે, તો એ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. ભાઈ! તને અંદર રાગની ઊંધાની બુદ્ધિ પડી છે, મિથ્યાત્વ છે અને તું એમ માને છે કે મને બંધ નથી.

· મહાપુણ્ય ખોટા છે, એનાં જેવું ખોટું કંઈ નથી, એવું આવે છે ને? એ તો બાપુ! અંદર સ્વરૂપની રમણતા થઈ છે એની ભૂમિકામાં નિશ્ચય મહાપુણ્ય છે. 'તથા સમિતિની ક્રિયાઓનું આચરણ કરો; તોપણ તેઓ પાપ (મિથ્યાદૃષ્ટિ) જ છે, કારણ કે આત્મા અને અનાત્માના જ્ઞાનથી રહિત હોવાથી તેઓ સમ્યક્ત્વથી રહિત છે.' બરાબર જે રાગથી ભીંજાઈ રહે એવું પાપ, નિશ્ચિત આચાર ક્યાં- એ તો બધી ક્રિયાઓ રાગની છે, એમાં તત્પર રહે, તોય પાપ છે. (ભાવાર્થ:) 'પરદ્રવ્ય પ્રત્યે રાગ હોવા છતાં જે જીવ 'હું મિથ્યાદૃષ્ટિ છું, મને બંધ થતો નથી' એમ માને છે તેને મિથ્યાત્વ કહ્યું?'! · હું તો અતીન્દ્રિય આનંદ અને અતીન્દ્રિય જ્ઞાન સ્વરૂપ છું, એવા સમ્યગ્દૃષ્ટિ [જેને] થઈ તેને ભોગ વિષય પર પ્રત્યે ક્યાંય રાગ થતો જ નથી. પર પ્રત્યે [જેને] રાગ રહે અને [તેનાને] સમ્યગ્દૃષ્ટિ માને તો એ મિથ્યા છે.

- શરીર, વાણી તો પરવસ્તુ છે જ, પરંતુ અંદર દયા, દાન, વ્રતના પરિણામ આવે છે તે મારા રાગ (છે), તે મારા પરમાર્થ તો પરવસ્તુ, પરદ્રવ્ય છે. એના પ્રતિ જો રુચિ રહે તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ ન રહી શકે.
- તે પુણ્ય-સામગ્રિ માટે તેમણે સ્વ-પરનું જ્ઞાન નહિ કરીને તે પાપ જ છે. જોગાનુ જોગ નહિ ધર્મ એમ માનીને સ્વચ્છંદે પ્રવર્તે તે વળી સમ્યગ્દૃષ્ટિ કેમ? : આત્મા જ્ઞાયક-સ્વરૂપ 'સ્વ' અને Rest જે રાગ જાણીને 'પર' એ પરદ્રવ્ય અને સ્વ(દ્રવ્યની) ભિન્નતાનું જ્ઞાન નહિ એ સમ્યગ્દૃષ્ટિ કેમ? રાગમાં ધર્મ માનવો અને રાગમાં ધર્મનું કારણ માનવું (એ) મિથ્યાદૃષ્ટિ છે.
- સમ્યગ્દૃષ્ટિને જોગાના અભાવના રસમાં રાગ અને રાગના ફળમાંથી રસ ઊડી ગયો છે, રુચિ પડી ગયો છે. એટલીને એ મંદપણના પરિણામમાં રસ પડ્યો છે. એ ધર્મ છે અને એ ધર્મનું કારણ છે એમ એ માને છે.
- સમ્યગ્દૃષ્ટિને મારા રાગનો બંધ થાય છે. જ્યાં સુધી ચારિત્રમોહ ચારિત્ર ન થાય ત્યાં સુધી તેને રાગથી બંધ તો થાય જ છે.
- 'કારણ કે જ્યાં સુધી ચારિત્રમોહ ચારિત્ર ન થાય ત્યાં સુધી ચારિત્રમોહના રાગથી બંધ તો થાય જ છે અને જ્યાં સુધી રાગ રહે ત્યાં સુધી સમ્યગ્દૃષ્ટિ તો જોગાની નિંદા-ગર્હા કરતો જ રહે છે.': સમ્યગ્દૃષ્ટિને રાગ આવે છે પરંતુ જોગાની નિંદા-ગર્હા કરે છે. એટલે! રાગ તો દુઃખ છે, પાપ છે, હેય છે, બંધનું કારણ છે. મારા સ્વરૂપથી એ ભાવ જુદો છે- એમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ માને છે.
- જ્ઞાન થવામાત્રથી બંધથી છૂટાતું નથી, જ્ઞાન થયા પછી તેમાં જ લીનતારૂપ શુદ્ધોપયોગરૂપ-ચારિત્રથી બંધ ઘટાય છે. માટે રાગ હોય ઘણા 'બંધ થાતો નથી' એમ માનીને સ્વચ્છંદે પ્રવર્તનાર જીવ મિથ્યાદૃષ્ટિ જ છે.' શુભ અને અશુભ [બંને] છે એ આસ્રવ છે, બંધનું કારણ છે અને શુદ્ધભાવ -આત્માનો વિકાર -એ નિર્જરાનું કારણ છે. શુદ્ધભાવ એ સંવર, નિર્જરા, ધર્મનું કારણ છે.
- 'અજ્ઞાની પોષ પૂછે છે? પુણ્ય-સામગ્રિ તો શુભભાવ છે તો પછી પુણ્ય-સામગ્રિ પાપના ઘણા તો જીવને પાપ કેમ કહો?'. શુભભાવ કરનારને પુણ્યબંધ નહિ કરીને તમે પાપ કહો છો. અશુભભાવ કરનારને પાપ કહો પરંતુ એ શુભભાવના કર્તા કરનારને પાપ કેમ કહો? 'તેનું સમાધાન સિદ્ધાંતમાં પાપ મિથ્યાત્વને જ કહ્યું છે. જ્યાં સુધી મિથ્યાત્વ રહે ત્યાં સુધી શુભ-અશુભ કર્મ ક્રિયાને અધ્યાત્મમાં પરમાર્થે પાપ જ કહેવાય છે.': જિનવાણીના શાસ્ત્રમાં, સિદ્ધાંતમાં, આગમમાં, ચારેય અનુયોગમાં મિથ્યાત્વને જ પાપ કહ્યું છે.
- જે માણે લીધેલ ગોત્ર બંધાય એ માણે ચલવાનું નહિ. લીધેલ પ્રકૃતિનો બંધ આવે, પાંસરો, ઉંઘું પડે છે પરંતુ ઉદય કાળે તેરમે (ગુણસ્થાને). એનો અર્થ શું થયો? કે જે માણે લીધેલ (પ્રકૃતિ) બંધાણી તેની એ માણનો નાશ કરી (પ્રકૃતિ) નીકરાણા થઈ અને જ્યારે ચલવાનો થયું ત્યારે એ પ્રકૃતિ ઉદયમાં આવી.
પુણ્યફળો કરહના -આવો પાઠ છે પ્રવચનસારમાં. પુણ્ય અતિસંક્લેશ છે, આત્માને સિદ્ધિનું કારણ કરતું નથી.

- 'વળી વ્યવહારનયની પ્રધાનતામાં, વ્યવહારી જનોને અશુભ છોડીને શુભમાં લગાડવા શુભ ક્રિયાને ક્રિયાકાંડ પુણ્ય બંધ તત્ત્વાર્થ છે; આમ તત્ત્વોથી સ્વાધ્યાયમાં તંદ્ર શિથિલ નહીં.': • દયાનો રાગ ઉદયનું કારણ નહીં; મિથ્યાદૃષ્ટિનો રાગ-મલીન ખાસ છે. એ બંનેમાં અપૂર્વતા સમજવી જોઈએ. જ્ઞાનીનો રાગ નિર્જરાનો (હેતુ) હોય તો પછી રાગ છોડી ચારિત્ર તરફનું ક્યાં રહ્યું? એનો દૃષ્ટિનું જોર ઉલાળવા [લિખું છે]; [પરંતુ] જ્ઞાનીને પણ જ્યાં સુધી પૂર્ણ ધ્યાન ચારિત્ર ન થાય ત્યાં સુધી રાગ થાય છે એ ઉદયનું-ફળનું-કારણ છે.
- 'વળી તિર્યંચ છે ને પરદ્રવ્યમાં રાગ રહે ત્યાં સુધી જ્યાં સુધી મિથ્યાદૃષ્ટિ તત્ત્વોને જાણે અને સમજવા નહિ. સાધારણ સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણે ચારિત્રમોહના ઉદયથી રાગાદિભાવ તો હોય છે, તેને સમ્યક્ત્વ કેમ છે?: જ્યાં સુધી સ્વરૂપમાં ચારિત્રની પૂર્ણ લીનતા ન થાય ત્યાં સુધી જ્ઞાનીને રાગ તો આવે છે. તેને તો ત્યાં રાગ હોય તો સમકિત નહીં. 'તેનું સમાધાન: અહીં મિથ્યાત્વ સહિત અનંતાનુબંધી રાગ પ્રધાનપણે તત્ત્વો છે. જેને એવો રાગ હોય છે એવિરતિ જેને પરદ્રવ્યમાં તથા પરદ્રવ્યથી ઘણા ભાવોમાં આત્મબુદ્ધિ-પૂર્વક પ્રીતિ-અપ્રીતિ થાય છે, તેને સ્વ-પરનું જ્ઞાન-શ્રદ્ધાન નહીં-સંદેહાન નહીં એમ સમજવું.': અજ્ઞાનીના રાગનો પ્રેમ છે, રાગની રુચિ છે એવું મિથ્યાત્વ અને તેમાં અનુબંધ થાય એટલે મિથ્યાત્વની સાથે રહેનારો થાય તેને રાગ તત્ત્વો છે. એ રાગ જ્ઞાનીને છે નહિ. જ્ઞાનીને એ ત્યાગરૂપ છે તેમાં અજ્ઞાનીએ તો ભાગ પાડી દીધા ? કોઈ છે અને કોઈ છે. એ રાગ અને દોષ થયા એ જ મિથ્યાત્વ ભાવ છે.
- જ્ઞાન જ્યાં પૂર્ણ પરિણામ ગિન છે, ખાસ ગિન છે અને શાંત જ્ઞાનાત્મક ગિન છે. એવું ન હોય તો જ્ઞાન જ્યાંથી થાય?
- રાગના ત્યાગ પોતાનાનું માનવું તેને સ્વ-પરનું સંદેહાન છે નહિ.
- જે જીવ મુનિપદ લઈ પુણ્ય-સંમતિ માને, તોપણ જ્યાં સુધી (પુણ્ય-સંમતિ પાળતાં) પર જીવોની રક્ષા, શરીર રોગાદિ જીવનાથી પ્રવર્તવું ઈત્યાદિ પરદ્રવ્યની ક્રિયાથી નથી પરદ્રવ્યના નિમિત્તે થતા પોતાના શુભ ભાવોને પોતાનો માની માને છે અને પર જીવોનો ઘાત થતાં, અયત્નાચારરૂપે પ્રવર્તવું ઈત્યાદિ પરદ્રવ્યની ક્રિયાથી નથી પરદ્રવ્યના નિમિત્તે થતા પોતાના અશુભ ભાવોને જ પોતાને બંધ થતો માને છે ત્યાં સુધી તેને સ્વપરનું જ્ઞાન થયું નહિ એમ જાણવું; ત્યારે જ બંધ-મોક્ષ તો પોતાના અશુદ્ધ તથા શુદ્ધ ભાવોને જ થતા હતા, શુભાશુભ ભાવો તો બંધના જ કારણ હતા અને પરદ્રવ્ય તો નિમિત્તમાત્ર જ હતું, તેમાં તેને વિપરીતરૂપ માન્યું. આ રીતે જ્યાં સુધી જીવ પરદ્રવ્યને જાણવું માની રાગદ્વેષ કરે છે ત્યાં સુધી તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ નહિ.'
- પરજીવોની દયામાં ધર્મ માનવો, પરજીવોની રક્ષા કે તારી શાંતિ કે એમ માનવું, ત્યાં સુધી મિથ્યાત્વ છે. [શરીરમાં જ્યાં] આયુષ્યને લઈને રહે છે અને વ્યવહારને તેવામાં આવે છે, બાકી તો પોતાની યોગ્યતા જ ત્યાં સુધી રહેવાની છે.
- પરની મમતા છોડે તેવા કરતા કરવા એ મિથ્યાત્વનું લક્ષણ છે [એમાં] પુરુષાર્થની ખામી ઘણી છે. મિથ્યાત્વને અનુકૂળતા તો બાધારાની પરિણતિ છે. 'પરમાત્મપ્રકાશમાં

જગતમાં તરંગાવૈત થયા છે. જગતમાં ૧૦૦૮ નામ છે તેમાં ૪૩ ધિગાવૈત, તરંગાવૈત, દ્વૈતાવૈત અને અવિત વગેરેની પરંપરાના નામ છે.

- જગત શક્તિએ જાવું અને જીવનું જાવું છે. આ આયુષ્યથી, શરીરથી જાવું એ જ આત્માનું છે નહિ. 'જાવો અને જાવા દો' - એ વાત જ ખોટી છે.
- આપણી જગતની આદિમાં ક્ષુભાવેશ નહિ માનતો અને અક્ષુભાને ઉંદ માને છે. [પરંતુ] એ ઉંદના તરંગ છે. મહાક્ષુભના પરિણામ એ ઉંદનું તરંગ, અલ્પના પરિણામ એ ઉંદનું તરંગ. ક્ષુભાવેશ પણ અવ્યક્ત છે, અનાકાર છે. પ્રાણાવેશ ક્ષુદ્ર ક્રિયાઓ એ જ આકાર છે. - નિયત આકારમાં થયું છે.
- આ શરીરની પરંપરા ધારા છે અને આત્માની [પરંપરા] (ધારા છે), બે વચ્ચેનો સંબંધ આભાસ છે. આત્મા સત્તાવાળા એ પરંપરા બનાવે તે એવું ક્યાંથી કાઢ્યું?
- પરદ્રવ્યથી ક્ષુભાવેશ થયો એ મોહનું તરંગ છે, અક્ષુભ એ ઉંદનું તરંગ છે એમ આપણે વિપરીતરૂપ માન્યું. મોહિપાહુડની ૪૬ મી ગાથામાં થયું છે + પરદ્રવ્યોનો દુષ્કાળ. સ્વદ્રવ્યના આશ્રય વિના જે નિયત સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર જીવોના આશ્રયે ધારા છે તે મોહનું તરંગ છે.
- દેવોમાં તો પુણ્ય સંયુક્તાવ છે તો તેમાં પુણ્યનું જ્ઞાન ધારા છે; [પરંતુ] પુણ્યમાં જે જીવો પડયા + એ મને દુઃખદાયક છે, એ મને સુખદાયક છે, એ તો મૂઢ, મિથ્યાત્વી
- 'સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ તો જ્યાં સુધી જીવોને ચારિત્રમોહ સંબંધી રાગાદિ રહે છે ત્યાં સુધી તે રાગાદિ પોતે તથા રાગાદિની પ્રેરણાથી જે પરદ્રવ્યસંબંધી શુભાશુભ ક્રિયામાં પ્રવર્તે છે તે પ્રવૃત્તિઓ પોતે એમ માને છે + - આ ત્રણનું કાર્ય છે; કેમકે નિયત થયે જ મારું કાર્ય છે. તે તેમને રોગપણ કહ્યો છે. પડ્યા સહી શકતી નથી તેથી તેનો ઉપાય ત્રિવાદિને પ્રવર્તે છે તોપણ તેને તેના પ્રત્યે રાગ ફળી શકતો નથી; તરંગ + જેને રોગ માને તેના પ્રત્યે રાગ કેવો? તે તેને મટાડવાનો જ ઉપાય કરે છે અને તે મટવું પણ પોતાના જ જ્ઞાનપરિણામરૂપ પરિણામનથી માને છે. આ રીતે સમ્યગ્દૃષ્ટિને રાગ નથી.' • આનંદમાં ઘણાં રમણતા જ ધારા જ્યાં સુધી જ્ઞાનીને પણ રાગ અને દ્વેષ આદિ રહે છે, મિશ્રવાસના છે, રતિ-અરતિ ઉત્પન્ન થાય છે.
- 'રાગાદિની પ્રેરણા...' [અહીં] નિમિત્તથી કથન છે. રાગ નિમિત્ત છે અને શરીરની ક્રિયા આદિ [શરીરના] ઉપાદાન પોતાથી થાય છે. પરદ્રવ્યની ક્રિયાની પ્રવૃત્તિ મેરુના કરી શકતો નથી પરંતુ અજ્ઞાની તેમાં એમ માને છે + જુઓ! આ જ્ઞાની પણ વેપાર-ધંધો કરે છે. અને શુભાશુભ ક્રિયામાં પ્રવૃત્તિ કરતો દેખાય છે, એમ લખ્યું. કરે છે એ[તો] નિમિત્તથી કથન છે, [પરમાર્થ તો] કરી શકતો નથી.
- પોતાની પરંપરામાં વિકારનું કાર્ય કરે છે તો એ કરવું કાર્ય નિમિત્તથી કહેવામાં આવ્યું છે. એ રાગદ્વેષ અને (તેની) પ્રેરણાથી બાહ્ય ક્રિયા કરે છે એમ દેખાય છે પરંતુ તેનો તે સ્વભાવ થતો નથી. એ કરવું [કાર્ય છે એમ] નિમિત્તથી કહ્યું છે, [પરંતુ] તે પોતાની અવસ્થાનું કાર્ય છે.
- શ્રીરામ + રાજા દશરથ સમક્ષિની ઘટના જ્ઞાનની મૂર્ત એમ થઈ ગઈ + આ મને મારવા આવ્યો છે. ઘટના તે જ્ઞાન અજ્ઞાન નથી. હીરો ચૂસ્યો, દેહ છોડી દીધો, આપઘાત કર્યો.

તો થઈ છે, બા. અમારો થયું જ નહિ. એ તો રાગ-દ્વેષ થયા તેને જણાવા દીધા [એ] દ્વેષ છે એ મારી શાન નહિ અને દૃષ્ટિની ક્રિયા છૂટવાની હતી તો છૂટી, નિર્જરા થઈ ગઈ.

- સમ્યગ્દૃષ્ટિ તો એમ માને છે કે રાગમાં પ્રવૃત્ત થયું એમાં મારું કાર્ય નહિ, એ તો દુઃખ છે, ઝેર છે. અને એ રાગમાં પડવો હોય તોપણ [તેને] જ્ઞ પ્રકૃતિનો ઉદય તો થતો જ નહિ. ઘણું કરવા રહી હોય અને ગણધરમાં હોય તોપણ આત્માના અનુભવમાં હું કોણ છું, શું કરું નહિ, કરી નહિ (એમ અનુભવ વર્તે છે).

- રોગી જેમ રોગનો ઉપચાર કરે છે ઘણા રોગના ઉપાય અને રોગને મટાડવા જાણતો નહિ, એમ સમ્યગ્દૃષ્ટિને રાગ આવે છે અને રાગનો ઉપચાર પણ કરે છે, શરીરાદિક અને વિષયાદિક, પરંતુ તેને મટાડવો નહિ, પોતાનું તત્ત્વ માનવો નહિ. હું તો જ્ઞાતા-દ્રષ્ટા છું. હું તો મારી મૂર્તિમાં રહેનાર જ્ઞાતા-દ્રષ્ટા છું [એમ માને છે].

- ધર્મી રાગને જોર કરતા છે, તમા ભાગ્ય સમાન જાણે છે. તેને તે પોતાના જ્ઞાન નામ આત્માના શુદ્ધ પરિણામ - વીતરાગી પરિણામને મરાડવા આવે છે. રાગને રાગને મરાડવો એમ નહિ. અશુભ રાગ છે તો હું શુભ રાગ દયા દાન કરું તો રાગ મરે, એમ છે નહિ. ધર્મીને પોતાના વીતરાગી શુદ્ધિ સ્વરૂપનો અનુભવ હોવાથી રાગનું મરાડવું [તે] પોતાની શુદ્ધિ પરિણામને મરાડવા આવે છે.

- સ્વસ્વામી સંબંધરૂપ શક્તિનો અર્થ શું? હું તો દ્રવ્ય શુદ્ધ છું, ગુણ શુદ્ધ છું, પર્યાય શુદ્ધ છું - એ મારું સ્વ છે, હું તેનો 'સ્વામી' છું, તેની સાથે મારો સંબંધ છે. રાગનો સ્વામી, રાગની સાથે મારે કંઈ સંબંધ નહિ. ધર્મી પોતાના શુદ્ધ દ્રવ્ય, શુદ્ધ ગુણ અને શુદ્ધ પર્યાય - એટલો જ હું જ્ઞાતા છું એમ માને છે. દૃષ્ટિમાં દ્રવ્ય (સ્વભાવ) છે, પરંતુ દૃષ્ટિ સાથે જ્ઞાન થયું કે શુદ્ધ દ્રવ્ય, ગુણ ને પર્યાય એ જ્ઞાન મારા સ્વ છે અને હું તેનો સ્વામી છું (એમ માને છે). આ પ્રકારનો સમ્યગ્દૃષ્ટિને રાગ નહિ એમ કહેવામાં આવ્યું છે.

- 'આ પ્રમાણે પરમાર્થે અધ્યાત્મદૃષ્ટિએ આ વ્યાખ્યાન જાણવું. આ નિશ્ચયાત્મક સહિત રાગને જ રાગ કહ્યો છે, નિશ્ચયાત્મક વિના આત્મસંબંધિત ક્રિયા પરિણામને રાગ કહ્યો નહિ; માટે સમ્યગ્દૃષ્ટિને જ્ઞાનવૈરાગ્યશક્તિ અવશ્ય હોય જ છે. નિશ્ચયાત્મક સહિત રાગ સમ્યગ્દૃષ્ટિને હોતો નહિ અને નિશ્ચયાત્મક સહિત રાગ હોય તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ નહિ. આવા (નિશ્ચયદૃષ્ટિના અને સમ્યગ્દૃષ્ટિના સાથેના) નયજ્ઞાનને સમ્યગ્દૃષ્ટિ જ જાણે છે.'

- રાગ મારી ચીજ છે અને શુભરાગથી મને લાભ થશે - એવા મિથ્યાદૃષ્ટિના રાગને જ [અહીં] રાગ કહેવામાં આવ્યો છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિને રાગનો રાગ કહેવામાં આવ્યો નહિ.

- શુભ-અશુભ ભાવમાં રત છે તો વિરક્ત થયું અને સ્વરૂપની દૃષ્ટિમાં આસ્તિક્યનું જ્ઞાન થયું એ જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય કે શક્તિ સમકિતીને હોય છે.

- જેના ઘરમાં સગા બધ મરણ (થયો), એ જાણે કે ઘર નજર કિધ? એમ પોતાના સ્વભાવની રુચિ અને દૃષ્ટિથી રાગાદિ આવે છે એ મારા છે, એવો નજર કિધ?

- આવે તો શુભ રાગ પંચ મહાવ્રતનો હોય પરંતુ એ રાગનો પ્રેમ અને રુચિ હોય તો તે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. અજ્ઞાનને જાણ માને એ તો અજ્ઞાન છે.

- અજ્ઞાની તો બહારની પ્રવૃત્તિ કોઈ - ધન કે ધન કે જાણવું. [પરંતુ] સમ્યગ્દૃષ્ટિને પ્રકાર પડે છે કે ક્રિયા, પ્રવૃત્તિ થઈ છે પરંતુ અંદર રાગને પોતાનો માને છે, આત્માનું જ્ઞાન નહિ. મિથ્યાદૃષ્ટિને રાગનો પ્રેમ, સમ્યગ્દૃષ્ટિને આત્માનો પ્રેમ - તેનો નયજ્ઞાન

નામ આપવો મિથ્યાદૃષ્ટિ બનો છે.

- 'મિથ્યાદૃષ્ટિનો પ્રથમ તો અધ્યાત્મશાસ્ત્રમાં પ્રવેશ જ ન અને જો પ્રવેશ થઈ તો વિપરીત સમજે છે - વ્યવહારને સર્વથા છોડી માત્ર ધ્યાન છે અથવા તો નિશ્ચયને સારી રીતે જાણ્યા વિના વ્યવહારથી જ મોક્ષ માને છે, ઉલટાથી નરકમાં જૂઠ રહે છે. જો શિષ્ય વિચક્ષણ હોય અને સાચાર્ય સમજાવે તો તેને અવશ્ય સમ્યગ્દર્શની પ્રાપ્તિ થાય જ છે - તે અવશ્ય મિથ્યાદૃષ્ટિ ઠરી જાય છે.'
- અધ્યાત્મશાસ્ત્ર, ભાઈ! ઊંચી દશાનું મુનિ અર્થે ગણધર વિચારે, રહ્યા આગમ ઉપદેશ કરિત જય સંશય નિવારે! તારાત પ્રાણી છે તે મિથ્યાત્વનો નાશ થઈ શકે છે.
- [મિથ્યાદૃષ્ટિ] અધ્યાત્મશાસ્ત્ર વાંચે (સાંભળે) વ્યવહારને હેય કહ્યો છે. તો પોતાના નિશ્ચયના જ્ઞાન વિના વ્યવહારને છોડી અશુભમાં પ્રવર્તે જાય છે. વ્યવહારને સર્વથા છોડીને જૂઠ થાય છે, પરંતુ અશુભ ભાવોમાં પ્રવર્તે છે.
- અથવા તો અધ્યાત્મમાં પોતાનું સ્વરૂપ શું કહ્યું છે - પોતાનું શાંત સ્વરૂપ રાગથી ભિન્ન નિર્વિકલ્પ અને સારી રીતે અંતર્મુખ જેવું પ્રગટાવે સ્વરૂપ છે એવો અનુભવ થયા વિના, અનુભવ કરીને જાણ્યા વિના એ તો વ્યવહારથી[જ] મોક્ષ માને છે. અધ્યાત્મશાસ્ત્ર વાંચતાં પણ બાહ્ય ક્રિયા+સ્વરૂપ વિપરીતપણે અજ્ઞાની જૂઠ રહે છે.
- [શિષ્ય] વિચક્ષણ સ્વરૂપની દૃષ્ટિ કરી; રાગ આવે છે તે વ્યવહાર છે, દુઃખરૂપ છે; નિશ્ચય તો મારી અનુભવદશા એ નિશ્ચય છે [એમ સમજે છે]. વચ્ચે ચુકી પ્રગટતા નથી ત્યાં ચુકી વ્યવહાર પણ આવે છે - એ સ્યાદ્વાદ છે; આવે છે કાંઈ તો ધર્મ કહે [એમ માને છે]. નિશ્ચયપ્રાપ્તિ વ્યવહાર થાય છે પરંતુ એ વ્યવહાર ઉપાદેય તરીકે છે, કેમકે ધર્મનો કાળ હજો એમ માનતો નથી.
- સ્વરૂપની દૃષ્ટિ વિના વ્યવહારને છોડીને અશુભમાં પ્રવર્તે જાય તો પણ અજ્ઞાની છે અને વ્યવહારથી મને ધર્મ થશે, નિશ્ચયની દૃષ્ટિ વિના, તો પણ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. શિષ્ય વિચક્ષણ જ્યારે સ્વરૂપની દૃષ્ટિ કરી, રાગને વ્યવહાર માનીને હેય માને છે. તો અવશ્ય મિથ્યાદૃષ્ટિ ઠરી જાય છે.

ફિલ્મ-૧૩૭ : દિગંબરી

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) બતાવો :-

1. જે મિથ્યાદૃષ્ટિ પોતે સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે એમ માનીને વર્તે છે, તેને માટે આ ફિલ્મ લખાયો છે.
2. જે વિષયભોગાદિ તીર્થંકર દ્વારા છતાં સમ્યગ્દૃષ્ટિને બંધ થતો નથી, તે જ વિષયભોગાદિ તીર્થંકર સિવાયના મિથ્યાદૃષ્ટિને પણ બંધ થવો ન જોઈએ - એ જૈનનીતિ છે.
3. 'જે જીવ પરદ્રવ્યમાં આસક્ત - રાગી છે' - ઉત્પાનિતના આ ફિલ્મનો અર્થ જે જીવને પરદ્રવ્ય તથા રાગ સાથે સંબંધ છે' એમ થાય છે.
4. પરદ્રવ્ય પ્રત્યે જેને રાગ હોય તે જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ ન હોય એમ અહીં કહ્યું છે.
5. પરદ્રવ્ય પ્રત્યેના રાગમાં જેને રસ છે અને તેનાથી જે ધર્મ માને છે તે જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ ન હોય એમ અહીં કહ્યું છે.
6. સમ્યગ્જ્ઞાન થવા માત્રથી બંધથી છૂટાય છે - એમ અહીં જણાવવામાં આવ્યું છે.
7. વ્રત-સમિતિ આદિને પાળ્યા સિવાયે ચરણાનુયોગ જેવું કંઈ રહેતો નથી.
8. મિથ્યાત્વ સહિતના વ્રત-સમિતિના પાલનને અહીં પાપ કહ્યું છે.
9. વ્યવહારનયની મુખ્યતામાં વ્રતાદિ ક્રિયાઓને પુણ્ય કહ્યું તે અજ્ઞાનમૂલક છે.
10. નીચેની પ્રકૃતિનો બંધ સાક્ષાત ઉપરના ગુણસ્થાને થાય છે.
11. નીચેની પ્રકૃતિનો ઉદય ૧૨મા ગુણસ્થાને અટકે છે.
12. અને કે રોગોવાળું મારું શરીર નિશ્ચયથી અનંતીની Latest દવાઓથી નહિ પરંતુ મારા આયુષ્યને લીધે જ રહી રહ્યું છે.
13. શરીરમાં જીવ આયુષ્યને લીધે રહે છે એમ કહ્યું તે પણ વ્યવહારનયનું કથન છે.
14. પરની મમતા કરીને તેના પર ફુગ્ગા ફરતા એ સમ્યક્ત્વનું લક્ષણ છે.
15. નિશ્ચયથી અનુકંપા એ વીતરાગી પરિણતિ છે.

(૨) સાચું કે ખોટું બતાવો :- (T/F)

1. જ્યાંત્ર શક્તિથી જાણવું એ જ જાણવું જાણવું છે.
2. જ્ઞાની રાગને રોગ જાણે છે અને પોતાના જ્ઞાનરૂપ પરિણમનને તેનો ઉપાય માને છે.
3. જુઓ! કોઈ માણસ તો મંદિરમાં પૂજન કરે છે પરંતુ આખો દિવસ વેપાર-ધંધો કરે છે, માટે તે માણસ સમ્યગ્દૃષ્ટિ ન હોઈ શકે.
4. કોઈક સંતની શ્રેણિક રાજા હીરો ચૂસીને આપવાના કરે એ વાત ન્યાયસંગત નથી.
5. 'સ્વસ્વામીસંબંધ શક્તિ' કહે છે કે હું મારા દ્રવ્ય, ગુણ અને શુદ્ધાશુદ્ધ પર્યાયોનો સ્વામી છું.
6. 'સ્વસ્વામી સંબંધ શક્તિ' કહે છે કે હું મારા શુદ્ધ દ્રવ્ય, શુદ્ધ ગુણનો સ્વામી છું; શુદ્ધ કે અશુદ્ધ કોઈ પણ પર્યાયનો સ્વામી નથી.
7. 'સ્વસ્વામીસંબંધશક્તિ' કહે છે કે હું મારા શુદ્ધ દ્રવ્ય, શુદ્ધ ગુણ અને શુદ્ધ પર્યાયનો સ્વામી છું. [૮. નિશ્ચય વડે જ વ્યવહાર બંધનું કારણ છે, નિશ્ચયપૂર્વકનો વ્યવહાર બંધનું કારણ નથી. [૯. કોઈ પણ પ્રકારનો વ્યવહાર એ બંધનું કારણ છે.

પ્રશ્નોત્તર: હવે પૂછે છે કે રાગ (જીવ) સમ્યગ્દૃષ્ટિ કેમ ન હોય? તેનો ઉત્તર કહે છે:-

ગાથા:- અણુમાત્ર પણ રાગાદિનો સદ્ભાવ વર્તે જેહને,
તે સર્વઆગમધર તણે પણ જાણતો નહિ આત્મને; 201.
નહિ જાણતો જાણે આત્મને જ, અનાત્મ પણ નહિ જાણતો,
તે કેમ હોય સુદૃષ્ટિ જે જીવ-અજીવને નહિ જાણતો? 202.

ગાથાર્થ:- સ્પષ્ટપણે જે જીવને પરમાણુમાત્ર - લેશમાત્ર - પણ રાગાદિ વર્તે છે તે જીવ તણે સર્વ આગમ જાણતો હોય તોપણ આત્માને નહિ જાણતો; અને આત્માને નહિ જાણતો થકો તે અનાત્માને (પરને) પણ નહિ જાણતો; આ રીતે જે જીવ અને અજીવને નહિ જાણતો તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ કેમ હોઈ શકે?

સારાંશ: (ટીકા) 'જેને રાગાદિ અજ્ઞાનમય ભાવોના લેશમાત્રનો પણ સદ્ભાવ છે તેમને શુદ્ધ-
(પૃ.નં. 297 થી 298) ફલની જેવો હો તોપણ જ્ઞાનમય ભાવના અભાવને લીધે આત્માને નહિ જાણતો;'

- 'સદ્ભાવ'નો અર્થ રાગનો અંશ છે તેનાથી ખ્યાલ થશે એમ.

ભાવો - 'અજ્ઞાનમય ભાવો': ભાવનો રાગ કિયાને [ગુણસ્થાને] (છે), ક્ષ ક્ષપણા ઉદયાય છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિને પણ ભાવ, કોઈ ક્ષપણા ઉદયાય છે. રાગ છે પરંતુ જ્ઞાનમય રાગ નહિ.

- લેશમાત્રનો: ગુણ-ગુણીના અભેદરૂપ જે વિકલ્પ-રાગ થાય છે એ રાગનો પણ જેને પ્રેમ છે અને એ રાગની પણ જેને રુચિ છે અને રહે છે તે તમને 'શુદ્ધફલની જેવો હો'- શુદ્ધફલની તો નહિ પરંતુ શુદ્ધફલની જેવો. સર્વ આગમધર શબ્દ સમજાયો છે ને? આવા શુદ્ધફલની તો સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય છે.

- અરરર! અત્યારે મુશ્કેલી ઊભી! પરંતુ રાગના ફળને પોતાનો માની રાગથી ભિન્ન સ્વરૂપનો અનાદર કરીને [સર્વ આગમધર હોવા છતાં તે] મિથ્યાદૃષ્ટિ રહે છે. 'પરમાત્મપ્રકાશ'માં કહ્યું છે કે જેને રાગના અંશનો પણ આદર છે તેને અજ્ઞાન આત્મા હોય છે. 'પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય'માં આવ્યું છે - જે માટે તીર્થંકરગોત્ર બંધાય તે ભાવ અપરાધ છે.

- સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય છે એ ભાવશુદ્ધફલની અને તેને શાસ્ત્રનું ઊંડા અંગનું વિશેષ જ્ઞાન હોય તો શુદ્ધફલની છે. [પરંતુ અહીં તો] શુભ રાગના અંશમાત્રને આદરણીય માને છે એ શુદ્ધફલની જેવો હોય તોપણ 'જ્ઞાનમય ભાવના અભાવને લીધે' તેને રાગથી ભિન્ન જ્ઞાયક આત્માના જ્ઞાનનો અભાવ છે. જ્ઞાની [અધિક આત્મા]ના જ્ઞાનનો અભાવ છે [માટે] અજ્ઞાની છે.

- અજ્ઞાન[મય] એટલે કે તેમાં જ્ઞાન નહિ. અજ્ઞાન એટલે અર્થ મિથ્યાત્વ સહિત. જેને સ્વરૂપના જ્ઞાનનું ભાન નહિ અને ઈત્યાદિ વિકલ્પ આવ્યો છે એ ભાવ છે એને માન્યું તે મિથ્યાત્વ સહિત અજ્ઞાનમય ભાવ છે. જે હેય છે તેને ઉપાદેય કરે છે તો જે ઉપાદેય છે તેને હેય કરે છે. જેને અગીયાર અંગ ભણ્યો હોય, કિન્તુ એ પરમાર્થજ્ઞાનમાં રાગ ઉપજી થાય છે.

- સમ્યગ્દૃષ્ટિને રાગ થાય છે પરંતુ એ રાગને પોતાના જ્ઞાનમય (સ્વરૂપ સાથે) એકત્વપણે માનતો નથી. એ રાગને હેય જાણીને પરસ્પર નહીં તેને ભાવે છે. માટી ઝાંઝરી એ ઝાંઝ નથી એને એ ઝાંઝરી કું નથી. રાગને તે પરભાવને ફક્ત જાણી હેય છે.

- 'અને જે આત્માને નહિ જાણતો તે અનાત્માને પણ નહિ જાણતો થકો રાગ કે સ્વરૂપે સત્તા અને પરરૂપે અસત્તા - એમ બન્ને પડે એવી વસ્તુનો નિશ્ચય થાય છે.'

- પોતાના જ્ઞાન[આત્મા]નું જ્ઞાન ન થયું અને માત્ર શાસ્ત્રજ્ઞાનમાં રોકાઈ ગયો તો એ

પરદ્રવ્યમાં નિર્દોષ જ્ઞાન જ્ઞાન છે, સ્વદ્રવ્યમાંથી છૂટી ગયો છે. તે જ્ઞાયક જ્ઞાનપણે નિર્દોષ જ્ઞાયકો નહિ. એવા આત્માને જોયો ન જાણ્યો તે અનાત્મા રાગ છે તેને પણ જાણતો નહિ. તેને અનાત્મા-રાગનું પણ જ્ઞાન નહિ.

- પોતાની સાથે અસ્તિત્વ છે અને રાગાદિ પરસાથે નાસ્તિત્વ છે. સ્વદ્રવ્યથી સત્ છે અને પરદ્રવ્યથી અસત્ છે. તેથી તો જેને પોતાના સત્નું વેદન જ્ઞાન નહિ તેને સત્થી વિરુદ્ધ રાગનું પણ વેદન જ્ઞાન નહિ, તથા [જે] નિર્વિકલ્પસ્વસત્તાને જાણતો નહિ અને પરસત્તા - રાગાદિ દયા, દાનના વિકલ્પને પણ જાણતો નહિ. નિર્જરા થાય છે.
- પોતાથી સત્તા છે અને પરથી પણ સત્તા હોય તો બધા સાથે થઈ જાય છે. પોતાના સ્વદ્રવ્યથી સત્ય છે, પરસ્વદ્રવ્યથી અસત્ય છે. [અને] પરસ્વદ્રવ્યે પણ સત્ય થઈ જાય તો બધા સાથે થઈ જાય છે.
- 'હું મારામાં હું અને પર મારામાં નહિ, એ બન્નેના નિશ્ચયમાં આત્માનો નિશ્ચય થાય છે. જેના નિશ્ચયમાં જેનો નિશ્ચય થાય છે એમ નહિ, [પરંતુ] જેના નિશ્ચયમાં પોતાનો નિશ્ચય થાય છે.
- 'જેને અનાત્માનો-રાગનો નિશ્ચય થયો હોય તેને અનાત્મા અને આત્મા-બન્નેનો નિશ્ચય હોવો જોઈએ.)': આ વિષય છે, પરસંબંધ પર નજરના નિર્ણયમાં, આપણે જેને નિર્ણય થયો હોય તેને અનાત્મા (રાગ) અને આત્મા બંનેનો નિશ્ચય થયો જોઈએ. આત્મા નિશ્ચયમાં જેનો નિશ્ચય છે અને જેના નિશ્ચયમાં આત્મ પોતાનો નિશ્ચય છે.
- 'એ રીતે જે આત્મા અને અનાત્માને નહિ જાણતો તે જડ અને અજડને નહિ જાણતો.' રાગને જાણે તો તો રાગથી રહિત પોતાના આત્માને પણ જાણે, તથા રાગની સત્તા પોતામાં છે નહિ. તો એને જાણે તો મારામાં એ છે નહિ, એમ આત્માને જાણે. અને આત્માને જાણે તે અનાત્માને જાણે-તેને વ્યવહારનું સાચું જ્ઞાન હોય છે.
- નિશ્ચયથી પોતાના સ્વભાવ સ્વભાવનો આશ્રય કરીને સ્વભાવ પ્રગટ થયું. તેની પરિણતિ અશુદ્ધતા ગઈ છે અને શુદ્ધતા આવ્યા છે, તેને જાણી તેને વ્યવહાર હોવામાં આવે છે. 'અપરભાવે સ્થિત' એનો અર્થ જે પરમ (ભાવમાં) સ્થિત નથી તેને વ્યવહારનો ઉપદેશ(છે), વ્યવહાર શિવો એમ (એનો અર્થ) છે જ નહિ.
- 'તદાત્મ' શબ્દ પડ્યો છે. જે સમયે જેટલા રાગની અશુદ્ધતા અને શુદ્ધતા ઉત્પન્ન થઈ તે સમયે તેને જાણવું પ્રયોજનવાન છે. બન્ને સમયે શુદ્ધિની ધારા વૃદ્ધિ થઈ અને અશુદ્ધતા ઘટી, એ સમયે તેનું જાણવું પ્રયોજનવાન છે.
- એ રીતે (એટલે) આ વિધિએ.
- જડ કોણ-શરૂ: કાળું છે[?] વ્યવહાર રત્નત્રયનો રાગ એ અજડ છે, જડ નહિ; તો એનાથી જેણે લાભ માન્યો તેણે અનાત્માને પોતાનો માન્યો, તેને આત્માનું જ્ઞાન છે નહિ. અને (જેને) આત્માનું, અનાત્માનું જ્ઞાન નથી તેને બન્નેનું અજ્ઞાન છે, તે જડ અને અજડને નહિ જાણતો.
- 'અને જે જડ-અજડને નહિ જાણતો તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ જ નહિ. માટે રાગી (જડ)

ગાથા ૧૨(૧૦૬)

ગાથા અર્થાલાપ સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોતો નથી.

રાગના રાગપણા અને સમ્યગ્જ્ઞાનના અભાવને તરણો રાગને અજ્ઞાન (સ્વરૂપે) ન જાણ્યો તો કારણને જાણ્યો નહિ. [માટે] જેણે રાગના અભાવને તરણો તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોતો નથી.

- (ભાવાર્થ:) 'અહીં 'રાગ' શબ્દથી અજ્ઞાનમય રાગદ્વેષમોહ ક્રિયામાં કહ્યા છે. ત્યાં 'અજ્ઞાનમય' ક્રિયાથી મિથ્યાત્વ-અનંતાનુબંધીના ઉદયનો રાગાદિ સમજવા, મિથ્યાત્વ વિના ચારિત્રમોહના ઉદયનો રાગ ન લેવો; તરણાં સમ્યગ્દૃષ્ટિ જ્યારે તે ચારિત્રમોહના ઉદય સંબંધી રાગ છે તે જ્ઞાન સહિત છે; તે રાગને સમ્યગ્દૃષ્ટિ મિથ્યાદૃષ્ટિ થયેલો રોગ જાણે છે અને તેને નરકના જ ઈચ્છે છે; તે રાગ પ્રત્યે તેને રાગ નથી.' : અજ્ઞાની સમ્યગ્દૃષ્ટિના રાગની વાત નથી. સમ્યગ્દૃષ્ટિને તો રાગ એ જ્ઞાનનું રોગ છે. પરંતુ મિથ્યાત્વી રાગ સારો છે એવા માન્યતામાં જે રાગ કરાય તે રાગની વાત છે. જે રાગનો નિષેધ કરે છે અને પરની, શરીરની હલન-ચલનની ક્રિયા મારાથી થઈ છે, એમ માનવું એ જ અજ્ઞાનનું મરણ છે, અજ્ઞાનનો અભાવ છે.
- મિથ્યાત્વ વિના એટલો રાગ કાળે છે એ અજ્ઞાન વિનો. ચોથે, પાંચમે, છઠ્ઠે ગુણસ્થાને ચારિત્રમોહના ઉદય સંબંધી રાગ છે એ રાગ જ્ઞાનસહિત છે, જ્ઞાનરહિત છે. રાગનું જ્ઞાન થાય છે. જ્ઞાનીને એવો વિકાર છે તરે. એટલે એ રાગ તથા તેય તે જ્ઞાનનું રોગ છે.
- ધર્મી રાગને તણખલા જેવો છે. રાગને રોગ જાણે છે. 'મોક્ષ અધિકાર'માં કહ્યું છે— રાગને ઝેરનું ઝેર કહ્યું છે; પ્રભુ એટલા અમૃતનો સાગર છે. સમકિતી રાગને રાખવા જેવો માનતો, રાગ નરકના જ માગે છે. રાગ પ્રત્યે [તેને] રાગ નથી. રાગ સારો છે એવા બુદ્ધિ જ્ઞાનીને નથી.
- 'વળી સમ્યગ્દૃષ્ટિને રાગનો લેશમાત્ર સદ્ભાવ નથી એમ કહ્યું છે તેનું તારણ આ પ્રમાણે છે:— સમ્યગ્દૃષ્ટિને અશુભ રાગનો અત્યંત અભાવ છે અને જે શુભ રાગ થાય છે તેને તે જરાય ભલો (સારો) સમજતો નથી—તેના પ્રત્યે લેશમાત્ર રાગ કરતો નથી. વળી નિશ્ચયથી તો તેને રાગનું સ્વામિત્વ જ નથી. માટે તેને લેશમાત્ર રાગ નથી.'
- સમ્યગ્દૃષ્ટિને અશુભ રાગ કાળે છે, આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન થાય છે એનો અત્યંત અભાવ છે. શુભ રાગની મુખ્યતા(છે), એનો તેને સારો નથી સમજતો.
- જે ચીજ પોતાની નથી તેનો તે સ્વામી નથી. સમ્યગ્દૃષ્ટિ રાગનો સ્વામી નથી. જડ શરીરમાં ઘેલછા સ્વસ્થાની સંબંધી નામનો ગુણ આત્મામાં છે. ધર્મી પોતાના નિર્મળ કૃત્ય, ગુણ અને નિર્મળ પર્યાય છે તેને પોતાના માને છે, તેનો તે સ્વામી છે, રાગનો સ્વામી નથી. આ તરણને સમકિતીને લેશમાત્ર રાગ નથી. મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાનને પોતાના માનતો નથી એ તરણો [તેને રાગ નથી એમ તેય છે].
- 'જે કોઈ જીવ રાગને ભલો જાણી તેના પ્રત્યે લેશમાત્ર રાગ કરે તો—ભલે તે મહાવ્રતો જાણી પૂજા કરે, મૂકે કરે, પ્રવચનસાર આદિ ભણે ભણાવે—એમ સમજ્યું નહિ તો પોતાના આત્માનું પરમાર્થસ્વરૂપ નથી જાણ્યું, ક્રમબદ્ધ જનિત રાગને જ સારો માન્યો છે અને તેનાથી જ પોતાનો મોક્ષ માન્યો છે. આ રીતે પોતાના અને પરના પરમાર્થસ્વરૂપને નહિ

ભાવાર્થ

હોવાથી જય-અજયના પરમાર્થસ્વરૂપને જાણતો નથી. અને જ્યાં જય અને અજય-એ પદાર્થોને જ જાણતો નથી ત્યાં સમ્યગ્દૃષ્ટિ કેવો? માટે રાગી જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોઈ શકે નહિ.

ગાથા - 209, 202 : ધર્મ સાર

[નિ-૫૧ A]

(1) સાચું કે ખોટું (T/F) બતાવો :-

1- રાગી (જીવ) સમ્યગ્દૃષ્ટિ ન હોઈ શકે - ઉત્પ્રેક્ષાના આ ફિલમાં શાસ્ત્રમાંથી સંબંધિત રાગવાળા જીવની વાત કરવામાં આવી છે.

2- 'અણુમાત્ર પણ રાગાદિનો સદ્ભાવ વર્તે જ્યાં' - મૂળ ગાથાની આ પંક્તિ બતાવે છે કે જે પૂર્ણ વીતરાગી ન હોય એવા બધા જીવોની વાત આ ફિલમાં આવી છે.

3- 'અણુમાત્ર પણ રાગાદિનો સદ્ભાવ વર્તે જ્યાં' - તેનો અર્થ રાગના અંશ અંશની પણ જેને રુચિ છે અને તેનાથી જાને લાભ થશે એમ માનનાર જીવની આ વાત કરવામાં આવી છે.

4- કોઈ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવના Economics, Computer Science, Medicine આદિ વિષયમાં આ ગાથાને આવી 'અણાવશ્ય જ્ઞાનો' કહ્યા છે.

5- જેને જિનાગમના અભ્યાસે ઘણો દૃઢ હોય તેને રાગની અરુચિ ન હોઈ શકે.

6- દૃષ્ટિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ શ્રુતકેવળી હોય છે એમ આવી ફૂલચંદ્ર ગુરુદેવશ્રીએ કહ્યું છે.

7- દૃષ્ટિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ જ્ઞાનશ્રુતકેવળી હોય છે અને જે સમ્યગ્દૃષ્ટિને બારઅંગનું વિશેષ જ્ઞાન હોય તે શ્રુતકેવળી છે એમ ફૂલચંદ્ર ગુરુદેવશ્રીએ આવી કહ્યું છે.

8- 'અણાવશ્ય જ્ઞાનો' આદિ નિશ્ચાત્મક તથા અર્થાનુકૂળ ક્રિયા સહિતના જ્ઞાનો.

9- જે હેય છે તેને ઉપાદેય કરે અને જે ઉપાદેય છે તેને હેય કરે તેને આવી 'અણાવશ્ય જ્ઞાન' કહ્યો છે.

10- મારે મારા આત્માની પ્રાપ્તિ માટે 'હું તીર્થ છું' એટલું જાણવું ઘણું છે, પરંતુ 'હું તીર્થ નહિ' એ જાણવાની કોઈ આવશ્યકતા નહિ.

11- 'જે આત્માને નહિ જાણતો તે અનાત્માને પણ નહિ જાણતો' - ટીકાના આ ફિલમાં અનાત્માનો અર્થ મારાથી ભિન્ન બધા આત્માઓ તથા પુદ્ગલાદિ પરદ્રવ્યો થાય છે.

12- ઉપરોક્ત ફિલમાં આત્માના સિવાયના રાગાદિ વિકારી ભાવોને અનાત્મા કહેવામાં આવ્યા છે.

13- 'સ્વદ્રવ્યે સત્તા અને પરદ્રવ્યે અસત્તા' - એ બન્ને વડે સ્વ અને પર એમ બે વસ્તુઓનો નિશ્ચય થાય છે.

14- 'હું મારામાં છું અને પર મારામાં નહિ' - એ બન્નેના નિશ્ચયમાં પોતાનો નિશ્ચય થાય છે.

15- 'અપરમભાવે સ્થિતને વ્યવહારનો ઉપદેશ છે' - બારમી ગાથાના આ ફિલનો અર્થ એમ થાય છે કે જે જીવ પરમભાવમાં સ્થિત થવાની નહિ તેવા બધા જીવોને વ્યવહારને આદરવો જોઈએ.

(2) સાચું કે ખોટું (T/F) બતાવો :-

1- સમ્યગ્દૃષ્ટિએ પોતાની શુદ્ધતા તેજ અશુદ્ધતાને તે તે રૂપે જાણવી તે પ્રયોજનવાન છે - તેને 'વ્યવહારનો ઉપદેશ' ઉપરોક્ત ફિલમાં કહેવામાં આવ્યો છે.

2- 'આ રીતે જ આત્મા અને અનાત્માને નહિ જાણતો' – આ સ્થળમાં 'આ રીતે'નો અર્થ 'આ વિધિએ' થાય છે

3- મને મારા આત્માનું જ્ઞાન તો છે પરંતુ અનાત્માનું જ્ઞાન હજી નથી.

4- રાગના રાગવાળો જીવ અનાત્માને તો જાણે છે પરંતુ આત્માને જાણતો નથી.

5- રાગના રાગવાળો જીવ અનાત્મા તેમજ આત્મા બન્નેને જાણતો નથી અને તેથી તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોતો નથી.

6- ચારિત્ર મોહનો રાગ (અસ્થિર) જ્ઞાન રહિત ન હોઈ શકે.

7- જુઓ શાસ્ત્રોમાં વર્ણવેલી ઘોષણા 'સ્વસ્વામી સંબંધ શક્તિ'ને કારણે ઉત્પન્ન જીવના દ્રવ્ય, ગુણ તથા પર્યાયી-અપર્યાયી પર્યાયનો પોતે સ્વામી છે એમ માને છે.

8- જુઓ શાસ્ત્રોમાં [દૃષ્ટિપ્રધાન જ્ઞાનનું ફળ દર્શાવે] ફક્ત નિર્મળ પર્યાયને જ આત્માની હયાતીમાં આવે છે, પર્યાયી પર્યાયને નહિ; તેથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાનને પોતાના માનતો નથી.

9- મારે માત્ર શુદ્ધી દ્વારા જ દૃષ્ટિ ઠરવા છે તેથી મને અશુદ્ધી સી વિષે વિચારવા જાણવાની જરૂર નથી.

ગાથા-૧૩૮

નિ-૫૨

ઉત્થાનિકા:- હવે આ અર્થનું ગાથારૂપ ગીત તે છે, જે ગીત દ્વારા આચાર્યદેવ અનાદિક રાગાદિકને પોતાનું પદ માની સૂતેલાં રાગી પ્રાણીઓને ઉપદેશ કરે છે:-

ગાથા:- (હરિગીત) હે બંધુ જાગો જાગતા જ્યાં મત થઈ સૂતા રહો,
તે અપદ છે, તે અપદ છે એ વાતને સમજો અહો!
આવો અહીં આવો તમારું સ્થાપદ આ છે, આ જ છે,
નિજ રસસભર ચૈતન્યમય જે શુદ્ધ શુદ્ધ સુસ્થાન છે. ગા.૧૩૮.

ભાવાર્થ: (શ્રી ગુરુ સંસારી જીવ જીવોને સંબોધે છે કે:) હે બંધુ પ્રાણીઓ! અનાદિ સંસારથી માંડીને પળેપળે આ રાગી જીવો સ્વદેહ મત વર્તતા થકા જે પદમાં સૂતા છે-રીંઘે છે તે પદ અસ્થિર સ્થાન અપદ છે-અપદ છે, (તમારું સ્થાન નથી,) એમ તમે સમજો. (બે વાર કહેવાથી અતિ દૃઢતાનાં સૂચિત થાય છે.) આ તરફ આવો-આ તરફ આવો, (અહીં નિવાસ કરો,) તમારું પદ આ છે-આ છે જ્યાં શુદ્ધ-શુદ્ધ ચૈતન્યધાતુ નિજ રસની અતિશયતાને લીધે સ્થાયીભાવપણાને પ્રાપ્ત છે અર્થાત્ સ્થિર છે-અવિનાશી છે. (અહીં 'શુદ્ધ' શબ્દ બે વાર કહ્યો છે તે દ્રવ્ય અને ભાવ બન્નેની શુદ્ધતા સૂચવે છે. સર્વ અન્ય દ્રવ્યોથી જુદો હોવાને લીધે આત્મા દ્રવ્ય શુદ્ધ છે અને પરના નિમિત્તે થતા પોતાના ભાવોથી રહિત હોવાને લીધે ભાવ શુદ્ધ છે.)

સારાંશ: (ભાવાર્થ) • (શ્રી ગુરુ સંસારી જીવ જીવોને સંબોધે છે કે:) હે બંધુ પ્રાણીઓ! અનાદિ સંસારથી માંડીને પળેપળે આ રાગી જીવો સ્વદેહ મત વર્તતા થકા જે પદમાં સૂતા
(પ્ર.નં.૨૦૦) છે-રીંઘે છે તે પદ અસ્થિર સ્થાન અપદ છે-અપદ છે, (તમારું સ્થાન નથી,) એમ તમે સમજો. (બે વાર કહેવાથી અતિ દૃઢતાનાં સૂચિત થાય છે.)

- તારી સ્વીજ આનંદમય છે તેને તું કેમ જાણે નહીં (મારે તું) આંધળો છો.
- હું મનુષ્ય છું કે હું દેવ છું કે હું તીર્થંચ છું, નારકી છું કે હું મૂર્ખ છું, એમ પળેપળે અભિમાન શું છે. નિજ સ્વરૂપ શું છે તે તરફ તારો ઝુકાવ નથી, એ તરફ તારો પ્રેમ નથી અને જે સાર તારામાં નથી-શરીર, વાણી, મન, ઇંદ્રિયો, કુટુંબ એમાં તારું મન મત થઈ ગયું છે, મસ્ત થઈ ગયું છે. એ પદ તારું નથી, એ અપદમાં તું સૂતો છો, ભાઈ! તારા પદની સંભાળ કર.
- તું પળેપળમાં, રાગ અને દ્વેષ અને પુણ્ય કે પાપના રૂપમાં મત થઈ ગયો છે. આપદમાં તારી સાર શું છે? તારું ઠેકાણું એ સ્થાન નથી. તારું ઠેકાણું સ્થાન અંદર અવિનાશી ભગવાન છે.
- 'આ તરફ આવો-આ તરફ આવો, (અહીં નિવાસ કરો,) તમારું પદ આ છે-આ છે જ્યાં શુદ્ધ શુદ્ધ ચૈતન્યધાતુ નિજ રસની અતિશયતાને લીધે સ્થાયીભાવપણાને પ્રાપ્ત છે અર્થાત્ સ્થિર છે-અવિનાશી છે.'
- શુદ્ધ પરમાત્મસ્વરૂપ, એ રાગથી રહિત પ્રભુ તારું સ્થાન અનંતો છે ત્યાં આવો, ત્યાં આવો. અતીન્દ્રિય ચૈતન્ય શક્તિઓનો સાગર પડ્યો છે પ્રભુ! ત્યાં આવને, આવને. બે વાર કહ્યું. ત્યાં રહી ક્યાંક નિર્ણય કર પડે એ રીતે નિવાસ કરો, એમ કહે છે. આ તો નિવાસ. નિરાંતે અંદર ભગવાન ચૈતન્યમૂર્તિ પ્રભુ છે ત્યાં આવને,

ત્યાં આવતાં અંદર. પ્રભુ! તારું પદ તો અવિનાશી પદ છે ને!

- 'શુદ્ધ શુદ્ધ ચૈતન્યધાતુ' એ બે વાર. શુદ્ધ દ્રવ્ય અને પર્યાય શુદ્ધ છે. દ્રવ્ય અને ગુણ શુદ્ધ છે. પર્યાય તદ્દન તો ત્રિકાળ શુદ્ધ પર્યાય. એણે રાગ અને પુણ્ય જી ધારી રાખ્યા, એણે ચૈતન્યધાતુ ધારી રાખ્યું છે. એણે ચૈતન્યદ્રવ્ય કાયમને ધારી રાખ્યો છે
- નિજરસ: આનંદરસ, જ્ઞાનરસ, શાંતરસ, સ્વચ્છતારસ, પ્રભુતારસ એવા અનંત ગુણના રસ. એવો નિજરસ ભર્યો છે ? એના જેવો ત્યાંય નહિ.
- ચૈતન્યધાતુ: ધાતુ નામ ધારણ થયું છે. એણે તો ચૈતન્યધાતુ જ ધારણ થયું છે. રાગ અને પુણ્ય એણે ધારણ નહિ થયાં.
- દારૂ પીને જેમ વિકારના સ્થાનમાં જોરે, એમ પ્રભુ તેં નિશ્ચયનો મોટો દારૂ પીધો છે, ? જે સ્થાન તારું પદ નહિ ત્યાં તું સૂતો છો.
- રૂપ-રસ-ભરત! એકત્વનો, પવિત્રતાનો, જ્ઞાયકનો, જ્ઞાનનો, દર્શનનો, શાંતિનો, સ્વચ્છતાનો એવા અનંત ગુણોનો આનંદ, એવો રસથી ભરેલો પડ્યો છે તે પ્રભુ અંદર.
- 'સ્વસંવેદનપ્રત્યક્ષ છે': શરીર, રાગ નાશવાળા છે ત્યારે આ સ્વસંવેદન છે, નિત્ય રહેનાર છે, સ્થિર ભાવ અંદર પડ્યો છે. આવું નાથ પ્રભુ! અરે..! એ તુજને ક્યાં તું પડ્યો છો? તારી દૃષ્ટિ ક્યાં પડી છે? એનાથી અનંત અનંત એનો સ્વરૂપ છે. એવું દુર્લભ પડ્યું છે ને! એ તારી બગડી ગઈ આવ.
- '(અહીં 'શુદ્ધ' શબ્દ બે વાર કહ્યો છે તે દ્રવ્ય અને ભાવ બન્નેની શુદ્ધતા સૂચવે છે. સર્વ અન્ય દ્રવ્યોથી જુદો હોવાને (નહીં આત્મા દ્રવ્ય શુદ્ધ છે અને પરના નિમિત્તે થતા પોતાના ભાવોથી રહિત હોવાને લઈને ભાવે શુદ્ધ છે.)'
- દ્રવ્ય-ભાવનો ખુલાસો કરે છે. પુણ્ય-પાપના ભાવ પર્યાયમાં થાય છે, પોતાના ભાવથી પણ ભિન્ન છે એમ કહે છે. રાગ અને પરને (પોતાના) માને છે તો તું વ્યભિચારી થાય છે. જે સ્વજ તારી નહિ તેને પોતાની માનતા એ વ્યભિચાર છે.
- (ભાવાર્થ:) 'જેમ કોઈ મહાન પુરુષ મહેલને મણિના જડાયમાં સૂતો હોય તેને કોઈ આવીને જગાડે-સંબોધન કરે કે 'તારી સૂવાની જગ્યા આ નહિ; તારી જગ્યા તો શુદ્ધ સુવર્ણમય ધાતુની બનેલી છે, અન્ય ધાતુના મેલથી રહિત શુદ્ધ છે અને અતિ મજબૂત છે; માટે તું તને ઉઠાવ તું ત્યાં આવ, ત્યાં શયન આદિ કરી આનંદિત થા;
- એ ગીતાવાત, દૃષ્ટાંત (કથા).
- 'તેમ રીતે આ પ્રાણીઓ અનાદિ સંસારથી માંડીને રાગાદિકને ભાવ જાણી, તેમને જ પોતાનો સ્વભાવ જાણી, તેમાં જ નિશ્ચિંત સૂતાં છે-સ્થિત છે, તેમને શ્રી ગુરુ કરુણાપૂર્વક સંબોધે છે-જગાડે છે-સાવધાન કરે છે કે "હે અંધ પ્રાણીઓ! તમે જે પદમાં સૂતાં છો તે તમારું પદ નથી; તમારું પદ તો શુદ્ધ ચૈતન્યધાતુમય છે, બહારમાં અન્ય દ્રવ્યના મેલ વિનાનું તેમજ અંતરંગમાં વિકાર વિનાનું શુદ્ધ છે અને સ્થાયી છે; તે પદને પ્રાપ્ત કરો-શુદ્ધ ચૈતન્યરૂપ પોતાના ભાવનો આશ્રય કરો."'
- આવે તો ખુલ્લા રાગ ટળે, એ પણ અસ્થાન છે. [જગતના પ્રાણીઓ] તેને જ પોતાનો સ્વભાવ માની નિશ્ચિંત થઈને સૂતા છે. તેને પરમાં, રાગ-દ્વેષ, પુણ્ય-પાપ અને તેના ફળમાં જરૂર-ઉદય થઈ જાય [છે]. પોતાની જરૂરતવાળો રોકાઈ રહ્યો નહિ.

- જેમ [દરરોજ ફરનાર બેચારી ખાંડનાંનાંની સેલરેલ છે કે તેમ] સંસારના કોલાહલમાં રાગ અને માંસ સમાન છે તેની સેલરેલ છે. ખાંડની સાથે માંસ અને સંસારના રસનો સંસાર નથી, અને રાગની સેલરેલ, માંસની સેલરેલ છે. પણ! તારી સાર સેલરેલ નિરાની છે.
- સંસારના કોલાહલ, કોલાહલમાં, એ સાધનો કોલાહલ છો. કોઈ રાગરહિત સ્થિતિ પણ, તેનો કોલાહલ છો ત્યારે તારા ધ્યાનનો પંથ પુગશે, ત્યારે ધર્મ થશે.

ગાથા - ૧૩૮: ઉપસંહાર

| ગા-૫૫ |

(1) સાચું કે ખોટું (T/F) ગણાવો :-

1- આત્માર્થિક રાગાદિને પોતાનું પદ માનીને સૂક્ષ્મ રાગી પ્રાણીઓને આચાર્યશ્રીએ આ કથનમાં ઠપકો આપ્યો છે.

2- 'પદ' શબ્દનો અર્થ અહીં [નિવાસ] સ્થાન, સ્થાનનું સ્થાન, રહેનારનું રહેઠાણ થાય છે.

3- 'અપદ છે', 'અપદ છે'; 'અહીં આવો', 'અહીં આવો'; તમારું પદ આ છે', 'આ છે'; આમ બે બે વાર દ્વિપાયેલા શબ્દો આચાર્યશ્રીનો ઠપકાભાવ બતાવે છે.

4. 'શુદ્ધ શુદ્ધ' અર્થાત્ અન્ય દ્રવ્યોથી નિરપેક્ષરૂપ દ્રવ્ય-શુદ્ધતા અને પરના નિમિત્તથી થતા પોતાના ભાવોથી રહિતપણારૂપ ભાવ-શુદ્ધતા.

5- 'શુદ્ધ શુદ્ધ' અર્થાત્ દ્રવ્ય-ગુણથી તેમજ પર્યાયથી મળ શુદ્ધતા.

6- આ ભવમાં હું મનુષ્ય છું, તેથી મનુષ્ય મારું પદ છે.

7- મને વારંવાર ક્રોધ આવે છે; તેથી ક્રોધ મારું પદ છે.

8- 'નિવાસ' અર્થાત્ વિશેષ વાસ, કે જ્યાંથી ફરી પાછું નિવસવું ન પડે.

9- 'ઔત્પત્તિકભાવ' અર્થાત્ જેનો ઔત્પત્તિકપણું જ ધારણ થયું છે, પરંતુ પુરુષ-ભાવ ધારણ થયો નથી.

10- 'નિજરસ' અર્થાત્ મારા અનંત ગુણોનો રસ એટલે કે આનંદ.

11- પ્રાપ્તિત મૂર્તિવાળા જિનાગમ જ્યાં સુધી અશુભરાગ અપદ છે, પરંતુ શુભરાગ અપદ નથી.

12- જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવી આત્મા માટે રાગની ભેળસેળ કરનાર જાણે પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ પાંડની માટે માંસ ભેળવનાર દુરાચારી વેપારી જેવો થયો છે.

ગાથા-203 | નિ-૫૬ |

ઉત્થાનિકા:- હવે પૂછે છે કે (હે ગુરુદેવ!) તે પદ કયું છે? (તે નામ બતાવો). તે પ્રશ્નનો ઉત્તર કહે છે:-

ગાથા: જાણગં અપદેસેણ ઇદ્દભાવો છોડીને ગ્રહે તું યદા,
સ્થિર, નિયત, અને જ ભાવ જેહ સ્વભાવરૂપ નિયત્ય ગા. ૨૦૩.

ગાથાર્થ:- આત્મામાં અપદેસેણ ઇદ્ર-ભાવોને છોડીને નિશ્ચિત, સ્થિર અને આ (પ્રત્યક્ષ અનુભવગોચર) જાણક-જે (આત્માના) સ્વભાવરૂપે અનુભવાય છે તેને-જેવો છે તેવો ગ્રહણ કર. (તે નાશ પદ છે.)

ટીકા: (ઉત્થાનિકા) સાધારણ સૉંજ્ઞાવાળા આત્મા હોય અને [જેને] ગ્રહણ કરે તેને આ (પ્ર.નં-૨૦૭) ઉત્તર નથી દેતા. [પરંતુ] ક્યાં છે આત્મા? અને કેવા સ્વરૂપ છે? પ્રભુ! અમારા જેવે હૃદયમાંથી ઉદ્ગાર, અવાજ, પૂછવાનો અવાજ આવ્યો છે તેને ઉત્તર આપે છે.

- (રોકડ:) 'પરમાર્થ આ જગતના આત્મામાં કોઈ ઇદ્ર-ભાવો નથી (-ઇન્દ્રભાવરૂપ ઇન્દ્રિય ભાવો નથી), જે અતત્સ્વભાવે અનુભવાતા (અર્થાત્ આત્માના સ્વભાવરૂપે નહિ પરંતુ પરસ્વભાવરૂપે અનુભવાતા), અનિયત અવસ્થાવાળા, અનંત, ક્ષણિક, વ્યભિચારી ભાવો છે, તે ઉદય પોતે અસ્થાયી હોવાને લીધે સ્થાનનું સ્થાન અર્થાત્ રહેનારનું રહેઠાણ નહિ થઈ શકવાયોગ્ય હોવાથી અપદેસેણ છે;
- જગતના આત્મા: જેના સૉંજ્ઞાવાળા અસ્તિત્વની શક્તિનો અભાવ કરવામાં આવ્યો છે એવો [છે]. [૧] રાગાદિ અતત્સ્વભાવ છે, તત્સ્વભાવ નહિ. [૨] અનિયત અવસ્થાવાળા નહિ, અનિયત-નિશ્ચય રહેવાવાળી ચીજ નહિ, [૩] અનંત છે; અને [૪] ક્ષણિક છે અને [૫] વ્યભિચારી ભાવો છે. રાગ[ને] પોતાનો માને છે તે જીવ વ્યભિચારી છે.
- [ટ્રાફિક શેઠના વ્યભિચારે ચડી ગયેલા પુત્રનું ઉદાહરણ] જેમ જગતમાં કોઈ-નાથ જગતને કહે છે કે, હે આત્મા! તારી કેટલી ખાનદાની ચીજ પડી છે તે! તેને છોડીને તું રાગના વ્યભિચારે ચડી ગયો, પ્રભુ! તારી શોભા નહિ, એ ઘર નહિ રે.
- તારા દુઃખને દેખીને રાખીને કૃપા આવે. કાયા દુઃખ, અને કાયા ક્યાં સગવડના થોડી હોય ત્યાં બાપે મારા કોને સુખી દીકરે. ઉપમાય નહિ. પાગલ (છે), બહારની પદ્ધતિના સ્થાનને તું પોતાના માને છે (તો તું) વ્યભિચારી છો.
- રાગાદિ પુણ્યાદિ અને બધા ક્ષણિક અવસ્થાવાળા છે. એ સ્થાનનું સ્થાન નહિ. જેને સ્થાન રહેવું છે એનું એ સ્થાન નહિ. એ તો રખડવાનું સ્થાન છે. સ્થિર થવાનું એ સ્થાન નહિ. એ ક્ષણો એ અપદેસેણ છે.
- 'અને જે તત્સ્વભાવે (અર્થાત્ આત્માના સ્વભાવરૂપે) અનુભવાતા, નિયત અવસ્થાવાળા, અનંત, નિત્ય, અવ્યભિચારી ભાવ (સૉંજ્ઞામાત્ર ધારણભાવ) છે, તે અનંત જ પોતે સ્થાયી હોવાને લીધે સ્થાનનું સ્થાન અર્થાત્ રહેનારનું રહેઠાણ થઈ શકવાયોગ્ય હોવાથી પદેસેણ છે. તેથી સમસ્ત અવસ્થાઓ છોડી, જે સ્થાયીભાવરૂપ છે એવું પરમાર્થ રૂપનાં સ્થાનમાં કાયમનું આ ધ્યાન અને જ અવલંબવાયોગ્ય છે.'
- તત્સ્વભાવરૂપે (અર્થાત્) જ્ઞાન અને આનંદ સ્વભાવે અનુભવાતા. રાગાદિનો અનુભવ એ અતત્સ્વભાવ છે અને જ્ઞાન અને આનંદનો અનુભવ એ તત્સ્વભાવ છે. આનંદ

તો રાગે તે શાંતિ તે સ્થરતા તો આત્મસ્વભાવનો અનુભવ છે.

- કો સ્થાયી છે, સ્થાનનું સ્થાન છે, રહેનારનું કો સ્થાન છે. કો વસ્તુ ત્રિકાળી ધ્રુવ નિયત છે તો એની અવસ્થા છે તે પણ નિયત જ રહેવાવાળી છે.

(પ્ર.નં.૨૮૭) • (ભાવાર્થ:) પૂર્વે વર્ણવેલ ગુણસ્થાનપર્યંત ભાવો થયા હતા તે બધાય, આત્મામાં અનિયત, અનંત, ક્ષણિક, વ્યભિચારી ભાવો છે. આત્મા સ્થાયી છે (- સદા સ્થિરભાવ છે) અને તે બધા ભાવો અસ્થાયી છે (- નિત્ય રહતા નથી), તેથી તેઓ આત્માનું સ્થાન-રહેઠાણ-ધ્રુવ થતા નથી અર્થાત્ તેઓ આત્માનું ઘર નથી.

- રાગાદિ, ગુણસ્થાનના ભેદાદિ કો આત્મામાં અનિયત છે (અર્થાત્) નિયત રહેવાવાળો નથી. અનંત છે - અનંત ભાવ (છે). રાગાદિ પુણ્ય - પુણ્ય, અશુભ આદિ, કો અનંત છે ક્ષણિક છે. રાગાદિ ભાવ કો ક્ષણિક છે. પુણ્ય રાગ, ગુણસ્થાનના ભેદ કો આત્મદ્રવ્યી અંતર્દશાકો ભેદનો અનુભવ કો વ્યભિચાર છે. રાગનો અનુભવ-કો તો દુઃદુઃખાર્થે થયું તો? ત્રસ્તનો ઘડો - વિભ્રમ છે. કો પુણ્ય ક્ષણિક પણ દોર સંસારનું કારણ છે એને નિયમસારમાં કહ્યું [છે]. ભગવાન કાનજીસ્વામી, તેનો અનુભવ કરવો કો વ્યભિચાર છે.

- [દિગંબર ગીતો તે છે ?] શ્રાવક ગૃહસ્થનું ઘર આચાર્યનું [સમયસાર] ગાવો [તો આને માનીશું]. પણ એવું તો [થયું છે ?] આજે તો નિર્ણય તો ? શિક્ષા તો ગઈકાલ કરતાં વધુ ફેર નથી. કારણ કો સમ્યગ્દૃષ્ટિ થયા કે ? વળી (થયા) કે કહું કોઈ કરતું જ છે.

- ભાઈ! ખરેખર તો કો વ્યવહાર સત્યાર્થ પુણ્ય છે, વ્યવહારે પવિત્ર ધારણા છે એમ તત્ત્વાર્થ પરંતુ નિશ્ચયથી સ્વરૂપને પવિત્ર થાય માટે રાગ કાળે છે, માટે તેને પાપ તરીકે છોડો. [પુણ્યપાપ અધિકારની છેલ્લી ગાથાની શ્રીજયસેનાચાર્યની ટીકા]

- પુણ્ય-પાપ અધિકારમાં તો ત્યાં સુધી કહ્યું છે ? મોક્ષનું કારણ છે કોણ સામાયિકની પ્રતિજ્ઞા લેવા છતાં શુભ ભાવથી દૂર તો નહિ અને બંધાઈ છે. ભવકરવો કો ક્ષણિક છે તો ભવનો ભાવ કરવો કો [પણ] ક્ષણિક (છે).

- આત્મા સ્થાયી છે! જેને સ્થિર રહેવું હોય તો સ્થાન નામ ધ્રુવ છે તેમાં રહી શકે. શુભ શુદ્ધ ભગવાન સ્થાયી છે, ત્યાં બેસવાનું સ્થાન છે, સ્થિર રહેવાનું સ્થાન છે.

- રાગની તો વાત શું કરવી પરંતુ જ્ઞાનના પાંચ ભેદ પાડયા - મતિ, શ્રુત, અવધિ કો તો જેની અંતર્દશાકો ભગવાની પર્યાય છે તો ભેદ પડયા છે. જ્ઞાયકની અંતર્દશાકો એ ભેદ છે નહિ. જ્ઞાયકની અંતર્દશાકો તો જ્ઞાન.. જ્ઞાન.. જ્ઞાન.. જ્ઞાન.. જ્ઞાન.. જ્ઞાન.. જ્ઞાન [જ છે].

- ભગવાન કુંદકુંદ દેવના - આચાર્યનું પાણી; કોરાણમાં ભગવાન કેવળી છે. ક્ષેત્ર દુનિયામાં સ્થૂળ નિગોદ. સૂક્ષ્મ નિગોદ [નામકર્મ] તો અમારા ગોત્રમાં નથી. કેવળજ્ઞાન સોરાષ્ટ્રના અવતાર ગયું! ~~[illegible]~~ કો ? કે ત્રસ થાય ? ? કે

- સ્થાવર થાય ? ? કે કોનો સત્યની વાણી સાંભળે તેમાં જન્મ થાય ? કાળ દુર્ભિક્ષ! નિગોદના કોઈ શરીરમાં અનંતા જીવ અનંત અનંતકાળ ભાવે જન્મ ધારણ કરે, અસંખ્યકાળ ભાવે તો ક્યાંક કાળે ?

- અરરર! દેવનું આયુષ્ય પણ [કા તમારાં] ઝરતી ગયું ? ભવ કાળાકે [સ્વર્ગની વાણી] પિરુક્ત હોય એને ઈંડ ક્યાં અધિક ક્યાં. એ પણ ઝરતી ગયું.

- શુભ-અશુભ ભાવ, કો રાગની ક્રિયાના ભાવ કો આત્માનું ઘર નહિ, કો તારું સ્થાન

નહિ, પ્રભુ! ત્યાં બોલવાગાયત, રહેવાગાયત નહિ.

- 'જે આ સ્વસંવેદનરૂપ જ્ઞાન છે તે નિયત છે, અંત છે, નિત્ય છે, અવ્યભિચારી છે. આત્મા સ્થાયી છે અને આ જ્ઞાન પણ સ્થાયી ભાવ છે તેથી તે આત્માનું પદ છે. તે અંત જ જ્ઞાનીઓ વડે આસ્વાદ લેવા યોગ્ય છે.'
- સ્વસંવેદનરૂપ જ્ઞાન - એ ત્રિકાળ છે! પોતાની પર્યાયમાં [જેનું] વેદન થાય છે એવું ત્રિકાળી જ્ઞાયક આત્મા તે નિયત છે. ત્રિકાળી વસ્તુ જ્ઞાયક છે તે નિયત છે.
- તે અંત છે. ત્રિકાળી જ્ઞાયકભાવ એ નિત્ય છે. એ નિત્યમાં (રહેવાગાયત છે). એટલે પર્યાયની વાત નથી અત્યારે. એટલે તો એ સ્થાયી છે એમાં રહેવાગાયત છે એમ બતાવ્યું છે. રાગાદિ અસ્થાયી, અનિત્ય, વિનાશ અને અંત (છે), ત્યારે જ્ઞાયક આત્મા નિત્યની વાત છે, તો! તો ત્યાં જ, ત્યાં સ્થિર રહેવાગાયત છે. એ અવ્યભિચારી છે.
- 'આત્મા સ્થાયી છે અને આ જ્ઞાન પણ સ્થાયી...' જ્ઞાન એટલે ગુણ. આ જે જ્ઞાન વિશેષણ આવ્યાં - સ્વસંવેદનરૂપ જ્ઞાન, એ જ્ઞાન તો ત્રિકાળ આત્મા તો, એમ. નિયત જ્ઞાન તો ત્રિકાળ આત્મા તો, અંત જ્ઞાન તો ત્રિકાળ આત્મા તો, નિત્ય જ્ઞાન તો ત્રિકાળ આત્મા તો, અવ્યભિચારી જ્ઞાન તો ત્રિકાળ આત્મા તો. એ જ્ઞાન તે આત્મા અને આત્મા તે જ્ઞાન.
- જેમ આત્મા સ્થાયી - સ્થિર છે, ધ્રુવ છે એમ જ્ઞાનગુણ પણ સ્થાયી, ધ્રુવ છે; તેથી તે જ્ઞાનીઓ દ્વારા, ધર્માત્માઓ દ્વારા આ આત્માનો અંત[રાય] જ સ્વાદ લેવા યોગ્ય છે. રાગનો - શુભ રાગનો - સ્વાદ પણ લેવા યોગ્ય નથી.

(૧) જોડી જોડો :- (Matching)

રાગ કે ભાવો -	ગિરાગ કે તેઓ -
1. અનાત્મભાવ છે.	A. આત્માના સ્વભાવમાં નથી.
2. અનિયત છે	B. અને સમયની અવસ્થાવાળા છે.
3. અનંત છે	C. શુભ-અશુભ રાગો ઘણાં છે.
4. ક્ષણિક છે	D. અનંતની અપેક્ષાએ તેનો અનુભવ થાય છે.
5. વ્યભિચારી છે	E. ગુણસ્થાનાદિ ભાવો અસ્તિત્વ રહેવાવાળા નથી.

(૨) સાચું કે ખોટું (T/F) બતાવો :-

1. અજ્ઞાનિ તથા જ્ઞાની જ્ઞાન સંસારિ વિભાવ ભાવો જ કરતો આવ્યો છે, તેથી તે ભાવો જ તેનું પદ-સ્થાન-રહેઠાણ છે, એમ કહી શક્યું છે.
2. અજ્ઞાનીને સંસારિ ભાવો અને જ્ઞાનીને જ્ઞાન-આનંદાદિ ભાવો તત્ત્વભાવો અનુભવાય છે, એમ કહી શક્યું છે.
3. વસ્તુ ત્રિકાળી ધ્રુવ નિયત છે, તો તેની અવસ્થા પણ નિયત જ રહેવાવાળી છે એમ કહી શક્યું છે.
4. સમયસારનું સ્થાન ત્રિકાળના સ્થાન જેટલું જ યથાર્થ હોય એમ જ્ઞાનીએ જ માનવું જોઈએ.
5. ભાવ સ્વતંત્ર એ સ્વતંત્ર છે તો ભાવનો ભાવ સ્વતંત્ર એ પણ સ્વતંત્ર છે.
6. દૃષ્ટિનો વિષય એ સ્વીકારનું સ્થાન છે.
7. 'જે કો સ્વસંવેદનરૂપ જ્ઞાન છે....' ભાવાર્થના આ સ્થળનો અર્થ સમયસારની પદવિ થાય છે.
8. અહીં કહેલું સ્વસંવેદનરૂપ જ્ઞાન ત્રિકાળ છે, નિયત છે, એક છે, નિત્ય છે, અવ્યભિચારી છે, માટે રહેવાવાળાં છે.

ઉત્થાનિકા:- હવે આ ગાથાને ગાથારૂપ લખી તે છે:-

ગાથા:- (હરિગીત:) જે આનંદ વિષયોનો નથી તે ખરે આત્મવાદે છે;
જેની સમક્ષ જ્ઞાન પણ તો આનંદ નામિત થાય છે. ગા.૧૩૮.

ટીકાર્થ:- તે ખરે જ પણ આત્મવાદવાચ્ય છે કે જે વિષયોનું આનંદ છે (અર્થાત્ જેનો આનંદનો સ્થાન માત્ર શક્તિ નથી) અને જેની આગળ અન્ય (સર્વ) પણ આનંદ જ નમે છે.

ભાવાર્થ:- ખરે જ જ્ઞાન જ આત્માનું પદ છે. તેમાં વિષય પણ કોઈપણ પ્રવેશી શક્તિ નથી અને તેની આગળ અન્ય સર્વ પણ આનંદસ્વરૂપ નમે છે (તાત્પર્ય એવો આનંદાત્મક છે આનંદસ્વરૂપ છે).

ગાથાર્થ:- (ગાથાર્થ:) 'તે ખરે જ પણ આત્મવાદવાચ્ય છે કે જે વિષયોનું આનંદ છે (પ.ત.૨૭) (અર્થાત્ જેનો આનંદનો સ્થાન માત્ર શક્તિ નથી)'

- ખરે જ આનંદને પુણ્ય એ આત્મવાદ ગણાય છે. રાગાદિ દયા, દાન-એ રાગનો સ્વાદ લેવા યોગ્ય નથી, એ આદરવા ગણાય નહિ.
- ખરે જ પદ: 'જ' એ નો અર્થ થઈ ગયું. એ જ નિશ્ચય અર્થ છે. ખરે જ સ્વાદ લેવા યોગ્ય છે અને બીજું નહિ એ અર્થ છે. વ્યવહારથી પણ થાય છે અને નિશ્ચયથી પણ થાય છે એ અર્થ નહિ. નિશ્ચયથી થાય છે અને વ્યવહારથી થાય નહિ, એ અર્થ છે.
- ખરે જ પદ આત્મવાદવાચ્ય છે- ત્રિકાળી છે! ત્રિકાળી શાશ્વત નાથ આનંદનો નાથ પ્રભુ, એની અપેક્ષાએ આત્મવાદવાચ્ય છે. ત્યાં અતીન્દ્રિય આનંદ આવે છે. તને અતીન્દ્રિય આનંદનો સ્વાદ આવશે. એ સ્વાદ આગળ તને દુઃખના રજકણ જેવા લાગશે.
- અરે! હિંસાની વાતને નિશ્ચયમાં સ્થાન નથી તથી નાખ અને અહિંસાની વાતને અર્થમાં નાખને આદર નથી દીધો.
- વિષયોનું આનંદ છે: જ્ઞાયકના અનુભવમાં વિષય નથી, વિકલ્પ નથી, કાંક્ષા નથી, દુઃખ નથી. આત્માની સંપદાના અનુભવમાં રાગાદિ વિકલ્પનું સ્થાન છે નહિ.
- 'અને જેની આગળ અન્ય (સર્વ) પણ આનંદ જ નમે છે':
- અધ્યાત્મતરંગિણી માં પુણ્યાદિને આનંદ કહ્યો છે. એ મિથ્યા છે! અન્ય પદ નામ રાગ, તેને આદર એ આનંદ નમે છે અને મારાનું નિજ સ્વરૂપ તે પદ, સ્થાન તે પદરૂપ નમે છે.
- (ભાવાર્થ) 'ખરે જ જ્ઞાન જ આત્માનું પદ છે. તેમાં વિષય પણ કોઈપણ પ્રવેશી શક્તિ નથી:'
- ભાઈ.. ભાઈ.. ભાઈ.. ભાઈ.. ભાઈ. જે સ્વભાવ એ આત્માનું પદ-સ્થાન છે ત્રણ કાળ ત્રણ લોકના પ્રત્યેકને પ્રત્યેકમાં ભાઈ-એ ભાઈ નાથ પદ છે
- ખરે જ જ્ઞાન જ- જ્ઞાનમાં ખરે જ્ઞાન, ખરે જ્ઞાનના ભેદ નહિ. મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યય અને કેવળ એવા ભેદ નહિ.
- એ ભેદનો વિષય થઈ જશે. આ જ ભવમાં ભેદ એક શ્રોત થશે તો નાથ તેવી નહિ આવે એમાં. નરકદિયા મારશે. દૃષ્ટિ ત્યાં સ્વભાવ ઠેર નહિ [દોષ ત્યાં] આકુળતા.. આકુળતા [દોષ] અને એમાં રોગ ઠારે. ખરે અનુભવ ભાવમાં નાથ,

કોઈ તારણમાં (-) રાખો. કોઈના શરીરમાં ફરવા?

- 'અને તેની આગળ એવા ચાર પક્ષો અવક્ષેપણ માટે છે: (ત્રણ ફ તેઓ ઓક્ટોપસ છે, આધ્યાત્મિક છે).'
- આ પક્ષની આગળ રાખવાનું અવક્ષ માટે છે-
- પોતાને મુક્તિને બીજાને સમજવામાં કોઈનો ઈરાદો કાય અને બીજા રાજા થાય, તો ઉપર આપે એમાં દાખલા શું થયા? વાલી જડ, રાજા ઉંદર છે એ તો યોગ્ય નથી. અને! એના સ્થાનમાં રહીને, અવક્ષમાં રહીને પક્ષની ભાષા ફરે.
- તારાબાઈ કોલ્હાપુર કોર્ટ સ્થાપવા નિર્ણય પક્ષ આગળ ચૂકવણીના રાજ અને ઘટના ઘટનાઓ અવક્ષ માટે છે. નિર્ણય સંપક્ષના અનુભવ આગળ એ રાજા ઉદ્દેશ કોયક્ષ છે.

ચિત્ર-૧૩૮: દિગ્દર્શન

| ક્રિ-૬૨ |

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) ઉત્તરો:-

1- 'અંત જ પદ આત્માદ્વારાગોચર છે'- એમ કહેવું તે મિથ્યા અંતિમ છે, 'ઉત્તર પદો પણ આત્માદ્વારાગોચર છે'- એમ કહેવું તે સમ્યક્ અંતિમ છે.

2- 'અંત જ પદ આત્માદ્વારાગોચર છે, ઉત્તર પદ આત્માદ્વારાગોચર નથી'- એમ કહેવું તે સમ્યક્ અંતિમ છે.

3- જેમાં આકુલતા નથી અને જેમાં રાગાદિ વિકલ્પોનો પ્રવેશ પામી શકતો નથી એને અહીં આત્માનું પદ કહ્યું છે.

4- ક્રિયાકાંડને અહીં આત્માનું પદ કહ્યું છે.

5- જો આપણને પૂ. ગુરુદેવશ્રીનો ઉપદેશ ન મળ્યો હોત તો આપણે પણ મારા ભાગના "જૈનો"ની જેમ હિતની વાતને [સમ્યક્ અંતિમને] મિથ્યાભાવ રહીને સહી નાખ હોત તથા અહિતની વાતને [મિથ્યા અંતિમને] સમ્યક્ અંતિમ માનીને તેનો આદર કર્યો હોત.

6- ત્રિકાળી જ્ઞાયકભાવને અહીં આત્માનું પદ કહ્યું છે.

7- સામાન્ય જ્ઞાન.. જ્ઞાન.. જ્ઞાનના ભેદ, શ્રુતાદિ ભેદો કરવા તે તેઓ આત્મપ્રાપ્તિમાં વિકલ્પરૂપ નથી.

8- શાસ્ત્રમાં શરીરના અંગ તરીકે પદ રોકા કહ્યાં છે.

9- મનુષ્ય ગતિમાં ચક્રવર્તીનું રાજ તથા દેવગતિમાં ઈન્દ્રનું ઈન્દ્રાસન સર્વશ્રેષ્ઠ પદ છે; તેમની પાસે ગાડી ઉભી આપદ છે.

સ્થાનિતા:- વળી તે છે કે આત્મા જ્ઞાનનો અનુભવ કરે છે ત્યારે આમ કરે છે:-

ગિરા:- (સ્થિતિ:) જે જ્ઞાનસ્વરૂપ પ્રગટ અવા સ્વાદને વળી આપતો,
જે કુંકુમય સહ સ્વાદને સ્વ વસ્તુવૃત્તિ નિહાળતો;
છોડી વિશેષો જ્ઞાનના સામાન્યને અભ્યાસતો,
તે સતત જ્ઞાયકભાવને ઉર અંતરે ધારતો. ૧૭૦.

ટીકાર્થ:- આ જ્ઞાયકભાવ જેવા મહાસ્વાદને લેતો, (એ રીતે જ્ઞાનમાં જ અંતરંગ ધીમાં ઊભો સ્વાદ આવતો નથી માટે) કુંકુમય સ્વાદને લેવા અસમર્થ (અર્થાત્ વર્ણાદિ, રાગાદિ તથા ક્ષયોપશમિત જ્ઞાનના ભેદોનો સ્વાદ લેવાને અસમર્થ), આત્માના અનુભવના સ્વાદના પ્રભાવને અધીન થઈ તેવાથી નિજ વસ્તુવૃત્તિને (આત્માની શુદ્ધ પરિણતિને) જાણતો- આસ્વાદતો (અર્થાત્ આત્માના સહિતીય સ્વાદના અનુભવનાંથી ઉદાર નહિ આવતો) એવા આત્મા જ્ઞાનના વિશેષોના ભેદને ગૌણ કરતો, સામાન્યમાત્ર જ્ઞાનને અભ્યાસતો, સતત જ્ઞાનને અંતરંગમાં ધારે છે- અનુભવે પ્રાપ્ત કરે છે.

ભાવાર્થ:- એવા આ સ્વરૂપજ્ઞાનના રસીક સ્વાદ આગળ અન્ય રસ રુચતા છે. વળી સ્વરૂપજ્ઞાનને અનુભવતાં સર્વ ભેદભાવો મટી જાય છે. જ્ઞાનના વિશેષો તેવના નિમિત્તે થાય છે. જ્યારે જ્ઞાનસામાન્યનો સ્વાદ લેવામાં આવે ત્યારે જ્ઞાનના સર્વ ભેદો ખળ ગૌણ થઈ જાય છે, આ જ્ઞાન જ સ્વરૂપ થાય છે.

• અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે ઉત્કૃષ્ટને પ્રાપ્ત કરવાનો સ્વાદ કઈ રીતે આવે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પહેલાં શુદ્ધનયનું કથન કરતાં કહી ગયા છે કે શુદ્ધનય આત્માનું શુદ્ધ પ્રગટ સ્વરૂપ જણાવતો હોવાથી શુદ્ધનય દ્વારા પ્રાપ્ત કરવાનો પરોક્ષ સ્વાદ આવે છે.

સારાંશ: • (સ્થાનિતા:) વળી તે છે કે આત્મા જ્ઞાનનો અનુભવ કરે છે ત્યારે આમ કરે છે:-

(પ્ર.નં.૨૭) (કલશ ૨૮૨) • પ્રગટિતના નાશનો, સ્વભાવનો આદર કરતાં અને રાગનો આદર છોડતાં શું થાય છે તે કહે છે.

• (ગાથાર્થ:-) 'આ જ્ઞાયકભાવ મહાસ્વાદને લેતો.': અંતર જ્ઞાયકભાવના મહાસ્વાદને પ્રાપ્ત કર્યો છે. તેની અંતરમાં અંતરંગ ધીમાં અંતરમાં વિશેષ સ્વાદને લેતો.

• '(એ રીતે જ્ઞાનમાં જ અંતરંગ ધીમાં ઊભો સ્વાદ આવતો નથી માટે) કુંકુમય સ્વાદને લેવાને અસમર્થ (અર્થાત્ વર્ણાદિ, રાગાદિ તથા ક્ષયોપશમિત જ્ઞાનના ભેદોનો સ્વાદ લેવાને અસમર્થ)': જ્યાંયાં આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપમાં અંતરંગ થાય છે તો એ સ્વાદની આગળ ઊભો સ્વાદ ત્યાં આવતો નથી.

• વર્ણાદિ એટલે રંગ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ જડ; રાગાદિ એટલે વિકારી પરિણામ; ક્ષયોપશમ એટલે ભેદ. ગુણસ્થાન આદિ એવા જાતિ ક્ષણાદિ ભેદ. જ્યાંયાં આત્મા જ્યારે જ્ઞાનમાં અંતરંગ થાય છે ત્યારે તેને રંગ, રાગનો સ્વાદ તો જ નહિ પરંતુ પર્યાયના ભેદનો સ્વાદ પણ નથી આવતો. ફક્ત પડી છે જ્યાંયાં આત્મા ઉપર, જ્યાં અંતરંગ ધીમાં ઊભો છે.

• વિકલ્પ હોય છે ત્યારે તદ્રૂપ સ્વાદ હોય છે પણ સ્વાદ તો હોય છે, પરંતુ એ તો ઊપરનો આદર કામ કરે છે એની વાત છે. એ આત્માનો વિશેષ સ્વાદ લે છે ત્યારે અનુભૂતિના કાળે ફરની નિર્જરા થાય છે.

• રાગનો સ્વાદ, વિકલ્પનો, તરતમતાનો - એ રાગનો સ્વાદ અને રાગનો અનુભવ

તો અનંતકાર થશે, પરંતુ એનાથી ઊલટું કાલાન્તરે
આનંદનો સ્થાયી રાગાત્મકમાં જાગૃત થઈ ગયા સ્થાયીને ઉત્તો. તપસ્યા! નિરંતર
ઈ તપસ્યા (સંસારે) એ તપસ્યા.

- રંગ, રાગ અને જ્ઞેય-એ ત્રણ શબ્દ સાથેમાં આવે છે! ઈન્દ્રિયોનાં જ્ઞાન બનાવ્યું છે. સંસારમાં રાગાત્મકમાં અંતરાગ થવાથી જે સ્થાયી આવે છે એ સ્થાયી આનંદનો સ્થાયી છે. તેમાં રંગ, રાગ અને જ્ઞેયનો સ્થાયી ઊડી જાય છે. જ્ઞાનસ્વરૂપમાં અંતરાગ થવાથી જ્ઞેયનું તરફ ઊડી જાય છે તો જ્ઞેયનો સ્થાયી ઊડી જાય છે. જ્ઞેયનો સ્થાયી એ રાગનો સ્થાયી છે.
- 'આત્માના અનુભવના સ્થાયીના પ્રભાવને કારણ થયો હોવાથી નિજ વસ્તુવૃત્તિને (આત્માની શુદ્ધ પરિણતિને) જાણતો-અનુભવતો (અર્થાત્ આત્માના આંશિક સ્થાયીના અનુભવમાંથી બહાર નહિ આવતો)': જે અવાજ્ય દશા પરથી પરમાં રાગ-દ્વેષ રૂપનો ઉત્પન્ન થઈ જાય છે એટલા પોતાના રાગ સ્વભાવને વશ થઈને (અનુભવ સંસારે પ્રભાવને કારણ થઈને) વસ્તુની પરિણતિને જોઈતો સંસારમાં સંતોષનાના સ્થાયીની સાગર બહાર નીકળમાં એ નથી આવતો.
- વસ્તુ-વૃત્તિ: જગતના સર્વ વસ્તુ, તેની વૃત્તિ (અર્થાત્) પરિણતિ. અનુભૂતિ અને ચેતનાની પરિણતિ. નિજ વસ્તુની પરિણતિ. દયાદાન એ સ્થિતિ એ વસ્તુની વૃત્તિ છે, એ તો જડ તરફના પરથી રાગની વૃત્તિ છે.
- ત્યારે જ્ઞાન-વસ્તુ જે છે એનો રાગાત્મક અને આનંદમય સ્વભાવ છે. એ તરફનો ઝુકાવ એ થાય તો તેની વૃત્તિ, અનુભૂતિ, પરિણતિ નિજને થાય છે. એને 'નિર્દોષ' સંસારે જાણતો-અનુભવતો, જોઈતો. તેને નિર્જરા થાય છે, એમ તે છે. એ ધર્મ છે.
- સંસારમાં રાગાનંદમાં અંતરાગ થઈને, સંસારની વસ્તુની પરિણતિ એ સ્થાયી તેનો [એને] બહાર નીકળવું શોભતું નથી, પરંતુ રહી શકતા નથી, બહાર થઈને (અહીં સ્થિત છે) પરંતુ અંદર આનંદના સ્થાયીમાંથી બહાર આવવું રહેવું નથી, ગોઠવું નથી.
- 'આ આત્મા જ્ઞાનના સ્થિતિકાળ દ્વિધાને ગોળા તરફ, સામાન્ય માત્ર જ્ઞાનને આત્મામાં સ્થિત જ્ઞાનને અંતરમાં ઉતરે છે-અંતરમાં પ્રાપ્ત થઈ છે.': આ આત્મા-પ્રત્યક્ષ જાણે. જ્ઞાન, દર્શન અવસ્થિત એવા જ્ઞેય પડે છે (એ) જ્ઞેય ઉપરનું તરફ છોડી, જ્ઞેયને ગોળા તરી અંદર આનંદની દૃષ્ટિમાં લીન થાય છે. જ્ઞેય ઉપરદૃષ્ટિ નહિ, આનંદ નવા ઉપર દૃષ્ટિ છે. એ આનંદના અનુભવમાં જ્ઞેયના સ્થિતિકાળ પણ ગોળા તરફ પોતાના આનંદ આત્માનો અનુભવ થઈ છે.
- 'અનુભવ' અભ્યાસ થઈ, અંતરાગ થઈ, અનુભવ થઈ. જગતના સામાન્ય જે વસ્તુ, તેનું અનુભવ-તેમાં અંતરાગ, તેનો અભ્યાસ, તેનો અનુભવ તરફ, 'સ્થિત જ્ઞાનને અંતરમાં ઉતરે છે' [અર્થાત્] પરવસ્તુના જ્ઞેયનું તરફ છોડી સ્વરૂપમાં અંતરાગ થઈ છે.
- (ગાથાર્થ) 'આ આત્મા સ્વરૂપજ્ઞાનના રસાળા સ્થાયી અંતરાગ અભ્યાસ સ્થિતિ છે. પછી સ્વરૂપજ્ઞાનને અનુભવમાં પર જ્ઞેયમાંથી નથી જાય છે. જ્ઞાનના સ્થિતિકાળ દ્વિધાના નિકટે થાય છે. જ્યારે જ્ઞાનસામાન્યના સ્થાયી ઉદયમાં આવે ત્યારે જ્ઞાનના પર જ્ઞેયો પણ ગોળા થઈ જાય છે, અંતરાગ જ દ્વિધારૂપ થાય છે.':
- જગતના આત્માના સ્વભાવની અંતરાગ અને અંતરાગના સ્થાયી આવતા જ્ઞેયનો

રૂપ, રાગનો રંગ ઉદ્દા સ્થિતિ છે. ઇન્દ્રના ઇન્દ્રાણીના સ્થાને સ્થિતિ છે. એનું આનંદસ્વરૂપ, જ્ઞાનસ્વરૂપ એવું સ્વરૂપ, એ રૂપ તને આત્મિક નહિ લાગું?

- સ્વરૂપની સંભાળમાં જેનું ચિત્ત ઠરી જાય છે. રજ રાગીઓનો એ ઉપોદ્ઘાત છે.
- મનિમાં આવતા રંગ બાળકમાં આંખ, મુખમાં, કપડિમાં, મકાનમાં, ધનધાનમાં આવતું એ રંગના જેટલે [જ્ઞાનમાં] જેટલે જોડે છે. એનો જ્ઞાયકભાવ તરફ સંભાળના કામને ત્યારે એને પોતાનું જ્ઞાન જ રંગ(દેખાય છે). પરરંગના જેટલે નથી જાય છે. પોતાનું જ્ઞાન જ રંગ, જ્ઞાન જ જ્ઞાન અને જ્ઞાયક જ જ્ઞાન. આવો એ સ્વરૂપ છે. પરરંગ અને એનાના જ્ઞાન, એ બધા નહિ. નિજ આત્મા જ્ઞાયક, નિજ એનાના પોતાના જ્ઞાયકનું રંગ અને પોતાનો એનાના એ રંગનું જ્ઞાન. આવા એની વાત છે પ્રભુ! એવાં આનંદના સ્થાને આવે ત્યાં આવા એ છે.
- 'અમારી પ્રજા કાયમ છે? ઇન્દ્રાણીને પુરુષ ધનધાનનો સ્થાને થઈ જાય આવે? આ પ્રજાનો ઉત્પાદ પછીનો શુદ્ધિનયનું ચિંતન કરતાં દેખાઈ જાય છે કે શુદ્ધિનય આત્માનું શુદ્ધ પૂર્ણ સ્વરૂપ બતાવતો હોવાથી શુદ્ધિનય દ્વારા પુરુષ ધનધાનનો પરરંગે સ્થાને આવે છે.'
- વર્તમાન તો ધનધાન નહિ પરંતુ ધનધાન [સ્વભાવ]-અધ્યવસાની પ્રતીતિ પછીનાં આવા આવેલો પરરંગે સ્થાને આવ્યો. 'શ્રીમદ્દમાં ઇ આવે છે. જે ધનધાન આંદમાંનું તેની પ્રતીતિ નહોતી એ પ્રતીતિ થઈ આવતે શુદ્ધિ અવસ્થાએ ધનધાન પ્રગટ થયું- એવા શબ્દો છે. અધ્યાત્મદૃષ્ટિ થયું તો સ્વભાવની શુદ્ધિ થઈ તો તેમાં ધનધાનની શુદ્ધિ આવ્યા જાય. એ સ્વભાવી સ્વાયત્તનો ભાવ જ્યારે પૂર્ણ પર્યાયમાં પરિણામે છે એ ધનધાનની શુદ્ધિ એમાંનાં આવ. અધ્યાત્મદૃષ્ટિમાં ધનધાનની પ્રતીતિ [થઈ] એટલે ધનધાનની પ્રતીતિરૂપ ધનધાન પ્રગટ થયું. ધન-આંતરું જ્ઞાન શુદ્ધિ અવસ્થાએ પ્રગટ થયું તો એમાં ધનધાન પણ શુદ્ધિ અવસ્થાએ પ્રગટ થયું.

ચિત્ર-૧૭૦ : ઉપસંહાર

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) બતાવો :-

1. હવે પછીની ગાથા ૨૦૪ના ઉપોદ્ઘાતનો આ ચિત્ર છે.
2. કુંકુમચર્ચ સ્થાને અધિક રંગ, રાગ અને ક્રિયાયુક્ત જ્ઞાનના અર્થના સુગંધીદાન આદિના ભોગનો ઉપયોગ.
3. વસ્તુવૃત્તિ અર્થાત્ આત્માની શુદ્ધ પરિણતિ.
4. જીવાજીવનું જ્ઞાન, જડાજડનું જ્ઞાન, ચારિત્રનું જ્ઞાન આદિ ભેદો એ તેમના ભેદે પડતા જ્ઞાનના ભેદો છે.
5. જ્ઞાનમાં અંતરંગ ઘટાં અને પટના સ્થાને અનુભવમાં આવે છે એમ અહીં કહ્યું છે.
6. જ્ઞાનીને ચિત્તના તળમાં જે અંતરંગ આનંદનો ઉલ્લાસ સ્થાન લીધે છે તેની વાત આ ચિત્રમાં દર્શાવામાં આવી છે.
7. આ ચિત્રમાં ઉપરોક્ત અંદરમાં બધા જ્ઞાનાનો જે વિશેષ સ્થાન આપે છે તેનું વર્ણન કવિશ્રીએ કર્યું છે.
8. આ ચિત્રમાં પુણ્ય, પાપ આદિની વાત દર્શાવામાં આવી નથી, તેથી અહીં વર્ણવેલા દૃષ્ટાંતે 'તપસા નિર્જરા ચ' સૂત્ર લાગુ પડતું નથી.
9. અહીં વર્ણવેલા આનંદના તળમાં જ્ઞાનીને અશુદ્ધતાની હાનિ અને શમની નિર્જરા થાય છે.
10. 'સામાન્ય માત્ર જ્ઞાનને અભ્યાસનો, જ્ઞાનના વિશેષોના ઉદયને ગૌણ કરતો સંયમ જ્ઞાનને અંતરમાં લાવે છે' અર્થાત્ પદવિના ભોગનું લક્ષ છોડીને સ્વરૂપમાં અંતર્મુખ કરે છે.
11. મારા જ્ઞાનાનંદ શરીર સાથે મને અંતર્મુખ કરે.
12. 'શ્રદ્ધા અનેકોમાં વિખરાઈ ગયું છે' અર્થાત્ સમ્યગ્દર્શનમાં પરાંક્ષે વિખરાઈ ગયું છે' એમ દર્શાવાં આશય છે.
13. 'સમ્યગ્દર્શનમાં વિખરાઈની પ્રતીતિ થઈ' અર્થાત્ 'વિખરાઈની પ્રતીતિરૂપ વિખરાઈ પ્રગટ થયું.'

ઉત્થાનિકા:- હવે, 'જિના ક્રિયોપશમના નિમિત્તે જ્ઞાનમાં ભેદ હોવા છતાં તેનું સ્વરૂપ વિચારવામાં આવે તો જ્ઞાન એક જ છે અને તે જ્ઞાન જ મોક્ષનો ઉપાય છે' એવા અર્થની ગાથા કહે છે:-

ગાથા:- મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃ, કેવલ તેહ પદ એક જ ખરે,
આ જ્ઞાનપદ પરમાર્થ છે જે પામ્યે થકે મુક્તિ લહે. ૨૦૪.

ગાથાર્થ:- મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન મનઃપર્યયજ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાન- તે એક જ પદ છે (કારણ કે જ્ઞાનના સર્વ ભેદો જ્ઞાન જ છે); તે આ પરમાર્થ છે (-શુદ્ધનયના વિષયભૂત જ્ઞાનસામાન્ય જ આ પરમાર્થ છે) કે જેને પામીને આત્મા નિર્વાણને પ્રાપ્ત થાય છે.

ભાવાર્થ:- જિના ક્રિયોપશમ અનુસાર જ્ઞાનમાં જે ભેદો થયા છે તે કંઈ જ્ઞાનસામાન્યને અજ્ઞાનરૂપ નહિ કરતા, ઊલટા જ્ઞાનને ઉપકારક છે; માટે ભેદોને ગૌણ કરી, એક જ્ઞાનસામાન્યનું અવલંબન લઈ આત્માનું ધ્યાન કરવું; તોજ સર્વ સિદ્ધિ થાય છે.

સારાંશ
(પ્ર.નં.૨૦૩) • (ઉત્થાનિકા:) 'હવે, જિના ક્રિયોપશમના નિમિત્તે જ્ઞાનમાં ભેદ હોવા છતાં તેનું સ્વરૂપ વિચારવામાં આવે તો જ્ઞાન એક જ છે અને તે જ્ઞાન જ મોક્ષનો ઉપાય છે.'
(" ૨૦૪) • વિષયમાં જિના નિમિત્તના આધીની એવો ચાર જ્ઞાનમાં ભેદ કહ્યો [તે અપેક્ષા છે]. જેમ ત્રિભાગી જ્ઞાન છે એમ પર્યાયમાં અભેદપણે જ્ઞાન--જ્ઞાન--જ્ઞાન--જ્ઞાન એવું [છે.], પર્યાયના ભેદ નહિ. 'તે જ્ઞાન જ મોક્ષનો ઉપાય છે!' મોક્ષનો ઉપાય કોણ કે? તો જ્ઞાન--જ્ઞાન-જ્ઞાનમાં જે અભેદરૂપ જ્ઞાનપર્યાય છે તે મોક્ષનું કારણ છે. ભેદનું લક્ષ કરવા જાય છે તો તો વિકલ્પ ઉઠે છે.
• [મુક્તિને] ક્રિયોપશમભાવ છે કે? મતિ અને શ્રુત જ્ઞાનમાં ક્રિયોપશમભાવ છે તો ક્રિયોપશમભાવના નિમિત્તે જ્ઞાનમાં ભેદ (પડે છે) [એમ કહ્યું છે]. એ અપેક્ષાએ પાંચના ભેદનું જે જ્ઞાન થાય છે તે છોડાવ્યું છે!
• (ટીકા:) 'આત્મા ખરેખર પરમાર્થ (પરમ પદાર્થ) છે અને તે (આત્મા) જ્ઞાન છે; વળી આત્મા એક જ પદાર્થ છે; તેથી જ્ઞાન પણ એક જ પદ છે. જે આ જ્ઞાન નામનું એક પદ છે તે આ પરમાર્થસ્વરૂપ કારણ મોક્ષ-ઉપાય છે.'!
• પરમાર્થનો અર્થ પરમ પદાર્થ. પરમાર્થ કરવો એ બાકી અર્થ નહિ.
• આત્મા એક જ સ્વરૂપે છે [ભેદ] જ્ઞાનનું [પણ] એકપણું જ હોય છે. તેને આત્મા જ્ઞાન છે.
• જે જ્ઞાનસ્વરૂપ જાગવાનું ત્રિકાળ છે એનો એક ભાગ, પરંતુ એમાં જે અભેદ [પર્યાયરૂપ] જ્ઞાન થયું એ [પણ] એકજ પ્રકારનું છે, બાંધા પ્રકારનું નહિ. અને એ બાંધા પ્રકાર ખરેખર તો અભેદને અભિનંદે છે, ભેદને નહિ એ રીતમાં કારણ આવશે.
• 'અહીં, મતિજ્ઞાન આદિ (જ્ઞાનના) ભેદો આ એક પદને ભેદતા નથી પરંતુ ભેદો પણ આ જ એક પદને અભિનંદે છે (-રીતે આવે છે).'!

એ જ્ઞાનસ્વરૂપ જાગવાનકાળના, એના નરકની દૃષ્ટિ, અનાદિના એ એક [જ] મોક્ષનો ઉપાય છે. એ જાગવાનકાળના શુદ્ધિસ્વરૂપના ત્રિકાળ છે, તેના અવલંબને શુદ્ધિ વધતાં, નિર્મળતાની શુદ્ધિ પર્યાય ઉત્પન્ન થાય છે એ પૂર્ણ શુદ્ધિનું કારણ છે. એ પર્યાયમાં અનેકપણું,

નિર્મળ ઉત્પન્ન થાય છે ને? એ અનંતપણું તે અંતપણાને અભિભૂત થઈ સ્થાપનની પુષ્ટિ કરે છે.

- શાંત સ્થાપન તો આનંદ છે પરંતુ તેની અંતરંગ આનંદ (છે). એ આનંદમાં ભેદ ઉત્પન્ન નહિ. એ નિરાકાર કારિ ભેદ કો પદને ભેદતા નહિ. (દેખાતા—)
- જ્ઞાનમાં વિશેષાકાર અંતરંગ થાય છે, એમ તે છે. ત્યાં ભેદ ઉત્પન્ન નહિ અંતરંગ આનંદ ઉત્પન્ન જ્યાં જ્ઞાનની નિર્મળતા પ્રગટ તો, એ અંતરંગતાને અભિભૂત છે, આનંદને (તેનો આનંદ છે), અંતરંગપણાની પુષ્ટિ કરે છે, સ્થાપનમાં અંતરંગતાની પુષ્ટિ કરે છે. જ્ઞાનભાવના અવલંબનથી અનંત પ્રકારની નિર્મળ પર્યાય નિર્મળ કારિ ઉત્પન્ન થાય છે એ પણ અંતપણાની પુષ્ટિ કરે છે.
- 'તે દૃષ્ટાંતથી સમજવામાં આવે છે. જેમ રાજા એ જ્યાંનાં વાદળાંના પટલથી ઢંકાયેલો સૂર્ય કે જે વાદળાંના વિસ્તાર અનુસારે પ્રકાશવાળું માલૂમ પડે છે, તેના (અસ્થિર સૂર્યના) પ્રકાશની (પ્રભાની) હીનાધિકતારૂપ ભેદો તેના (સામાન્ય) પ્રકાશસ્વભાવને ભેદતા નથી...' : વાદળાના વિસ્તારવાના અનુસારે પ્રકાશ વિશેષ, વિશેષ, વિશેષ પ્રકાર થાય છે એ સામાન્યને ભેદતા નથી, પરંતુ એ પ્રકાશની પુષ્ટિ કરે છે. પ્રકાશ, પ્રકાશ, પ્રકાશ વધતો જાય છે એમાં ભેદ નથી. માટે પ્રકાશ વધતો હોય પરંતુ એ પ્રકાશની પુષ્ટિ થાય છે.
- 'એવી રીતે ત્રિપરિણત ઉદયથી ઢંકાયેલો આત્મા ત્રિના વિસ્તાર (ઉદયોપશમના) અનુસારે પ્રકાશવાળું માલૂમ પડે છે, તેના જ્ઞાનની હીનાધિકતારૂપ ભેદો તેના (સામાન્ય) જ્ઞાનસ્વભાવને ભેદતા નથી પરંતુ ઊલટા તેને અભિભૂત કરે છે.':
- આખા જ્ઞાનથી ઉદાસ થવું પડશે. રાગ કરતે પર્યાયથી ઉદાસ થવું પડશે.
- જ્ઞાયક આત્મા જ્ઞાનસ્વભાવથી ભરેલો પ્રભુ, તેના અવલંબનથી જે શુદ્ધિની વૃદ્ધિ અને નવ) અંત થાય છે એ વૃદ્ધિ અનંતપણાની પુષ્ટિ કરતી નથી. એ અનંતાનું ત્યાં ઉદય નથી. એ અનંતા અંતપણાની પુષ્ટિ કરે છે
- ત્રિના ઉદયથી ઢંકાયેલો આત્મા એને કષાય ને ત્રિના ઉદયને વશ થઈ પડ્યો. એ ત્રિના ઉદયમાં વશ થઈને પોતાના સ્વભાવને ઢાંકી દીધો છે. એ રાગ, ત્રિનો ઉદય દુશ્મન છે. તેને વશ થઈને પોતાની શક્તિને ઢાંકી દીધી છે.
- પોતાની અશુદ્ધિ પર્યાય જે ઘર અને નિમિત્તને માટે થતી હતી એ નિમિત્તને માટેજ તેવી રાગ તો ત્રિનો ઉદયોપશમ થયો એમ કહેવામાં આવ્યું છે.
- 'જ્ઞાનની હીનાધિકતારૂપ ભેદો' – જ્ઞાન એટલે આત્માના સ્વભાવનું હીનાધિકતારૂપ સ્વભાવ પર્યાયમાં, તો! જ્ઞાયક સામાન્ય ત્રિકાળ છે તેને તો ભેદતા નથી પરંતુ સામાન્યમાં અંતરંગતા છે તેને ભેદતા નથી. અંતરંગતાની તો પુષ્ટિ કરે છે: શુદ્ધિની અનંતતા થાય, એ અનંતતા ઘણાં એ અનંતપણું પુષ્ટ નથી પણ. અનંતપણામાં અનંતપણાની વૃદ્ધિ નહિ પરંતુ અંતરંગની વૃદ્ધિ થાય છે.
- અહીં તો પર્યાયમાં શુદ્ધિ પણ એ ઉદયથી ઉદય ન કરવું, એમ કહે છે. અંદરમાં જે દ્રવ્યમાં ઉદય ગયું છે, ત્યાં ઉદય જ્ઞાન કરવું એ તો જ્ઞાન શુદ્ધિ તો અનંતપણું પણ, અનંતપણું દેખાય પરંતુ અંદરમાં તો અંતપણું જ શુદ્ધિ વધતી જાય.
- 'માટે જેમાં સમસ્ત ભેદ દૂર થયા છે એવા આત્મસ્વભાવરૂપ જ્ઞાનનું જ અંતરંગ

આલંબન થયું. તેના આલંબનને જ (નિજ) પદની પ્રાપ્તિ થાય છે, જ્ઞાનિનો થાય છે, આત્માનો લાભ થાય છે, આત્માનો પરિવાર સિદ્ધ થાય છે,

- પરંતુ તમે અનંતી વાર એના અવલંબન તો અનંતું, અનંતપણું અવલંબન લેવું જોઈએ. જુઓ! જ્ઞાન લેવું છે ને? આત્મા જે ચિત્ત છે તેને સ્વભાવમાં જ્ઞાન ચિત્ત છે. તેના આલંબનથી જ... બાહ્ય ગુણનું આલંબન નહિ, તેની સામે જે શક્તિ રહેલી છે. પરંતુનું અવલંબન નહિ, રાગનું નહિ, નિમિત્તનું નહિ.
- નિજપદ જે ચિત્ત છે તેના આલંબનને જ પરંતુમાં નિજ પદની પ્રાપ્તિ થાય છે. અંતરાય. જ્ઞાનિ નામ નિર્વાચ્ય એનો નાશ થાય છે (એને ઉત્પન્ન વાન નાસ્તિકને ત્રી). જ્ઞાનિનો નાશ થવાથી ભગવાન આનંદસ્વરૂપ એનો લાભ થાય છે.
- પુણ્ય તે આત્મા છે. જગત અસ્તિત્વમાં પુણ્યને આવરણ કહ્યું છે. જે વ્યવહાર આત્મા છે તેનો ત્યાગ થાય છે.
- આલંબન કહ્યું [અધિક] ત્યાં દૃષ્ટિ અને જ્ઞાનની પરંતુને ગણાવતા.
- નિજ પદની [અધિક] નિજ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ [આત્મસ્વભાવમાં જ્ઞાનના આલંબનને થાય છે.]
- (એને થવાથી) ફરી અંતરાય થઈ શકતું નથી, રાગદ્વેષમાંથી ઉત્પન્ન થતા નથી, (રાગદ્વેષ માંથી થતા) દુઃખી ફરી આત્મામાં નથી, (આત્મા વિના) દુઃખી ફરી બંધાતું નથી, પૂર્વે બંધાયેલું ફરી તોડાયું એટલું નિર્જરી જાય છે, સમસ્ત કર્મનો આત્મા થવાથી વિરામ માંથી થાય છે. (આવું જ્ઞાનના આલંબનનું માહાત્મ્ય છે.): 'ઉઠતી જાઓ જાગતો, ઉઠતા ફરી જાગતો' ક્યાં સુધી પરિણામ જે ઉપયોગ છે એ તરફ અંદર અસ્તિત્વી પરિણામ પ્રગટ થતા નથી. ફરનારાં સુધી પરિણામનું જોર દેવું એ સ્વભાવના અવલંબનથી જેવું આવું નથી. રાગદ્વેષ માંથી ઉત્પન્ન થતા નથી, ક્યા ફરી આવતા નથી, આત્મા નથી થતો નો ઉદય થતો નથી, બંધ થતો નથી તો પૂર્વ કર્મની નિર્જરા થાય છે. આ ઉદય વાળ એટલે આત્માના અવલંબનની છે. જ્ઞાન શબ્દે ભગવાન આત્મા, તેના આલંબનથી આત્મા પ્રગટતા લાભ થાય છે.
- (ભાવાર્થ) 'ફરતા દૃષ્ટિપરિણામ અનુસાર જ્ઞાનમાં જે ભેદો દેખાય છે, તે તેવા જ્ઞાનસામાન્યને અનુસરતું નથી કરતા...': આત્માનો જ્ઞાનસ્વભાવ ચિત્ત, તેના અવલંબનથી પરંતુમાં મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિ ઉત્પન્ન થાય છે એ ભેદો જ્ઞાનને અજ્ઞાન નથી કરતા, એ તો જ્ઞાનને અભિનંદે છે, સ્વભાવમાં અંતર્મુખની પુષ્ટિ કરે છે.
- ઉપરના જ્ઞાનને પ્રગટ કરે છે, સારે ભેદોને ગૌણ કરી એક જ્ઞાન સામાન્યનું આલંબન લઈ આત્માનું ધ્યાન કર્યું તેના ફળ સિદ્ધિ થાય છે.':
- જ્ઞાનસ્વરૂપ જે સામાન્ય છે તેમાંથી પરંતુ પ્રગટ થાય છે તે પોતાની નિર્મળ પરંતુ છે. મતિજ્ઞાન, અવધિ, મનઃપર્યય ઉત્પન્ન થાય છે પરંતુ તેને ગૌણ કરી, જ્ઞાનસ્વભાવ સામાન્ય જ્ઞાન અંતરૂપ રહેનાર સહજ્ય ધ્રુવ તેના અવલંબનથી આત્માનું ધ્યાન કર્યું, રાગથી નહિ, આવા વાળ છે.

પાઠ-૨૦૪: ઉપસંહાર

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) ઉત્તરો:—

1. મારા Study Roomમાં કોઈ Skylight, કે બારીઓ નથી કોઈ બારણું છે. તે દૃષ્ટિએ રૂમની અંદર અજવાળાં સૂર્યનાં પ્રકાશ જુદાં જુદાં છે.
2. મનિદાન વડે મને રૂપ પદાર્થનું અને ક્ષુદાન વડે મને અરૂપ પદાર્થનું જ્ઞાન થાય છે; આમ એ બન્ને જ્ઞાનોને કારણે મારું જ્ઞાન પરિપક્વ થઈ રહ્યું છે.
3. ઈતિહાસ અને ભૂગોળની પરીક્ષામાં મારો નંબર ઊંચો અને ગણિતમાં મારો નંબર પહેલો આવતો હતો. એ બતાવે છે કે એ ત્રણેય વિષયોમાં પ્રવર્તતું જ્ઞાન જુદું જુદું હતું.
4. ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર, રાજસ્થાન આદિ તોફૂન અનેકતા એ ભારતની આંતરિક પ્રગતિમાં બાધક છે; તો મનિદાન, ક્ષુદાન આદિ તોફૂન અનેકતા જ્ઞાનસામાન્યની પ્રાપ્તિ માટે બાધક છે - એમ અહીં કહ્યું છે.
5. ત્રિતાની જ્ઞાન મોક્ષનો ઉપાય છે - એમ પૂર્વ ગુરુદેવશ્રીએ અહીં કહ્યું છે.
6. પદાર્થમાં અનેકત્વનો વર્તતું જ્ઞાન.. જ્ઞાન.. જ્ઞાન જ મોક્ષનો ઉપાય છે.
7. ત્રિતાની જ્ઞાનસ્વભાવ મોક્ષનું [અપવર્ગનું] કારણ છે.
8. મુક્તિ તો જ્ઞાનમાં અંગોપાંગભાવ છે, તેથી તેને મનિક્ષુદાદિ તોફો લાગુ પડતા નથી.
9. મુક્તિ જ્ઞાનમાં ઉપાંગભાવ છે, તેથી અહીં મનિક્ષુદાદિ તોફો રહ્યાં છે.
10. જો આપણો જ્ઞાનમાં અનેકત્વનું માનીશું તો આત્મા પણ અનેકરૂપ થઈ જશે, અરૂપ નહિ રહે.
11. મનિ, ક્ષુદાદિ તોફો જ્ઞાનસામાન્યને અભિનંદે છે અર્થાત્ જ્ઞાનની અરૂપતાને રોકી આપે છે, તેની પુષ્ટિ કરે છે, તેનું સમર્થન કરે છે.
12. જ્ઞાનસ્વરૂપ સ્વભાવ આત્મા તરફની દૃષ્ટિ, અંતરંગના ઉઘાડ કેવળ, નિર્જરાની શુદ્ધિ પદાર્થો ઉત્પન્ન થાય છે.
13. જ્ઞાનના સર્વ તોફો જ્ઞાન જ છે.
14. જ્ઞાનસ્વભાવના અવલંબનથી ઉત્તરોત્તર પ્રકારની શુદ્ધિની વૃદ્ધિ અનંતાની પુષ્ટિ કરે છે.
15. ફળના ઉદયના કારણે આત્માનો સ્વભાવ કોઈ રાખે છે - એમ રીતમાં કહ્યું છે.

(૨) સાચું કે ખોટું (T/F) ઉત્તરો:—

1. જ્ઞાનની દીનાધિકારરૂપ તોફો ત્રિતાન જ્ઞાનસ્વભાવને તો તોફતા નથી, પરંતુ સામાન્યમાં જ અંતરાયના છે તેને તોફે છે.
2. શુદ્ધિની અને પ્રકાશની વૃદ્ધિ કરવા માટે આલંબન પણ અનેકરૂપ આત્માનું કરવું તોફશે.
3. આલંબન કરવું 'અહીં' ત્યાં દૃષ્ટિ અને જ્ઞાનની પર્યાયને ઉઘાડવા.
4. 'ક્યારે કાળો ઉભિયો, ક્યારે ક્રમો ઉભિયો' - અહીં ક્રમોનો કોઈ ફેરફાર થાય છે.
5. ઉદયના ક્રિયામાં ક્રમોનો કોઈ સાપેક્ષ કરીને વિચારી પરિણામ થાય છે.
6. મનિક્ષુદાદિ તોફોને ગૌણ કરીને અંતરંગ ત્રિતાન જ્ઞાનસ્વભાવના અવલંબનથી આત્માનું ધ્યાન કરવું એ આપણા હાથનું કાર્ય છે - એ આ પાઠનો સાર છે.

ગિરા-૧૭૭

[ગિ-૭૭]

વિસ્તાર:- હવે આ અર્થનું ગિરાદ્વારા થયા તે છે:-

ગિરા: (હરિગીત) પીને સમસ્ત પદાર્થનાં રસ મત્ત ગુરુ બાળો થઈ,
ગ્રીષ્મે સ્વયં સંવેદનાઓ જેની આ નિર્મિત થઈ;
જ્ઞાયાન તે અનુભવવિધિ છે એનનાસાગર મહા,
હે અંત પણ કોને અનંત તરંગરૂપે જે કહ્યા! ગ.૧૭૭.

અર્થ:- પી જ્યાં આપોઆપ જે સમસ્ત પદાર્થોના સમૂહરૂપ રસ તેની અભિલાષાએ બાળો મત્ત થઈ ગઈ હોય એવા જેની આ નિર્મિતિ પણ નિર્મિત સંવેદનવ્યક્તિઓ (-જ્ઞાનપર્યાયો, અનુભવમાં આવતા જ્ઞાનના ભેદો) આપોઆપ ગ્રીષ્મે છે, તે આ જ્ઞાયાન અનુભવ વિધિવાળો સૌન્દર્યરત્નાકર, જ્ઞાનપર્યાયોરૂપ તરંગો માટે જેનો રસ અભિન્ન છે એવો, અંત હોવા છતાં અનંત થતો, જ્ઞાનપર્યાયોરૂપ તરંગો વડે દીલાયમાન થાય છે- ગ્રીષ્મે છે.

ભાવાર્થ:- જેમ ઘણાં રત્નોવાળો સમૂહ અંત જણાય જ નહોતો છે અને તેમાં નાના મોટા અનંત તરંગો ઊઠતે છે તે અંત જણાય જ છે, તેમ ઘણા ગુણોનો સંસાર એ જ્ઞાનસમૂહ કોઈના અંત જ્ઞાનજ્ઞાન જ નહોતો છે અને ક્ષણે ક્ષણે જ્ઞાનના અનંત ભેદો-વ્યક્તિઓ આપોઆપ પ્રગટ થાય છે તે વ્યક્તિઓ એક જ્ઞાનરૂપ જ જણાતા, ખંડખંડરૂપે ન અનુભવાય.

સારાંશ:-(પ્રસ્તુતિ:) 'પી જ્યાં આપોઆપ જે સમસ્ત પદાર્થોના સમૂહરૂપ રસ તેની અભિલાષાએ બાળો મત્ત થઈ ગઈ હોય એવી...': ત્રિતાલીની તો શું વાત કરવી? પરંતુ ત્રિતાલીના
(પૃ.નં. ૨૮૭) અવલંબનથી જે મનિ-ધ્યાન થયું તે સર્વ પદાર્થોને પી જવાને લીધે અભિલાષાએ બાળો મત્ત થઈ ગઈ. ક્ષણે ક્ષણે બાળકોની જેમ જ્ઞાનપર્યાય મત્ત-મત્ત-થઈ ગઈ. એ મનિ-ધ્યાન જ જાણે ઉદ્ય-ગુણને, પોતાની ઉદ્ય પર્યાયને અને ત્રિતાલીને અંત વિનાનાં આ રીતે બાળકોની જાતિ રાખે છે. તે બાળો સમસ્ત પદાર્થોને પી ગઈ.

- ભેદનો આશ્રય કરવાથી ચિત્ત ક્ષિપ્ત થાય છે પરંતુ ભેદ છે તે નુકશાન કર્તા નથી.
- 'જેની આ નિર્મિતિ પણ નિર્મિત સંવેદનવ્યક્તિઓ (-જ્ઞાનપર્યાયો, અનુભવમાં આવતા જ્ઞાનના ભેદો) ગ્રીષ્મે છે, તે આ જ્ઞાયાન અનુભવ વિધિવાળો સૌન્દર્યરત્નાકર,...':

આપોઆપ ન

- સંવેદનવ્યક્તિઓ અંદરને બહારના અનુભવની દશાઓનું જ્ઞાનના ભેદ.
- જ્ઞાયાન જ્ઞાનસ્વભાવ, તેના અવલંબનથી સ્વયંભૂ મનિ,ધ્યાની પર્યાય ક્ષિપ્ત થાય છે. અંત પછી અંત નિર્મિતિ નિર્મિત ક્ષિપ્ત થાય છે- આપોઆપ ગ્રીષ્મે છે. અવલંબન તો લઈ છે [ત્રિતાલીનું] પરંતુ એ પર્યાય પોતાના કારણે આપોઆપ ગ્રીષ્મે છે.
- દ્રષ્ટિ પ્રમાણે અવગાહન કરવા છતાં અંતર આજ જે છે એ તો અનંત અનંત ગુણના રસથી ભરેલ-સંસાર-સમુદ્ર છે. જ્ઞાનચેતના, દર્શનચેતના, આનંદ વગેરે અનંત ગુણરૂપ સૌન્દર્યની રત્નની ખાણ ખોલવા છે.
- 'જ્ઞાનપર્યાયોરૂપ તરંગો માટે જેનો રસ અભિન્ન છે એવો, અંત વિના છતાં અનંત થતો, જ્ઞાનપર્યાયોરૂપ તરંગો વડે દીલાયમાન થાય છે- ગ્રીષ્મે છે.':
- પોતાનો વિધિ સૌન્દર્યરત્નાકર, તેમાં અંતરાગ થતો, અવલંબન લઈ તો પર્યાયમાં નિર્મિતિ નિર્મિત પર્યાય થઈ છતાં [તે પર્યાયો] જ્ઞાન જ્ઞાન જણાતાં અભિન્ન છે. રાગ જેમ અજ્ઞાનથી

નિત્ય છે એમ એ [પર્યાયો] નિત્ય નથી.

- આત્મદ્રવ્યનો અર્થ એ તરફ વળેલ જ્ઞાનની પર્યાય છે.
- પર્યાય છે તો ગુણ છે, કાંઈ નાખવા જેવા સીજ છે, એમ નહિ-એમ કહે છે. એ પર્યાય આત્માની છે, આત્માથી ઉત્પન્ન થઈ છે. વિકાર આત્માથી નિત્ય છે, બીજાની વાસ્તવિક પર્યાય નથી. અત્યારે તો નિર્જરા ઉપાદાન છે ને?
- સમુદ્રમાં જે તરંગો ઊઠે છે એ સમુદ્રથી ભિન્ન-જુદા નથી. એમ ભગવાન જ્ઞાનસમુદ્ર, એનાથી તરંગ નામ નિર્મળ પર્યાય ઊઠે છે એ ભગવાન આત્માથી ભિન્ન નથી. અત્યારે તો જ્ઞાનપુંજના ધ્યાનમાં પર્યાય અંતર્મુખ આવિર્ભાવ છે.
- વસ્તુ તરીકે એક છતાં પર્યાય તરીકે અનેકપણે ભગવાન થાય છે. જેમ સમુદ્રનું પાણી આમ ઊછળીને કોલાહલમાં થાય છે તેમ પોતાની પર્યાયમાં જ્ઞાનતરંગોથી [અનેક પર્યાયરૂપે] કોલાહલમાં થાય છે; ધ્રુવ છે તે કોલાહલમાં નથી, [પરંતુ] જે ધ્યાની, સમ્યગ્દર્શનની, જ્ઞાનની પર્યાય જે ઉત્પન્ન થાય છે તે કોલાહલમાં ઉપજે છે, ઊછળે છે.
- સંદૂની પૂજા કોઈ ત્યારે પૂજાય કરતી (આવે). એમ ભગવાન આત્મામાં જ્યારે પૂર્ણ સંતુષ્ટતા થાય તો વિકલ્પ આદિ પર્યાય અંદર ઊછળે છે.
- (ભાવાર્થ) 'જેમ ઘણા રત્નોવાળો સમુદ્ર અંત જળથી ભરેલો છે.. [સમુદ્ર] અંત જળરૂપ સામાન્ય [છે], 'અને તેમાં નાના મોટા અનેક તરંગો ઊછળે છે તે અંત જળરૂપ જ છે..' એ તરંગો જળરૂપ જ છે. 'તેમ ઘણા ગુણોનો ભંડાર આ જ્ઞાનસમુદ્ર આત્મા અંત જ્ઞાનજળથી ભરેલો છે..' આ પર્યાયની વાત નથી. જ્ઞાનજળથી ભરેલો પ્રભુ, ધ્રુવ [છે]. 'અને ત્યાં નિમિત્તથી જ્ઞાનના અનેક ભેદો-વ્યક્તિઓ આપોઆપ પ્રગટ થાય છે તે વ્યક્તિઓ અંત જ્ઞાનરૂપ જ જણાય, ખંડખંડરૂપે ન અનુભવાય.':
- અંદર પર્યાયની નિર્મળતાની [અંત પક્ષ] અંત વ્યક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે, એ થાય છે તો પોતાના ઉપાદાન થી પરંતુ એમાં ત્રણ નિમિત્ત [તેઓમાં આવે] છે. [પહેલાં] નિર્મળ પર્યાય અલ્પ છે પછી વિશેષ થાય છે, પછી વિશેષ થાય છે તો એમાં ત્રણનો અભાવ થાય છે. પોતાને તારતમ્ય વૃદ્ધિ થાય છે તો ત્રણ નિમિત્તમાંનું તેને તારતમ્ય ઘટી જાય છે.
- જુઓ આ નિર્જરા અધિકાર! નિર્જરાના ત્રણ પ્રકાર હોય છે. અંતર્ત્રણ ખરવું, બહારનું અશુદ્ધિનું ગળવું અને ત્રીજું શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થવા. અંત પહેલી નિર્જરા, અંત પોતાની અશુદ્ધિ પર્યાયનું ગળી ગયું અને [અંત] પોતાની શુદ્ધિ પર્યાયની પુષ્ટિ-વૃદ્ધિ થવા. પરની નિર્જરા તે અસદ્ભૂત વ્યવહારનય, અશુદ્ધિનાનું ગળવું તે અશુદ્ધ નિશ્ચયનયનો વિષય અને શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય [તે અનુપચરિત સદ્ભૂત વ્યવહારનયનો અથવા અંતર્દૃષ્ટિ શુદ્ધ નિશ્ચયનયનો વિષય] છે.
- અંત અનંતરૂપ થાય છે તેનો અર્થ? અંત તો અંતરૂપે રહેજ છે પરંતુ [તે] અંત પર્યાયમાં અનંતરૂપે થાય છે. અંત અનંતમાં આવે છે અને અનંત થાય છે-એમ નહિ. ભગવાન અંતરૂપ તો નિત્ય રહે છે. અંતરૂપ રહેવા છતાં પર્યાયમાં અનંતરૂપ થાય છે. તેનું નામ નિર્જરા કહે છે! શુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈને! અને નિર્જરા અધિકારે, અશુદ્ધિનાનો નાશ નાસ્તિએ અને ત્રણનો નાશ [અહીં અંતર્મુખે થયું] અસદ્ભૂત વ્યવહારથી કહેવાય છે.

ધોરણ-૧૪૧: ધર્મશાસ્ત્ર [નં-૧૩]

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. 'પીને સમસ્ત પદાર્થનો રસ' - ઉપરનું આ વિધાન વિજ્ઞાનને અનુસરીને જ કરવામાં આવ્યું છે.
2. ત્રિકાળીના અવસ્થાભેદને જે જાણે-પ્રમાણ થયું તે પણ જાણે બધા દ્રવ્ય-ગુણને, પોતાની પર્યાયને અને ભૂતભાવિને અંત સમયમાં જાણવાની ભાવના રાખે છે- એમ પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ કહ્યું છે.
3. 'નિર્જીવ પણ નિર્મળ સંવેદન વ્યક્તિઓ' અધિક અનુભવમાં આવતા હોતા નથી.
4. પોતાના સૌંદર્યવિકાસમાં અંતરાય થતાં જે નિર્મળ પર્યાયો ઉત્પન્ન થઈ તે આત્માને મિલન છે- એવું દૃષ્ટિપ્રધાન કથન અહીં કરવામાં આવ્યું છે.
5. 'અનિત્ય' પર્યાયનો અર્થ અહીં આત્માને અંતર્મુખ થઈ જાયેલા પર્યાય છે.
6. 'અનિત્ય' પર્યાયનો અર્થ અહીં આત્મા તરફ વળેલી જ્ઞાનની પર્યાય છે.
7. આ કથનમાં જ્ઞાનપ્રધાન કથન વડે નિર્મળ પર્યાયોને ભગવાન આત્માને રાગની જેમ મિલન નહિ કેવળ અનિત્ય કહેવામાં આવ્યા છે.
8. 'જ્ઞાન પર્યાયોરૂપ તરંગો વડે દોલાયમાન થાય છે, હિલોળે છે' - અધિક ધ્રુવ છે તે દોલાયમાન થતો નથી પરંતુ ધર્મની, સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન આદિની જે પર્યાયો ઉત્પન્ન થાય છે તે દોલાયમાન થાય છે, હિલોળે છે.
9. ઘણાં રત્નોવાળા સમુદ્રના દૃષ્ટાંતરૂપમાં સમુદ્ર જ્ઞાનજ્ઞેય તરીકે દ્રવ્યના સ્થાને, ઘણાં રત્નો આત્માના અનંત ગુણોના સ્થાને અને નાના મોટા અનંત તરંગો ક્રમના નિયમે પ્રગટતા જ્ઞાનના અનંત ભેદો-વ્યક્તિઓને સ્થાને છે.
10. સંદૂની પૂર્ણ હોય ત્યારે પૂર્ણ ભરતી આવે તેમ જ્ઞાયક આત્મામાં જ્યારે પૂર્ણ અંતરાગ થાય તો વિજ્ઞાનાદિ પર્યાય અંદર હિલોળે છે.
11. 'અંત અનંતરૂપ થાય છે' અધિક જ્ઞાયક આત્મા તો અંતરૂપ રહે છે, કિંતુ શુદ્ધિની વૃદ્ધિરૂપ પર્યાયમાં અનંતરૂપ થાય છે.
12. [દ્રવ્ય] ક્રમિક નિર્જરા થતા એ સૂક્ષ્મ વ્યવહારનયનો વિષય છે.
13. અશુદ્ધિનું ગળવું એ અસદ્ભૂત વ્યવહારનયનો વિષય છે.
14. શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થતા એ ઉપચરિત સદ્ભૂત વ્યવહારનયનો વિષય છે.

ઉત્થાનિકા:- હવે વળી વિશેષ તે કહે છે:-

ગાથા:- (હરિગીત) તિર્યંચ મનાર્થી તીર્થ પામે દુઃખે અતિ ક્રૂર વડે,
જે તિર્યંચ પામે તીર્થ જિનવરવિહીન પુન કાલે વડે;
પણ નિરામય સંવેદમાન સ્વયં અહો જે પદ લહે,
તે જ્ઞાનની જ્યાં પ્રાપ્તિ તેને જ્ઞાનગુણ વિના ખરે. ગા.૧૪૨.

શબ્દાર્થ: તિર્યંચ જીવો તો અતિ દુષ્કર (મહા દુઃખે કરી શક્ય એવાં) અને મોક્ષેચ્છુ પરાક્રમ એવાં ક્રૂર વડે સ્વયમેવ (અર્થાત્ જિનાદિ વિના) તીર્થ પામે તો પામે અને જીવ તિર્યંચ જીવો (મોક્ષની સન્મુખ અર્થાત્ વિદેહિત જિનાદામાં હોય) મહાપુણ્ય અને તપના કારણે ઘણા વખત સુધી જ્ઞાન થયા હોય (ભૂતી મરણ હોય) તીર્થ પામે તો પામે; (પરંતુ) જે સાક્ષાત્ મોક્ષસ્વરૂપ છે, નિરામય (રોગાદિ સમસ્ત તીર્થ વિનાનું) પદ છે અને સ્વયં સંવેદમાન છે (અર્થાત્ પોતાની જાતે પોતે વેદવામાં આવે છે) એવું જે જ્ઞાન તો જ્ઞાનગુણ વિના તિર્યંચ પણ રીતે તેઓ પ્રાપ્ત કરી શકતા જ નથી.

ભાવાર્થ:- જ્ઞાન છે તે સાક્ષાત્ મોક્ષ છે; તે જ્ઞાનથી જ મળે છે, અન્ય તિર્યંચ ક્રિયાકાંડથી તેની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

સારાંશ: • 'તિર્યંચ જીવો તો અતિ દુષ્કર (મહાદુઃખે કરી શક્ય એવાં) અને મોક્ષેચ્છુ પરાક્રમ
(પ.ન.૨૭) એવાં ક્રૂર વડે સ્વયમેવ (અર્થાત્ જિનાદિ વિના) તીર્થ પામે તો પામે...':

- આવાની સિદ્ધાંતરૂપે જે પોતાના સ્વચ્છંદથી અભાવ કરે, ધૂળ ઉપાડે, અડિખમ ઊભે, ઉપાંશુના અભાવદાર સાંધો પર ચૂકે, બારબાર વર્ષ દિગંબર રહે એ બધા જિનાદાની બહારની ક્રિયા કરે અને તીર્થ પામે તો પામે.
- 'અને જીવો તિર્યંચ જીવો (મોક્ષની સન્મુખ અર્થાત્ વિદેહિત જિનાદામાં હોય) મહાપુણ્ય અને તપના કારણે ઘણા વખત સુધી જ્ઞાન થયા હોય (ભૂતી મરણ હોય) તીર્થ પામે તો પામે';
- વ્યવહારનયથી જિનાદામાં પંચ મહાવ્રત, સમિતિ, ગુપ્તિનો અધિકાર છે પરંતુ એ કોરાકાળા જ્ઞાન વિના-જ્ઞાનચેતનાના જ્ઞાન વિના- જેનમાં હોય પુન કાલે નય કરે તો કરે. મહાવ્રત એ આચરણ વ્યવહાર અને નય(એકાંતે) અભાવાત્મક એ શુભભાવની ક્રિયા આત્માનો ધર્મ છે.
- જ્ઞાન જ્ઞાન એકલી ક્રિયા કરે [કે] શરીરજાત થઈ જાય, ઉપર દેહ છૂટી જાય.
- '(પરંતુ) જે સાક્ષાત્ મોક્ષસ્વરૂપ છે, નિરામય (રોગાદિ સમસ્ત તીર્થ વિનાનું) પદ છે અને સ્વયં સંવેદમાન છે (અર્થાત્ પોતાની જાતે પોતે વેદવામાં આવે છે) એવું જે જ્ઞાન તો જ્ઞાનગુણ વિના તિર્યંચ પણ રીતે તેઓ પ્રાપ્ત કરી શકતા જ નથી.':
- નિરામય: આમય નામ રોગ રહિત. સમસ્ત તીર્થથી રહિત.
- જે મોક્ષનું સ્વરૂપ છે એ તો તીર્થ નામ શુભરાગથી રહિત છે. તીર્થ(રહિત) નામ શુદ્ધ પરિણતિવાળું છે અને એકાંતની પરાધ રહિત છે.
- 'સ્વયં સંવેદમાન છે'- પોતાના આનંદનું સ્વયં વેદન કરે, એ એકાંત મોક્ષની ક્રિયા છે.
- સ્વયં ઉપલબ્ધમાનં- એ આત્માથી પ્રાપ્ત થાય છે
- 'એવું જે જ્ઞાન તો જ્ઞાનગુણ વિના': જ્ઞાનગુણ એટલે આત્માના સ્વભાવ વિના. જ્ઞાનથી જ્ઞાનગુણ વિના, બાકી ક્રિયાકાંડથી તિર્યંચ પણ રીતે પ્રાપ્ત નથી કરી શકતા.

- જ્ઞાનીને પણ રાગ હેયબુદ્ધિએ કાળે છે. તે હેયબુદ્ધિએ રાગ(છે) એને એ જ્ઞાનની સ્વભાવ ઉપાદેયબુદ્ધિએ રાગ છે.
- પરિણત તો જેને જ્ઞાનભાવ થયું છે, રાગનો અભાવ થયો એટલે આડી સ્થિરતા થઈ તેમાં જે પ્રતિષ્ઠતા કાળી તેને પરિણત કહે છે. જ્ઞાનીને જ પરિણત છે, અજ્ઞાનીને નહિ.
- પોતાના જ્ઞાનસ્વભાવની અંતર્મુખ રિત્યા એ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. પોતાનો જ્ઞાનસ્વરૂપી આત્મા, તેના એકાગ્રતા રિત્યા, તેની અંદર અંતર્મુખ રિત્યા તે જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે.

ધો.૧૨ : ધર્મશાસ્ત્ર [વિ.૭૬]

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો

1. જે લોકો જિજ્ઞાસાની ખાતર રહીને કશીક ક્રિયાઓ કરે છે તેના કરતાં અહીં વાચકોના જિજ્ઞાસાનુસારી મહાપુરાણ આચરણ નહીં અપલાભાદિ ન્યાય કરનાર લોકો મોક્ષની વધુ નજીક છે.
2. ઉપરાંત જેને પ્રયત્ન લોકો મિથ્યા અભિપ્રાયની ઈચ્છાઓ સમાન છે તેમ તેઓ જેને મોક્ષમાર્ગિક ઓજ સરખા દૂર છે.
3. અહીં જિજ્ઞાસાનુસારી મહાપુરાણ કરનારનું શરીર તપના તેજથી કરાયો બળી જાય અને છેલ્લે દેહ છૂટી જાય તેને 'જ્ઞાન થયા પછી' શબ્દ દ્વારા વર્ણવ્યા છે.
4. 'નિરામય' શબ્દમાં 'આમય' શબ્દનો અર્થ 'રોગ' કરીએ તો 'નિરો' થાય છે.
5. 'રોગાદિ સમસ્ત તેજો વિનાનું' આ વિધાનમાં શારીરિક રોગની વાત કરી છે.
6. ઉપરાંત વિધાનમાં શુભકાર્યને રોગ કહ્યો છે.
7. તેજો રહિત અર્થાત્ શુદ્ધ પરિણામવાળું, આનંદની પ્રચુર સહિત.
8. 'અહં સંવેદનાત્મક છે' અર્થાત્ પોતાના આનંદનું સ્વયં વેદન કરવું એ મોક્ષની ક્રિયા છે (એવો આશય છે.)
9. 'જેણે જ્ઞાન તો જ્ઞાનયુક્ત વિના તેજ પણ રીતે તેઓ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી' અર્થાત્ આત્માને આત્માના સ્વભાવ (જ્ઞાનયુક્ત) વિના ક્રિયાઓ આદિ વડે પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી અથવા પોતાના જ્ઞાનસ્વભાવની સાધના વિના આત્માની પ્રાપ્તિ થતી નથી.
10. ત્રણેલોકમાં રહેનાર બધા જીવોને ગરમીનો પરિચય સહન કરવો પડે છે.

ઉત્થાનિકા:- હવે આ જ ઉપદેશ ગાથામાં કહે છે:-

ગાથા: જાદુ નાંત જ્ઞાનગુણો રહિત આ પદ નહીં પામી શકે;
તે! ગ્રહણ કર તું નિયત આ, એ સમયસારે કહ્યું. ૨૦૫.

ગાથાર્થ:- જ્ઞાનગુણથી રહિત ઘણાય જીવો (ઘણા પુરુષો સમ કરવા છતાં) આ જ્ઞાનસ્વરૂપ પદને પામતા નથી; માટે હે ભવ્ય! જો તું સ્થિર સુખ ઘણા ઇચ્છતો હો તો નિયત આત્મા આત્મા (જ્ઞાનને) ગ્રહણ કર.

ભાવાર્થ:- જ્ઞાનથી જ મોક્ષ થાય છે, અન્યથા નહિ; માટે મોક્ષાર્થીએ જ્ઞાનનું જ ધ્યાન કરવું એવો ઉપદેશ છે.

સારાંશ: (ગાથા) 'ક્રિયાનાં (અક્રિયાનાં) જ્ઞાનનું પ્રકાશવું નહિ હોવાથી સમકાંક્ષ અક્રિયા જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતી નથી'; હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષયભોગ વાસના એ તો પાપ છે; દયા, દાન, પૂજા, વ્રત, ભક્તિ એ ક્રિયાતીત પુણ્ય છે. 'જ્ઞાનનું પ્રકાશવું નહિ હોવાથી' [અજ્ઞાનથી] એ રાગની ક્રિયાથી શુદ્ધ પરિણતિ થતી નથી. અક્રિયા નામ રાગની ક્રિયાથી આત્મસ્વભાવ વિપરીત થતો નથી.

- એટલે જે જ્ઞાનાવરણનો વિનય કરે, ભક્તિ કરે, પંચ મહાવ્રત ગ્રહણ કરે-એ સમસ્ત ક્રિયાતીત રાગ છે. એ ક્રિયાતીતથી આત્માની પ્રાપ્તિ થતી નથી.
- 'જ્ઞાનમાં જ જ્ઞાનનું પ્રકાશવું હોવાથી ફક્ત (માત્ર) જ્ઞાનથી જ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે.'
- જ્ઞાયક એ જ્ઞાનસ્વરૂપ, તેની પ્રાપ્તિ જ્ઞાનની અંદર એકાગ્રતાથી થાય છે. સ્વરૂપમાં એકાગ્રતાથી જ્ઞાનનો પ્રકાશ નામ શુદ્ધ પરિણતિ પ્રગટ થાય છે. શુદ્ધ દર્શન સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન આત્માના સ્વભાવમાં એકાગ્ર થવાથી થાય છે.
- જ્યાં શુદ્ધ સ્વરૂપની અંદરમાં એકાગ્રતાથી જ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે, રાગથી નહિ-એ અનંત છે. જ્ઞાયક અતીન્દ્રિય આનંદમાં લીનતાથી પર્યાયમાં અતીન્દ્રિય આનંદની પ્રકાશ શક્તિ પ્રગટ થાય છે.
- [જ્ઞાનનું] 'પ્રકાશવું' કેમ કહ્યું? જ્ઞાનની પ્રકાશ શક્તિ છે ને? એ સ્વસંવેદન-સ્વ જ્ઞાન પોતાનું, ઉંડાણ) પ્રત્યક્ષપણે આનંદનું વેદન, એ આત્માના આશ્રયે થાય છે. પ્રકાશ થાય છે જ્ઞાન સ્વસંવેદન પ્રકાશ થાય છે. રાગનો પ્રકાશ થતો એ તો અધર્મનો પ્રકાશ છે.
- 'જ્ઞાન' શબ્દે જ્ઞાનની શુદ્ધ પરિણતિ, એનાથી જ જ્ઞાનની [અજ્ઞાન] આત્માની પ્રાપ્તિ થાય છે.
- પુરાણિકનો નાચ દરિયા-સમુદ્ર સમો છે, એમાં ડૂબતી માર. એ સ્વરૂપમાં અવગાહન કર. અવગાહનનો અર્થ સ્વરૂપ તરફ સન્મુખ થા. અવગાહન નામ ઘુસવાં કંઈ પુરો થતો નથી. છે તો નિયત પર્યાય, એ તેઓ ઘુસવાં પુરો નથી કરતી; પરંતુ સન્મુખ થતો તો અવગાહન થું-એમ કહેવામાં આવે છે.
- 'માટે જ્ઞાનશૂન્ય ઘણાય જીવો, પુરુષ (ઘણા પુરુષો) ક્રિયા કરવાથી પણ એ જ્ઞાનપદને પામતા નથી અને એ પદને નહિ પામતા થકા તેઓ સ્થિર સુખ પામતા નથી; માટે સ્થિર સુખ ઇચ્છતાં ઇચ્છનારે ફક્ત (માત્ર) જ્ઞાનનો આશ્રયથી, નિયત જે આત્મા એ એક પદ પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય છે.': પોતાના જ્ઞાનસ્વરૂપની શ્રદ્ધા કરે જ્ઞાનને જુએ, તે ઘણા ક્રિયાતીત કે-વ્યવહાર ત્રણ શુદ્ધ ક્રિયાતીતમાં મહાવ્રત. શુદ્ધભાવ, શુભભાવ, જ્ઞાનાવરણ સંવરણ, સંવરણ, સંવરણ. [પરંતુ તેઓ] એ જ્ઞાનપદને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. તેઓ સ્થિર સુખ ઇચ્છતા થકા એને સ્વમાં, રાગમાં આદર કાર્ય છે તો બહાર ગતિમાં રખડે છે. માટે

મોક્ષના સ્વરૂપ કોને લગાવવા કોણસ્વરૂપ પ્રભુ, તેના કોણબળને જ નિયત કાળ વિશ્વાસ કોને મહ-પરમાત્મા મહ મોક્ષમહ પ્રાપ્ત થવું જોઈએ.

- (ભાવાર્થ:) 'જ્ઞાનથી જ મોક્ષ થાય છે, ક્રિયાથી નહિ; માટે મોક્ષાર્થીએ જ્ઞાનનું જ ધ્યાન કરવું જોઈ ક્રિયાથી થે':
- જ્ઞાન એટલે શાસ્ત્રના જાણપણાનું જ્ઞાન એ નહિ. જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્માને તેની અનંતતા ઓળખી, તેના એકત્વમાંથી આત્મામાં પર્યાય ઉત્પન્ન થઈ તે જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. જ્ઞાનમાં અનંતતાથી સમ્યક્ત્વ, સમ્યક્જ્ઞાન અને ચારિત્ર ત્રણેય એકસાથે કામ કરે છે.
- ક્રિયા એટલે રાગાદિ ક્રિયા. જ્ઞાનનું જ ધ્યાન કરવું [એટલે] આત્માનું ધ્યાન [કરવું]. પરંતુ, દેહની ક્રિયાને સ્થાનું ધ્યેય કરીને જે નિર્મળ શુદ્ધ પરિણતિ થઈ તે જ મોક્ષનું કારણ છે.

(૯) સાચું કે ખોટું (T/F) બતાવો :-

1. ક્રિયા ૧૪૨ માં કોઈ વાતનો જ ઉપદેશ આ ગાથામાં કરવામાં આવ્યો છે.
2. 'બહુ સાંજ જ્ઞાનગુણો રહિત આ પદ નહીં પામી શકે' - મૂળ ગાથાના આ ક્રિયામાં 'ગુણ' શબ્દનો અર્થ ત્રિતાળી ગુણ જ થાય છે.
3. ઉપરના ક્રિયામાં જ્ઞાનગુણનો અર્થ, જ્ઞાનની શુદ્ધિ પરિણતિ થાય છે.
4. 'જ્ઞાનગુણો રહિત બહુ સાંજ' અર્થાત્ ક્રિયાઓના રાગરૂપે પરિણમેલા જીવો- અર્થ થાય છે.
5. 'જ્ઞાનનું પ્રકાશવું' અર્થાત્ શુદ્ધિ પરિણતિનું પ્રગટ થવું.
6. ક્રિયા (ક્રિયાઓ)નો અર્થ અહીં દયા, દાન, પૂજાદિ વિષયક શારીરિક ક્રિયા- અર્થ થાય છે.
7. ક્રિયા (ક્રિયાઓ)નો અર્થ અહીં દયા, દાન, પૂજાદિ વિષયક જીવનો રાગ- અર્થ થાય છે.
8. 'જ્ઞાનથી જ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે' અર્થાત્ આગમના સેવનથી જ સમ્યગ્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે.
9. 'જ્ઞાનથી જ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે' અર્થાત્ જ્ઞાનની અંતર્ અંતર્મુખતાથી જ જ્ઞાનસ્વરૂપ ભગવાન આત્માની પ્રાપ્તિ થાય છે.
10. આત્માના સ્વભાવમાં જ્ઞાનના અંતર્મુખ થવાથી માત્ર સમ્યગ્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે; સમ્યગ્દર્શન, સમ્યક્ચારિત્ર તથા અતીન્દ્રિય આનંદની નહિ.
11. 'પ્રકાશ શક્તિ' અર્થાત્ જ્ઞાનની સ્વપરપ્રકાશક શક્તિ.
12. 'પ્રકાશવું' અર્થાત્ પ્રકાશશક્તિનું પરિણમવું અર્થાત્ પોતાનું પ્રત્યક્ષપણે આનંદ સહિત વેદન થવું.
13. નિર્મળ પર્યાય દ્વારમાં પ્રવેશ કરે તેને સ્વરૂપમાં અવગાહન કરવું કહેવાય છે.
14. સ્વરૂપની સન્મુખ થવું તેને સ્વરૂપમાં અવગાહન કરવું કહેવાય છે.
15. જ્ઞાનનું જ ધ્યાન કરવું એટલે પરથી, ક્ષણિક છૂટીને નિજ આત્માનું ધ્યાન કરવું.

ઉત્થાનિકા:- હવે આ અર્થનું ગાથારૂપ કહે છે:-

ગાથા: (હરિગીત) આ જ્ઞાનરૂપ પદ પરમાર્થ નિશ્ચિત દુઃખાર્થ છે,
જે પ્રાપ્ત એની સહજ જ્ઞાનતા વડે અતિસુલભ છે;
આ જ્ઞાનપદને પામવા નિજ જ્ઞાનરૂપ તણા વડે,
તેથી ત્યાં અભ્યાસ નિરાહિત, જ્ઞાનના જન સદા કરે. ૧૪૩.

ટીકાર્થ:- આ (જ્ઞાનસ્વરૂપ) પદ નિશ્ચિત પરમાર્થ દુરાસદ[1] છે અને સહજ જ્ઞાનની તણા વડે પરમાર્થ સુલભ છે; માટે નિજ જ્ઞાનની તણા ઉપરાંત આ પદને અભ્યાસવાને[2] જ્ઞાન સતત પ્રયત્ન કરો.

ભાવાર્થ:- સત્ય નિજ ઉપાદાનને જ્ઞાનતાના ઉપયોગ જ જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવાનો આચાર્યદેવે ઉપદેશ કર્યો છે. જ્ઞાનની 'તા' તે વાચક શબ્દ છે તે-જ્યાં સુધી પૂર્ણતા (ક્ષયજ્ઞાન) પ્રગટ ન થાય ત્યાં સુધી હીનતાસ્વરૂપ-મતિજ્ઞાનાદિરૂપ છે; જ્ઞાની તે તણા આલંબન વડે જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવાને ક્ષયજ્ઞાન અર્થાત્ પૂર્ણતા પ્રગટે છે.

સારાંશ (પ્ર.ગ.સ.): હે જ્ઞાન! કોરને જ્ઞાનના જાણો. 'અષ્ટપાહુડ'માં હે મિત્ર! મહાજ્ઞાન! આઠ ઘણા શબ્દ વાપર્યા છે. પ્રભુ! ક્યાં જ્ઞાન વિરાજે છે ત્યાં અંદર જાવ, ઉદારમાં ત્યાં ગરકાવ કરે છે?

- નિશ્ચાદૃષ્ટિને તો એક ત્રિકાળ, અખંડ, શાશ્વત, ધ્રુવ અખંડ દ્રવ્યરૂપ જ્ઞેય છે. ક્રિયાને અંતર્ગત જ્ઞાનક્રિયાની પરિણતિ શુદ્ધ થાય છે, ત્રિકાળ જ્ઞેયને નહિ.
  સાધકજનને જ્ઞાનસ્વરૂપની અપેક્ષાએ એ જ્ઞાનક્રિયા અને તે શુભની અપેક્ષાએ અધિકતા અશુભ થાય છે. શુભ અને અશુભ એક કાળે નહિ હોય.
- (ટીકાર્થ:) 'આ (જ્ઞાનસ્વરૂપ) પદ નિશ્ચિત પરમાર્થ દુરાસદ છે..': નિશ્ચય ક્રિયાએ દુઃખાર્થ છે. નિશ્ચ શબ્દ જડ નિશ્ચય, [પરંતુ] નિશ્ચ શબ્દે પુરુષની ક્રિયા. તેનાથી પરમાર્થ ઉપર્યની પ્રાપ્તિ છે નહિ. 'જયસેનાચાર્ય'ની ટીકામાં તો ઘણો ફેરફાર કરીને સાધન-સાધ્ય(કાર્ય). એકાંત જ્ઞાન નિશ્ચય થયું છે તેને સાધ્યનું જ્ઞાન કરાવ્યું છે તે ત્યાં રાગની કાળ મંદતા છે.
- ભાઈ! જ્ઞાનતા જ્ઞાન છે એને પામે, એને અનુભવે!
- 'અને સહજ જ્ઞાનની તણા વડે પરમાર્થ સુલભ છે;' જ્ઞાનની તણાના જ્ઞાનનો અનુભવ. એ જ્ઞાનની તણા, આનંદની તણા એનાથી મુક્તિ સુલભ છે.
- 'સહજ' જ્ઞાનની તણા- કંઈ ક્રિયા નહિ. ત્યાગાદિક અંતર આનંદના અનુભવની તણાથી અધિક જ્ઞાન અને આનંદના આલંબને- એ દ્વારા પરમાર્થ સુલભ છે. આત્માનું પદ આત્મા તણાથી સુલભ છે અને તેથી દુર્લભ છે.
- 'માટે નિજ જ્ઞાનની તણા ઉપરાંત આ પદને અભ્યાસવાને જ્ઞાન સતત પ્રયત્ન કરો':
- 'નિજ જ્ઞાનની તણા ઉપરાંત' [અર્થાત્] જ્ઞાયક આત્મા પૂર્ણાનંદનું ગોચર જ્ઞાન, નિજનું જ્ઞાન. તેની તણા (અર્થાત્) તેનો અનુભવ. તેના ઉપરાંત.
- તત્ત્વનિષ્ઠનું જ્ઞાન અભ્યાસ કરો, અનુભવ કરો. નિજ જ્ઞાનના ઉપરાંત એ પદ અનુભવવા.

---

(1). દુરાસદ = દુઃખાર્થ; અપ્રાપ્ય; જ જાની શકાય એવું.
(2) અહીં 'અભ્યાસવાને' એટલે અર્થને ગ્રહણ 'અનુભવવાને', 'પ્રાપ્ત કરવાને' એમ અર્થ થાય છે.

- સાધન છે. હે ભાઈ! તારાં પ્રયત્ન કરો. નિરંતર સ્વભાવાનુભવ પ્રયત્ન કરો. સ્વભાવને વિરુદ્ધના પ્રયત્ન છોડી દ્યો. તારાં ચલતાં - નિરંતર ચાલ કરો - પ્રયત્ન કરો.
- ત્યારે શિષ્ય કહે છે, કર્મબંધમાં કોણ છે એમાં આગળ નિજ પ્રયત્ન શું કરવાં? પરંતુ કર્મબંધનો વિચાર કરવા બાધ છે ત્યારે અંતર્વિચારી-બાહ્યવિચારી પરિણતિ પ્રકાર કોણ છે-નિજ કયાંનો અનુભવ કોણ છે. તેને કહે છે કે તારા કર્મબંધ પર્યાયના કર્તાપણું છોડી, જ્ઞાતાનો અનુભવ કર.
- પ્રભુ! અંતરાય ન પડે તેમ તારાં સ્વભાવાનુભવની દશા પ્રકાર કરો. નિરંતર પ્રયત્ન કરો. અંતરના આત્માના અને અનુભવને તે જ્ઞાનના જાણો! તારા પ્રયત્ન કરો, પ્રાપ્તિ કરો જ. કેવલ! આ શ્લોકને જુઓ! કોઈ કોઈ શ્લોક કર્તા કરી નાખ છે!
- 'કર્મદુરાસદં સહજ-બોધ-કલા-કુલશ્ય કિલ': અહીં તો ચલ કહ્યો છે. વિશેષીતાર કરી કહ્યું છે કે સહજબોધ છે. ત્યાં એને કર્તાબુદ્ધિ ઉપર વજન દ્યું છે.
- કર્તાબુદ્ધિમાં પ્રાપ્ત કોણ છે તેનું જ્ઞાન કોણે કર્યું? કે જેણે પોતાનો પ્રયત્ન કર્યો તો એનેખ્યાલમાં આવ્યું કે મારી કર્તાબુદ્ધિ ખોટી ગઈ. તેણે કર્તાબુદ્ધિનું અવલોકન કર્યું, તેણે પુરુષાર્થ અવલોકન કર્યો, તેણે સ્વભાવ પણ અવલોકન કર્યો, તેનું જ્ઞાનલક્ષણ જ્યાં જ્યાં કહ્યું તો તે પણ અવલોકન કર્યો અને કર્તાબુદ્ધિ પણ ખોટી ગઈ એમ જ્ઞાનમાં આવ્યું. સ્વભાવાનુભવનું કોઈ કારણ જુદાં પ્રાપ્ત કર્યું તો ઉદય કારણ કોઈ કારણે આવ્યું છે.
- (આચાર્ય). હવે કર્મને છોડાવવાને જ્ઞાનધારા ઉપાય જ જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવાને આચાર્યદેવ ઉપદેશ કર્યો છે.: 'સર્વકર્મ- ક્ષય શબ્દે મૂલકારણ ક્ષય- કર્મ કોઈને જડ કર્મ કહે તેમ અહીં અયુક્ત ભાવ પણ નથી. 'જ્ઞાનધારા ઉપાય જ્ઞ!' જ્ઞાયક આત્માના સ્વભાવની અંતર્મુખતા એ જ્ઞાન ઉપાય છે જ જ્ઞાયક આત્માનો અંતરમાં અભ્યાસ કરવાનો આચાર્યદેવે ઉપદેશ કર્યો છે.
- જ્ઞાનનો જ્ઞાન ચારિત્રભાવ, ઉલટો જ્ઞાન ધ્રુવ. હિન્દીમાં એનો અર્થ 'વિજ્ઞાન' કર્યો છે. એ ક્યાં જાય? શું પર્યાયમાં આવે? શું એ રાગમાં આવે? જરૂર પ્રાપ્તિ કરો.
- 'પુરુષાર્થસિદ્ધિઉપાય': પુરુષ એને કહીએ કે જેનામાં સૂઈ એને જેનામાં રમે તેનું નામ પુરુષ. બાકી રાગમાં રમે એ નપુંસક. પુરુષ પોતાના જેનામાં સ્થિતિ કરે એ પુરુષાર્થ.
- 'જ્ઞાનની ધારા કેવળજ્ઞાન કોણ પ્રગટ થાય છે?:- જ્યાં સુધી પૂર્ણતા (કેવળજ્ઞાન) પ્રકાર ન થાય ત્યાં સુધી જ્ઞાન હીનતા સ્વરૂપ-મતિજ્ઞાનાદિરૂપ છે; જ્ઞાનની તે ધારા અખંડપણે જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવાથી કેવળજ્ઞાન અવધિ પૂર્ણ ધારા પ્રકારે છે.'!
- મતિજ્ઞાનાદિરૂપ છે.. તે હીનધારારૂપ છે. એ અનુભવ અલ્પ છે, હીણો છે. અંદર અંતરાત્મા કરવાથી પૂર્ણ ધારા પ્રકારે છે. એ મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાનની હીનધારાને એ અવિપૂર્ણ ધારા પ્રાપ્ત કરશે. ઉત્કર્ષ ગુણ એ પૂર્ણ થઈ જશે. ઘણામાં લોકો ધારે છે કે જ્યારે આત્મામાં [અવધિ] મતિ, શ્રુતજ્ઞાન થયું એ મતિજ્ઞાન કેવળજ્ઞાનને ઓળખે છે. મતિજ્ઞાનમાં કેવળજ્ઞાનને સંભારે છે. એટલે! [તેને] અંતરધ્યાનમાં કેવળજ્ઞાન કરશે.
- એ પ્રકાર ધારા કરો કે મારી કરો કે કેવળજ્ઞાન કરો. બાકી સાધકમાં ભાવે હીનાધિક હો, મતિશ્રુત હીનધારારૂપ હો, પરંતુ નિશ્ચયને કેવળજ્ઞાનની ધારા પ્રાપ્ત કરશે. બારા રાગ અને ક્રિયાકાંડ, ચારિત્રમાં પ્રાપ્ત નહિ થાય.

ફિશા ૧૪૩: ધર્મચર્ચા

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો:-

1- 'ત્રિ' શબ્દથી અહીં સ્થૂલ-અસ્થૂલ ભાવ સૂચિત થાય છે.

2- [આ ફિશામાં મુનિની મુખ્યતાએ વાત કરી છે માટે] અહીં 'ત્રિ' શબ્દને સ્થૂલભાવરૂપ ક્રિયા'- એવો અર્થ સૂચિત થાય છે.

3- પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ 'જ્ઞાનની ક્રિયા'નો અર્થ 'જ્ઞાનનો અનુભવ' અથવા 'જ્ઞાનનો અભ્યાસ' અથવા 'જ્ઞાનનું કરવું'- એમ કર્યો છે.

4- જ્ઞાનની ક્રિયાથી આનંદની ક્રિયા ભિન્ન છે તારણ કે પહેલાં જ્ઞાન અને પછી આનંદ પ્રગટ થાય છે.

5- આ ફિશામાં આચાર્યશ્રીએ 'સતત ચલતાં' શબ્દો નિરંતર સ્વભાવ-સન્મુખ થવાનો પ્રયત્ન કરવાની આપણને સૌને પ્રેરણા આપી છે.

6- મારી ઉદય પર્યાયો ક્રમબદ્ધ જ થાય છે તો મારી સ્વભાવસન્મુખ થવાની પર્યાય પણ તેના ક્રમબદ્ધમાં હશે ત્યારે જ થશે; માટે મારા પુરુષાર્થની કિંમત જરૂર નહિ.

7- ક્રમબદ્ધનો નિર્ણય કરનારને અંતર્ષણાની - જ્ઞાનધારાની - પરિણતિ પ્રગટ થાય છે - નિજક્રિયાનો અનુભવ થાય છે.

8- [ક્રમબદ્ધ]પર્યાયના ક્રમનું લક્ષ છોડીને હવે મારે જ્ઞાનધારાનો અનુભવ કરવાનો છે.

9- અમૃતચંદ્રાચાર્યે ક્રિયામાં જેને પ્રત્યક્ષિત કર્યું છે તેને ક્રિયારીતિએ ક્રિયાવિષ્ટ ફરી વજન દેવા માટે સ્વજ્ઞેયાધિ કર્યું છે.

10- જેનો સ્વભાવસન્મુખનો પુરુષાર્થ યથાર્થ હોય છે તેની ક્રિયાવિષ્ટ પણ પાકી થાય છે.

11- 'જ્ઞાનક્રિયાના ઉપાય વડે જ જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવો' અર્થાત્ ભગવાન આત્માના સ્વભાવની ઓળખાણના ઉપાય વડે જ ભગવાન આત્માનો અંતરમાં અભ્યાસ કરવો.

12- 'ભગવાનો જય હોજો છે એ ક્યાં જય?' અર્થાત્ ધ્રુવ જ્ઞાયકભાવ વિદ્યમાન જ છે એની જરૂર પ્રાપ્તિ થશે.

13- 'ચેતનામાં રમે એનું નામ પુરુષ'- એમ શ્રીયોગસારમાં કર્યું છે.

14- પ્રભુ! ક્યાં તમારું પૂર્ણ કેવળજ્ઞાન અને ક્યાં મારું અલ્પ તદ્દન હીણું મતિશ્રુત-જ્ઞાન? એવા પામરના દર્શાવની વાત અહીં કરવામાં આવી છે.

15- સાધક જ્યારે સ્થૂલ અને અસ્થૂલ બન્ને એક સાથે હોય છે- એમ પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ અહીં કર્યું છે.

ગાથા-૨૦૬ | ગા.-૩ |

ઉત્થાનિકા:- હવેની ગાથામાં આ જ ઉપદેશ વિશેષ રૂપે છે:-

ગાથા:- આમાં સદા પ્રતિષ્ઠિત બન, આમાં સદા સંતુષ્ટ બન,
આત્મામાં બન તું તૃપ્ત, તુજને સુખ થશે! ઉત્તમ થશે. ૨૦૬.

ગાથાર્થ:- (હે ભવ્ય પ્રાણી!) તું આમાં (-જ્ઞાનમાં) નિત્ય રત અર્થાત્ પ્રીતિવાળો થા, આમાં નિત્ય સંતુષ્ટ થા અને આમાંથી તૃપ્ત થા; (આમ કરવાથી) તને ઉત્તમ સુખ થશે.

ભાવાર્થ:- જ્ઞાનમાત્ર આત્મામાં લીન થયું, તેનાથી જ સંતુષ્ટ થયું અને તેનાથી જ તૃપ્ત થયું - એ પરમ ધ્યાન છે. તેનાથી પરમાન આનંદ અનુભવાય છે અને થોડા જ સમયમાં જ્ઞાનાનંદસ્વરૂપ શિવધામની પ્રાપ્તિ થાય છે. આવું કરનાર પુરુષ જ તે સુખને જાણે છે, બીજાનો એમાં પ્રવેશ નહિ.

સંસ્કૃત:- (ટીકા:) (હે ભવ્ય!): તું આમ કર, એમ માનું છું કે? [તેમાંથી] તો હે ભવ્ય! (પ્રાકૃતમાં) લખ્યું છે.

[પ્રથમ ગાથા:] 'એકલો જ સત્ય (-પરમાર્થસ્વરૂપ) આત્મા છે જેવું આ જ્ઞાન છે - એમ નિશ્ચય કરીને જ્ઞાનમાત્રમાં જ સદાય રતિ (-પ્રીતિ, રુચિ) પામ;' આત્મા જ્ઞાનયુક્ત અને જ્ઞાન આત્મયુક્ત. આમ સર્વથા તો આત્મા જ્ઞાનયુક્ત, દર્શનયુક્ત, આનંદયુક્ત. પરંતુ આમ સર્વથા તો જ્ઞાન આત્મયુક્ત. જેવું અંદર જ્ઞાન છે એવડો આત્મા (છે). જેના અંદર દયા, દાન, વ્રતાદિ રિત્યા રહે છે એ તો આત્મા નહિ. એકલો એ આત્મા છે કે જેવું આ જ્ઞાન છે.

- આત્મા જ્ઞાનયુક્ત તો જ્ઞાન તે આત્મા, એમ નિશ્ચય કરીને તેમાં રુચિ કર, પ્રીતિ કર, રતિ કર. એ વાત છે. બાકી બધું છે. આ નિશ્ચય કરીને જ્ઞાનમાત્રમાં રતિ, પ્રીતિ કર. રાગ અને પુણ્ય, નિમિત્તની પ્રીતિ છોડી દે એમ નાસ્તિથી કહ્યું, અસ્તિથી કહ્યું. આમાં પ્રીતિ કર એકલો એ છૂટી જાય છે. રાગનો રિત્યા રહે એ તો અજ્ઞાન છે.
- 'જ્ઞાનમાત્ર' - જ્ઞાનપ્રધાન ચિત્ત છે. દેવ-ગુરુ કે શાસ્ત્ર એમ કહે છે કે તું જ્ઞાનમાત્ર છો, ત્યાં પ્રીતિ કર, અમારી પ્રીતિ છોડી દે. આત્મા તે આનંદયુક્ત, શાંતિયુક્ત, વીતરાગસ્વભાવયુક્ત. એમ નિશ્ચય કરીને કર્યું શું? [કે] જ્ઞાનમાત્રમાં જ સદાય કાંતર પ્રીતિ કર, ત્યાં રુચિ કર - દૃષ્ટિના વિષયમાં જ્ઞાનમાત્ર આત્મા લગાડ.
- બીજો ભાગ: 'એકલું જ સત્ય ધ્યાન છે જેવું આ જ્ઞાન છે - એમ નિશ્ચય કરીને જ્ઞાનમાત્રથી જ સદાય સંતોષ પામ;' જેવું જ્ઞાન છે તેવું જ ધ્યાન છે. અંદર ધ્યાન-સ્વરૂપ એ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. બારે ધ્યાન કર્યું હોય તો ધ્યાનસ્વરૂપી આત્મા છે. એ જ્ઞાન ધ્યાનસ્વરૂપ છે - એમ નિશ્ચય કરીને સદાય સંતોષ પામ. કિંચિત્ સમયે પણ રાગમાં આનંદને સંતોષ ન કર, ત્યાં સંતોષ નહિ. આનંદની દશાની પ્રાપ્તિમાં સંતોષ... સંતોષ... છે.
- ગાથા બહુ સરસ છે. ૨૦૬ [ગાથા] માખણ છે. જેવું જ્ઞાન એવું ધ્યાન, ત્રિકાળ. અનંતા તો પર્યાય ઉપરથી દૃષ્ટિ છોડી દે. જ્ઞાનમાત્ર ત્રિકાળ (છે) ત્યાં રતિ કર, સંતોષ કર. એ ધ્યાન ત્યાં છે.
- [ત્રીજો ભાગ:] 'એકલું જ સત્ય અનુભવનીય છે (અનુભવ કરવાયોગ્ય) છે જેવું આ જ્ઞાન છે - એમ નિશ્ચય કરીને જ્ઞાનમાત્રથી જ સદાય તૃપ્તિ પામ.'
- અસ્તિથી વાત કરી. દયા, દાન, વ્રતાદિના રિત્યાનો અનુભવ કરવાયોગ્ય નહિ. એ તો

રાગનું વેદન છે. વ્યવહાર રત્નત્રય આદિનો વિકલ્પ પણ અસત્ય છે.

- 'પ્રવચનસાર'માં આવે છે. આત્મા જ્ઞાનપ્રમાણ, જ્ઞાન જ્ઞેયપ્રમાણ, જ્ઞેય લોકાલોકપ્રમાણ. લોકાલોકને જાણે એવો જ્ઞાનપ્રમાણ આત્મા છે. એ તો પર્યાયમાં છે! વસ્તુ તો ત્રિકાળ છે. ત્રિકાળ જ્ઞાન છે એ જ અનુભવ કરવાલાયક છે.
- 'જ' આવ્યો ને? (એટલે) સમ્યક્ એકાંત. નિશ્ચયનય સમ્યક્ એકાંત છે. પહલી જ દશા રાગાદિ પર્યાયને જાણે એ એકાંત છે.
- રાગ આવે છે પરંતુ તેથી ફાયદામાં રાગનો અનુભવ કરવા લાયક નહીં. અનુભવ કરવાલાયક તો આ ચીજ છે. વેદવાલાયક તેય તો તે આ આત્મા છે.
- 'જ્ઞાનમાત્રનો' [એમ કહીને] જ્ઞાનગુણ ત્રિકાળ છે, પરંતુ આત્મા એનો ગુણપ્રમાણ છે, એમ નિશ્ચય કરીને ત્યાં તું રતિ પામ, સંતોષ પામ, તૃપ્તિ પામ - આ જ્ઞાનનો ગુણ કહ્યો.
- 'એમ સદાય આત્મામાં રત, આત્માથી સંતુષ્ટ અને આત્માથી તૃપ્ત એવા તને પરમથી અત્યંત એવું સુખ થશે'! • એમ સદાય આત્મામાં લીન [એવા] જ્ઞાયક તને જે પરમસત્ય નથી એવા આનંદની, શાંતિની તને પ્રાપ્તિ થશે. અતીન્દ્રિય આનંદની પ્રાપ્તિ થશે. એ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર (છે).
- નિશ્ચય સંયમની સાથે જે રાગ એ છે તો ચારિત્રનો દોષ, એને વ્યવહાર સંયમ તરીકેમાં કહ્યું છે. જ્ઞાનમાત્ર આત્મા એમ અનુભવમાં સંતોષ પામો ત્યારે રાગ આવી તો એને વ્યવહાર સંયમનો ઉપચાર કરવામાં આવે છે.
- જ્યારે દુઃખી (દુઃખિયો) થાય ત્યારે કોઈનો દુઃખ (દુઃખિયો) દોષ છે માટે એને સંયમ તરીકેમાં કાઢે છે, [પરંતુ] એમ નહીં. એનાથી છૂટવો - એનાથી જુદો પડીને અનુભવ કર્યો તો સાધકપણું કરાવ્યું?
- પર્યાયને પરની રુચિ આમ છે તે પર્યાયમાં ત્રિકાળની રુચિ ક્રમ; ક્રમશઃ તેની રુચિ અને સંતોષ તો પર્યાયમાં થાય છે, દ્રવ્ય તો દ્રવ્ય છે. એ દ્રવ્ય પૂર્ણાનંદ, પૂર્ણ સ્વભાવસ્વરૂપ છે એમ તો પર્યાય જાણે છે. [તેનાથી] તને સુખ પ્રાપ્ત થશે, તું સુખને પામે જશે.
- [મોરબીના પૂર વિષે!] ઉદાસમાં બૂડી મરે એ કરતાં ઔંદરમાં બૂડીને મરજો!
- એનો તો સુખ તે દ્વારા જ તું સ્વયમેવ દેખશે, બીજાઓને ન પૂછ (પાઠાંતર: આત્મ પૂછો ન કર). (તે સુખ પોતે જ અનુભવગોચર છે, બીજાને શા માટે પૂછવું પડે?)'
- એ સુખ સ્વયં-સ્વયં [સ્વયમેવ] સ્વયં જ - બારણે તને સ્વયં જ અનુભવવાનું આવશે.
- જે વિકલ્પ પાર છે એ વિકલ્પે નહીં? જેનાથી રહિત છે તેનાથી તે નહીં? પ્રભુ! જે બારામાં છે તેને એનો તને ભરોસો છે એને જે છે તેનો ભરોસો નહિ!
- એક્ય થાય એ આવો તે તે સુખ પોતાને જ અનુભવગોચર છે, [તો] બીજાને શા માટે પૂછવું પડે? બીજો એનો બીજો આવે છે. તને એવું વિકલ્પ પ્રશ્ન ન કર. બીજાને ન પૂછ. કરવાનું તો આ છે. હવે ચાલ.
- (ભાવાર્થ:) 'જ્ઞાનમાત્ર આત્મામાં લીન થવું...': આવા રહિતનો અર્થ લીન કર્યો. 'તેનાથી જ સંતુષ્ટ થવું અને તેનાથી જ તૃપ્ત થવું' - એ પરમ ધ્યાન છે.' મૂળ તો આ ધ્યાન છે એમ કહે છે. આત્મામાં લીન ક્યારે થાય છે [કે જ્યારે] ધ્યાનમાં એકદમ લીન થાય છે. ત્યારે આવો વિકલ્પની વિચારધારા રહેતી નથી. તારા [વર્તમાન] ધ્યાનમાં [તો] પરના

ધર્મમાં બધેથી ધ્યાન (છે) એ તો આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન છે.

- ધર્મધ્યાનના બે પ્રકાર. [નિશ્ચય અને વ્યવહાર]. વ્યાવહારિક વ્યવહાર તરીકે પરંતુ નિશ્ચય ધર્મધ્યાન એટલે વસ્તુનું ધ્યાન છે. સામાયિક, પોષા, પડિક્કમણાની ક્રિયા તરીકે જે ધર્મધ્યાન કહે. જ્યાં ધર્મનો ઉચ્ચાર ધર્મી પડ્યો છે ત્યાં તેનું ધ્યાન ગયાવ. દુઃખ અને સુખ તો પરિપૂર્ણ પડ્યા છે. પરિપૂર્ણ! ત્યાં ધ્યાન ગયાવ તો પ્રવચિમાં તને પૂર્ણ પ્રાપ્તિ થશે. પહેલા તો પૂર્ણસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ ધ્યાનની અપૂર્ણ દશા છે તેમાં થશે અને પછી ધ્યાન ફરતા ફરતા પૂર્ણ પ્રવચિની પ્રાપ્તિ થશે.
- 'તોલાકે વર્તમાન કાળે અનુભવાય છે અને કોડા જ ક્ષણમાં રાગાર્તસ્વરૂપ વિભાવાની પ્રાપ્તિ થાય છે. એવું ફરતાર પુરુષાર્થ તે સુખને બાધે છે, જ્ઞાનનો એમાં પ્રવેશ નહિ.'
- તોલાકે [કારણ] રાગમાત્ર અગાધાનું ધ્યાન ફરવાને [કાળે અનુભવાય છે].
- 'સંતિગ્ર રિણા નિરોધો ધ્યાનમ્'' એટલે આગ્ર નામ મુખ્ય વસ્તુને દૃષ્ટિમાં લઈને કોઈ સંતિગ્ર થવું અને રિણા નામ રિત્તનો નિરોધ થઈ જવો. સંતિગ્ર રિણા. નિરોધો ધ્યાનમ્ - એમાં પરના રિત્તનું ધ્યાન છૂટી જાય છે.
- ધ્યાન સંગ્રહની જ આ ગાથામાં કહ્યું છે ને? બે પ્રકારનો મોક્ષમાર્ગ એટલે [એક] રાગો અને એક નિરાલંબન, પણ એ બંને ધ્યાનમાં પ્રાપ્ત થશે. બંનેના ધ્યાનમાં ધ્યેયને મુખ્યપણે સંતિગ્ર થાય - રિત્તના રિણાની દશા(રાગ) એ ધ્યાનમાં નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ - સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એને ધ્યાનમાં જે રાગ ગાઢી રહ્યો વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગનો કારણ તરીકે ધ્યાનમાં પ્રાપ્ત થશે.
- એકત્વમાં તને ક્ષયભાવ પ્રાપ્ત થશે. એવું ફરતાર કોઈ જ સુખને બાધે છે.

ગાથા-૨૦૬ : ધર્મચારી

[ગા-૮૬]

① જોડતી જોડો :—

1. એટલો જ સત્ય (પરમાર્થસ્વરૂપ) આત્મા છે જેટલું આ જ્ઞાન છે-એમ નિશ્ચય કરીને	A. જ્ઞાનમાત્રથી જ સહજ તૃપ્તિ પામ (તિર્ય કુળમાં રાગનો અનુભવ કરવાગરજ નહિ)
2. એટલું જ સત્ય વિચાર છે જેટલું આ જ્ઞાન છે -એમ નિશ્ચય કરીને	B. જ્ઞાનમાત્રથી જ સહજ સંતોષ પામ (રાગમાં આત્માને સંતોષ ન કર)
3. એટલું જ સત્ય અનુભવનીય (અનુભવ કરવાયોગ્ય) છે જેટલું આ જ્ઞાન છે-એમ નિશ્ચય કરીને	C. જ્ઞાનમાત્રમાં જ સહજ રતિ (પ્રીતિ, રુચિ) પામ [રાગમાં પ્રીતિ ન કર]

4 ધર્મધ્યાન	A. પરના લક્ષમાં વળેલું ધ્યાન
5 આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન	B. સ્વલક્ષે અંદર વસ્તુનું ધ્યાન

② સાચું કે ખોટું (T/F) ગણાવો :—

1. આત્મા જ્ઞાનપ્રમાણ છે, જ્ઞાન જ્ઞેયપ્રમાણ છે, જ્ઞેય ત્રિકાલિક છે માટે આત્માની જ્ઞાનપર્યાય ત્રિકાલિક પ્રમાણ છે- એમ અહીં તર્કોનો આશ્રય છે.
2. 'આત્મા જ્ઞાનપ્રમાણ છે'-એમ કહીને અહીં ત્રિકાળ જ્ઞાનસ્વભાવની વાત કરી છે.
3. આત્મા જ્ઞાનપ્રમાણ છે અર્થાત્ આત્મા રાગપ્રમાણ અથવા રાગ આત્મપ્રમાણ નહિ.
4. આત્મા જ્ઞાનપ્રમાણ છે એવો નિશ્ચય કરીને માટે આત્મામાં પ્રીતિ-રુચિ-રતિ કરવાના છે.
5. આત્મા જ્ઞાનપ્રમાણ છે તેમ દર્શનપ્રમાણ, આનંદપ્રમાણ, શાંતિપ્રમાણ, ગતરાગપ્રમાણ, અનંત ગુણપ્રમાણ નહિ - એવો આશય અહીં છે.
6. જેટલું [ત્રિકાળ] જ્ઞાન છે એટલું ત્રિકાળ વિચાર છે.
7. ત્રિકાળ જ્ઞાન અનુભવ કરવાગરજ છે.
8. 'જ્ઞાનમાત્ર આત્મા' કહીને જ્ઞાનમાં કૃત્રિમધ્યાન ક્રિયા કરવામાં આવ્યું છે.
9. શુભોપયોગ એના પહેલાં શુભ અથવા [કરવાનું નાટક ખાલી ચિંતની જેમ] અશુભ ઉપયોગ હોય શકે છે.
10. આત્મામાં રતિ કરવા, તેનાથી સંતુષ્ટ થવા, તેનાથી તૃપ્ત થવા અતીન્દ્રિય આનંદ થાય છે.
11. આત્મામાં રતિ કરવા એ રાગની ક્રિયા છે અને આત્મામાં લીન થવું એ જ્ઞાનરાગી ક્રિયા છે- એમ ગાથામાં કહ્યું છે.
12. પહેલાં પૂર્ણસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ ધ્યાનની અપૂર્ણદશામાં થાય છે.
13. એક આગ્ર જ્ઞાન મુખ્ય વસ્તુને દૃષ્ટિમાં લઈને અંદર એકાગ્ર થવું અને બિજા જ્ઞાન ચિંતવનો નિરોધ થઈ જાય તેને 'એકાગ્ર ચિંતા નિરોધો ધ્યાનમ્' કહે છે.

ગિરા-૧૪૪ | ગા-૮૭ |

ઉત્થાનિકા:- હવે જ્ઞાનાનુભવના જ્ઞાનનું અને આત્માની જ્ઞાનની સ્વરૂપનાનું કથન કરે છે:-

ગિરા: (દોહરા) અચિંત્ય શક્તિ સહિત છે જ્ઞાની પોતે હેવ,
તે ચેતન ચિંતામણિ જ્ઞાનીને જ કહેવ;
તેહે સર્વ પ્રયોજનો જેના સિદ્ધ જ થાય,
અન્ય પરિગ્રહથી તેહ કાર્ય ન તેને થાય. ગિ.૧૪૪.

ભાવાર્થ:- ગિરા ૮ આ (જ્ઞાની) પોતે જ અચિંત્ય શક્તિવાળો દેવ છે અને ચિન્માત્ર ચિંતામણિ છે (અર્થાત્ ચૈતન્યરૂપ ચિંતામણિ રત્ન છે), માટે જેના સર્વ અર્થ (પ્રયોજન) સિદ્ધ છે એવા સ્વરૂપને છોડીને જ્ઞાની અન્યના પરિગ્રહને શું કરે? (કંઈ જ કરવાનું નહિ.)

ભાવાર્થ:- આ જ્ઞાનમૂર્તિ આત્મા પોતે જ અનંત શક્તિનો ધારક દેવ છે અને પોતે જ ચૈતન્યરૂપ ચિંતામણિ છે એવાને વાંછિત તથાની સિદ્ધિ કરનારો છે; માટે જ્ઞાનીને સર્વ પ્રયોજન સિદ્ધ હોવાથી તેને અન્ય પરિગ્રહનું સેવન કરવાને શું કાર્ય છે? અર્થાત્ કંઈ જ કાર્ય નથી. આમ નિશ્ચયનયનો ઉપદેશ છે.

સારાંશ: (ગાથાર્થ:) 'ગિરા ૮ આ (જ્ઞાની) પોતે જ અચિંત્ય શક્તિવાળો દેવ છે અને
(પ્ર.ક.૨૭) ચિન્માત્ર ચિંતામણિ છે (અર્થાત્ ચૈતન્યરૂપ ચિંતામણિ રત્ન છે),..'

- ભગવાન આત્મા અચિંત્ય શક્તિ-અતીન્દ્રિય આનંદ, અતીન્દ્રિય શાંતિ, અતીન્દ્રિય પ્રભુતા વગેરે અનંત શક્તિવાળો દેવ છે. જ્ઞાન, આનંદ, શાંતિ વગેરે દિવ્ય શક્તિવાળો દેવ છે.
- જેમ ચિંતામણિની પ્રાપ્તિથી જગતના જીવને ઇચ્છા પ્રમાણે પ્રાપ્ત થાય; [તેમ આ] ચિંતામણિ રત્ન, એની સંભાળથી શું ન પ્રાપ્ત થાય? એમાં અતીન્દ્રિય શાંતિ, આનંદ, સ્વચ્છતા, પ્રભુતા-એની પર્યાયમાં પ્રાપ્તિ થાય છે. જેટલી એમાં એકાગ્રતા થાય તેટલા રતન પામે. આનંદ, શાંતિ, સ્વચ્છતા અને પ્રભુતાના રતન પર્યાયમાં પામે.
- 'માટે જેના સર્વ અર્થ (પ્રયોજન) સિદ્ધ છે એવા સ્વરૂપને છોડીને જ્ઞાની અન્યના પરિગ્રહને શું કરે? (કંઈ જ કરવાનું નહિ.)'
- નિજ સ્વરૂપની પ્રતીતિ અને અનુભવથી તો સર્વ અર્થ (પ્રયોજન)ની સિદ્ધિ છે. જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ, સમકિતની પ્રાપ્તિ, શાંતિની પ્રાપ્તિ [થઈ] તેને તો નિજ સ્વભાવ સિવાય જડની ક્રિયાની સાવધાની, કાબરાગ્ય પણું અને સ્વરાગ્ય શું પ્રયોજન? અંદર રાગના સૂક્ષ્મ કારણ શુભકર્મભાવ આવે છે તે પણ અને પરિગ્રહ છે, તેનાથી શું પ્રયોજન? અજ્ઞાનીઓના, તેમાં ગુણ-ગુણીના ભેદના વિકલ્પ રૂપે એમાં પરિગ્રહ (અર્થાત્) સાવધાનપણું, કાબરાગપણું અને સ્વરાગપણાનું શું પ્રયોજન?
- જડની ક્રિયા કું કરું, રાગક્રિયા કું કરું અને અજ્ઞાની આત્મા, તેમાં ભેદવિજ્ઞાનવડે કે [જ્ઞાનેય] પરિગ્રહ અન્ય છે. અન્ય પરિગ્રહને ધર્મીને શું કામ છે?
- મુમુક્ષુ: અધર્મીનો પરિગ્રહ શું? ઉત્તર: પૈસા આદિ, શરીર આદિ, રાગાદિ અને ભેદાદિ મારા (જ્ઞાન) એ અજ્ઞાનીનો પરિગ્રહ છે.
- [જ્ઞાની] 'ઉપયોગ લક્ષણ પ્રભુ આત્મા' અને [જ્ઞાનીને] આત્મા અને તેને પરનું શું કામ છે? એ પરિગ્રહને પકડીને શું કામ છે? આવા જીવને નિર્દેશ થાય છે. [એને] ત્રિકાળ દિવ્ય પણ ખરો કાર્ય છે, ભેદનો વિકલ્પ પણ દૂરી જાય છે.
- અચિંત્ય દેવ તરીકે પણ દેવનું શું સ્વરૂપ? ચિન્માત્ર ચિંતામણિ ભગવાન આત્મા સ્વરૂપ છે

તેને પકડી લીધું, અનુભવ થયો (તો) સર્વ કર્મોના ક્ષયની સિદ્ધિ થઈ જાય. સર્વ પ્રયોજનના લાભની સિદ્ધિ થઈ જાય.

- સમ્યગ્દૃષ્ટિને આખા પ્રવાહના નાશનો ભય લાગે. એ સમકિતદૃષ્ટિ જીવને પોતાના સ્વભાવના પરિણામ-ધર્મ સિવાય અન્ય પરિણામનું શું કામ છે? તેમની ક્રિયા આવે અને જાય, શરીર નિરોગ રહેવા કે રોગી રહે તેનાથી તારે શું પ્રયોજન છે?
- 'શિવભાવી સમાચાર'-એ શી બાબત છે? અને તું તો દેવાધિદેવ છો. મને પકડવે જાવે તો શું તો શું કાર્ય કર્યું? અમને આશ્ચર્ય એ કે તું નીર્દોષતાનો જાપ છો! એવું કાર્ય. ૧૯-૬૨ની સાલ, આઠેક વર્ષની ઉંમર. ૧૯૮૪ ના જન્મ. પણ પૂર્વનું દળ તો! એકદમ આવ્યું. સ્વાધ્યાય પામે (દળ).
- 'અન્યના પરિણામથી શું કરે?' [સંશોધિ] બીજા સાથે શું કરવા અનુભવમાં લે?
- કદાચ! શિષ્યોમાં બહુ ઊંડાણ છે. એમના હૃદયમાં એ પામે જે અભિપ્રાય દળો (એ) ઘણો ઊંડો દળો.
- (આચાર્ય:) 'આ જ્ઞાનમૂર્તિ આત્મા પોતે જ અનંત શક્તિનો ધારક છે અને પોતે જ સૌભાગ્યની સિલાગરી દેવાને લાયક તિર્યની સિદ્ધિ કરનારો છે;'
- સિલાગ સિલાગરી કેવું દળું છે? એનો અર્થ કર્યો—જ્ઞાનમૂર્તિ જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મા. જ્ઞાન-સ્વરૂપની પ્રધાનતાએ (સ્થિત કર્યું છે). સ્વયં જ, પોતે જ અનંત શક્તિનો ધારક છે. એ તો સૌભાગ્યની સિલાગરી છે. એમાં સિલાગ નામ સંતોષ કે તો વિકલ્પ પણ પુણ્ય છોડ. એવો સિલાગરી સ્વભાવ પુણ્ય નહીં મળો [છે].
- કિસ્સાનું લાયક કર્મ શું? સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને વિભાવ-પરિણામ છે તે? કર્મ છે તે?
- 'માટે જ્ઞાનીને સર્વ પ્રયોજન સિદ્ધ દેવાને તેને અન્ય પરિણામનું સેવન કરવાથી શું સાધ્ય છે? કાંઈ નહીં જ્ઞાન જ છે. એમ નિશ્ચયનયનો ઉપદેશ છે.'
- 'સેવન'નો અર્થ સાવધાની, આચરણ અને સંચરણ. એ બધું પરનું સેવન - એનાથી શું પ્રયોજન છે? ચાલે કે ન ચાલે આવો રાગ આવ્યો, આ શરીર આવું નિરોગ રહ્યું-એ સંચરણને માટે શું કામ છે? નાની નિરોગાવસ્થા આવે (વિચારે છે), એવું સંચરણ કરે, એમાં સાવધાન થાઉં એવું આચરણ કરે. પરની સાવધાની, આચરણ અને સંચરણથી શું પ્રયોજન?
- એ સ્વપ્નના સેવન અને જાગૃતના સેવનથી તને શું લાભ છે? આવો વિચાર કરીને એ વિચાર વસ્તુનો ઉપદેશ છે.

ચિંતન-૧૪૪ : ધર્મચિંતન

(નિ-૯૯)

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. આ ચિંતન માઇલની ગાથા ૨૦૬ ના ઉપસંહારરૂપે લખાયો છે.
2. જેની ચિંતા કરીએ તેની પ્રાપ્તિ ચિંતામણિ રત્ન વડે થાય છે.
3. 'ચિન્માત્ર ચિંતામણિ' એટલે સંતબંધરૂપ ચિંતામણિ રત્ન [અવિનાશી ભગવાન આત્મા]
4. સંતબંધ ચિંતામણિરૂપ રત્નની અંતરંગતાએ શાંતિ, આનંદ, સ્વસ્થતા, પ્રભુતા આદિની પ્રાપ્તિ પર્યાયમાં થાય છે.
5. જ્ઞાનીને નિજસ્વરૂપની પ્રતીતિ અને અનુભવ થયા છે તેથી તેને સર્વ અર્થ (પ્રયોજન)ની સિદ્ધિ છે.
6. 'જ્ઞાનીના પરિગ્રહ' એટલે જ્ઞાનીના ધનધાન્યાદિ બાહ્ય પરિગ્રહ એમ અર્થ અહીં થાય છે.
7. જ્ઞાનીને સ્થૂલ-અસ્થૂલ રાગ કાળે અધિક અભાવ કાલમાં ગુણ-ગુણીના ભેદનો લક્ષ રહે એમાં સાવધાનપણું, આચરણપણું અને સ્મરણપણું થાય તે પરિગ્રહનું કેવળ છે - એમ અહીં કહ્યું છે.
8. પંચ, શરીર, રાગ અને ભેદ - એ બધાં અજ્ઞાનીના પરિગ્રહ છે - એમ પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ અહીં કહ્યું છે.
9. પંચ, શરીર, રાગ અને ભેદ - એ બધાં મારાં છે એવી માન્યતા તે અજ્ઞાનીનો પરિગ્રહ છે - એમ પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ અહીં કહ્યું છે.
10. આ ચિંતનમાં વર્ણવેલ દશા જેની છે એવા જ્ઞાનીને નિર્જરા થાય છે એમ કહેવાનો આચાર્યશ્રીનો આશય છે.
11. ૧૮ વર્ષની ઉંમરે પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી દ્વારા ઉચ્ચારાયેલું વાક્ય - 'શિવરમણી રમણ તું, તું જ દેવનો દેવ' - તેમના જીવનના નીર્ણયરૂપ બન્યું સૂત્ર હતું.
12. 'અન્યના પરિગ્રહને હું ત્યજું' એટલે જ્ઞાની હવે બાહ્ય સામગ્રી હું કયા અનુભવમાં લ્યે?
13. સંતબંધ ચિંતામણિમાં ચિંતવન નામ અંતરંગ કયારે કયારે કયારે પ્રગટ થાય છે.
14. મને આવો રાગ આવ્યો, મારું શરીર આવું નિરોગી રહ્યું - એવાં સ્મરણ જ્ઞાનીને પરિગ્રહરૂપ હોય છે.
15. હું તો નિરોગાવસ્થા છું એનું સ્મરણ કરીને, એમાં સાવધાન થઈને, એનું આચરણ માટે કહ્યું કહેવાય - એ આ ચિંતનનો ધ્વનિ છે.

ગાથા-209 [ગા-60]

ઉત્થાનિકા:- હવે પૂછે છે કે જ્ઞાની પરને કેમ ગ્રહણ કરે? તેનો ઉત્તર કહે છે:-

ગાથા: 'પરદ્રવ્ય એ મુજ દ્રવ્ય' એવું કોણ જ્ઞાની કહે ખરે!
નિજ આત્મને નિજનો પરિગ્રહ બનાવતો જે નિશ્ચયે? 209.

ગાથાર્થ:- પોતાના આત્માને જ નિયમથી પોતાનો પરિગ્રહ બનાવતો એવો કયો જ્ઞાની એમ કહે કે એ પરદ્રવ્ય મારું દ્રવ્ય છે?

ભાવાર્થ:- જ્યાં સુધી જીવ છે કે સમ્યગ્દૃષ્ટિ સાધક પરની વસ્તુને પોતાની બનાવતો નથી, તેને ગ્રહણ કરતો નથી. એવી જ રીતે પરમાર્થજ્ઞાની પોતાના સ્વભાવને જ પોતાનું ધન બનાવે છે, પરના ભાવને પોતાનો બનાવતો નથી, તેને ગ્રહણ કરતો નથી. આ રીતે જ્ઞાની પરનું ગ્રહણ-સેવન કરતો નથી.

ટીકાર્થ:- (ઉત્થાનિકા:) 'હવે પૂછે છે કે જ્ઞાની પરને કેમ ગ્રહણ કરે?': જેને પરિણામ આવા (પૃ.નં.269) આત્મની જ્ઞાનપૂર્વક પ્રતીતિ થઈ અને તેમાં સ્વભાવનો નિર્ણય થયો એવો પરને કેમ ગ્રહણ કરે? એવો ૨૮૮) • (ટીકા:) 'જે જેનો સ્વભાવ છે તે તેનું સ્વ[1] છે અને તે તેનો (સ્વ ભાવનો) સ્વામી છે – એમ સૂક્ષ્મ નીરૂપણ નયદૃષ્ટિના આલંબનથી જ્ઞાની (પોતાના) આત્માને જ આત્માનો પરિગ્રહ નિયમથી બનાવે છે';--

- જે જેનો સ્વભાવ છે – સ્વભાવ વાળનો સ્વભાવ છે, તે તેનું ધન છે, તે તેની સંપદા છે, તે તેની સિદ્ધિ છે, તેના સ્વામીની એ ચીજ છે: આનંદ, જ્ઞાન, શાંતિ, સ્વચ્છતા એ તેનું ધન છે, તેની સાહ્યબી સિદ્ધિ છે. એ ધર્મીએ પોતાના આત્માની પર્યાયથી જુદા તો એ સાહ્યબીની સાથે પરિગ્રહ બનાવ્યો.
- 'સૂક્ષ્મ નીરૂપણ નયદૃષ્ટિના આલંબનથી [એટલે] સૂક્ષ્મ મતિ અને શ્રુતજ્ઞાનના ઉપયોગથી. ધર્મીજીવે પોતાના આત્માને જ સૂક્ષ્મ નીરૂપણ નયદૃષ્ટિના આલંબનથી, પરને નહિ, નિયમથી-નિશ્ચયથી- આત્માનો પરિગ્રહ બનાવે છે. મારી ચીજ તો એક છે, એ મારો પરિગ્રહ છે. ૬ તો પુણ્યાદિકો બાધે એ મારો પરિગ્રહ – મારી ચીજ- મારો સ્વભાવ- મારા સ્વામીની ચીજ છે, એ મારું ધન છે, મારી સિદ્ધિ છે.
- ઉદાહરણ તરીકે ગૃહસ્થી. પરિણામ ઉપાધિ ઉઠાવ્યો, સ્થિતિપણે એને નિમિત્તે ઉઠાવ્યો-
- પરિણામ સમયપુરતે પર્યાયું [તો] પરિગ્રહ. સમયપુરતે મારો શુદ્ધ સ્વભાવ એ મારો એમાં પર્યાય થયું-રાગપરિણતિમાં. ક્યાંક એવો આનંદનો બાધ, એવો સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિએ પર્યાય. એ મારો પરિગ્રહ છે. મારા સિવાય જે ચીજ છે – રાગાદિ, પરભાવ એ મારું સ્વધન નહિ. મારું ધન નહિ, મારી ચીજ નહિ.
- 'તેથી' એ મારું સ્વ નથી, હું એનો સ્વામી નથી' એમ જાણતો હતો પરદ્રવ્યને પરિગ્રહતો નથી (એટલે પરદ્રવ્યને પોતાનો પરિગ્રહ તરીકે નથી.)
- દયા, દાનનો વિકલ્પ થયો મારી ચીજ નહિ, એ મારું સ્વધન નહિ, મારું ધન નહિ, મારી સિદ્ધિ નહિ. હું એનો સ્વામી નથી. એમ જાણતો હતો તે સ્વદ્રવ્યનો પરિગ્રહ કરે છે, પરદ્રવ્યનો પરિગ્રહ કરતો નથી. તેને નિર્જરા થાય છે. તેને સ્વરૂપની રુચિ છે અને સ્વરૂપની રુચિને પ્રાપ્ત થાય છે.

(ભાવાર્થ:) 'જ્યાં સુધી જીવ છે કે સમ્યગ્દૃષ્ટિ સાધક પરની વસ્તુને

[1] સ્વ = ધન; સિદ્ધિ; સાહ્યબીની ચીજ.

પોતાની બાબતો કહે, તેને ગૃહણ કરતો કહે.' આ દૃષ્ટાંત આપ્યો. [તેને સિદ્ધાંત]

- 'તેવી જ રીતે પરમાત્માની પોતાના સ્વભાવને જ પોતાનું ઘર બનાવે છે, પરના ભાવને પોતાનો બનાવતો નથી, તેને ગૃહણ કરતો નથી. આ રીતે જ્ઞાની પરનું ગૃહણ-નિષેધક કરતો નથી.'
- આત્મા પુણ્ય-પાપના ભાવોને નિજ છે એવું જેને અંતરજ્ઞાન થયું છે કે જ્ઞાની, પરમાત્માની નિજ આત્મ કલા જ્ઞાનાદિ પોતાની ચીજ છે, તેને પોતાનું ઘર માને છે.
- એ પુણ્યના ફળને પાપના ભાવ તો પરના છે - અજ્ઞાન છે. મારા અધિકારમાં પુણ્યભાવને તો પ્રભુએ અજ્ઞાન કહ્યો [છે]. જેને ભગવાન જ્ઞાનસ્વરૂપનું ભાન થયું છે કે પુણ્ય એવા અજ્ઞાનને કેમ ગ્રહણ કરે? એને નિજ સ્વરૂપ જે રાગોત્ર [મળે], તે તો પરભાવ તદ્દન ભિન્ન છે.
- પુણ્યને [ભાવે] જે 'ધર્મ' શબ્દ વાપર્યો છે તેનું કારણ છે. સમકિતીને - જ્ઞાન-ચારિત્રના પરિણામ થયા, તેમાં જે શુભભાવ છે તેમાં ધર્મનો-વ્યવહારધર્મનો આરોપ કર્યો [છે]. ધર્માત્માને વ્યવહાર આવે છે પરંતુ તેને પોતાનો માનીને ગ્રહણ કરતો નથી, તેને રહીને તેનો જ્ઞાતા રહે છે.
- આ દેહે છૂટીને જઈશ ક્યાં? તું તો રહેવાનો છો. દેહનો નાશ થશે, નાશ નાશ થશે? તારે તું ક્યાં જઈશ? ક્યાં કેમ જઈશ? તારે ક્યાં આવવું છે? એવા જેને અંદરમાં ઘા, ઘા વાગે - 'ભવભયથી ડરી ગયા' એવો ખાઈ છે તે ચોરાશીમાં? એનાથી ડરીને ગયાને કોઈના ઉપર વાંક. ક્યાં ભય આવે ભયના ભાવનો અભાવ છે, એવા ભાવના પાકેલા, તને ભય નહિ રહે. એને અંતર-ભય રહેશે તો ક્યાં ગોઠવાઈ રહેશે. પરંતુ ક્યાંક વાર લાગે અંદરમાં રહેશે, બાકી બીજું નહિ રહે તેને.

ગાથા-૨૦૭ : ધર્મચર્ચા

પ્રિ-૯૨

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. જ્ઞાની શ્રાવકે પરને ગ્રહણ નહિ ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આ ગાથામાં આપવામાં આવ્યો છે.
2. જ્ઞાનીનું ધન એટલે જ્ઞાન, આનંદ, શાંતિ આદિ છે માટે (અજ્ઞાનીનું) ધન એટલે કરોડો, મકાન, ગાડી આદિ છે.
3. જ્ઞાનીને પરિગ્રહ હોતો નથી તેથી જ્ઞાન આનંદ શાંતિ આદિને તેની મિલકત ન કહેવાય - એમ અહીં કહ્યું છે.
4. ધર્મીએ પોતાના આત્માની પકડ કરી લીધી છે તેથી પોતાના જ્ઞાન, આનંદ, શાંતિ આદિ શુદ્ધ સ્વભાવરૂપ ધનનો તે સ્વામી છે - એમ અહીં કહ્યું છે.
5. 'સૂક્ષ્મ નીરૂપણ ચારિત્રના અવલંબનથી' અર્થાત્ સૂક્ષ્મ મતિ અને શ્રુતજ્ઞાનના ઉપયોગથી.
6. પરિગ્રહ : 'પર' એટલે સંયોગ પ્રત્યે; 'ગ્રહ' એટલે પકડવું.
7. મારું શરીર અને મારા રાગાદિ વિભાવો મારા છે.
8. પરદ્રવ્યને તથા પુણ્ય-પાપાદિ પરભાવોને પોતાનો પરિગ્રહ ન માનનાર જ્ઞાનીને નિર્જરા થાય છે.
9. 'ભવભયથી ડરી ચિત્ત' એ દોહરો 'છહઢાલા'માં આવે છે.
10. જ્ઞાનીના પુણ્યને વ્યવહારથી પણ ધર્મ ન કહી શકાય.

ગાથા - 205 | ગા-૮૩ |

ઉત્થાનિકા:- 'મારે હું પણ પરદ્રવ્યને નહિ પરિગ્રહું' એમ. હવે (મોક્ષાભિલાષી જીવ) કહે છે:-

ગાથા:- પરિગ્રહ વિણ મારો જીવને તો હું અન્ય તણું કરે,
હું તો કરે જ્ઞાન જ, તેથી નહિ પરિગ્રહ મુજ જીવને. 205

ગાથાર્થ:- જો પરદ્રવ્ય-પરિગ્રહ મારો હોય તો હું અન્યપણાને પામું તથા હું તો જ્ઞાન જ હું તેથી (પરદ્રવ્યરૂપ) પરિગ્રહ મારો નથી.

ટીકાર્થ: (ઉત્થાનિકા) 'મારે હું પણ...' એવો જે નિશ્ચય છે તે કહે છે કે, 'હું પણ પરદ્રવ્યને નહિ
(પા.નં.૨૮૭) પરિગ્રહું' એમ હવે (મોક્ષાભિલાષી જીવ) કહે છે:-

- (ટીકા) 'જો અન્ય પરદ્રવ્યને હું પરિગ્રહું તો અવશ્યમેવ તે અન્ય મારું 'સ્વ' થાય..' [ગોરડીના પૂરને પિયે:] જીવ દરકાર માત્રથી મટી ગયા. અરેરે..! એમ અનંત મિથ્યા અભિપ્રાયમાં દુઃખીને અનંત મટી ગયા. એને તરવાનો રસ્તો તો જ્ઞાયકભાવના જ્ઞાન છે. તેનો અનુભવ કરીને રાગાદિના પ્રવાહને પોતાનો નહિ [માનતો જ છે].
- હું જ્ઞાન જ્ઞાયકસ્વરૂપ [એવો]એ પ્રત્યે પરિણામ અજ્ઞાન છે તેને જો હું ગ્રહણ કરું, પરિગ્રહ કરું કે તિરસ્કાર તો મારા છે એમ માનું તો જરૂર મારું સ્વધન થાય.
- અતીન્દ્રિય આનંદનું ભોજન કરનાર એવો હું જીવ. જો રાગાદિ જે અજ્ઞાન એને દુઃખ-એ અજ્ઞાનને મારાં માનું તો હું અન્ય થઈ જાઉં, [એને] જો અજ્ઞાન મારું સ્વ થાય.
- જ્યાં કોઈક કાળથી [ગાથા] ૨૦૪માં. શરીર, વાણી એને મન ઇંદ્રિય તો છે જ, તેઓ તો જડ, વાણી થાય તો થાય, મારે શું? એમ પુણ્ય-પાપના ભાવ થાય તો થાય, એ મારી ચીજ નથી એને તેનું સ્વ રહેવાના તેનો અભાવ થાઓ, નાશ થાઓ, મારે શું? મારી ચીજમાં એ ચીજ છે જ નહિ.
- 'પરની આશા તજી દે પ્રીતમ'-શરીર ઠીક રહે તો ઠીક, શરીરમાં નિરોગતા રહે (તો ઠીક). અરે! પ્રભુ! તારે પરની કાંઈ શું ગણતરી છે?
- પુણ્ય એની શુભતામાં તો મારું છે, અનુભવ [તો] નથી. પરંતુ શુભતાનો જ લક્ષ વાંધા ત્યાં અનુભવ હોય ખરો?
- 'હું પણ અવશ્યમેવ તે અન્યનો સ્વામી થાઉં; અને અન્યનો જે સ્વામી તે પરસ્પર અન્ય જ હોય. એ રીતે અવશ્ય (નૈમિત્તિક) પણ મને અન્યપણું આવી પડે.
- જેઓનો ઘણા પાડો હોય, ઢોર વાળિયા, ઘોડીયો નથી હોતો. એમ આ રાગનો હું ધણી થઈ તો હું અન્ય થઈ જાઉં.
- જે ચીજ તારી નથી તેનાથી તને લાભ થશે? પ્રભુ! તું આત્મા આનંદ અને જ્ઞાનસ્વરૂપ છો ને! તારી માલિકીની ચીજ તો જ્ઞાન અને આનંદ છે ને પ્રભુ! અને એ રાગને જો પોતાનો માનીશ તો તું અન્ય થઈ જઈશ.
- ગાથા ૨૭૭માં પુણ્ય-પાપ આવ્યા છે [એમ કહ્યું છે], એની પરવાહ છે ને? એ અજ્ઞાનીઓને. જ્ઞાની તો નિર્જરાનો અધિકાર છે. નિર્જરા તેને થાય છે કે જેણે પોતાના જ્ઞાનસ્વભાવને સ્વધન માન્યો અને રાગાદિને પરધન તથા અશુચિ માન્યા.
- મારી નૈમિત્તિક પુણ્ય પરિણામ મારા માનું તો મને નૈમિત્તિક અન્યપણું આવી પડે, હું તો અન્ય થઈ જાઉં.

- 'મારું તો એક જ્ઞાન-ભાવ જ જે થયું છે, તેનો જ હું જ્ઞાતા છું; મારે મને અજ્ઞાનપણું ન દો, હું તો જ્ઞાતા જ રહીશ, પરદ્રવ્યને નહિ પરિગ્રહું.
- જાણનાર-દેખનાર ભગવાન જ્ઞાતા-દૃષ્ટા એ (હું છું). એ મારું ધન છે, એ મારી ઉદ્દેશ છે. જ્ઞાન-ભાવ તે મારું સ્વ છે, હું તેનો સ્વામી છું. અહીં તો કહે છે કે, એ રાગનો તો પુદ્ગલના ધર્મ છે. એ તો ક્યાંય દૂર રહી ગયા; પરંતુ મારામાં જે રાગની મંદતાનો શુભભાવ આવ્યો એ પણ અજ્ઞાન છે, કારણ કે તેમાં જ્ઞાન-આનંદ નહિ. એ જ્ઞાન-ચેતનાનો તેમાં અભાવ છે.
- [ગદ્યાર્થ-ભાવાર્થ આ રીતે છે] 'જેમ દેવદત્તનો નિધિ પ્રચાર કરવામાં આવે છે તેમ જ્ઞાનનું પ્રચાર જ છે; પરંતુ ચિત્રગુપ્તોએ દેવદત્તનું દોષાદિ મરણને પ્રાપ્ત થઈ રહ્યું હતું...' રાગ મારો (માનીને) પ્રભુ! તે આત્માને મારી નાખ્યો. એકબાજુ જ્ઞાન-જ્ઞાન, એને આ નકદી, રાગને [માનીને] જાણને મરણતુલ્ય કરી નાખ્યો.
- ધર્મી જીવ જાણે છે કે વાણી તો મારી નહિ, ચિત્ત તો મારા નહિ પરંતુ હૃદયમાં જે ચિત્તક્ષેત્રે છે તે મારો નથી. હું તો તેને જાણનારો રહીશ. એ શુભભાવની પણ પકડ નહિ કરું કે આ મારા છે. જે ભાવે તીર્થંકર ગોત્ર બંધાય તે ભાવ પરદ્રવ્ય છે. મેં તો ભગવાન જ્ઞાયકને પકડ્યો (નક્કી) છે તો રાગની પકડ નહિ કરું.
- શ્રોતાને ૬૦ (સાઠ). ૭૨ વર્ષ પહેલાં એ આવું કહ્યું. પ્રભુ! તું ક્યાં છો? 'શિવરમણી રમનાર તું, તું ભી દેખો છે! ૧૨ વર્ષની ઉંમરે, ૧૯૪૪ની સાલ. ભાઈ-બહેનો! સાંભળજો! આ દેખો જે છે એનાંય દેખ તું છો.
- આવા શબ્દો વાપર્યા- એક તો રાગને અજ્ઞાન કહ્યો, બીજું રાગને પરદ્રવ્ય કહ્યો. નિયમસાર'માં તો નિર્મળપર્યાયને પરદ્રવ્ય કહ્યું છે, પર્યાય ઉપરથી દૃષ્ટિ હટાવવા આ તો પરદ્રવ્ય વાપરાયું છે. રાગ મારો છે એમ હું નહિ માનું. જુઓ! આ ધર્મીની દૃષ્ટિ.
- (ભાવાર્થ) 'નિશ્ચયનયથી એ નિર્ધાર છે કે જગતનો ભાવ જગત જ છે, તેની સાથે જગતને સ્વ-સ્વામી સંબંધ છે; એને અજ્ઞાનનો ભાવ અજ્ઞાન જ છે, તેની સાથે અજ્ઞાનને સ્વ-સ્વામી સંબંધ છે.': રાગ-પુણ્ય, જગત-પણું, આનંદાદિ એ જગતનો ભાવ જગત જ છે. તેનો સ્વામી નિજ આત્મા છે. પોતાના જ્ઞાન, આનંદ સ્વભાવ સાથે જગતને સ્વ-સ્વામી સંબંધ છે. રાગાદિ તો અજ્ઞાનનો ભાવ, એ અજ્ઞાન છે. અજ્ઞાન તેનો સ્વ અને અજ્ઞાન તેનો સ્વામી.
- 'એ જગતને અજ્ઞાનનો પરિગ્રહ માનવામાં આવે તો જગત અજ્ઞાનપણાને પામે; મારે જગતને અજ્ઞાનનો પરિગ્રહ પરમાર્થે માનવો તે મિથ્યાબુદ્ધિ છે. જ્ઞાનીને એવી મિથ્યા-બુદ્ધિ હોય નહિ. જ્ઞાની તો એમ માને છે કે પરદ્રવ્ય મારો પરિગ્રહ નથી, હું તો જ્ઞાતા છું.'
- [એ જગતને અજ્ઞાનનો પરિગ્રહ માનવામાં આવે તો] જે ભગવાન છે આત્મા, તે પામર-રૂપે અજ્ઞાન થઈ જાય. પ્રભુ ગરીબ થઈ જાય. રાગને પોતાનો માનવો એને તેનાથી ભિન્ન માનવો એવી બુદ્ધિ [જ્ઞાનીને] હોય નહિ. જ્ઞાની તો એમ જ માને છે કે રાગાદિ મારી ચીજ જ નથી, હું તો જ્ઞાયક ચૈતન્ય સિદ્ધાનંદ છું. હું તો જાણનાર-દેખનાર ભગવાન જ્ઞાયક છું. બીજું કંઈ મારી ચીજમાં છે નહિ.

ગાથા - ૨૦૮ : ધર્મરાગ [નિ- ૯૫]

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1- 'જો અજાણ પરદ્રવ્યને હું પરિગ્રહું તો અવશ્યમેવ તે અજાણ મારું સ્વ થાય' : રીતિના આ વિધાનમાં ઉલ્લંઘાયેલ જ્ઞાન પરિગ્રહની વાત રજૂ કરાઈ છે.

2- ઉપરના વિધાનમાં રાગાદિ પુણ્ય પરિણામ તથા તેના ફળરૂપ સંયોગોને જ્ઞાનીનો અજાણ પરિગ્રહ કહ્યો છે.

3- પોતાના રાગનો ધણી થનાર જાણ અજાણ થઈ જાય એમ આ ગાથામાં કહ્યું છે.

4- 'પરની આશા તજી રે જીવડા' - આ આધ્યાત્મિક ભજનમાં જેઓ પોતાના અને ઈન્દ્રિયગ્રાહ્ય સંબંધોમાં નહિ અંતર દૂરવર્તી જાણો તથા પુદ્ગલ દ્રવ્યની વાત કહી છે.

5- ઉપરોક્ત વિષયને અર્થ રૂપે પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ પોતાના જ શરીરને 'પર' કહ્યું છે. આ શરીર નિરોગી હોય તોય શું અને ન હોય તોય શું ?- એવો સાર તેમાંથી તારવ્યો છે.

6- તેઓનો ધણી કોઈ પાડો હોય, મનુષ્ય ન હોય; તેમ અજાણ એવા રાગનો ધણી હું નથી - એમ અહીં કહ્યું છે.

7- આ જ શાસ્ત્રની અન્ય ગાથાઓમાં દૃષ્ટિપ્રધાન વિષયના પુણ્ય-પાપ ભાવોને જાણવા કહ્યાં છે.

8- પોતાના શુભ-અશુભ ભાવોને પરદ્રવ્ય તથા અજાણ માનનાર અને પોતાના શાશ્વત સ્વભાવને 'સ્વ' માનનાર સમ્યગ્દૃષ્ટિને નિર્જરા થાય છે - એમ અહીં કહ્યું છે.

9- ધર્મી એમ માને છે કે આ વાણી તો મારી નથી પરંતુ ઉપદેશ આપતાં જે વિકલ્પ ઉઠે છે તે મારો છે.

10- પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી તીર્થંકર થવાના છે માટે જે ભાવે તીર્થંકર ગોત્ર બંધાય તે ભાવનો પરિગ્રહ તેઓશ્રીને જરૂર હોવો જોઈશે.

11- 'શિવરમણી રમનાર તું, તું જ દેવનો દેવ' - આમાં 'દેવનો દેવ' એ શબ્દો પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ભવિષ્યના તીર્થંકરપદના સૂચક છે.

12- 'પરદ્રવ્યને હું નહિ પરિગ્રહું' અર્થાત્ 'રાગને હું મારો નહિ માનું.'

13- સમયસાર પરિશિષ્ટમાં વર્ણવેલી ૯૭ શક્તિઓમાં 'સ્વસ્વામીસંબંધ' નામની ૭૭ મી શક્તિ છે.

14- 'રાગને મારો પરિગ્રહ માનવો' અર્થાત્ 'રાગથી મને લાભ થાય છે એમ માનવું.'

15 'રાગને મારો પરિગ્રહ માનવો' અર્થાત્ મારા જ્ઞાનસ્વભાવનો નાશ કરવો.

ગાથા-20 ક | ગિ-૬૬ |

ઉત્થાનિકા:- 'વળી આ (જીવો પ્રમાણે) મારો નિશ્ચય છે' એમ કહે છે:-

ગાથા :- છેદાય, વા ભેદાય, કે નિષ્પન્ન કરાય, અને ગળી જાય;
વા અન્ય કે રીત જાય, પણ પરિગ્રહ નહિ મારો ખરે. ૨૦ક

ગાથાર્થ:- છેદાઈ જાઓ, ભેદાઈ જાઓ, ઉત્પન્ન થઈ જાઓ, ઉત્પન્ન થઈ જાઓ, ગળી જાઓ કે અન્ય કોઈ રીતે જાઓ, તોપણ પરમાર્થે પરિગ્રહ મારો નહિ.

ટીકાર્થ: (ટીકા:) 'પરદ્રવ્ય છેદાઓ, ભેદાઓ, ઉત્પન્ન થઈ જાઓ, ઉત્પન્ન
(પ્ર.સા.૨૮૯) ગળી જાઓ અથવા ગમે તે રીતે જાઓ, તોપણ હું પરદ્રવ્યને નહિ પરિગ્રહું;'

- છેદાઓ = ટુકડા થઈ જાવ ; ભેદાઓ = ભૂકો થઈ જાઓ (ભેદાવામાં ટુકડા ન થાય).
- ગાથાર્થ પણ તિની અંદર સૌગન્ધ્યપ્રધાની મૂર્તિપુગ, જેને એ ક્ષેત્રમાં, કાળમાં અને અનુભવમાં જણાતાં છે તેને આની ઉત્પત્તિ અથવા ઘટનાનો ઉદ્ગાર તહેવામાં આવે છે.
- ઘણી વિચારે છે કે શરીર, ઇન્દ્રિય, આયુષ્ય, શ્વાસ, ઇન્દ્રિય, કુટુંબ આદિ ઉક્તિ ગણાય નહી. [તે પરદ્રવ્યો] છેદાઓ, ભેદાઓ, અથવા તિર્ય તેને ગળી જાઓ અથવા ઘટ્ટ પ્રતિ જાઓ, તિર્યપણા પ્રતિ ઉલટી જાઓ, નાશ થઈ જાઓ તથાપિ 'હું પરદ્રવ્યને નહિ પરિગ્રહું' [અર્થાત્] એમ ગણાય નહી છે એમ હું કહી નહિ માનું. મારો નાશ થાઓ, મારી ગણાય આવી જાય છે, એમ હું કહી નહિ માનું.
- ત્યારે કે પરદ્રવ્ય મારું સ્વ નથી,- હું પરદ્રવ્યનો સ્વામી નથી, પરદ્રવ્ય જ પરદ્રવ્ય મારું સ્વ છે પરદ્રવ્ય જ પરદ્રવ્યનો સ્વામી છે, હું જ મારું સ્વ છું,- હું જ મારો સ્વામી છું- એમ હું માનું છું.': 'પત્નીનો સ્વામી પતિ-(સ્વામી) જ પણ છે. હું સ્વામી નથી. હું તો મારા સ્વરૂપનો સ્વામી છું. પરદ્રવ્ય તો તેનું [પરદ્રવ્યનું] સ્વ છે. તેને સ્વામી તો છે. હું આત્મા અને જ્ઞાનમૂર્તિ પ્રભુ, તેજ હું છું. હું તો મારું સ્વ અને સ્વામી હું છું. પરનો હું સ્વ અને [તેનો] સ્વામી હું નહિ. તેનો સ્વામી તો છે અને તે તેનું સ્વ છે.
- (ભાવાર્થ:) 'જ્ઞાનીને પરદ્રવ્યના ઉગાડવા-ઉછેરવાનો હર્ષવિષાદ હોતો નથી.' [જ્ઞાની તો] પદવિમાં ઠમકોરીને ત્યારે [હર્ષ-શોક] થાય એ ઉલટા વાત છે, પરંતુ પરદ્રવ્યના ઉગાડવા, ઉછેરવાને ત્યારે તેને હર્ષવિષાદ હોતા નથી. ઉદયમાં બધું ગમે તેમ હરખ નહિ, નાશ થઈ જાય તોય શોક નહિ. મારી ગણાય ક્યાં છે તે મને મળી?
- સીતાજીને રાવણ ઉપાડી ગયા. રામચંદ્રજી તો જ્ઞાની હતા. એ જાણતા હતા કે મારી ગણાય નહિ, પણ એ સ્ત્રીરત્નનો રાગ આવ્યો તેનો પણ હું સ્વામી નથી. એ રાગ મારો નહિ. અને ઠેકાણે ઠેકાણે પૂછે, 'સીતાં ક્યાં? સીતાં ક્યાં?' એનો કોઈ ગણાય નથી. એ તો તેઓ ચારિત્રના દોષનો વિકલ્પ હતો.
- ત્યારે ગાડુળીયા સાથે ઉડાઈ ફરી એ સ્વામીપણાને ત્યારે નહિ, [પરંતુ] એ સ્ત્રીરત્નને ત્યારે એ રાગ આવ્યો.
- એ સ્ત્રીરત્ન જુદી છે અને મિથ્યાદૃષ્ટિપણું જુદું છે. એ મારી ગણાય છે એમ માનવું તે મિથ્યાત્વ છે; પરંતુ એ ગણાને ત્યાગે નહિ પણ મારી નબળાઈને લઈને રાગાદિ આવે છે- તો એ ચારિત્રનો દોષ છે. એ અસ્થાન, મિથ્યાત્વ નહિ.

ગાથા-૨૦૬ : ધર્મસાર (ભા.૩)

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. 'પરદ્રવ્યને નહિ પરિગ્રહું' અર્થાત્ કોઈ વસ્તુ હું નહિ ખરીદું - એવો અર્થ અહીં થાય છે.
2. 'પરદ્રવ્યને નહિ પરિગ્રહું' અર્થાત્ મારી પાસે જેટલી વસ્તુઓ છે તે સઘળાં હું ત્યાગ કરીશ - એવો અર્થ અહીં થાય છે.
3. 'પરદ્રવ્યને નહિ પરિગ્રહું' અર્થાત્ એ સર્વ મારી છે એમ હું નહિ માનું.
4. 'પરદ્રવ્યને નહિ પરિગ્રહું' અર્થાત્ તે પરદ્રવ્યો છોડાવું, તોડાવું અથવા તેઓ તોડે તપ કરવું, સર્વ પ્રકારે નાશ થાવું, કોઈ પણ પ્રકારે ગળી જાવું, ત્યાગ કરવું તથાપિ મારી સર્વ સાથી જાય છે એમ હું તો નહિ માનું.
5. છોડાવું એટલે તરછોડી જવા અને તોડાવું એટલે ટૂકડા થઈ જવા - એવો અર્થ પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ કર્યો છે.
6. છોડાવું એટલે ટૂકડા થઈ જવા અને તોડાવું એટલે તૂટી થઈ જવું - એવો અર્થ પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ કર્યો છે.
7. શરીર, સ્ત્રી, કુટુંબ આદિ પરદ્રવ્ય છે; આભરણ, ગીત આદિ સ્વદ્રવ્ય છે.
8. હું મારા સ્વદ્રવ્યનો સ્વામી છું.
9. સીતાજીને રાવણ લઈ ગયા પછી રામને થયેલો વિલાપ સીતાજી પરના તેમના સ્વામીપણાના ભાવનું સૂચન કરે છે.
10. સ્વદ્રવ્યની જરૂરતનું ખોટાના ભાવે ગાંડપણ સમજીને જુઓ જરૂરતના ખોટાના સામ્રાજ્ય પ્રત્યેના સ્વામીપણાના મોહને પ્રચાર કરે છે.
11. 'આ મારી ચીજ છે' એમ માનીને રાગ કરવો તે મિથ્યાત્વનો દોષ છે.
12. પરસ્ત્રીને ત્યજવી નહિ પરંતુ મારી જાગીરને ત્યજવી રાગ થાય છે એમ જાણવું તે ચારિત્રનો દોષ છે.

ગિરા - ૧૭૫

[ગિ- ૬૮]

ઉત્થાનિકા:- હવે કવિ કવિના વિચારરૂપે અને આગળના વિષયની સૂચનારૂપે લખે છે:-

ગિરા: (વસંતતિલકા) જાણી સ્વ-પર અધિકારમાં અજ્ઞાન છે વિરાગપણે,
જે જાય છોડે ત્યાગવા અજ્ઞાનને પૂરણપણે;
છોડી પરિગ્રહ સર્વને સામાન્યરૂપે આ રીતે,
ફરી છોડતો પરિગ્રહ તેઓ વિશેષરૂપે તે હવે. ૧૭૫.

સંગતિ: [આ ગિરાનો સંગતિ કે રીતે રજૂમાં કરાયો છે:-]

૧. (a) આ રીતે સમસ્ત પરિગ્રહને સામાન્યતઃ છોડીને
(b) હવે, સ્વ-પરના અધિકારના વિરાગરૂપ અજ્ઞાનને છોડવાનું જેનું મન છે એવો કવિ,
(c) ફરીને તેને જ (-પરિગ્રહને જ-) વિશેષતઃ છોડવાને પ્રવૃત્ત થયો છે.

૨. [ફુટનોટમાં જણાવ્યા મુજબ:]
(a) આ રીતે સ્વપરના અધિકારના વિરાગરૂપ સમસ્ત પરિગ્રહને સામાન્યતઃ છોડીને
(b) હવે, અજ્ઞાનને છોડવાનું જેનું મન છે એવો કવિ,
(c) ફરીને તેને જ વિશેષતઃ છોડવાને પ્રવૃત્ત થયો છે.

ભાવાર્થ- સ્વપરને અંગરૂપ જાણવાનું વિરાગ અજ્ઞાન છે. તે અજ્ઞાનને સમસ્તપણે છોડવા ઇચ્છતા જ્ઞાની પુરુષ તો પરિગ્રહનો સામાન્યતઃ ત્યાગ કર્યો અને હવે (હજુની ગાથાઓમાં) તે પરિગ્રહને વિશેષતઃ (જુદાં જુદાં નામ લઈને) છોડે છે.

સારાંશ:- • આ રીતે સમસ્ત પરિગ્રહને સામાન્યતઃ છોડીને હવે સ્વપરના અધિકારના વિરાગરૂપ અજ્ઞાનને છોડવાનું જેને મન છે એવો કવિ ફરીને તેને જ (-પરિગ્રહને જ) વિશેષતઃ છોડવાને પ્રવૃત્ત થાય છે.'

• [ફુટનોટમાં] બીજો છોડો ઉલ્લેખ અર્થ છે. આમાં [ઉપરમાં] સામાન્ય પરિગ્રહને છોડીને સ્વ-પરના [અધિકારના] હેતુને - અજ્ઞાનને - છોડે છે (એમ અર્થ છે); અને ઉલ્લેખ અર્થ એમ છે [કે] 'આ રીતે સ્વ-પરના અધિકારના વિરાગરૂપ સમસ્ત પરિગ્રહને સામાન્યતઃ છોડીને.. અંદરનો ફેર. વસ્તુ તો તેની તે જ છે.

• પરદ્રવ્ય મારી એ અધિકારનું વિરાગ છે. પરદ્રવ્ય દેહ, સ્ત્રી, કુટુંબ પરિવાર આદિ. આની તો પુરુષ વેદો. એ બધું મારી ચીજ જ નથી.

પ્રશ્ન: મારી નથી તો રાગ શું કરવા કરે છે?

ઉત્તર: રાગ વિરાગીને, અસ્થિરતાને વિરાગે [સમ્યગ્દૃષ્ટિને રાગ] આવી જાય છે. વિભાવભાવ એ મારે કરે છે એમ નહિ. પરંતુ પરિણામન રાગનું છે તો કરવું એમ જ્ઞાનમાં આવે છે.

પ્રશ્ન: ગાથામાં સૂક્ષ્મ ફેર છે.

ઉત્તર: મારો મારો ફેર (છે.). એટલે વિભાવભાવ છે એમ રીતે કરે છે અને એટલે વિભાવભાવ છે નહિ પરંતુ મારી જ્ઞાનપર્યાયે વિરાગ પરિણામે તેને જાણે છે.

• સામાન્યપણે તો પર મારું નથી, એમ તો થયું. હવે વિશેષપણે જુદું જુદું લઈને કહે છે.

• (ભાવાર્થ) 'સ્વપરને અંગરૂપ જાણવાનું વિરાગ અજ્ઞાન છે' સ્વ અને પર જેમ ભિન્ન છે ઉભાં મારું છે, એમ માનવું તે અજ્ઞાન છે. 'તે અજ્ઞાનને સમસ્તપણે છોડવા ઇચ્છતા જ્ઞાની પુરુષ તો પરિગ્રહનો સામાન્યતઃ ત્યાગ કર્યો...'

- તિથિ સાત માટી અને રંગ કાંઈક (નિશ્ચય થાય) પરંતુ પછી જેમ જેમ રંગોના મિશ્રણ મળે છે તેમ 'તેમ (તેમની ગણિકાઓમાં) તે પરિસ્થિતિને વિશેષણ (જુદાં જુદાં નામ નથી) છોડે છે.' :
- તેમ આ ગાથા સમજવાની આવે.

ફિશ-૧૭૫: ધર્મચિંતન

(૧૦-૧૦૦)

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) ઉત્તરો:-

1. આ ફિશાનો શ્લોકાર્થ જે રીતે ફરવામાં આવ્યો છે. પહેલા અર્થમાં સમસ્ત પરિગ્રહને સ્વપરના અવિભક્તના વિરોધરૂપ કહ્યું છે.
2. આ ફિશાના ફુટનોટમાં ઉત્તરાધ્યયન મુજબના શ્લોકાર્થમાં અજ્ઞાનને સ્વપરના અવિભક્તના વિરોધરૂપ કહ્યું છે.
3. સમસ્ત પરિગ્રહને સામાન્યતઃ છોડીને તથા કેવળ તે પરિગ્રહને જ વિશેષતઃ છોડવા પ્રવૃત્ત થયેલા સમ્યગ્દૃષ્ટિની વાત આ ફિશામાં ફરવામાં આવી છે.
4. આ ફિશાના ફરવામાં આવેલા જે શ્લોકાર્થોમાં થોડો ફેર લાગે છે પરંતુ વસ્તુ તો એની એ જ છે.
5. આગામી ગાથાઓના ઉપોદ્ઘાતરૂપે આ ફિશા રજૂ કરવામાં આવી છે.
6. રાગ ફરવાયોગ્ય છે એમ માનીને સમ્યગ્દૃષ્ટિ રાગ કરતો નથી, પરંતુ ચારિત્રની અસ્થિરતાને લીધે રાગનું પરિણામન થઈ જાય છે.
7. હું રાગ ફરવાયોગ્ય છે એમ માનીને રાગ કરું છું; સમ્યગ્દૃષ્ટિને રાગ ફરવાયોગ્ય નહિ એવી માન્યતાપૂર્વક રાગનું પરિણામન થાય છે. આમ આ જે વરસે સૂક્ષ્મ ફેર છે.
8. ઉપર વાર્તિકમાં જે દૃષ્ટાન્તોમાં સૂક્ષ્મ નહિ પરંતુ ઘણો મોટો ફેર છે.
9. 'સામાન્ય કરતાં વિશેષ વધુ બળવાન હોય છે'- જૈનન્યાયશાસ્ત્રની ઉક્તિનું આ ફિશામાં સમર્થન થાય છે.
10. 'સામાન્યતઃ' અર્થાત્ "In general" અને 'વિશેષતઃ' અર્થાત્ "In specific"- જુદા જુદા particular નામ લઈને.

ઉત્થાનિકા:- જ્ઞાનીને ધર્મનો (પુણ્યનો) પરિગ્રહ નહિ કેમ પુણ્ય તજે છે:-

ગાથા:- અનિરહંત તહ્યો અપરિગ્રહી, જ્ઞાની ન ઇચ્છે પુણ્યને;
તેથી ન પરિગ્રહી પુણ્યનો તે, પુણ્યનો જ્ઞાયક રહે. ૨૧૦.

ગાથાર્થ:- અનિરહંતને અપરિગ્રહી તહ્યો છે અને જ્ઞાની ધર્મને (પુણ્યને) ઇચ્છતો નથી, તેથી તે ધર્મનો પરિગ્રહી નથી, (ધર્મનો) જ્ઞાયક જ છે.

ટીકાર્થ: (જયસેનાચાર્યની ટીકાનો ભાવ:-) જ્ઞાનીને ધર્મનો (પુણ્યનો) પરિગ્રહ નથી કેમ પુણ્ય તજે છે:-

(પ્ર.નં.૨૫૫)- પહેલાં ધર્મ શબ્દ છે. જયસેનાચાર્યની ટીકામાં 'શુભોપયોગરૂપં ધર્મં' એટલે પુણ્ય લ્યું છે. ધર્મ કેમ લ્યું? ? નિશ્ચય ધર્મ તો શુદ્ધોપયોગ પ્રગટ્યો છે, શુદ્ધ પરિણતિ (પ્રગટી છે) તેની પાસે જે શુભભાવ છે તેને વ્યવહારધર્મનો આરોપ કરીને વ્યવહારધર્મ લ્યો. કોઈક અજ્ઞાનીની વાત નથી. આ શુદ્ધ ક્રિયારૂપ ધર્મ છે તો શુભક્રિયારૂપ કે અધર્મ છે-

- 'નેચ્છતિ' (ઇચ્છતિ) ધર્મી તેને ઇચ્છતા નથી. ધર્મને ઇચ્છતા નથી તો તેનો અર્થ શું થયો? પોતાના શુદ્ધક્રિયારૂપ ધર્મને જ જાણે છે, પરંતુ શુભભાવને ઇચ્છતા નથી. નિશ્ચયધર્મને તેની તેને ખબર છે તેથી પુણ્ય તે ઇચ્છતા નથી.
- પુરૂષાર્થમાં જે વાત છે તે કેમ્રિજ અને [ઉદય] જ્ઞાનીની એટલે જ છે. અસ્થિરતામાં ફેર છે. તેનું રહસ્ય તત્ત્વમાં સિદ્ધાંત જરીકે ફેર નથી. આટલો ઓછો વધતો તે ? આટલો ઉઠ્યો વધતો તે ? આટલો ? ઉદયની તે. સત્યધર્મની પ્રતીતમાં તિલ ફેર નથી. એની પુરૂષાર્થમાં જરીકે ફેર નથી.
- જ્યાં શુદ્ધક્રિયારૂપ ત્યાગ ન રહે પરંતુ શુદ્ધ પરિણતિ રહે તો ત્યાગ રહે. અને શુદ્ધ પરિણતિના ત્યાગમાં જે રાગ, દેવ-શાસ્ત્ર-ગુરુની ભક્તિ આદિનો કાળે તેને વ્યવહારધર્મનો આરોપ કર્યો. અહીં નિશ્ચયધર્મ છે તો વ્યવહારધર્મ, નિશ્ચય ભક્તિ છે તો વ્યવહાર ભક્તિ, નિશ્ચય જ્ઞાન છે તો વ્યવહાર જ્ઞાન તેવામાં આવે છે. નિશ્ચયચારિત્ર વીતરાગતા છે અને રાગ આવ્યો તેને વ્યવહાર ચારિત્ર લ્યો.
- નિશ્ચય જે શુદ્ધસ્વરૂપ આત્મા છે તેનો અનુભવ (દૃષ્ટિ) તે નિશ્ચય ભક્તિ, તો રાગને વ્યવહાર ભક્તિ (તેવામાં આવે છે). રાગ તો ચારિત્રનો દોષ છે. આ ભક્તિ છે તેની સાથે સદ્ભાવ દોષ, નિમિત્ત દોષ, ઉપચારથી વ્યવહાર તેવામાં આવ્યો.
- સાચું નિરુપણ તે નિશ્ચય, ઉપચાર નિરુપણ તે વ્યવહાર. આ જે વ્યવહારધર્મ તહ્યો એ તો ઉપચારથી લ્યું છે. શાસ્ત્રકાર તે વીતરાગી માર્ગ તરફ, તરફ તેઓમાં એક 'માર્ગ (માર્ગ) પ્રગટ થાય (છે). વીતરાગી તે તો દેવ-દેવના માનવા. પંચમહાવ્રતી તે ગુરુના વાની તે શ્રુતના વાની.
- (ગાથાર્થ:) 'ઇચ્છા પરિગ્રહ છે': (અનિરહંત તહ્યો અપરિગ્રહી જ્ઞાની ન ઇચ્છે પુણ્યને, તેથી ન પરિગ્રહી પુણ્યનો તે પુણ્યનો જ્ઞાયક રહે.) ભક્તિની વ્યવહારધર્મને ઇચ્છતા નથી. ભક્તિની વ્યવહારધર્મનો જાણનાર છે. વ્યવહારધર્મ સારો છે એમ માનતો નથી.
- રાગને પોતાનો માને તે અજ્ઞાની છે; અજ્ઞાની છે; રાગથી, વ્યવહારથી મારી શાંતિ છે તેને માને તે પુણ્યવાન વીતરાગતા છે અને ત્યાગ જ્ઞાનધર્મ તે પુણ્ય આવતા છે. આ [શરીરની] ભાષા, પુણ્યવાન, પુણ્ય તો જડની અવસ્થા છે.
- (ટીકા:-) 'ઇચ્છા પરિગ્રહ છે. તેને પરિગ્રહ નથી - જેને ઇચ્છા નથી. ઇચ્છા તો અજ્ઞાન-

- મય ભાવ છે...': પુરુષની ઇચ્છા ફરવી, પરપદાર્થની ઇચ્છા ફરવી એ તો અજ્ઞાનભાવ છે. એને 'અજ્ઞાનમય ભાવ જ્ઞાનીને હોતો નથી...' અર્થાત્ તેને પરની ઇચ્છાનો પરિગ્રહ નથી. તેને પુરુષાર્થની મંદ ઇચ્છા નથી
- 'જ્ઞાનીને જ્ઞાનમય જ ભાવ હોય છે તેથી અજ્ઞાનમય ભાવને ઇચ્છતા નિજ આત્માને સાધે જ્ઞાની ધર્મને ઇચ્છતો નથી.': ધર્મીને ધર્મમય ભાવ જ હોય છે. એને રાગ જ્ઞાનમય નથી, એ તો અજ્ઞાન છે. 'પુણ્ય-પાપ અધિકાર'માં તો કહ્યું [છે ?] શુભ-અશુભ ભાવ બંધ સ્વભાવ છે, તેમાં જ્ઞાનસ્વરૂપનો તેમાં સંબંધ નથી. રાગ અજ્ઞાન છે તે-મય ભાવ તેને નથી. ધર્મ શબ્દે શુભભાવ, શુભ ક્રિયાઓ, શુભ રાગ, દયા-દાન વ્રત ભક્તિનો રાગ, તેને ધર્મી ઇચ્છતો નથી. કદાચ! આવે છે, પરંતુ ઇચ્છતો નથી, જાણનાર રહે છે એમ કહે છે.
- 'માટે જ્ઞાનીને ધર્મનો પરિગ્રહ નથી.':
- શુભક્રિયાઓ જે વ્યવહારથી ધર્મ કહેવામાં આવ્યો છે તેની પણ નહીં, એ મારો છે એમ માનતો નથી. કદાચ! ફરતો સ્પષ્ટ ફાર્ક છે.
- ધર્મી 'ધર્મને ઇચ્છતો નથી...' ધર્મી ધર્મને ન ઇચ્છે? ક્યાં ધર્મ? વ્યવહારધર્મ એટલે પુણ્ય, શુભ ક્રિયાઓ. એવા આરોપિત ધર્મને ધર્મી ઇચ્છતો નથી. ઇચ્છાનો અભાવ હોવાથી ધર્મી ધર્મને ઇચ્છતો નથી.
- [ગાથાના પૂરના સંદર્ભમાં] હું એક આત્મા છું. મારે જ્ઞાન તેથી પરને ગ્રહણ કરે. એટલે દૃષ્ટિ ઊંધી થાય, એટલે દૃષ્ટિ બૂડી જાય. હું ક્યાં બૂડું છું? હું તો જ્ઞાનઆત્મા, જ્ઞાનાનુભવરૂપ. એ મારી સત્તામાં હું ફિરાજું છું. મારામાં રહેવું એ મારી શોભા છે.
- 'જ્ઞાનમય એવા એક જ્ઞાન ભાવના સંદ્રભાવને જાણે એવા (જ્ઞાની) ધર્મનો તેમાં જ્ઞાન જ છે.': એમાંથી પુરુષનો જાણનાર છે. પુરુષને ખોળનાર નહિ.

ગાથા-૨૧૦ : ધર્મધ્યાન [ગા-૧૦૩]

(૧) જોડી બોડો :-

1. Giant કાલના	A. રાગ કે દ્વેષની ઓછી અને નિર્મળ જ્ઞાનધારા (અંતરાત્મા)
2. યુવાન કાલના	B. મિશ્રધારા (પરમાત્મા)
3. વૃદ્ધ કાલના	C. રાગને દ્વેષનો જ્ઞાનધારા (બહિરાત્મા)

(૨) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. કુંદકુંદાચાર્યની મૂળ પ્રાકૃત ગાથામાં 'ધમ્મ' અને સંસ્કૃત સંદર્ભાચાર્યના સંસ્કૃત પદ્યમાં 'ધર્મ' શબ્દ વાપરવામાં આવ્યો છે, જ્યારે ગુજરાતી પદ્યાનુવાદમાં 'પુણ્ય' શબ્દ વપરાયો છે, તે યોગ્ય નથી.
2. જ્યણાનાર્થે 'શુભોપયોગરૂપ ધર્મ' એમ કહીને ધર્મનો અર્થ શુભોપયોગ એટલે પુણ્ય કર્યો છે, તેથી ગુજરાતી પદ્યાનુવાદમાં વપરાયેલો 'પુણ્ય' શબ્દ ઉચિત જ છે.
3. અજ્ઞાનીના શુભોપયોગ એટલે શુભભાવ એટલે પુણ્યને વ્યવહારધર્મનો આરોપ આપવામાં આવે છે.
4. જેને શુદ્ધોપયોગ પ્રગટ્યો છે એવા જ્ઞાનીના શુભોપયોગને આરોપથી વ્યવહારધર્મ કહે છે.
5. ધર્મનો પરંપરાએ શુદ્ધોપયોગ જ છે, તેથી શુભોપયોગ રૂપ પુણ્ય તો પરંપરાએ અધર્મ જ છે.
6. જ્ઞાનીને ભલે પુણ્યની ઇચ્છા ન હોય પરંતુ અશુભભાવમાં જ મુખ્યપણે રહેતા એવા મને પુણ્યની ઇચ્છા હોવી હિતકારી છે.
7. આગમિકની સત્યધર્મની પ્રરૂપણા કરતાં મુનિની પ્રરૂપણામાં વજન વધારે હોય છે અને મુનિની પ્રરૂપણા કરતાં શ્રાવકની પ્રરૂપણામાં વજન વધારે હોય છે.
8. શુદ્ધોપયોગિતા કાયમ ન રહે પરંતુ શુદ્ધ ઉપયોગ કાયમ રહે.
9. શુદ્ધોપયોગિતાના કાળમાં જ્ઞાનીને ઘણા શુભરાગને વ્યવહારધર્મનો ઉપચાર કરવામાં આવે છે.
10. ભલે મને નિશ્ચયજ્ઞાન ન હોય પરંતુ મારું વ્યવહારજ્ઞાન સાચું છે.
11. 'સાચું નિરૂપણ તે નિશ્ચય અને ઉપચાર નિરૂપણ તે વ્યવહાર'. અહીં [પુણ્યને] [વ્યવહાર] ધર્મ કહ્યો છે તે [આ જ્ઞાનના] ઉપચારથી કહ્યું છે.
12. "United we stand" અથવા "સંઘ શક્તિ કલિયુગ" એ ઉક્તિ અનુસાર દિગંબર ધર્મની અંદર ઘણા તેરાપંથી અને બીસપંથી આદિ જાતજાતના સંપ્રદાયો હોવા છતાં તે બધાએ આપણા સામૂહિક સાધન ઘટી જાય છે.
13. આગમિકી વ્યવહારધર્મને [પુણ્યને] ઇચ્છવાનો કહે માટે તેને વ્યવહારધર્મ કહ્યો નથી.
14. 'ધર્મ' ધર્મને ઇચ્છતો નથી. અહીં 'ધર્મ' શબ્દનો અર્થ વ્યવહારધર્મ થાય છે.
15. જે શુભરાગ જ્ઞાનીને થાય તેને જ્ઞાનમય ભાવ કહેવાય અને જે શુભરાગ અજ્ઞાનીને થાય તેને અજ્ઞાનમય ભાવ કહેવાય.

ઉત્થાનિકા:- હવે, જ્ઞાનીને અધ્યવસાન (ભાવનો) પરિગ્રહ નથી એમ કહે છે:-

ગાથા:- અણિરહત તહ્યો અપરિગ્રહી, જ્ઞાની ન ઇચ્છે ભાવને;
તેથી ન પરિગ્રહી ભાવનો તે, ભાવનો જ્ઞાયક રહે ૨૧૧.

ગાથાર્થ:- અણિરહતને અપરિગ્રહી કહ્યો છે અને જ્ઞાની અધ્યવસાને (ભાવને) ઇચ્છતો નથી, તેથી તે અધ્યવસાનો પરિગ્રહી નથી, (અધ્યવસાનો) જ્ઞાયક જ છે.

ટીકાર્થ:- • (ઉત્થાનિકા) 'હવે, જ્ઞાનીને અધ્યવસાનો (ભાવનો) પરિગ્રહ નથી એમ કહે છે:-

(ગા.૨૬૦). • જેને નિશ્ચયથી જ્ઞાયકની ઇચ્છા-અનુભવ-છે તો(તેને) રાગ, શુભભાવની ઇચ્છા નથી, ઇચ્છા નથી; અને શુભભાવનો પરિગ્રહ[કરવો]-ઇચ્છા રાખી કે મારો છે તો જ્ઞાયકભાવની દૃષ્ટિ-ઇચ્છા છૂટી ગઈ. શુભઉપયોગની ઇચ્છા છે અને[તો] મારી જ છે એમ માને તો મિથ્યાત્વ છે. એ શુભ ઉપયોગની વાત ૨૧૦મી કહી.

• ઇચ્છાને તો જ્ઞાનમય અંતરભાવ જ ખોવાનો છે. જ્ઞાયકભાવ તે હું'. રાગનો વિકલ્પ થાય છે તે હું નથી. ખરેખર તો એ ઇચ્છા, શુભઉપયોગરૂપ ભાવ એ અચેતન છે. શું તે છૂટી ગયો? જ્ઞાયકભાવ ભગવાન એ શુભ અને અશુભ ઉપયોગરૂપે થઈ જાય તો જડ થઈ જાય, રાગમય થઈ જાય; જ્ઞાયકભાવ રહે નહિ.

• પુરુષાર્થ સિદ્ધિઉપાયની પહેલી ગાથા ૧૯મામાં કહ્યું કે 'શુભાશુભભાવ તો અજ્ઞાનમય ભાવ છે- 'શુભ અશુભ જીવપરિણામ અજ્ઞાનમય દીઠાં'- જ્ઞાનનો કોઈ ભાગ નથી માટે અજ્ઞાન કહ્યું, મિથ્યાત્વ નહિ. એ શુભાશુભભાવને પોતાના માને તો મિથ્યાત્વ (કહેવાય).

• જ્ઞાનીને શુભભાવ આવે છે પરંતુ તન્મય થઈને મારો છે એવી દૃષ્ટિ નથી. ઇતર પરિણામમાં છે એમ જ્ઞાની જાણે છે- મારી પર્યાયમાં છે પરંતુ દુઃખરૂપ છે. પરિણામે છે એ એકાંતે ત્યાજ્ય કહ્યો, ત્રિકાળીયત છે માટે ત્યાજ્ય (છે), એમ નહિ. પરિણામમાં મારો છે, વસ્તુમાં મારો નથી.

• એ હવે કહીશું પાછળ કહે છે. કેવળીદ્વય ભગવાનનો જેનો સ્વાદ આવ્યો એ રાગનો સ્વાદ સિવાને અસ્તિત્વ છે. મારે ત્રિકાળીયત નથી પરંતુ મારી જાગીરીમાં આવે છે તો એ મારો પરિગ્રહ નથી, મારા દ્રવ્યમાં એ નથી.

• જ્ઞાનીને પાપના પરિણામ આવે છે- વિષય, કષાયમાં આદિના; પરંતુ તેની ઇચ્છા નથી. ઇચ્છા નહિનો અર્થ તેમાં તન્મય- જ્ઞાયકભાવ તન્મય થઈ જાય એમ નહિ. પર્યાયમાં તન્મય છે.

(ટીકા:) 'ઇચ્છા પરિગ્રહ છે': ઇચ્છા એ અજ્ઞાનમયભાવ છે. જ્ઞાનમય ભગવાન આત્મામાં ઇચ્છાનો અભાવ છે. મારો પરિગ્રહ તો જ્ઞાયક છે. પરિ- સમસ્ત પ્રકારે- ઇચ્છાના અનુભવ સ્વીકારમાં આવે છે, એ મારો જ્ઞાયકભાવ છે, એ મારો પરિગ્રહ છે.

• ગાથા ૨૮૦ની ટીકાના છેલ્લા શબ્દો- 'અને જ્ઞાયકભાવ જ જે સ્વ છે, તેનો જ હું સ્વામી છું; માટે મને અનુભવાતું જે તે, હું તો જ્ઞાયક જ રહીશ,...'. 'સંસારી'માં આવે છે, જ્ઞાયકભાવની અખંડતા જેની દૃષ્ટિમાંથી ક્યારેય છૂટતી નથી, એ અખંડને જોઈ છે.

• ગાથા ૩૨૦માં- કેવળી અંત. જેમાં પર્યાયનો ખંડનો ખ્યાલ જ્ઞાને નથી એવો અંતરદેવ, તેને ધર્મી જાણે છે. ઇ ખંડ તો નહિ પરંતુ ખંડ ખંડ જ્ઞાનને જાણતો નથી.

- 'તેને પરિગ્રહ નથી - જેને ઈચ્છા નથી.': જેને પરિગ્રહ નથી તેને ઈચ્છા નથી, તેમાં ઈચ્છા પરિગ્રહ છે અને જેને એ પરિગ્રહ મારો છે એમ નથી તેને ઈચ્છા નથી.
- ભગવાન જ્ઞાનમય અને આનંદમય છે તો ઈચ્છા અજ્ઞાન અને દુઃખરૂપ છે. જેને ઈચ્છા નથી તેને તેનો પરિગ્રહ નથી, તેની પાપ નથી.
- ઈચ્છામાં તું કાયમનો દોરાઈ ગયો, ભાઈ! તારો પરિગ્રહ તો આનંદ અને શાંતિ છે.
- 'ઈચ્છા તો અજ્ઞાનમય ભાવ છે...': ઈચ્છા મિથ્યાત્વભાવ છે એમ નહિ. ઈચ્છા હોય મારે મિથ્યાત્વ થાય, એમ નહિ. ઈચ્છાને ખોટી માને તો મિથ્યાત્વ (છે). જે નિજ જ્ઞાનસ્વભાવ ભગવાન, તેની ઈચ્છાનો અભાવ તો અજ્ઞાનમય ભાવ છે.
- જુઓને આ મારવાડીની વાત્યું! બિચારીને ઘીકે ત્યાં પૈસાય... પૈસાય... ઘણાય કરેલું છે. ઈન દકાન તો કોઈ ના કોઈ તે છે. એ વખતે તો આનંદિયાન દીધ. આમ કર્યું ને આમ કર્યું. એ મરીને ઘણા તો ઢોરમાં જાય. એને હવે નગ્નપણું ક્યારે મળે? ને એને ક્યારે [આ] સંભળાવું મળે?
- 'અને અજ્ઞાનમય ભાવ જ્ઞાનીને હોતો નથી...': ધર્મીને જ્ઞાનમય ભાવ છે તો તેને ઈચ્છા-અજ્ઞાનમય ભાવ હોતો નથી. એને તીર્થંકર ભગવાન જ્ઞાનસ્વરૂપની પ્રતિતિ અને અંતર્તીર્થ ઈચ્છા, અંધતીર્થ, અજ્ઞાન, એમાં જ્ઞાનનો અભાવ છે. ભગવાન આનંદમય છે તો ઈચ્છા દુઃખમય છે. ઈચ્છા માત્રમાં દુઃખ છે.
- જેને રાગથી ભિન્ન પડીને ભગવાન નજરે પૂર્ણાનંદ દેખી ગયો છે - પૂર્ણાનંદ: પૂર્ણ-પરિપૂર્ણ, પૂર્ણ, બાકી ત્યાં દેખી ગયો છે અંદર, એને આ અજ્ઞાનમય ઈચ્છા હોતી નથી.
- જેના દોષાવસ્થામાં, સત્તાના સ્થીતિમાં અનંત આનંદ, અનંત જ્ઞાન, અનંત ઈશ્વરતા, અનંત શાંતિ...— એવો જે અંતર જ્ઞાનની પર્યાયમાં સ્વીકાર થયો છે, દૃષ્ટિમાં એણે પ્રતીતમાં લીધો છે, એવા ધર્મીને આ ઈચ્છા અજ્ઞાનમય હોતી નથી.
- 'જ્ઞાનીને જ્ઞાનમય જ ભાવ હોય છે..': [જ્ઞાનીને] રાગ થાય છે પરંતુ તે મારો છે, એમ નહિ; કારણ એને તો ધર્મમય, જ્ઞાનમય ભાવ હોય છે.
- 'તેથી અજ્ઞાનમય ભાવ જે ઈચ્છા તેના અભાવને લઈને જ્ઞાની અધર્મને ઈચ્છતો નથી...': તેથી - આ તરફનો. કયા તરફનો? કે અજ્ઞાનમય ભાવ-રાગ, એ જ્ઞાનીને હોતો નથી. જે પ્રભુ પૂર્ણને પંથે દોરાઈ ગયો છે, એને દુઃખના પંથની ઈચ્છા નથી.
- ધર્મીને પાપના પરિણામ થાય છે પરંતુ તેની ઈચ્છા નથી. જેને અમૃતના સ્વાદ આવ્યા એને ઝેરના સ્વાદની ઈચ્છા કેમ હોય? તેને અધર્મની ઈચ્છા કેમ હોય?
- 'મારે જ્ઞાનીને અધર્મનો પરિગ્રહ નથી.': [જ્ઞાનીને] આવતા તો ભગવાન આત્મા તરફની છે, એણે આ અધર્મની આદરણા નથી, એ તરફને જ્ઞાનીને અધર્મનો પરિગ્રહ નથી. જેને પરમાણુની સંસાર જ્ઞાનમાં કાળ ગયો, કોઈ રીતે જ્ઞાનમાં કાળ ગયો અને આનંદનો નાથ પર્યાયમાં કોઈને કાળાંતરમાં કાળ ગયો તેને અધર્મની ઈચ્છા કેમ હોય?
- 'જ્ઞાનમય એવા એક જ્ઞાયકભાવના સેવનારને જ્ઞાની (જ્ઞાની) અધર્મનો કેમ જ્ઞાયક જ છે'
- કયો જ્ઞાયકભાવ? જ્ઞાનમય એક જ્ઞાયકભાવ. તારે અને પર્યાય પણ નહિ. દૃષ્ટિ અને જ્ઞાનમાં જ્ઞાયકના એક ભાવના સેવનારને જ્ઞાની ધર્મીનો અધર્મનો કેમ જ્ઞાયક જ છે. બોલામાં બોલાય છે, બોલાતે બોલાય છે તો તેને બોલાની સ્મૃતિમાં બોલાય છે.

(પ્ર.ગા.૨૮૭) 'એ જ પ્રમાણે ગાથામાં 'અવિરત' શબ્દ પછીથી તેની જગ્યાએ રાગ, દ્વેષ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક, જુગુપ્સા, વેદત્રય, કષાય, રસ, સ્પર્શ, ગંધ, વર્ણ, શરીર, સંસ્થાન, સંઘયણ – એ કોઈ શબ્દો નથી, તોપણ ગાથાસૂત્રનો વ્યાખ્યાન રૂપ ટીકા કર્તાએ આ ઉપદ્રવોને ગ્રહણ કરી લીધાં.' :

- રાગ: રાગ એટલાનય ભાવ છે. તાત્પર્ય એટલાનય કે તે નિજ ભાવ છે; મારે જ્ઞાનીને એ અભાવમય ભાવની ખબર નથી – પરિગ્રહ નથી. [રાગની] ઇચ્છા નથી તેથી રાગનો પરિગ્રહ નથી.
- પ્રશ્ન થયું હતું ને? કે મુનિને જે ઉપકરણ નગ્નપણું (છે), એ બાહ્ય ઉપકરણ છે, એ અભાવમય છે, એનો જ્ઞાનાભાવ નથી; તેથી તે ઉપકરણ જ્ઞાનીને પરિગ્રહ નથી. તેમ ગુરુવચન, વિનય, સૂત્ર અધ્યયન એ બાહ્ય ઉપકરણ છે. શાસ્ત્ર પરમહાર છે ને? એને શિષ્ય-ગુરુનો વિનય એ ઉપકરણ છે, એ અભાવમય નથી.
- દ્વેષ: અભાવમાં દોષ એ દ્વેષ છે. અભાવમાં દોષ એ અભાવમય ભાવ છે. પ્રતિકૂળ સંયોગ આવતાં તેનો દ્વેષ થાય, એ અભાવમય ભાવ છે. ધર્મીજીવ અભાવમય ભાવ તેનો નથી. ધર્મીને [દ્વેષની] ઇચ્છા હોતી નથી તેથી તે દ્વેષનો તેને પરિગ્રહ નથી.
- ક્રોધ: પોતાને ક્રોધ ન પડે એને ક્રોધ થાય; ક્રોધ વિકાર આવે પરંતુ ધર્મીને તેની ખબર નથી. એ મારો છે તેમ માનતો નથી. જ્ઞાનપણે તેનો અભાવ રહે પરંતુ તે ભાવ મારો છે એનો પરિગ્રહ ધર્મીને હોતો નથી. આવે, હોય પરંતુ તે મારો છે એમ નહિ.
- માન: માન એ અભાવમય ભાવ છે. માનની ઇચ્છા તે તો પરિગ્રહ છે.
- માયા: માયા આવે, પરંતુ માયાની ઇચ્છા નથી. તે અભાવમય ભાવથી તો જુદી ચીજ છે, એની ખબર જ્ઞાનીને કેમ હોય? એને ઇચ્છા માત્રનો ત્યાગ છે તેથી માયાનો પરિગ્રહ નથી.
- લોભ: નિર્લોભ વીતરાગી સ્વરૂપ જ્યાં પોતાનું માન્યું છે, એ જ્ઞાનમય ભાવવાળાને તે અભાવમય ભાવને કેમ ઇચ્છે? એ લોભ છે તેનો ત્યાગ [એ એમ] તેણે કર્યો પણ વ્યવહાર છે કેમ? સ્વભાવ પ્રતીત જ્ઞાનની દશા પ્રગટી છે એથી તે લોભને પણ પરપ્રતીત નહીં માનતો છે પરંતુ એ ઇચ્છા એને લોભ મારો છે એમ ધર્મીને હોતું નથી.
- કર્મ: કર્મનું કારણ છે એમ જે પરિણતિ માનતી હતી, એ પરિણતિ જ્ઞાન તરફ ઢળી ગઈ તેથી તે (છે), કર્મ એ મારી ચીજ જ નથી, કર્મમાં છે જ નહિ, મને કર્મ છે જ નહિ. મને અઘાતિ કર્મ છે, જ્ઞાનાવરણીય કર્મ છે, મોહ કર્મ છે, અંતરાય કર્મ છે, એમ ધર્મી માનતો નથી.
- ત્યારે જ્ઞાનની પર્યાયનો ક્રિયાંતર એ છે કે તારે ભાવને તેં કર્યો છે, કર્મના ક્રિયાંતરને ઇચ્છે છે એ છે જ નહિ. કર્મ તો કીધું પરંતુ જે કર્મ (શબ્દ) બોલાયો તે જ્ઞાનપૂર્વક એનો મારા તેને પરિગ્રહ નથી, કેમ કે એ જ્ઞાન પરતંત્ર છે.
- એટલે સ્વભાવમાં જે વિકાર રહી ગયો નહિ. એમ જેને જ્ઞાયકભાવ મારો પરિગ્રહ છે [એમ નિશ્ચય થયો છે] એને કર્મ મારો પરિગ્રહ છે એમ હોય નહિ.
- નોકર્મ: બાહ્યની જેટલી ચીજો છે એ બધાં નોકર્મ – દેશ, કુટુંબ, ઘર, ખેડાણ રાજ, ઇન્દ્રિયો, કરોડો આકરાંકો – ધર્મીને તેનો પરિગ્રહ નથી કારણ કે તે અભાવમય છે. આ જ્ઞાન નથી તેથી તે અભાવમય છે.

- મન: પરમાણુ મનમાં છે કે? કે અસાધારણ ભાવ છે.
મુમુક્ષુ: મન તો જડ છે.
ઉત્તર: જડ છે માટે અસાધારણ લીધું. અરે! ભાવના રિત્તિ-રિત્તિ છે એ પણ માટે સ્વરૂપ નથી. એ રાગમાં આવી ગયું. ભાવના અંદરમાં એકત્વ જ્ઞાન નથી. આવા રિત્તિ-રિત્તિ. એ અસાધારણ ભાવ રિત્તિ-રિત્તિમાં જ્ઞાનમય ચૈતન્યના પરિગ્રહમાં એ અસાધારણ ભાવ ન હોય.
- વાણી: વચન તો વાણીવર્ગણાથી ઉત્પન્ન થાય છે, એ તો જડ આત્માથી ઉત્પન્ન થતું નથી. ઘરદેશ પ્રચાર કરવા એ વચનની વર્ગણાનો પરિગ્રહ નથી ? કુંવારા બોલું. કોલ ભાષા હોય તો તીર્થંકર કીર્ત પડે [માટે] માટે ભાષા આમ થઈ
- કાય: આ શરીર-કાય. ઔદારિક, વૈક્રિયિક, આહારક, તૈજસ, કાર્મણ કાય. આ તો મારું શરીર, મને રોગ થયો છે, કુંવારા પુ'- એ શરીરની દશામાં અને શરીર અસાધારણ છે. જ્ઞાનમય એવા ધર્મી જીવને એ શરીર માટું છે, એનો પરિગ્રહ નથી.
- પુરુષાર્થસિદ્ધિઉપાયના પહેલા પાનામાં શરૂઆતમાં આવે છે: 'શરીર માદ્યમ્ ખલુ ધર્મ સાધનમ્' - એ તો નિમિત્તનું કથન છે. શાસ્ત્રમાંય એમ આવે [કે] ઇન્દ્રિય દોષ ન પડે, શરીરમાં જરા-રોગ ન આવે, ત્યાં ધર્મ થઈ જાય. કુંદકુંદાચાર્યમાં આવે છે એ તો પુરુષાર્થની જાગૃતિ માટે કહે છે.
- શ્રીમદે ન કહ્યું? 'અનાદિ નિગોદનો વસી.....' અંદર સમજણમાં ઝુકાવ થયું. શરીરને ખાવા મિત્ર મિષ્ટ આવે, તે તો મિત્ર છે. મારું ક્યાં હતું તે મારું શરીર ક્યાં? પરનું શરીર પરક્ષેત્રે છે. જ્ઞાનીને [શરીરનો] પરિગ્રહ હોતો નથી.
- શ્રોત્ર: શ્રોત્ર ઇન્દ્રિય સારી હોય તો મને સંભળાવું રહે. અહીં તો કહે છે કે શ્રોત્ર ઇન્દ્રિય દ્વારા ભગવાન સંભળાતો જ નથી. આત્મા તો જ્ઞાન દ્વારા જ્ઞાનની પર્યાયને પ્રગટ કરે છે. શ્રોત્ર ઇન્દ્રિય કીર્ત રહે એવો દોષ જ નથી. કાનિયાની દોષ આવે છે તેની દોષ નથી.
- ભાવેન્દ્રિય એ પણ જડનું સ્વરૂપ નથી. પાંચ પાંચ પાંચ પાંચ પાંચ એ જડનું સ્વરૂપ નથી. જોયે અખંડના નાથને જોયો, જાણ્યો અને માન્યો એને પાંચ જ્ઞાનનો પરિગ્રહ કેમ હોય?
- ચક્ષુ: ચક્ષુ કીર્ત રહે તો મને ભગવાનના દર્શન થાય. આ ભગવાનના દર્શન જોયો ક્યાં છે એને ચક્ષુનો પરિગ્રહ નથી. ધર્મી ચક્ષુ દ્વારા જોતો જ નથી. એ તો જ્ઞાન દ્વારા જાણે છે. જ્ઞ ગાથામાં ઘણું આવ્યું છે. ઇ ગાથા આવે છે. ફોટોગ્રાફિક ભાવ પણ એનો નથી. ગાથા ૩૨૦: પાંચ પાંચ જ્ઞાનની ભાવના ધર્મીને નથી કહ્યા..! ચક્ષુનો પરિગ્રહ નથી.
- ઘ્રાણ: નાક સરસું હોય તો સુગંધ સુંઘું છે ? નથી તેની ખબર પડે. એ નાકનો પરિગ્રહ તેઓ ધર્મીને નથી. એ ઘ્રાણ ઇન્દ્રિય ભગવાનનો દેખાવ નથી, અસાધારણ છે.
- રસન: ફરતાં ફરતાં જીભ દ્વારા સ્વાદનો ખ્યાલ પણ ન આવે, પછી જ્ઞાનને સારી ક્રિયા નથી - માની લીધેલ છે ? એટલે એમાં સાધવા માટે આવું કરે.
- સ્પર્શન: આ સ્પર્શસરખો રહે તો કુંવારું સ્પર્શનું ક્રિયા કરી શકું. સ્પર્શ અજ્ઞાન છે, એનો પરિગ્રહ [જ્ઞાનીને] નથી.
- અને ચિદ્રૂપ ભાવ પણ વિકારનો! જેટલા રિત્તિઓની જાત ઉઠતી હોય એ

[ગાથા]
બધા માટે વિચાર કરવો. ૨૧૧ થઇ.

- અહીં મુખ્યપણે મુનિપણાની અપેક્ષાએ વાત છે. અંતરંગમાં પુણ્ય, પાપ, આહાર અને માળી બધા આવી ગયું. ટીકામાં બધા બોલ આવ્યા પરંતુ મૂળ આ પુણ્યનો પરિગ્રહ ધર્મીને નહિ, પાપનો પરિગ્રહ ધર્મીને નહિ, તેમ આહારનો પરિગ્રહ નહિ, પછી તેવો માળીનો પરિગ્રહ (નહિ). વસ્ત્રનો પરિગ્રહ નહિ એ તો રહે ત્યાં, નિર્ગ્રંથ આ મુનિપણાની પ્રધાનતાએ કથન છે.
- તેમ [ગાથા ૨૧૨માં] જ્ઞાનીને આહારનો પરિગ્રહ નહિ... ત્યાં. એ આહારત્યાગ તો પરિગ્રહ નહિ. આ ગજબ વાત છે. એ પણમાં રોટલા-ફુલકા-આહારકાળે તેને લાગે છે કે આ આહાર કરાવો. આત્મામાં ન કરાવો, એવું લાગે છે. આહાર એ અત્યાગમય અજ્ઞાન છે, એ આહારનો ત્યાગ ધર્મીને પરિગ્રહ નહિ. એમાં ગાથા વિશેષ કહે છે.

ગાથા - ૨૧૧: વિચારણા

[ગા-૧૦૬]

(1) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. જ્ઞાની પુણ્ય-પાપને ક્રિયાગત માને છે તેથી તેને પુણ્ય-પાપનો ફળ દેવામાં આવે છે.
2. પુણ્ય-પાપ જ્ઞાનીના પરિણામમાં છે તે અપેક્ષાએ તે ભાવોનો ફળ દેવાય છે, પરંતુ તે ભાવોમાં તેને તન્મયતા કે પ્રીતિ હોતી નથી.
3. જ્ઞાનીએ જ્ઞાયકને 'પરિ' અર્થાત્ સમસ્ત પ્રકારે ગ્રહ્યો છે તેથી તેને જ્ઞાયકનો પરિગ્રહ છે.
4. ઈચ્છા જ્ઞાનસ્વભાવ આત્મામાં થતી હોવાથી જ્ઞાનમય ભાવ છે-એમ અહીં કહ્યું છે.
5. ઈચ્છા એ મિથ્યાત્વભાવ છે તરત કે મિથ્યાદૃષ્ટિને ઈચ્છા હોય છે.
6. ઈચ્છાની ઈચ્છા હોવી એ મિથ્યાત્વભાવ છે.
7. જેને ઈચ્છા નથી તેને પરિગ્રહ નથી.
8. પ્રયત્ન: 'પ્ર' એટલે વિશેષે કરીને, 'યત્ન' એટલે પુરુષાર્થ.
9. સમ્યગ્દૃષ્ટિ જ્યાં સુધી પૂર્ણ વીતરાગ થયો નથી ત્યાં સુધી તેને જ્ઞાયકની પ્રાપ્તિ (જ્ઞાયકનો પરિગ્રહ) હોવાની સાથે સાથે અધર્મ (પાપ)ની પણ ઈચ્છા હોય છે - એમ અહીં કહ્યું છે.
10. જ્ઞાનીને અધર્મ (પાપ)ની ઈચ્છા નથી હોતી પરંતુ તેનું જ્ઞાન હોય છે.
11. જ્ઞાનીને રાગ, દ્વેષ; ક્રોધાદિ ચાર કષાય; સ્ત્રી, નોકર; મન, વચન, કાયા; પાંચ ઈન્દ્રિયો એવા ૧૬ ભાવો તથા બાહ્ય અને પ્રકારના ભાવો જેઓ અજ્ઞાનમય છે, તેમની ઈચ્છા હોતી નથી તેથી તેને એ ભાવોનો પરિગ્રહ હોતો નથી.
12. જ્ઞાનીને પરલક્ષી જ્ઞાનનો પરિગ્રહ હોય એમાં કંઈ ખોટું નથી.
13. 'મારે મારી speech સુધારવાની જરૂર છે કે જેથી ગાંધીને ઠીક પડે.' - મારો એ અભિપ્રાય મારા ક્રિયાકાંડના પરિગ્રહને જાહેર કરે છે.
14. 'ઈન્દ્રિયો ઢીલી ન પડી જાય, શરીરમાં રોગ-જરા ન આવે ત્યાં સુધીમાં મારે ધર્મ કરી લેવો જોઈએ.' - મારો આવો અભિપ્રાય મારા ક્રિયાકાંડના પરિગ્રહને જાહેર કરે છે.
15. અહીં [નિર્જરા અધિકારના આ પરિગ્રહ સંબંધી પ્રકરણમાં] મુખ્યપણે મુનિદશાની વાત દૃષ્ટાંતાર્થે કરી છે, તેથી જ્ઞાનીના પુણ્ય, પાપ, આદર અને પાળી એ ચાર પ્રકારના પરિગ્રહની વાત જ ગાથા ૨૧૦, ૨૧૧, ૨૧૨ અને ૨૧૩ માં લીધી છે.

ગાથા - ૨૧૨ | ભા-૧૧૦ |

ઉત્થાનિકા:- હવે, જ્ઞાનીને આહારનો અભાવ પરિગ્રહ નથી એમ કહે છે:-

ગાથા:- અનિચ્છત તેણો અપરિગ્રહી, જ્ઞાની ન ઇચ્છે આહારને,
તેથી ન પરિગ્રહી આહારનો તે, આહારનો જ્ઞાયક રહે. ૨૧૨.

ગાથાર્થ:- અનિચ્છક હોવાથી અપરિગ્રહી હોવાથી જ્ઞાની આહારને (ભોજનને) ઇચ્છતો નથી, તેથી તે આહારનો પરિગ્રહી નથી (આહારનો) જ્ઞાયક જ છે.

ટીકાસાર: • આમાં મુખ્ય આચાર મુનિપણાની મુખ્યતાથી અધિકાર છે; કેમકે એમાં પાપ અને પુણ્ય (પુ.ને.રહિત) આદાર અને બાહ્ય (અંગ) આદાર કહ્યા. વસ્ત્ર અને પાત્રનો પરિગ્રહ નથી-એ પણ કહ્યું. જયાનિષ્ઠાચાર્યની ટીકામાં છે. પંચમ ગુણસ્થાનની ઉપર બીજાના અભાવથી તું થાય છે.

• (ઉત્થાનિકા) 'જ્ઞાનીને આહારનો અભાવ પરિગ્રહ નથી': આનંદમૂર્તિ ભગવાન જેને દૃષ્ટિમાં આવ્યો, એની શ્રદ્ધાનો જ્યાં અભાવભાવમાં, દર્શનમાં સ્વીકાર કર્યો એને આહારનો પરિગ્રહ નથી.

• (ટીકા) 'ઇચ્છા પરિગ્રહ છે. તેને પરિગ્રહ નથી-જેને ઇચ્છા નથી': ભગવાન આત્માના સ્વભાવનું જ્યાં ભાન છે ત્યાં ઇચ્છા હોતી નથી. ઇચ્છા હોય છે પરંતુ એનો પરિગ્રહ નથી. [એની] પકડ નથી કે આ મારી ઇચ્છા છે. 'ઇચ્છા તો અજ્ઞાનમય ભાવ છે': ભગવાન તો આનંદમય અને જ્ઞાનમય છે, ઇચ્છા તો અજ્ઞાનમય અને દુઃખમય છે. 'અને અજ્ઞાનમય ભાવ જ્ઞાનીને હોતો નથી.' એટલા એ દુઃખમય ભાવ જ્ઞાનીને હોતો નથી.

• 'જ્ઞાનીને જ્ઞાનમય જ ભાવ હોય છે;' આત્મા આનંદ અને જ્ઞાન[મય] પ્રભુ (છે), તેથી સમકિત દૃષ્ટિને તે જ્ઞાનમય આનંદમય ભાવ હોય છે.

• 'તેથી અજ્ઞાનમય ભાવ જે ઇચ્છા તેના અભાવને લઈને જ્ઞાની આહારને ઇચ્છતો નથી.'

• તીર્થંકર ચક્રવર્તીપદ ભગવાને [મુનિદશામાં] ૬ મહિના સુધી આહાર ન થયો. ઊંઘ હતી, પછી ૬ મહિના સુધી આહાર લીધા જ્ઞા. વહોરતા મળતો અને પાછા ફરી જ્ઞા. અવધિજ્ઞાનમાં એમને વહોરી ખબર? પરંતુ એ અવધિજ્ઞાનમાં ઉપયોગ મૂકતા નથી. શું કામ છે? સ્વરૂપની દૃષ્ટિ અને સ્થિરતા આગળ ગયું શું કામ છે? એક અંતર્મુહૂર્તે જે ઇચ્છા પોતાની ઉપર કાબૂ છે, તે ઇચ્છાનો જ્ઞાની પરિગ્રહ નથી. તેથી જ્ઞાનીને આહારનો પરિગ્રહ નથી.

• ભગવાન સૂત્રની સમ્યક્દૃષ્ટિ, ભગવાન ત્યાગનો આહાર. શાસ્ત્રમાં પુરુષને ઉત્તમ ત્યાગનો અને સ્ત્રીને મધ્યમ ત્યાગનો આહાર કહ્યો છે. એટલા એને ઉત્તમ ત્યાગ છે કે જેને કંઈ ત્રણે પ્રકારનો ખાવ ન હોય. હીરાની ભસ્મને ઘણીમાં નાખીને ફરાવો, હીરો ઊગશે. આવી રીતે કે ચિત્તને એ આહારની ઇચ્છા નથી. ઇચ્છાની ઇચ્છા નથી.

• આમૂલનો અનુભવ કરનાર, આત્માનો જેને આદર છે, એને આ ઊભાનો આદાર (કેમ હોય)? એની એને ઇચ્છા નથી. ઇચ્છા છે તેની ઇચ્છા નથી, માટે ઇચ્છા નથી.

• 'જ્ઞાનમય એવા અંતરાયકર્મના ક્ષયોપશમને લઈને આહારનો ત્યાગ થાય જ છે.'

- જ્ઞાનમય એવા રાગભાવની હયાતિના સદ્ભાવના સ્વીકારને લઈને, પર્યાયમાં જ્ઞાનમય ભાવ-આનંદમય ભાવ એવો પ્રકાર છે એને લઈને (જ્ઞાની) આહારનો ત્યાગ થાય જ છે.-એ આદારનો ભાગકારો છે. જેમ કોઈ જ્ઞાનના વિષય છે તેમ એ આદાર જ્ઞાનનો ચોક્કસ વિષય છે. એ ભાગે છે કે એ છે. આદાર કોણ છે એનો તેનો ભાગકાર-ઈખકાર જ છે.

- (ભાવાર્થ:) 'જ્ઞાનીને આહારની પણ ઇચ્છા નથી તેથી જ્ઞાનીને આહાર રહિત જ પણ પરિગ્રહ નથી! એમાં દુઃખબુદ્ધિ નથી. દુઃખબુદ્ધિ તો આત્મામાં છે. આહાર આવે છે, રહે છે, [પરંતુ] એમાં દુઃખબુદ્ધિ નથી.
- અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે - આહાર તો મુનિપણા રૂપે છે તેમને ઇચ્છા છે કે નહિ? ઇચ્છા વિના આહાર કેમ રહે? : મુખ્યતાએ જોતા તીર્થંકર પણ જ્યારે ૬ મહિનાના આહાર (ત્યાગ)ની પ્રતિજ્ઞા પૂરી થઇ (પછી) લેવા જતા. ત્યાં મળતો નહિ, પાછા ફરીને આત્માના ધ્યાનમાં બસતા. તો આહાર તો મુનિ પણા રૂપે છે ને. તો તેમને ઇચ્છા છે કે નહિ?
- તેનું સમાધાન: [i] 'અશાતાવેદનીય રૂપના ઉદયથી જઠરાગ્નિરૂપ ક્ષુધા ઉત્પન્ન છે...' એવા બોલ લેશે. અશાતાવેદનીયના ઉદયનું નિમિત્ત જઠરાગ્નિ અંદર ઉત્પન્ન થાય. [ii] 'વીર્યાંતરાયના ઉદયથી તેની વેદના સહી શકાતી નથી -': મુનિને પણ દેહ પર્યાયમાં બળજબરી છે, અને અહીં વીર્યાંતરાયનું નિમિત્ત નીકળે પર્યાયમાં બળજબરી છે એટલે તો વેદના સહી શકાતી નથી. આહાર ન લઉં, એમ નથી. તથી [iii] 'ચારિત્રમોહના ઉદયથી આહાર-ગ્રહણની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે.' નિમિત્તથી થાય છે તો! પુરુષાર્થની નબળાઈને લઈને ઇચ્છા આવે છે.
- હવે ત્રણ બોલ થયા, ચાર બોલ કહેશે. [i] 'તે ઇચ્છાને જ્ઞાની ત્યજના ઉદયનું કાર્ય કહે છે.' એમ વાત. એવા રાગનું કાર્ય તે મારું નહિ, એ ત્યજનું કાર્ય છે. પોતાની નબળાઈને લઈને ત્યજના ઉદયમાં જોડાઈ જાય છે, એથી ત્યાં રાગની ઉત્પત્તિ થાય છે, પરંતુ તે રાગનું કાર્ય મારું છે (એમ માનતા નથી). પર્યાયને કાર્ય કહે છે, વસ્તુને કારણ કહે છે. મારું કાર્ય એવા નથી. એ ઇચ્છા તો ત્યજ જ છે તેનું કાર્ય છે. મારી નબળાઈ છે એ વાતને ગૌણ કરીને (કહે છે). આવાગમન [ગાથા ૧૭૭માં] આવે છે ને? ત્યજનો વિભાવ તે રાગ છે, મારો ભાવ નહિ.
- 'સુખધામ અનંત સુસંત ચતૂ' એ આત્મા સુખધામ. મારું કિંમત જ આવું છે તે એનાથી વિરુદ્ધ જ ભાવ. મારા ભાવમાંનો શાંતિ અને આનંદ ભાવ. એ રાગનો ભાવ મારું કાર્ય નહિ.
- રાગનું પરિણમન મારામાં છે, પરંતુ એ વાત ગૌણ કરાય છે. અહીં દૃષ્ટિની પ્રધાનતામાં તેને ગૌણ કરીને તે કાર્ય મારું નહિ, એમ છે.
- પર્યાસ્તિક ગાથા ૧૫૬માં એમ લીધું છે ને? પૂર્વ વિભાવનો તેમ લાગ છે? ત્યાં લઈને નહિ. 'વિષય પ્રતિબદ્ધ' એવો શબ્દ છે. હું જાણવામાં આત્મામાં રોકાઈશ તો હું, એ પ્રતિબદ્ધ છે. 'પરસ્પર સંબંધનું કારણ સ્વભાવની પ્રતિકૂળતાનો અભાવ છે. આત્માનો સ્વભાવ પરસ્પર દૃશિ-જ્ઞપ્તિ (દર્શન અને જ્ઞાન) છે. તે બન્નેને વિષય-પ્રતિબદ્ધ હોવો તે પ્રતિકૂળતા છે.' મારું જાણવું-દેખવું આંહીયાં અટકી ગયું છે કે મને પ્રતિકૂળ છે. હું જ્ઞપ્તિ અને સ્વદર્શન મારી શક્તિ અને પર્યાયમાં તે દોષ જોઈએ, પરંતુ હું આત્મ વિષયમાં રોકાઈ જાઉં છું એથી મને જ્ઞપ્તિ અને સ્વદર્શન [પણ] ન થાય. વિષય એટલે? સંયોગ એ વિષય નહિ. [પરંતુ] જ્ઞાનનો વિષય જ આત્મ છે ઇ. જાણવા-દેખવાની મારી પર્યાય આત્મ વિષયમાં રોકાઈ જાય છે, એજ મને પ્રતિકૂળ છે. વિષય પ્રતિબદ્ધ [એટલે] વિષયમાં રૂકાવટ, અટકી ગયું.
- અહીં કહે છે મારી પર્યાયમાં ત્યજની છે. મારી દૃષ્ટિ ત્યાં નથી. મારી દૃષ્ટિમાં તો જ્ઞાયક

પૂર્ણ સ્વરૂપ છે તે છે. મારે મારું સત્ય તો જ્ઞાન કરને દર્શન કરવું જોઈએ. અને કેવાળો [કો] ઇચ્છા કાળ કે સ્વરૂપ સત્ય છે, એમ સ્વીકે સ્વી જાણવું છે. એનો કંઈ જ્ઞાન પૂ એમ જ છે.

- જ્યારે જોયે- [ii] 'રોગ સમાન જાણી તેને મરાડવા ઇચ્છે છે.'
- જ્ઞાની દશા તો અનંત કાળે, અનંત પવિત્રતાનો ભાવ-તે નિરોગ છે. આ રાગનો રોગ છે. શરીરનો રોગ એ રોગ જ નહિ, એનો શરીરની પર્યાયનો તે સ્વભાવ છે તે પ્રમાણે પર્યાય થાય. એ તો પરમાણુની પર્યાયનો સ્વભાવ જ એ પ્રમાણે પરિણમવાનો છે. એને રોગ કહો, પરંતુ એ તો પરમાણુની સ્વભાવમાં આવતી પર્યાય છે.
- 'આત્મજ્ઞાનોદિવાકર' નોગરસમાં આવે છે. નિરોગતામાં સમ્યગ્દર્શનનો ભાવ
- વિકાસ તો જ્ઞાનાનંદ અનંત ગુણનું સત્ય છે તેમાં રાગને રોગ સમાન જાણી એ તો મરાડવા ચાહે છે, રાખવા ચાહતો નથી.
- [ત્રીજો જોયે] (iii) 'ઇચ્છા પ્રત્યે અનુરાગરૂપ ઇચ્છા જાણીને નહિ...' ઇચ્છા પ્રત્યે અનુરાગ, પ્રેમરૂપ ઇચ્છા નહિ, એમ તે છે. 'અધિક તેને એમ ઇચ્છા નહિ તમારી આ ઇચ્છા રહ્યા રહો.' એ અનુરાગ આ ઇચ્છા રહ્યા રહો એમ છે જાણીને? 'મારે તેને અત્યાગમ ઇચ્છાનો અભાવ છે.' પવિત્રતામાં આ અપવિત્રતા તેનો રોગ છે. એ પર્યાય પરનું સત્ય છે એને એ જાણે છે.
- [iv] 'પરજન્ય ઇચ્છાનું સ્વાધીનપણું જાણીને નહિ મારે જાણી ઇચ્છાનો પણ સ્વાધીન જ છે.' એ શબ્દો જોયે. ભાષા દેખો. પરજન્ય છે, સ્વભાવજન્ય નહિ. પવિત્ર અપવિત્રપણો પરિણામે એવો નિજ ગુણ નહિ.
- ફીંતનો ઘોડો ફીંતને [ત્યાં] કોચાઈ તો એમ માને ? એ મારો ઘોડો છે? એમ રાગની પ્રક સ્વની છે, મારી નહિ.
- એવું સ્વરૂપ છે. અરે-! સાંભળવા મળે નહિ, તત્ત્વની વાતનો પ્રયોગ ક્યારે કરે ?
- [ઇચ્છાનો] પણ કેમ નિષ્ફળ ? ફ, આત્મા પુદ્ગલનો, જ્ઞાનનો અને આનંદનો પણ સ્વાધીન છે.
- 'આ પ્રમાણે શુદ્ધનયની પ્રધાનતાએ કથન જાણવું':
- શુદ્ધનયની દૃષ્ટિની પ્રધાનતાએ આ કથન જાણવું. પર્યાયને જ્યારે જાણે ત્યારે પર્યાય જોતાં છે તેને જાણે, અને શુદ્ધ - અશુદ્ધ પર્યાયનો ભેદ કરવાનો. 'મોક્ષમાર્ગ-પ્રકાશક'માં ઊંડાણે આવે છે. અને જાણતી જે અશુદ્ધ પર્યાય થઈ એની યોગ્યતાનો અંદર છે ને? એને એ અશુદ્ધ પર્યાય અને શુદ્ધ ઉદય પર્યાયનો ભેદ તે આત્મા છે. એમાંથી એક અશુદ્ધ પર્યાય નહી જાણો તો દૃષ્ટિ નિર્દોષ નહિ થાય. હવે આ તો દૃષ્ટિની અપેક્ષાએ વાત્ત મૂકે. અશુદ્ધનયનું કથન આવતું હોય ત્યારે પર્યાય એની છે, એનું સત્ય છે એમ જાણે. ઉદયનું કથન છે તે સ્વભાવનું? નિષ્ફળ એવું જ નથી નહિ. પ્રભુ! અનંતા જ્ઞાનનો પાર નહિ.

ગાથા - ૨૧૨ : ધર્મવિચાર [ગા-૧૧૩A]

(૧) જોડતી જોડો :-

	• ગાથામાં કહ્યા મુજબ	નિમિત્તની અપેક્ષાએ (વ્યવહારથી) નિરૂપણ
1	અશાતા વેદનીયના ઉદયથી	(A) વેદના તેની શાંતિ નથી.
2	ચારિત્રમોહના ઉદયથી	(B) આદરણીયતાની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે.
3.	ચારિત્રમોહના ઉદયથી	(C) જરૂરિયાતરૂપ ક્ષુધા હોય છે.

• ગાથામાં શુદ્ધનયથી કહેલા ચાર બોલ	• પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી દ્વારા આ ચાર બોલનું ન્યાયયુક્ત સમર્થન
4. ઈચ્છાને જ્ઞાની ત્રિકાળીનું ફળ જાણે છે [કેમ કે]	A. સમયસાર ગાથા ૧૮૮માં કહ્યું છે કે રાગ કે જે તેનો ત્રિકાળ છે, મારો નાશ નથી.
5. [રાગને] રોગ સમાન જાણીને જ્ઞાની તેને નાશવા ઈચ્છે છે [કેમ કે]	B. પંચાસ્તિકાયમાં કહ્યું છે કે 'આરંભના જોડે જાણનિરોધના [જ્ઞાન આરોગ્યે] મારા સમ્યગ્દર્શનનો ભાગ નથી છે.
6 [પરંતુ] ઈચ્છા પુત્રે અનુરાગરૂપ ઈચ્છા [જ્ઞાની નહિ] નહિ [અજ્ઞાની]	C. જ્ઞાનીને અલ્પ ઈચ્છા નથી કે આ મારી ઈચ્છા સહાય રહો.
7. પરજન્ય ઈચ્છાનું સ્વામીપણું જ્ઞાનીને નથી માટે જ્ઞાની ઈચ્છાનો પણ જ્ઞાયક જ છે [કેમ કે]	D. કોઈનો છોકરો કોઈને ત્યાં આવ્યો હોય તો એમ માને કે આ મારો છોકરો છે? [ના, પરંતુ તેનો જ્ઞાયક જ રહે]

(૨) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. 'અનિચ્છતને અપરિગ્રહી કહ્યો છે' અર્થાત્ જેને ઈચ્છા નથી તેને પરિગ્રહ નથી અથવા જેને ઈચ્છાનો પરિગ્રહ નથી તે અપરિગ્રહી છે.
2. અશન કોરને ઉપવાસ અથવા ભોજનનો ત્યાગ.
3. શ્રીજયસેનાચાર્ય અનુસાર અહીં પંચમ ગુણસ્થાન ઉપરના જ્ઞાનરૂપ સમ્યગ્દૃષ્ટિનું કથન છે.
4. મુનિને માત્ર ચૌદ્દી અને ત્રિકાળનો પરિગ્રહ હોય છે.
5. 'મારી પાસે મારો ગુણનો ભાર હોય' - એવા ઈચ્છાને સુખમય કહેવાય, દુઃખમય નહિ.
6. ઈચ્છા કે જ્ઞાનમય ભાવમય સુખાભાસમય ભાવ નથી, પરંતુ ક્ષયોપશમમય ભાવ છે, તેથી સુખમય નથી.

7. ઇ મહિલાના આદારત્યાગની પ્રતિજ્ઞા પછી તે મુનિરાજ ત્રણ તપવને આશ્રમનો પરિગ્રહ નહોતો, પરંતુ ત્યાર બાદ તેઓશ્રી જે ઇ મહિલા શુદ્ધિ શેજ આદાર માટે નીકળ્યા હતા અને આદારનો યોગ બનતો નહોતો તે દિવસ તેમને આશ્રમનો પરિગ્રહ જરૂર હતો.
8. ગાગમ અને ગાયતમાદની દયાનિના સ્વીકારને કારણે ગાનીને આશ્રમમાં શુભબુદ્ધિનો અભાવ દોષાદિ ગાની આશ્રમનો ફળ ગાયત જ રહે છે, આશ્રમનો પરિગ્રહી બનતો નથી.
9. પદાર્થને ત્રિર અને વસ્તુને ત્રિરા તે છે.
10. મારી જાણવા-દેખવાની પદાર્થ અન્ય વિષયમાં રોકાઇ ગયેલ છે; એ 'વિષય-પ્રતિબદ્ધતા'ને કારણે મને સર્વજ્ઞત્વ અને સર્વદર્શીત્વ પ્રગટતું નથી – એમ પંચાસ્તિકાય ગાથા ૧૬૩માં કહ્યું છે.
11. અશુદ્ધિનયે અશુદ્ધિ પર્યાય દ્રવ્યની છે અને શુદ્ધિનયે શુદ્ધિ પર્યાય દ્રવ્યની છે.
12. અશુદ્ધિનયે આત્મા અનંતી શુદ્ધિ - અશુદ્ધિ પર્યાયોનો પિંડ છે.

ગાથા- ૨૧૩ | નિ-૧૧૪ |

ઉત્થાનિકા:- હવે, જ્ઞાનીને જ્ઞાનનો (જ્ઞાની પોતે જ્ઞાનનો) પણ પરિગ્રહ નથી એમ કહે છે:-

ગાથા:- અનિરુદ્ધ કહ્યો અપરિગ્રહી, જ્ઞાની ન ઇચ્છે જ્ઞાનને,
તેથી ન પરિગ્રહી જ્ઞાનનો તે, જ્ઞાનનો જ્ઞાયક રહે. ૨૧૩.

ગાથાર્થ:- અનિરુદ્ધને અપરિગ્રહી કહ્યો છે અને જ્ઞાની જ્ઞાનને ઇચ્છતો નથી, તેથી તે જ્ઞાનનો પરિગ્રહી નથી, (જ્ઞાનનો) જ્ઞાયક જ છે.

ટીકાર્થ:- (ઉત્થાનિકા) 'હવે, જ્ઞાનીને જ્ઞાનનો (જ્ઞાની પોતે જ્ઞાનનો)-- આત્માને જ્ઞાની જ્ઞેયના અભાવે (ગા.નં. ૨૧૨) હોય એમાં સાથે રાખતા. તેનો પણ 'પરિગ્રહ નથી એમ કહે છે.'

- અને જ્ઞાની પોતાનો પણ જ્ઞાની પોતાનો નથી. એ જ્ઞાનીની ઇચ્છા જ નથી. પરિગ્રહ-જ્ઞાનને એ ઇચ્છતો નથી. જ્ઞાની છે તેને જ્ઞાન તરીકે જાણે છે. આ આજ જ્ઞાનમાં [જ્ઞેય] છે તેને સ્વપરપ્રકાશ જ્ઞાનમાં પરને જાણે છે, પરંતુ એ મારું છે એમ માનતો નથી. એ ઉપર શબ્દ પહેલાં આવ્યો છે એ પ્રમાણે તેવું.
- (શંકા): 'ઇચ્છા પરિગ્રહ છે. તેને પરિગ્રહ નથી-જેને ઇચ્છા નથી. ઇચ્છા તો અજ્ઞાનમય ભાવ છે અને અજ્ઞાનમયભાવ જ્ઞાનીને હોતો નથી, જ્ઞાનીને જ્ઞાનમય જ ભાવ હોય છે; તેથી એકજ્ઞાનમય ભાવ જે ઇચ્છા તેના અભાવને લીધે જ્ઞાની જ્ઞાનને ઇચ્છતો નથી.'
- દુઃખરૂપ ભાવ જે ઇચ્છા તેના અભાવને લીધે જ્ઞાનીને દુઃખરૂપ અને અજ્ઞાનમય ભાવ નથી. જ્ઞાનીને જ્ઞાનીની ઇચ્છા નથી ભાઈ! તું આવું છો? ઇચ્છા મારું તત્ત્વ નથી, હું તો જ્ઞાયક છું જે! જાણનારો જાણે ? જાણનારો ઇચ્છા કરે?
- જ્ઞાની (પોતા) વખતે પણ હું તો જાણનારો છું એને જ્ઞાની આત્માના તેને જાણતું જ્ઞાન પ્રગટ થાય છે. સ્વપરપ્રકાશ જ્ઞાનને લઈને જ્ઞાયકભાવમાં સ્વપરને જાણતું જ્ઞાન પ્રગટ થાય છે, એ જોતાંમાંથી પ્રગટ થાય છે, જ્ઞાની આત્મા માટે એનું જ્ઞાન પ્રગટ થયું છે, એમ નથી. જ્ઞાનીને તેને જે સ્વપરપ્રકાશ પર્યાયનું સામર્થ્ય [પ્રગટ્યું છે] એ જોતાંથી પ્રગટ્યું છે, જ્ઞાની છે માટે એનું જ્ઞાન પ્રગટ થયું છે, એમ નથી. એને પરનો જાણનાર-દેખનાર કહે છે.
- 'માટે જ્ઞાનીને જ્ઞાનનો પરિગ્રહ નથી. જ્ઞાનમય એવા એટલે જ્ઞાયકભાવના સદ્ભાવને લઈને આ (જ્ઞાની) જ્ઞાનનો ત્યાગ જ્ઞાયક જ છે.'
- (ભાવાર્થ:) 'આજની ગાથાના ભાવાર્થ પ્રમાણે અહીં પણ સમજવું.'

ગાથા - 293: ધર્મચર્ચા

(ગા-૧૧૫)

(૧) જોડતી જોડો :-

1. ગાથા 290	A. જ્ઞાનીને પાપ (અધર્મ) નો પરિગ્રહ નથી.
2. ગાથા 291	B. જ્ઞાનીને પુણ્ય (ધર્મ) નો પરિગ્રહ નથી.
3. ગાથા 292	C. જ્ઞાનીને પાપ (પાપ) નો પરિગ્રહ નથી.
4. ગાથા 293	D. જ્ઞાનીને અજ્ઞાન (અજ્ઞાન) નો પરિગ્રહ નથી.

(૨) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. જ્ઞાની પાછળ પીછી [કોપી] પણ પાછળ પીછી નથી.
2. જ્યાંસુધી જીવને પણ છે અને ઇચ્છા પણ છે ત્યાં સુધી કર્મનું છે.
3. પાછળ આચરણના કારણે જ્ઞાનીનું સ્વચરણચારિત્ર જ્ઞાન પાછળને જાણી લે છે.
4. જે મુનિને ભોજન, પાન આદિની ઇચ્છાનો સદ્ભાવ જાણવામાં આવે તો તેને વીતરાગપણું, સર્વજ્ઞપણું, અનંત ચતુષ્ટયનું પ્રગટપણું કોરેક ન થાય.

ગાથા-૨૧૪ | નિ-૧૧૫ |

ઉત્થાનિકા:- એ રીતે બાળ વગેરે અનેક પ્રકારના પરદ્રવ્ય ભાવોને જ્ઞાની ઇચ્છતો નથી એમ હવે કહે છે:-

ગાથા:- એવં અનાદિ નિધનમિદં ભાવ જાતું જ્ઞાની ન ઇચ્છે સર્વતો;
સર્વતો અવલંબન રહિત જોઈ નિયત જ્ઞાયકભાવ તે. ૨૧૪.

ગાથાર્થ:- ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારના સર્વ ભાવોને જ્ઞાની ઇચ્છતો નથી; સર્વત્ર (બધાથી) નિરાલંબ એવો તે નિયત જ્ઞાયકભાવ જ છે.

ટીકાર્થ:- (ઉત્થાનિકા) 'એ રીતે બાળ વગેરે અનેક પ્રકારના પરદ્રવ્ય ભાવોને જ્ઞાની ઇચ્છતો નથી, એમ હવે કહે છે:- જેણે ભર્યા ભંડાર ભાવો - ભગવાન અનંત કેવળ ગુણો પ્રગટ છે એમ જાણ્યું, માન્યું એવા ધર્મીને ઇચ્છા માત્રની ઇચ્છા હોતી નથી. આ ચાર [પુણ્ય-પાપ-આશ્રવ-બંધ] તો તેઓ, બાળ ઉંમર, દીકરાના એ શરીર પર હોય અને એને બાળકને દેખાડવાની ભાવના હોય, એ જ્ઞાનીને ન હોય. એને એની ધર્મી, જ્ઞાની તરીકેમાં કામે છે.

- (ટીકા) 'ઇત્યાદિ.' અહીં પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, બંધ વગેરે 'બાળ વગેરે ઘણા પ્રકારના... ચિત્તા ઉ બાહ્યની અનુકૂળ સામગ્રીઓ ઉ પ્રતિકૂળ સામગ્રીઓ (એ) પરદ્રવ્યના સ્વભાવો છે તે બધાય જ્ઞાની ઇચ્છતો નથી..' જ્ઞાયકભાવ ચૈતન્યના સ્વભાવથી ભરેલો પૂર્ણ એવો જ ભરેલો ભગવાન જેને પ્રતીતમાં (આવ્યો), મધ્યમાં સ્થિતિ થઈ, આદર થઈ, અનુભવ થઈ, એને એ બધા ભાવોનો (આદર નથી), જ્ઞાની તેને ઇચ્છતો નથી.
- ધર્મીને જ્ઞાયકભાવ પ્રત્યેના વલણમાં પ્રયત્ન છે. એણે એને પરદ્રવ્યના ચિત્તા આદિ તે પરદ્રવ્ય, તેની તેને ઇચ્છા હોતી નથી, તેનો તેના પર પ્રેમ હોતો નથી
- 'તેથી જ્ઞાનીને સમસ્ત પરદ્રવ્યના ભાવોનો પરિગ્રહ નથી.': જ્ઞાયકભાવનો જેને પરિગ્રહ થયો, પરિણામ સ્વસન્મુખ પ્રગટ અનુભવ્યો-પકડ્યો, એને જ્ઞાયકભાવ સિવાય ત્રિ પદાર્થનો પરિગ્રહ (આદર તે) આ ભાવો છે તેમ એને પકડ્યું હોતી નથી.
- 'એ રીતે જ્ઞાનીને અત્યંત નિઃપરિગ્રહપણું સિદ્ધ થયું.': આ શરીર તો માટી છે. પોતે અનંત ગુણનો ધણી, અનંત ગુણનો સાહેબો પ્રભુ સચ્ચિદાનંદ આત્મા. એનો જ્યાં અંતરમાં સ્વીકાર થઈ ગયો એને ત્રિ ઇચ્છા પરની હોય? જો કે અહીં મુનિપણાની મુખ્યતાએ વાત છે પરંતુ સમ્યગ્દૃષ્ટિની વાત પણ ગૌણમાં આવે છે.
- અંતરંગ નિઃપરિગ્રહીપણું નહિ, અત્યંત નિઃપરિગ્રહીપણું.
- 'હવે આ પ્રમાણે કહે, સમસ્ત અન્યભાવોના પરિગ્રહથી શૂન્યપણાને લીધે સમસ્ત આલંબન વગરનું જાણ્યું છે એવો, સર્વત્ર અત્યંત નિરાલંબ થઈને,...'
- સ્વભાવથી અશૂન્યપણું જ્યાં પ્રગટ્યું છે, એને પરભાવથી શૂન્યપણું પ્રગટ્યું છે. ત્રિકાળના ચિત્તા માટે એ એવા ભાવને જોઈને વસી ગયો છે, એવો સર્વસ્વાભાવિક - ચિત્તાથી માંડીને સર્વ સંયોગથી અત્યંત નિરાલંબ છે. પરથી અત્યંત નિરાલંબ છે, સ્વથી અત્યંત આલંબિત છે. આત્માનું જેણે અવલંબન લીધું છે, એ પરથી અત્યંત નિરાલંબ છે.
- ધ્રુવ સ્વભાવનો પક્ષ રાખી કોનારામ, એને પરમાં રમવાની વાત ક્યાં?
- આત્મા પરમાર્થે તો નિરાલંબન જ છે પરંતુ જ્યારે રાગ આવે છે ત્યારે એને પરનું નિમિત્તપણું છે પણ જ્યાં સુધી સ્વનું અવલંબન પૂર્ણ નથી ત્યાં રાગમાં પરાવલંબપણાનો ભાવ આવે, ઉપરાંત એ

પરાનંદી જ્ઞાનમાંથી જ્ઞાયક આત્મા તો કેવળ નિરાનંદી છે.

- જય દેવ- જિનભવન દેવ, જિનવાણી દેવ, જિનધર્મ દેવ, જિનપ્રતિમા દેવ અને પાંચ પરમેષ્ઠિ. પરંતુ એ દેવનું આલંબન પણ નિશ્ચયમાં નથી.
- એનું ફલ અસંખ્ય પુણ્ય છે પરંતુ એકાંત એકાંત ભાવનું ફલ તો અનંત છે. એને આત્મા આવે છે એની મહિમા આવતી નથી.
- '[નયન રંગિતીર્ણ અને શાંતભાવ રહેતો, મોક્ષનું નિદાનરૂપ આત્માને અનુભવે છે.'
- નિશ્ચય શાસ્ત્રના પરંતુ ધ્રુવ જે છે એવા જ્ઞાયકને જોયો જાણ્યો, અનુભવ્યો અને એનો પરિગ્રહ આંશિક કર્યો તાત્પર્ય તે જ્ઞાનું એનો જેને પરિગ્રહ કર્યો. વ્યવહારમાં એકાંતો તો, દેવે અનુભવમાં એ પુણ્યથી મોક્ષનું થઈ ગયો. એ નિદાનરૂપ થયો, પણ્યમાં તો!
- [પણ] સ્વભાવ જાણનાર, પણ્યમાં જાણનાર એમ જાણનાર-- જાણનાર-- જાણનાર [રંગિતીર્ણ અને શાંતભાવ રહેતો].
- આવો જે પુણ્ય મોક્ષનું નિદાનરૂપ છે તેને સમકિતી ધર્મી અનુભવે છે. એ એકાંતના સ્વરૂપના ઘૂંસ્યા થયે છે. અનુભવ તો પણ્યનો છે પરંતુ નિદાનરૂપ આત્મા ફિર સમ્યક્ત્વના છે તેથી તેને અનુભવે છે એમ તેવામાં આવે છે.
- મુનિને પણ જ્ઞાનપણું, ગુરુવચન, દેવ-શાસ્ત્ર-ગુરુનો વિનય અને સૂત્ર અધ્યયન-એ ગાથા ઉપરાંત છે, ધર્મ નહિ.
- સાધુ આગમચક્ષુ- આગમ જેની આંખ્યું છે. જ્ઞાયક શું તે છે એવું એના જ્ઞાનમાં તરવરે છે. સર્વચક્ષુ સિદ્ધ, આગમચક્ષુ સાધુ, એકાંતચક્ષુ દેવ.
- એના સ્વાનુભૂતિ આગમનો અભ્યાસ તેઓ જોઈએ.
- (ગાથાર્થ:) 'પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, પાપ બંને સર્વ અન્ય ભાવોનો જ્ઞાનીને પરિગ્રહ નહિ તેથી કે સર્વ પરભાવોને તેઓ જાણે ત્યારે તેની પ્રાપ્તિની ઇચ્છા થતી નથી.'*

* પુણ્ય, મોક્ષાભિલાષી સર્વ પરિગ્રહને છોડવા પ્રવૃત્ત થયો તો; તેણે આ ગાથા દ્વારા સમસ્ત પરિગ્રહ ભાવને છોડ્યો, એ શુભોપયોગ અજ્ઞાનને દૂર કર્યું અને જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્માને અનુભવ્યો.

- [પુણ્ય-પાપાદિભાવો] મારા છે એવો ભાવ નહિ. મારા તો મારી પાસે છે, એ [ભાવ] મારા નહિ. દૃષ્ટિ એ પરને મારા [એવા ભાવ]ને મારી માન્યા અને પોતાના મારાપણાનો વર્તાવ-અનુભવ થયો [ત્યાં] પરનું મારાપણું એની દૃષ્ટિમાં રહ્યું નહિ.
- પદ્મનંદિ પંચવિંશતિમાં કહ્યું છે, 'વ્યવહારનય વ્યવહારે પૂજ્ય છે' પણ એની મર્યાદા (છે), તો! નિશ્ચય તો જ્ઞાયકસ્વભાવ પૂજ્યપાદે ગાયા છે.
- [જ્ઞાનીને પરભાવો] કાળે, દોષ, પરંતુ [તેને] હેય ભાવે છે. હેય નહીં હોય છે; પણ ઉપાદેય નહીં હોય છે- [જેને] હેય ભાવે તેને ખાવું અને મેળવું કેવા ઇચ્છા થાય (હોય)?

ગાથા - ૨૧૪: ધર્મચર્ચા

(નિ-૧૧૮)

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. મૂળ ગાથામાં 'ઓઘાદિ' શબ્દથી પુષ્પ, પાપ, ભોજન અને પાન એ સિવાયના બીજા ભાવોની વાત કરી છે.
2. જ્ઞાની અને પુત્રની ઉદાત્ત અનુકૂલ કે પ્રતિકૂલ સામગ્રીઓને દેખવાનો નહિ કરવા કે તેને જતરાગ સ્વભાવથી જોવાનો પૂર્વ એવો ભાવાર્થ પ્રસ્તુતમાં આવી ગયો છે.
3. જેણે શાસ્ત્રભાવને 'પરિ' નામ સમસ્ત પુત્રે 'ગ્રત' નામ પરિણતિ-અનુભવો છે, તેને કિંચિત્ પણ પદાર્થનો પરિગ્રહ અંતર કે બહાર હોતો નથી અને તે પરિગ્રહ હોતી નહિ.
4. અહીં મુનિધર્મની મુખ્યતાએ અને ગૃહસ્થધર્મની ગૌણતાએ વાત કરી છે.
5. ધર્મને સ્વભાવથી અશૂન્યપણું અને પરભાવથી શૂન્યપણું પ્રકાશ્યું છે.
6. ધર્મીએ નિજભાવનું અવલંબન લીધું છે તેથી પરથી એ અત્યંત નિરાલંબ છે.
7. જિનભવન, જિનવાણી, જિનધર્મ, જિનપ્રતિમા તથા પંચપરમેષ્ઠિ - આને જ દેવ છે.
8. મુનિને જ્ઞાનપણું, ગુરુજ્ઞાન, દેવ - શાસ્ત્ર - ગુરુનો વિનય અને સૂત્ર-અધ્યયન - એ ઉદાત્ત ઉપકરણ છે.
9. સિદ્ધને સત્યસ્થિત, સાધુને આગમસ્થિત અને [દેવગતિના] દેવને અવધિસ્થિત કહ્યાં છે.
10. વ્યવહારનય વ્યવહારે પૂજ્ય છે, પરંતુ તેની પણ અંતે મર્યાદા છે.
11. જ્ઞાનીને પરભાવો હેય તરીકે રહે છે અને જ્ઞાયક આત્મા ઉપાદેય તરીકે રહે છે.
12. જેને હેય જાણે તેને તેનું અંતર દૃષ્ટિ જ્ઞાનીને હોતી નથી.

ગાથા-૧૪૬ | ગા-૧૧૮ |

ઉત્થાનિકા:- હવે આગળની ગાથાની સૂચનારૂપ કહે છે:-

ગાથા:- (વસંતતિલકા) જો જ્ઞાનીને ઉપભોગ હો નિજ પૂર્વકર્મ વિપાકથી;
પરિગ્રહત્વ પામે નહીં તે રાગ ભાવ અભાવથી. ગા.૧૪૬.

અર્થ:- પૂર્વે બંધાયેલા પોતાના કર્મના વિપાકને લઈને જ્ઞાનીને જો ઉપભોગ હોય તો હો, પરંતુ રાગના વિયોગને લીધે (-અભાવને લીધે) ખરેખર તે ઉપભોગ પરિગ્રહભાવને પામતો નથી.

ટીકા:- (વસંતતિલકા) 'પૂર્વે બંધાયેલા પોતાના કર્મના વિપાકને લઈને જ્ઞાનીને જો ઉપભોગ હોય તો (પા.નં.૨૮૩) હો, ...' અહાહા! આ તો અંતરયુદ્ધની વાત છે, સંસારયુદ્ધની વાત નથી.

- 'નિજ કર્મ' એટલે શુભાશુભ કર્મની પરંતુ અહીં ક્રિયાકાળાતીત રહેલા કર્મ- જે પૂર્વમાં અજ્ઞાનભાવે બંધાયેલા હતા, તેનું ફળ જ્ઞાનીને વર્તમાન [આ] કાળે.
- 'જ્ઞાનીને જો ઉપભોગ હો તો હો'- અહીં રાગ હો તો હો, ભલે સામગ્રી પણ હો તો હો. અંતર તરફ જે જ્ઞાનીને રાગનો ઉપભોગ નથી; કહીં છે ને કે રાગ આવે, એનો ઉપભોગ મારામાં હો, રાખાયો અને ભાગે છે. મારામાં વેદન છે.
- નિજ-પોતે અંદરમાં પૂર્વે શુભાશુભભાવ કરેલા એમાંથી બંધાયેલા કર્મના વિપાકને લઈને જ્ઞાનીને જો ઉપભોગ હો તો હો- એ તો આવે જાય છે, હો!
- પરંતુ રાગના વિયોગને લીધે (-અભાવને લીધે) ખરેખર તે ઉપભોગ પરિગ્રહભાવને પામતો નથી.': [રાગ]ને મારો છે એવા ભાવના અભાવને લીધે એ રાગનો અને સંયોગી ચીજનો તે પરિગ્રહ પણાપણું છે એમ પામતો નથી. જ્ઞાનીનો ભાવ નિર્જરાનો હેતુ છે એમ કેવું છે? એ દૃષ્ટિના જોરમાં એનો આદર નથી, સ્વીકાર નથી એને ભાવ નિર્જરાનું કારણ કેવું; બાકી જેટલો ભાવ અંદરમાં તો રાગ છે અને અંદરનું તો બંધન છે.
- 'જ્ઞાનીને ઉપભોગ હો તો હો' એમ કહે છે, ઈ તો જ્ઞાન કરાવ્યું છે. ભોગ હો, એમ સ્વીકાર કરવાનો છે? એને હોય છે, એ બાબાબાબત છે.
- [અલંકારયુક્ત જ્ઞાન અધિકાર માં] છેલ્લે કળશ આવે છે ને? જ્ઞાનીની આવસ્થાને મારા અનુભવમાં રહો. મારો પ્રભુ અનુભવ્યું એ અનુભવમાં (અહા) મારે એકત્વ રહું પરંતુ રાગની ભાવના એને હોતી નથી.
- (ભાવાર્થ:) 'પૂર્વે બંધાયેલા કર્મનો ઉદય એટલા ઉપભોગ સામગ્રી પ્રાપ્ત થાય.' જ્ઞાનીને પણ અસ્થિરતાનું રાગ થાય, ઈન્દ્રિયદ્વારા થાય. 'તેને જો અજ્ઞાનમય રાગભાવે ભોગવવામાં આવે તો તે ઉપભોગ પરિગ્રહભાવને પામે. ઈ મારા છે એવા અજ્ઞાનભાવે ભોગવવામાં આવે તો તે સામગ્રી અને સામગ્રીનો રાગ ભાવ પરિગ્રહભાવને પામે. 'પરંતુ જ્ઞાનીને અજ્ઞાનમય રાગભાવ નથી' એ રાગનું મારાપણું દૃષ્ટિમાંથી જેને છૂટી ગયું છે [તેને] તેના તરફનો જરી રાગ હો તો હો, પરંતુ આદર નથી.
- તીર્થંકરપણાના ભવનનું ઉદાહરણ. જ્ઞાનીને રાગ અને પર સામગ્રી આવે પરંતુ એ નથી છે એમ જોઈને શાંત. અહીં ઉપભોગ નથી અને રાગ દેખે તો એનો એને ત્રાસ છે. એમાં એને પીડા છે, દુઃખ છે. રાગ મારો છે તેનો ભાવ નથી. મારો તો વીતરાગ સ્વભાવ તે મારો છે.
- 'તે ભાવે છે જે પૂર્વે બાંધ્યું હતું તે ઉદયમાં આવી ગયું અને છૂટી ગયું.'

- અમેરિકા અને રશિયા. રશિયા એક કોરાનો ઓથાર શબ્દ એમ નહિ. રશિયાની ભાષામાં છે એ. સ્વરૂપમાં ઓથાર છે એ વાતનો - આત્માનો રસ છે. રાગમાં ઓથાર

એક કોરાને એનો રસ નહિ, એનું માસ્ટરીપણું નહિ.

- 'હવે હું તને સાહિત્યમાં વાંચતો નહિ.'

આવું રહે કે, રાગ અને કો સામગ્રી મળે કોઈ સાહિત્યની ભાવના ભગવાન આપણને ન દેજો.

- 'કો શીખે જાણીને રાગરૂપ થયેલા એક તેને ઉપભોગ પરિગ્રહપણાને પામતો નહિ.'
- કો વર્તમાનની વાત કરી. વર્તમાન રાગ અને વર્તમાન સામગ્રી તેમાં થયેલા નહિ.
- હવે કે વર્તમાન એક એમ ત્રણે કાળે નહિ, કે વાતની ગાથા કહેશે.
- એકવાર ચોગાનમાં 'ક્રિયાસૂત્ર' બનાવ્યું. જ્ઞાન શાસ્ત્રો ક્રિયા બનાવવા છે. ત્યાં પછી મુનિને fusi કેવા અને કે fusi કોણ. કોણે ઓળખાઈ આવે છે. અને 'નિશાનસૂત્ર' છે. એમાં એવું કહ્યું આવે. fusi કોણ અને સૂઈવા. કરે! પ્રભુ fusi ક્યાં મુનિને? કોઈ જ્યાં કોઈકનો નાશ જાગીને ઉઠીને અને વાતવાતમાંથી ત્યાં આનંદમાં (આવ્યું) અને fusiના દૂધીના આનંદનો રાગ ક્યાંક આવ્યો?

ચિત્ર-૧૪૬ : દીર્ઘચર્ચા

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. પૂર્વરંગના ઉદ્દેશ સમયે ઉપજતા રાગનો ઉપભોગ જ્ઞાનીને હોતો નથી, તેથી તેને મલિનતાનું વેદન જરાપણ હોતું નથી- એમ પૂ.ગુરુદેવશ્રીએ કહ્યું છે.
2. પૂર્વરંગના ઉદ્દેશ સમયે ઉપજતા રાગનો ઉપભોગ જ્ઞાનીને પરિણામવાની અપેક્ષાએ તો હોય છે, પરંતુ તેનો તે જાણનાર રહે છે.
3. 'જ્ઞાનીનો ભોગ એ નિર્જરાનો હેતુ છે' - એ જ્ઞાનપ્રધાન કથન છે.
4. પૂર્વરંગના ઉદ્દેશ સમયે જેટલે અંશે જ્ઞાનીને રાગનું વેદન છે એટલે અંશે તેને બંધન થાય છે, પરંતુ નિશ્ચયત્વ અને અનંતાનુબંધના અભાવમાં નવું બંધન અત્યંત અલ્પ થાય છે.
5. પૂર્વરંગના ઉદ્દેશમાં મલિન સામગ્રીને જો રાગભાવે ભોગવવામાં આવે તો સામગ્રી અને સામગ્રીનો રાગભાવ પરિશુદ્ધપણાને પામે.
6. સ્વરૂપમાં અસ્તિત્વ થવું એ જ્ઞાનનો-આત્માનો રસ છે.
7. પૂર્વરંગના ઉદ્દેશના નિમિત્તે વર્તમાનમાં મલિન સામગ્રી ભવિષ્યમાં પણ મળે એવો વાંધો જ્ઞાનીને હોય એમાં તથ્ય ખોટું નથી.
* 8. પ્રવચનસારનું 'તત્ત્વસૂત્ર' સ્થૂલભદ્રાચાર્યે લખ્યું હતું

↓

Check સ્થૂલભદ્રાચાર્ય is not same as ભદ્રબાહુસ્વામી who wrote તત્ત્વસૂત્ર.

ઉત્થાનિકા:- હવે, જ્ઞાનીને ત્રણે કાળ સંબંધી પરિગ્રહ નથી એમ કહે છે:-

ગાથા:- ઉપજી ઉદયનો ભોગ નિત્ય વિયોગ ભાવે જ્ઞાનીને,
તે ભાવ કર્મોદય તણી તીક્ષ્ણ નહીં જ્ઞાની ફરે. ૨૧૫.

ગાથાર્થ:- જે ઉપજી (અર્થાત્ વર્તમાન કાળના) ઉદયનો ભોગ તે, જ્ઞાનીને સદા વિયોગબુદ્ધિએ હોય છે અને એકાગ્ર (અર્થાત્ ભવિષ્યકાળના) ઉદયની જ્ઞાની વાંછા કરતો નથી.

ટીકાર્થ:- (ઉત્થાનિકા:) 'હવે, જ્ઞાનીને ત્રણે કાળ સંબંધી પરિગ્રહ નથી એમ કહે છે:-

(પુ.નં.૨૬૪) • જ્ઞાની કોને કહેવો? ૧૪૭ મા ક્લોકમાં સિદ્ધાન્ત શબ્દ વાપર્યો છે. જેને સિદ્ધાન્ત છે તે સિદ્ધાન્ત છે તેને અહીં જ્ઞાની કહેવામાં આવે છે. [જ્ઞાનીએ] ક્યાં જ્ઞાયકભાવનો પરિગ્રહ કર્યો એટલે ત્રણ કાળના ભાવ પદાર્થનો પરિગ્રહ નથી. વર્તમાન, ભૂત અને ભવિષ્ય ત્રણે કાળ ત્રિકાળી જ્ઞાયકભાવ જ્ઞાયકભાવની દૃષ્ટિ હોવાથી તેની તેને ખબર અને પરિગ્રહ હોવાથી પરનો પરિગ્રહ એને નથી.

• (શંકા:) 'કિંતુ ઉદયનો ઉપભોગ ત્રણે કાળનો હોય - અતીત (ભૂત કાળનો), પ્રત્યુત્પન્ન (વર્તમાન કાળનો) અને અનાગત (ભવિષ્ય કાળનો).':

• જેને પુરુષાર્થનો નાશ (છે) એવા પુરુષ અને અનુભવ વિષયને ભોગવે છે એવા ઠેકાણે જ્યાં તમના ઉદયનો ઉપભોગ ત્રણે કાળનો હોય છે.

• 'તેનાં કારણ, જે અતીત ઉપભોગ તે અતીતકાળને લઈને જ (અર્થાત્ જાણે ગયો હોવાને લઈને જ) પરિગ્રહ ભાવને ધારતો નથી. અનાગત ઉપભોગ જો બાંધવામાં આવતો હોય તો જ પરિગ્રહ ભાવને (પરિગ્રહપણાને) ધારે; અને જે પ્રત્યુત્પન્ન ઉપભોગ તે રાગબુદ્ધિએ પ્રવર્તતો હોય તો જ પરિગ્રહ ભાવને ધારે.'

• ભૂતકાળનો ઉપભોગ તો જાણી ગયો છે. હવે કોનો ગયો છે એને પરિગ્રહપણું કેવાર (નથી). ભવિષ્યનો ઉપભોગ (જો) બાંધવામાં આવતો હોય તો જ પરિગ્રહ હોય. આ તો સહજો પહેલો ન્યાય ૧૪૭ છે. વર્તમાનમાં પણ તે રાગબુદ્ધિએ પ્રવર્તતો હોય તો જ પરિગ્રહ-ભાવને ધારે. આ ત્રણ સિદ્ધાંત થયા.

• 'પ્રત્યુત્પન્ન કર્મોદય-ઉપભોગ જ્ઞાનીને રાગબુદ્ધિએ પ્રવર્તતો ભોગવવામાં આવતો નથી. ફરીથી જ્ઞાનીને અજ્ઞાનમય ભાવ જે રાગબુદ્ધિ તેનો અભાવ છે; અને તેથી વિયોગબુદ્ધિએ જ (હેયબુદ્ધિએ જ) પ્રવર્તતો તે ખરેખર પરિગ્રહ નથી. માટે પ્રત્યુત્પન્ન કર્મોદય-ઉપભોગ જ્ઞાનીને પરિગ્રહ નથી (-પરિગ્રહરૂપ નથી).'

• [જ્ઞાનીને] વર્તમાન ઉપભોગ રાગનો આદર વિષયને ભોગવવામાં આવતો નથી. આ મારા છે એવી માન્યતાથી એની પ્રવૃત્તિ નથી. રાગની રુચિથી પ્રવર્તતો દેખાતો નથી. રાગની રુચિનો પ્રેમ તે તો અજ્ઞાનભાવ છે એનો તો એને અભાવ છે. એનું તાત્પર્ય શું? કે તો શાંતરસ જ્ઞાનરસ છે. જ્ઞાન-છે એનો ક્યાં સ્વભાવ આદર અનુભવમાં (વિષયો છે), અને અજ્ઞાનમય રાગ-બુદ્ધિનો અભાવ છે.

• ધર્માત્મા જ્ઞાનતત્ત્વ છે તે ચિહ્નો છે, અનુભવો છે, જ્ઞાનરૂપ છે. તેથી તેને કર્મોદયનો વર્તમાન ઉપભોગ આબરૂ, શરીર, સ્ત્રી-કુટુંબ-પરિવાર, પૈસા, કાયા, -તીર્થ વગેરે તેને સારાપણે પ્રવર્તતો જોવામાં આવતો નથી. [તેને] રાગમાં ખોટાપણાની બુદ્ધિ છૂટી જાય છે.

• 'કિંતુ વિયોગબુદ્ધિએ!' દુઃખનનો જેમ વિયોગ થઈને એમ રાગનો વિયોગબુદ્ધિએ ભાવ

[પ્રવર્તન] | ગા-૧૨૩ |

છે. ત્યાગવાની બાહ્યબુદ્ધિને ઉપાય છે, રાગની હેયબુદ્ધિને પ્રવર્તન ઉપાય છે, [રાગમાં] ઉપાદેયબુદ્ધિ રહી જાય છે. જો રાગની ઉપાદેયબુદ્ધિ થશે તો ભાવના કારણનો અનાદર, હેય થયો.

(-વિયોગબુદ્ધિને-)

- આહાહા! શુભ-પ્રશસ્ત રાગ હો, ધર્મીને તે હેયબુદ્ધિને પ્રવર્તે છે. રાગને હેયબુદ્ધિને પ્રવર્તન દિયે તેને પરિગ્રહ ક્યાંથી કાઢ્યો? તેને રાગનો અને ઘરનો પરિગ્રહ ક્યાં છે?
- 'જે અનાગત ઉપભોગ તેનો પરિગ્રહ જાણીને વાંછિત જ નહિ (એટલે જાણીને તેની વાંછા જ નહિ) તથા ફળ જાણીને અત્યાગમય ભાવ જે વાંછા તેનો અભાવ છે. માટે અનાગત નિર્દોષ-ઉપભોગ જાણીને પરિગ્રહ નહિ (-પરિગ્રહ રૂપ નહિ)'
- ભવિષ્યમાં મારે આ ભોગ મળે એને અનુભવું, એવો ભાવ જાણીને તો દોષ નહિ. ભવિષ્યમાં તો હું વિદ્યમાન પણ' એટલે ભાવનામાં આ ભાવના એને હોતી નથી.
- વર્તમાનમાં જ અહીં હેયબુદ્ધિને વર્તે ત્યાં ભવિષ્યની વાંછા ક્યાંથી (હોય)? જુઓ આ કેવાયક્ષિત્રની દશા! આ કેવાયક્ષિત્રની ભૂમિકા!
- એ શુભરાગ એને મનિરાગ જે હોવાથી પણ તે વિદ્યમાનને ત્રુંધે છે, વિદ્યમાનને ભોગવે છે. એ મનિરાગ ભવિષ્યના ભોગની વાંછા કેમ કરે? જે ભાવના બીજાને પકડે આવે એને હજી રાગને પકડવો કેમ પડે?
- વર્તમાન વિયોગ ભાવે વર્તે છે માટે [પરિગ્રહ] નહિ એને ભવિષ્યમાં એની વાંછા નથી માટે નહિ. ત્યારે તમનો તો એ નહિ, પરંતુ એનું સમાધાન થયું.
- (ભાવાર્થ:) 'અતીત નિર્દોષ-ઉપભોગ તો ગયો જ ગયો છે. અનાગત ઉપભોગની વાંછા નહિ; તથા જે ફળ જાણી અવિદ્યમાન ભાવે છે તેના આગામી હેયના ભોગની વાંછા તો કેમ હોય? વર્તમાન ઉપભોગ પ્રત્યે રાગ નહિ; તથા જે હેય ભાવે છે તેના પ્રત્યે રાગ કેમ હોય? આ રીતે જાણીને જે ત્રણ કાળ સંબંધિ નિર્દોષના ઉપભોગ તે પરિગ્રહ નહિ.'
- ત્રણે કાળ રહેનારો એવો વાચકભાવનો પરિગ્રહ જ્યાં પકડ્યો, અનુભવ (દિયો), એને ત્રણ કાળના ભાવ પરિગ્રહનો ઉપભોગ હોતો નથી.
- 'જ્ઞાની જે વર્તમાનમાં ઉપભોગના બાધિતો ભોગ કરે છે તે તો પીડા કેરી ઇલાજ કરે છે તેનો ઇલાજ કરે છે - રોગી જેમ રોગનો ઇલાજ કરે તેમ. આ, નબળાઈનો દોષ છે.'
- ત્યાર કિંચિત્ એમ લાગે કે આ ધર્મી છે એને દયા આવી પડતી, રહે છે, દુઃખને ભોગે (છે). એને રાગ આવે એવો સમાધાન માટે એને બહારના સંયોગો પણ દેખે છે રાગ આવેલો એ પીડા છે, દુઃખ છે. એ પીડા મટાડવાની એને ઇચ્છા રાગના અનુકૂળ નિમિત્તોને ભોગવે (મટાડે) દેખાય. એ રાગ આવ્યો એ રોગ છે; રોગને જેમ રોગનો ઇલાજ કરે તેમ એનો ઇલાજ કરે છે. એમ ઇલાજમાં બંધાય ગયો છે, છતાં તેનો આદર નથી, આદર રહ્યો નથી, એમાં રુચિબુદ્ધિ નથી. દયા એ તો અંતરની વાત છે.
- ઘાટ ઘડવાની રેખાઓ, દોરવાની [આંકવા] જિન નગરી ઘડવાનો'. જિન આકારમાં આવતાં ઘાટ પડે, ઘાટ ઘડાઈ ગયા, રેખાના ઘાટપર રહે ન રહ્યા! એ રાગની રેખા મટતી નથી, પરંતુ રાગને રાખવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આ તો ત્રણ લોકના નાથની અંતરની વાત છે. આ કોઈ બાલદુકાળના કથન નથી.

ગાથા-૨૧૫: ધર્મચર્ચા

(ગા-૧૨૪)

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) બતાવો:-

1. આ ગાથાના શબ્દોથી સૂચિત થાય છે કે 'જ્ઞાનીને વર્તમાન તથા ભવિષ્ય-વિષયસંબંધી પરિગ્રહ નથી' - એમ કહેવા માટે આ ગાથા લખવામાં આવી છે.
2. ઉત્પાદિતમાં કહ્યા મુજબ 'જ્ઞાનીને ત્રણેય વિષયસંબંધી પરિગ્રહ નથી' - એમ આ ગાથા બતાવે છે.
3. તેમના ઉદયનો ઉપભોગ વર્તમાન વિષયમાં જ હોય છે.
4. તેમના ઉદયનો ઉપભોગ અતીત (ભૂત), વર્તમાન અને અનાગત (ભવિષ્ય અથવા આગામી) એમ ત્રણેય વિષયસંબંધી હોય છે.
5. * પાંચ વર્ષ પહેલાં અમે અમદાવાદ ગયા હતા ત્યારે ખૂબ મજા પડી હતી. તેના ટોટામાં જોઈને અમને આજે પણ ખૂબ આનંદ થાય છે. - આવા વિચારણા મારા ભૂતવિષયસંબંધી પરિગ્રહને બતાવે છે.

Check logic

6. ભૂતવિષયનો ઉપભોગ તો બીતી ગયો છે, માટે એ તો છે નહિ; તેથી એનું પરિગ્રહપણું જ્ઞાનીને હોતું નથી.
7. * અમે આવતા વર્ષે ઘણા મિત્રો માટે ઓસ્ટ્રેલીયા-ન્યુઝીલેન્ડ જવા માટે ઘણા ઉત્સુક છીએ. - આવા વિચારણા મારા ભવિષ્યવિષયસંબંધી પરિગ્રહ બતાવે છે.

Check logic

8. ભવિષ્યના ઉપભોગની જ્ઞાનીને વાંછા નથી, માટે તેને ભવિષ્યવિષયસંબંધી પરિગ્રહ નથી.
9. પ્રત્યુત્પન્ન ઉપભોગ અર્થાત્ વર્તમાનમાં ઉત્પન્ન ઉપભોગ.
10. જ્ઞાની વર્તમાન ઉપભોગમાં રુચિપૂર્વક પ્રવર્તતા દેખાતા નથી, એ મારા છે એવા મમત્વભાવે એમાં પ્રવૃત્તિ નથી. માટે વર્તમાનવિષયસંબંધી પરિગ્રહ તેને નથી.
11. ત્રણેય વિષય રહેનારા જ્ઞાયકભાવનો પરિગ્રહ જેને પડ્યો, અનુભવ્યો તેને ત્રણ વિષયના બાહ્ય પરિગ્રહનો ઉપભોગ હોતો નથી - એમ અહીં કહ્યું છે.
12. 'ભવિષ્યમાં હું વિષયરાગ કરીશ' - આવા ભાવના પણ મુનિરાજ માટે અનાગતવિષયસંબંધી પરિગ્રહ છે એમ પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ અહીં કહ્યું છે.
13. જ્ઞાની અને અજ્ઞાની બન્ને ઉપભોગના સાધન ભેગાં કરતા દેખાય છે. જ્ઞાની માટે તે રાગરૂપ રોગનો તે સાધનોમાં સુખબુદ્ધિ વિના કરાતો ઉપાય છે; જ્યારે અજ્ઞાની માટે તે રાગની રુચિપૂર્વક તે સાધનોમાં સુખબુદ્ધિ સહિત કરાતો ઉપાય છે.

ગાથા-૨૧૬ (વેદ ? વેદ ?) | નિ-૧૨૫ |

ઉત્થાનિકા:- હવે પૂછે છે કે અજ્ઞાન સ્ત્રીત્વ-ઉભયાત્મક જ્ઞાની કેમ વાંછતો નથી? તેનો ઉત્તર કહે છે:-

ગાથા:- રે! વેદે વેદક ભાવ બન્ને અન્ય અન્યને વિભાવે,
- એ જાણતો જ્ઞાની કદાપિ ન ઉભયની ઇચ્છા કરે. ૨૧૬.

ગાથાર્થ:- જે ભાવ વેદે છે (અર્થાત્ વેદકભાવ) અને જે ભાવ વેદાય છે (અર્થાત્ વેદ્યભાવ) તે બન્ને ભાવો અન્ય અન્યને વિભાવ પામે છે - એવું જાણનાર જ્ઞાની તે બન્ને ભાવોને ઇચ્છા વાંછતો નથી.

Revised ટીકા: [આ ગાથાની ટીકા 'સમયસાર અનુશીલન' ભાગ-૩ પાનું ૨૮૧, ૨૮૨ (ગુજરાતી) મુજબ નીચે પ્રમાણે છે:-]

ટીકા:- સ્વભાવ ધ્રુવ હોવાથી જ્ઞાની તો સ્થિતિશીલ અને સ્વયંસ્વભાવસ્વરૂપ નિત્ય છે અને વિભાવ ભાવો ઉત્પાદ-વ્યયરૂપ હોવાથી વેદ્યવેદકભાવ ક્ષણિક છે. ત્યાં ક્ષણભાવ (જેની ઇચ્છા કરવામાં આવે તે) વેદ્યભાવનું વેદન કરવાવાળો વેદકભાવ જ્યાં સુધીમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યાં સુધીમાં ક્ષણભાવ વેદ્યભાવ નષ્ટ થઈ જાય છે. તે વેદ્યભાવના નષ્ટ થઈ ગયા પછી વેદકભાવ શેનું વેદન કરે?

હવે જો એમ કહેવામાં આવે કે ક્ષણભાવ વેદ્યભાવની પછી ઉત્પન્ન થતા અન્ય વેદ્યભાવને વેદે છે, તો તે વાત પણ સંભવ નથી; કારણ કે તે બીજો વેદ્યભાવ ઉત્પન્ન થયા પહેલાં જ તે વેદકભાવ નષ્ટ થઈ જાય છે. આવી સ્થિતિમાં તે બીજા વેદ્યભાવને કોણ વેદે?

તેના ઉત્તરમાં જો તેમ એમ કહેવામાં આવે કે વેદકભાવની પછી ઉત્પન્ન થતો અન્ય વેદકભાવ તેને વેદે છે, તો તે પણ સંભવ નથી; કારણ કે અન્ય વેદકભાવ ઉત્પન્ન થયા પહેલાં જ તે વેદ્યભાવ નષ્ટ થઈ જાય છે. આવી સ્થિતિમાં તે બીજો વેદકભાવ શું વેદે?

આ રીતે ક્ષણભાવ ભાવના વેદનમાં અવ્યવસ્થા દોષ આવે છે. તે અવ્યવસ્થાને જાણતો જ્ઞાની કદી ઇચ્છતો નથી.

ભાવાર્થ:- વેદકભાવ અને વેદ્યભાવને વિભાવ છે. જ્યારે વેદકભાવ હોય છે ત્યારે વેદ્યભાવ હોતો નથી અને જ્યારે વેદ્યભાવ હોય છે ત્યારે વેદકભાવ હોતો નથી. જ્યારે વેદકભાવ આવે છે ત્યારે વેદ્યભાવ વિભાવ થઈ ગયો હોય છે; પછી વેદકભાવ કોને વેદે? અને જ્યારે વેદ્યભાવ આવે છે ત્યારે વેદકભાવ વિભાવ થઈ ગયો હોય છે; પછી વેદકભાવ વિના વેદ્યને કોણ વેદે? આવી અવ્યવસ્થા જાણીને જ્ઞાની મોક્ષ જાણનાર જ રહે છે, વાંછા કરતો નથી. અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે - આત્મા તો નિત્ય છે તેથી તે બન્ને ભાવોને વેદી શકે છે, તો પછી જ્ઞાની વાંછા કેમ ન કરે? તેનું સમાધાન:- વેદ્ય-વેદક ભાવો વિભાવ ભાવો છે, સ્વભાવભાવ નથી, તેથી તેઓ વિનાશીક છે; માટે વાંછા કરનારો જીવ વેદ્યભાવમાં આવે ત્યાં સુધીમાં વેદકભાવ (જોઈનારો ભાવ) નાશ પામી જાય છે, અને જીવને વેદકભાવ આવે ત્યાં સુધીમાં વેદ્યભાવ નાશ પામી જાય છે; એ રીતે વાંછિત ભાવ તો થતા નથી. તેથી જ્ઞાની નિષ્ફળ વાંછા કેમ કરે? જ્યાં અભાવાર્થ વેદાતું નથી ત્યાં વાંછા કરવી તે અજ્ઞાન છે.

વાંછિત

સારાંશ : (ગીતા) 'જ્ઞાની તો, સ્વભાવભાવનું ધ્રુવપણું દેખાડે, રાગિતીત અને રાગસ્વભાવરૂપ નિત્ય છે'! આનંદ, શાંતિ, જ્ઞાન એવો સ્વભાવભાવ જે ધ્રુવ જેની દૃષ્ટિમાં તરવરે છે, તમે તે પુરુષમાં પણ તે દૃષ્ટિ ત્યાંથી ખસતી નથી. ગાથા માટે હોંકારો. રાગિતીત જ્ઞાન શીખવા. રાગસ્વભાવભાવ-ધ્રુવ છે તે નિત્ય છે. ધર્મની દૃષ્ટિ ત્યાં છે.

- 'અને જે વેદે-વેદે (ક્ષ) ભાવો છે તેઓ, પિતાપુત્રોનું ઉત્પન્ન થવાપણું અને વિનાશ થવાપણું હોવાથી, ક્ષણિક છે.': જે પદાર્થ ભોગવવાની ઇચ્છા થાય તે ઇચ્છા તમે તો તેમાં વસ્તુ નથી અને વસ્તુ કાળ ત્યારે એવો ઇચ્છાનો તાગ રહ્યો નથી. કોરતે તો ઇચ્છાનો નાશ થઈ ગયો. કોરતે વેદે-વેદે ભાવનો મેળ નથી. ભેગ નાશવાન છે. આવિનાશી ધ્રુવ સ્વભાવની દૃષ્ટિને લઈને કોઈ નાશવાનની ઇચ્છા જ્ઞાનીને હોતી નથી.
- અને પાસના થઈ અંદર ? મારી આબરૂ હોય તો ઠીક. હવે બહારે આબરૂ થઈ ત્યારે એવો પૂરતિ તે તમે રહેતી નથી, તો ઉનો મેળ ખાતો નથી. મેળ નથી ખાતો તેની વાંધા જ્ઞાનીને ? ના હોય?
- જે ઇચ્છિત વસ્તુ કાળ ત્યારે ઇચ્છાનો નાશ થઈ ગયો અને વસ્તુ કાળ ત્યારે બીજી ઇચ્છા (છે), પરંતુ એ તો પહેલી ઇચ્છાની વાત છે. એ ઇચ્છા અને ઇચ્છાનો વિનાશ, ઉનો મેળ નથી.
- [illegible]
- ત્યાં, જે ભાવ ત્રિકાળ (અખંડ વાંધા-રહિત) એવા વેદભાવને વેદે છે અખંડ વેદ-ભાવને અનુભવનાર છે તે (વેદભાવ) જ્યાં દુનિયાં ઉત્પન્ન થાય ત્યાં દુનિયાં ત્રિકાળ વેદભાવ વિનાશ પામી જાય છે, તે વિનાશ પામી જાય, વેદભાવ શું વેદે?'

જેની વાંધા રહવાની આવે છે

- જ્ઞાનભાવનું ધ્રુવપણું દેખાય વર્તમાન જે પદાર્થને ઇચ્છે તે તમે તે પદાર્થ નથી. બહિર ઇચ્છા કેમ થાય? અને જ્યારે [પદાર્થ] આવે છે ત્યારે એ ઇચ્છા નથી; ફરતા ? પદાર્થપણા અનિત્ય છે એટલે ઇચ્છા તમે અનિત્ય પદાર્થ આપતો નથી અને અનિત્ય પદાર્થ આવ્યો ત્યારે ઇચ્છા અનિત્ય છે તે રહેતી નથી. [તેથી] પૂર્વ ઇચ્છાનો નાશ થયો અને (વસ્તુ) આવ્યા ત્યારે [છે] વેદવાનું શું વેદે? ઇચ્છા તો રહી નથી.
- 'જો એમ હોય તમે ? ત્રિકાળ વેદભાવની પછી ઉત્પન્ન થતા બીજા વેદભાવને વેદે છે, તો (ત્યાં એમ છે ?) તે બીજો વેદભાવ ઉત્પન્ન થયા પહેલાં જ તે વેદભાવ નાશ પામી જાય છે; પછી તે બીજા વેદભાવને કોણ વેદે? જો એમ હોય તમે ? વેદભાવની પછી ઉત્પન્ન થતો બીજો વેદભાવ તેને વેદે છે, તો (ત્યાં એમ છે ?) તે બીજો વેદભાવ ઉત્પન્ન થયા પહેલાં જ તે વેદભાવ વિનાશ પામી જાય છે; પછી બીજો વેદભાવ શું વેદે? આ રીતે ત્રિકાળ ભાવના વેદનની અનવસ્થા છે. તે અવસ્થાને જાણતો જ્ઞાની તેમ પણ વાંધતો નથી.'
- વેદવાનું કાળે ત્યારે જો [વેદવાના] ભાવનો નાશ થાય છે અને જો ભાવનો નાશ [થાય] ત્યારે કોઈ વેદવાયોગ્ય વસ્તુ કાળે છે.
- [જ્ઞાનીને] ઇચ્છાની ઇચ્છા નથી એટલે વાંધો નથી. કોરતે ભાવનામાં-નિત્ય સ્વભાવની દૃષ્ટિ દેખાય તેની ભાવનામાં [રહે] છે, એવા ભાવમાં આવતો નથી.

(પ્ર.નં.૨૯૫) - (પર્યુષણા પર્વમાં) બધ્ધ થાવું-ફરવું હોય પરંતુ જો અધિક કાળે તો ઉપકાર; એમ અંદર સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રના પરિણામ થયા હોય પણ જો તીવ્ર ક્રોધ કરે તો બધું નષ્ટ થઈ જાય. દુનિયા ગમે તે માને પરંતુ ધર્માત્માએ પોતાના આત્માની શુદ્ધિની વૃદ્ધિ કરવા કરવાની.

- આયુષ્ય જ્યાં સુધી અતિશય દુઃખનો અનુભવ કરો, પ્રભુ! મારા નિમિત્તે કોઈ પણ જીવોને કોઈપણ પ્રકારે દુઃખ ન થાય એમ હું ઈચ્છું છું. દુનિયા સુખી થાઓ - એમ તે રીતે. મારા દોષ દેખીને, જગત લૂંટીને, મારું સ્થાન લઈને સુખી થાઓ. એનું નામ અંદર ક્રૂરતા કહેવાય. [પદ્મનંદિ પંચવિંશતિ માંથી]
- (ગાથાર્થ:) 'વેદકભાવ અને વેદકભાવને નિમિત્ત છે. જ્યારે વેદકભાવ હોય છે ત્યારે વેદકભાવ હોતો નથી અને જ્યારે વેદકભાવ હોય છે ત્યારે વેદકભાવ હોતો નથી. જ્યારે વેદકભાવ આવે છે ત્યારે વેદકભાવ વિલાસી ગયો હોય છે; પછી વેદકભાવ ક્યાં જાય? અને જ્યારે વેદકભાવ આવે છે ત્યારે વેદકભાવ વિલાસી ગયો હોય છે, પછી વેદકભાવ વિના વેદકને ક્યાં જાય? આવી અવસ્થા જાણીને જ્ઞાની માત્ર જાણનાર જ રહે છે, બાંધતા નથી.'
- ઈચ્છા હોય છે ત્યારે સામગ્રીને વેદવાનું હોતું નથી; અને જ્યારે ભોગવવા યોગ્ય [સામગ્રી] આવે છે ત્યારે પોતાનો ઈચ્છારૂપ ભાવ વિલાસી ગયો હોય છે.
- ભાઈ! ધર્માત્માને પરપદાર્થને ભોગવું એવી ઈચ્છા જ હોતી નથી કેમ કે ઈચ્છા જે છે તે ત્યાં સામગ્રી નથી અને ભોગવવાની સામગ્રી આવે ત્યારે વેદવાની જે ઈચ્છા હતી તે ઈચ્છા રહેતી નથી. ઈચ્છા પણ નાશવાન છે અને વેદવાયોગ્યની સામગ્રી આવે એ પણ નાશવાન છે અને એને વેદવાનો ભાવ એ પણ નાશવાન છે.
- ભોગવવાનો ક્ષણ આવે ત્યારે ભોગવવાની જે ઈચ્છા હતી તે તો હોતી નથી. ~~[illegible]~~ ઈચ્છા અને સામગ્રીનું ભોગવવું, બેનો મેળ નથી. માટે જ્ઞાની જાણનારો (રહે છે). જ્ઞાનીને ઈચ્છા થાય એ તો નબળાઈનું ક્ષણ છે. એ ઈચ્છાને પણ અંતર આત્માના કોરાંદ એને જ્ઞાન દ્વારા જાણે છે. તેથી તેને આવે ભોગવું એવી ઈચ્છા હોતી નથી.
- 'અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે આત્મા તો નિત્ય છે તેથી તે ઉત્તર ભાવોને વેદી શકે છે, તો પછી જ્ઞાની બાંધતા કેમ નથી? તેનું સમાધાન:- વેદક-વેદકભાવો વિભાવ ભાવો છે, સ્વભાવ ભાવ નથી, તેથી તેઓ વિનાશીક છે; માટે બાંધતા રહનારો એવો વેદકભાવ ક્યાં? આવે ત્યાં તુરતમાં વેદકભાવ (ભોગવનારો ભાવ) નાશ પામી જાય છે અને બીજો વેદકભાવ આવે ત્યાં તુરતમાં વેદકભાવ નાશ પામી જાય છે; એ રીતે બાંધિત ભોગ તો થતો નથી. તેથી જ્ઞાની નિરંતર બાંધતા કેમ કરે? જ્યાં અબાંધિત વેદાતું નથી ત્યાં બાંધતા રહવા તે જ અજ્ઞાન છે.'
- ઈચ્છા થઈ અને પછી વેદવાયોગ્ય વસ્તુ થઈ તો એમ નિત્ય છે તો કરવા શક્તિ છે એમ શિષ્યનો પ્રશ્ન છે. તેનું સમાધાન:- ઈચ્છા થવા અને ભોગવવાનો ક્ષણ આવે એ પણ સામગ્રી અને એનો રાગ એ બધું નાશવાન છે. ધર્મી જીવે ધ્રુવ ચિદાનંદ દૃષ્ટિમાં કાઢ્યો છે, એને એ ભોગવાની ઈચ્છા અને ભોગવવાનો ભાવ [રાગ] એ બેય હોતા નથી.
- ભોગવવાનો ક્ષણ આવે ત્યાં (દૃષ્ટિમાં) પોતાને જે ઈચ્છા છે-વેદકભાવ, એનો નાશ થઈ જાય. ઈચ્છાવાળો બાંધિત ભોગ સામગ્રી એને મળતી નથી તેથી બાંધિત ભોગ

સંગ્રહવાળો જીવ. જેને સામગ્રી હોય, ત્યારે જીવ ઇચ્છા કેવી કરે.

• અહીંયા! મનમાં જે ઇચ્છા આવે એ વસ્તુને પહોંચી નહિ, માટે તે સંગ્રહવાળી સાધના-ઇચ્છા રૂપી એને અજ્ઞાન છે.

ગાથા - ૨૧૬ : વિચારણા

(૧) સાચું ખોટું (T/F) બતાવો :-

1. આ ગાથાની ટીકાના અનુસાર 'અનાગત ત્રૈધ-વિષયોને જાણી કેમ બોલાતું નથી!' એમ અર્થ બતાવ્યું છે; પરંતુ ગાથાથી અનુસાર 'જાણી વેદે અને વેદત એ ઉભય ભાવોની તૃષ્ણા કેમ કરતા નથી!' એ બતાવવાનો આ ગાથાનો ઉદ્દેશ છે. આમ આ બન્ને વિષયો વચ્ચે સુમેળ નથી.
2. ટીકા તથા ભાવાર્થમાં સમજાવેલા મુખ્ય ઉપરાંત બન્ને વિષયોનો સાર અર્થ જ છે; માટે તે બન્ને વચ્ચે કોઈ વિરોધ નથી, માત્ર વચનભેદ જ છે. [જુઓ પ્રશ્ન નં. ૧૨]
3. વેદે અને વેદતભાવ સંતતિ [પ્રવાહ] અપેક્ષાએ સંસારી જીવને વિદ્યમાન હોય છે.
4. વેદે અને વેદતભાવ બન્ને ભાવાત્મક છે, ક્ષયોપશમભાવ ઔદયિક (ક્ષાયોપશમિક) છે.
5. વેદે અને તે વેદે સંબંધિ વેદતભાવ અર્થ સમયે હોય છે.
6. હું વર્તમાનમાં $100 million મને મળે એમ ઈચ્છું છું. ભવિષ્યમાં ક્યારે તે મળશે ત્યારે મને પૈસા સંબંધિ કોઈ પણ ઈચ્છા નહિ રહે.
7. જ્યારે ઈચ્છિત વસ્તુ મળે છે ત્યારે જીવને કોઈ પણ ઈચ્છા હોતી જ નથી.
8. વેદે અને તે વેદેસંબંધિ વેદતભાવ એ બે વચ્ચે સમયભેદ હોય છે અર્થાત્ જે પદાર્થ જોવાવાની ઈચ્છા હોય તે ઈચ્છાવિષે તો સામે વસ્તુ હોતી નથી અને [ઈચ્છિત] વસ્તુ આવે છે ત્યારે તેની આગળ [તે વસ્તુની] ઈચ્છા રહેતી નથી.
9. ઈચ્છા અનિત્ય છે, ઈચ્છિત પદાર્થ અનિત્ય છે, જ્ઞાયકભાવ નિત્ય છે.
10. નિરંતર થતી રહેતી ઈચ્છાને સંતોષવાનો ઉપાય વધુને વધુ મહેનત કરતા રહેવાનો છે.
11. ઔદયિક ક્ષુધ જ્ઞાયકભાવની દૃષ્ટિ કરતા તે વેદે-વેદતભાવના ચક્રમાંથી છૂટવાનો ઉપાય છે.
12. ઈચ્છા અને સામગ્રીનું જોડાવાપણું [વેદત-વેદકભાવ] એ બેનો મેળ નથી. આમ જાણકર જ્ઞાની અનાગત ત્રૈધ-વિષયોની તૃષ્ણા રાખતો નથી; તેને ઈચ્છાની ઈચ્છા હોતી નથી.
13. મનમાં જેની ઈચ્છા આવે તે વસ્તુ વેદાતી નથી, માટે તેને જોડાવવાની ઈચ્છા કરવી એ અજ્ઞાન છે.
14. વન ફરવું-ફરવું હોય પરંતુ તેમાં અડચણ આવે તો બધું બગડી જાય, તેમ તીવ્ર તૃષ્ણાને વિરામે સાધ્ય કરેલી બધિ સાધના નિષ્ફળ થઈ જાય છે.
15. 'આયુષ્ય જ્ઞાન અતિશય સુખનો અનુભવ કરો, પ્રભુ! મારા નિમિત્તે કોઈ પણ સંસારી પ્રાણીને કોઈપણ પ્રકારે દુઃખ ન થાય એમ હું ઈચ્છું છું. દુનિયા સુખ દાખો - ગમે તે રીતે. મારા દોષ દેખીને, જીવન લૂંટીને, મારું સ્થાન લઈને સુખ દાખો. એનું નામ અંદર કોના કહેવાય.'
પહલાંહિ પંચપરમેષ્ઠિપદ અધિકારમાં પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના આ હૃદયોદ્ગારો તેમના ભવિષ્યના નીર્ધાર ગોત્રની સાક્ષી પૂરે છે.

ઉત્થાનિકા:- હવે આ અર્થનું સમર્થન કરે છે:-

ગાથા:- (દોહરા) પગ પગ માંગે પુણ્યને વેદ-વેદે રમાય,
ક્રિયા કરે જ્ઞાની નહીં, વાંછિત ના વેદાય;
તેથી વાંછા તજી પણ તે ન જ્ઞાનીજન,
સર્વ પ્રતિ રહેતો અતિ નિરસ્ત એ પુણ્યજન. ગા. ૧૪૭

ટીકાસાર:- વેદ-વેદરૂપ રમણ ભાવોનું અગણનું (અસ્થિરપણું) હોવાથી ખરેખર વાંછિત વેદાતું નથી; માટે જ્ઞાની તેવી પણ વાંછતો નથી; સર્વ પ્રત્યે અતિ નિરસ્તપણાને (વૈરાગ્યભાવને) પામે છે.

ભાવાર્થ: અનુભવગોચર જે વેદ-વેદ રમણભાવો તેમને ક્રિયાકરે છે, તેનો સંભાવ નથી (કારણ કે તેઓ ક્રિયા નિમિત્તે થતા હોવાથી અસ્થિર છે); માટે જ્ઞાની આગામી ક્રિયા સંબંધે વાંછા શા માટે કરે?

સંસારી: • ઇચ્છા અને ભોગવવાના ભાવનો મેળ નથી [તેથી] જેને અતીન્દ્રિય જ્ઞાનંદનો
(પ.ગ.૨૬૫) અનુભવ અને ભોગવટો છે તે ઇચ્છા કેમ કરે? એ જ્ઞાનભાવવાળો ભગવાન એ જ્ઞાન-ભાવને કેમ કરે?

• આત્માનો એકમેવ કાર્ય તેનું જ્ઞાનીને અંતરંગ રાગ આવે અને ઉત્સાહ થતો કરે. એ ઉત્સાહ કરે એનો અર્થ જ એની પ્રતિ-રાગ-ભાવો દૂર થતાં એ અંતરંગ વીતરાગતા પ્રગટ થતી નથી. અંશે તેને રાગ આવે એનો ઉત્સાહ કરે. પણ એ ઉત્સાહ અને રાગ, બંનેનો અભાવ રહે છે. આ એનો સાર છે. અસ્થિરતાના કાર્યપણાના નિમિત્તે બાહ્યવાળી ઇચ્છા કેમ હોય? જ્ઞાનીના, પરંતુ તિર્યંચ, એના ભાવવાળાની વાત છે અહીં તો.

• આત્મા વેદવાયોગ્ય છે તેને વેદે. આ ઇચ્છા અને વેદવાયોગ્ય વસ્તુ એ નથી નથી. ભગવાન આત્મા જ વેદ્ય છે અને વેદે છે. બંને જ વેદવાયોગ્ય અને વેદ્ય બંને જ છે.

• બહારની ઇચ્છા કાંઈ એ જુદી વસ્તુ છે અને બાહ્ય ભોગવું એવો બાહ્ય આત્મા એ જુદી ચીજ છે. બહારની રાગની પ્રતિ ઉઠે એ તો એને બહારને વિકલ્પ પરંતુ એ પ્રતિમાં ભગવાની સાથે ભોગવું એવો પ્રતિ આવતા નથી.

• જે ઇચ્છા થાય છે ત્યારે એ ભોગવવાની વસ્તુ નથી અને ભોગવવાની વસ્તુ આવે ત્યારે કોઈ ઇચ્છા રહેતી નથી. માટે તે વાંછિત ભોગવાતું નથી માટે વાંછા કેમ કરે?

• સિદ્ધાંત અપેક્ષે જ્ઞાની, સિદ્ધાંત અપેક્ષે સમ્યગ્દૃષ્ટિ, સિદ્ધાંત અપેક્ષે ધર્માત્મા. જ્ઞાની ઇત્યાદિ નામ છે કે નામ નથી, પરંતુ તેવી વાંછતો નથી.

• ધર્માત્મા પરમ ઉદાસ છે. જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય એ શાંતિ [તેને] માટે પુરાણ સંચય છે. પૂર્ણ પ્રભુ પરમાત્મા-એવું અંતર જ્ઞાન અને પુણ્ય-પાપના નિરસ્તપણે નિરસ્ત એવો વૈરાગ્ય. શુભ અને અશુભ ભાવથી નિરસ્ત છે. રાગ તો ત્યારે નિરાકુલિત તો. ઇન્દ્રના ઇન્દ્રાણીનો પણ તેને વૈરાગ્ય ઉપજાવે છે. એ શાંત માટી ભાવ. મારામાં તો આનંદનો ભંડાર ભર્યો પ્રભુ!

• એને નિર્ઝરા થાય છે એમ કહેવું છે અહીં. એને પૂર્ણતા કરે એવો ઉપાય કરવા છે.

ચિંતન-૧૪૭: ધર્મચિંતન

(ક-૧૩૧)

(૧) સાચું કે ખોટું (T / F) જણાવો:-

1. અનુભવગોચર દેહ-દેહી વિભાગો પરથી તપાસતે જે ફરતા કે સ્થિર ફરતા નિમિત્તે ઉભા કરાયેલ અસ્થિર છે.
2. જેને અવિનાશી આત્માના આશ્રયે અનીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ અને સ્વીકાર છે તે જાણકારની દૃષ્ટાદૃષ્ટ અજ્ઞાનભાવ ટકતો નથી.
3. આત્મા જ જ્ઞેયાકારોરૂપ છે અને આત્મા જ જ્ઞેય છે.
4. અસ્તિની જાણકારીને કારણે જ્ઞાનીને પણ ઇચ્છા-રાગની પૂર્વ-ઉદય છે પરંતુ અજ્ઞાનની સાથે તું સ્વીકાર કરેલ પૂર્વ ઓગળી જશે.
5. જ્યારે ઇચ્છા થાય છે ત્યારે એ સ્વીકારવાની વસ્તુ નથી અને સ્વીકારવાની વસ્તુ આવે ત્યારે એવી ઇચ્છા રહેતી નથી; માટે તે વાંચન સ્વીકારાતું નથી, તેમ જ્ઞાની ઇચ્છા કરતો નથી.
6. ક્ષયોપશમ જ્ઞાનીને જ્ઞાનશક્તિ અને ક્ષયોપશમ જ્ઞાનીને વૈરાગ્યશક્તિ પ્રગટે છે.
7. પૂર્ણ પ્રભુ પરમાત્મા એનું અંદર જ્ઞાન અને પુણ્ય-પાપના વિકલ્પથી વિરક્ત એવો વૈરાગ્ય - એ બે શક્તિ જ્ઞાનીને સાથે સાથે પ્રગટે છે.
8. સ્વયં અધિક મનુષ્ય ગતિ માટે એવી વાંછા તો જ્ઞાનીને પણ હોય છે.
9. સર્વજ્ઞપદવીના સર્વોચ્ચ-ઉપભોગની વાંછા ન કરનાર જ્ઞાન વૈરાગ્યવંત જ્ઞાનીને નિર્જરા થાય છે, તેના પૂર્વ કર્મ [સાતું કર્મબંધન કર્મ વિના] ખરી જાય છે - એમ અહીં કહ્યું છે.
10. આગામી ગાથા ૨૧૭ ના ઉપોદ્ઘાતનો આ કક્કો છે

ઉત્થાનિકા:- આ રીતે જ્ઞાનીને સર્વ ઉપમાઓનો પ્રત્યે વૈરાગ્ય છે એમ કહે છે:-

ગાથા:- સંસારદુઃખસંજાતં જે ઉપમોગા નિમિત્ત છે,
તે સર્વ અધ્યવસાન હેતુ રાગ માત્ર જ્ઞાનીને. ૨૧૭.

ગાથાર્થ:- બંધ અને ઉપભોગના નિમિત્ત એવા સંસાર સંજાત અને દુઃખ સંજાત અધ્યવસાનના હેતુઓમાં જ્ઞાનીને રાગ ઉપજતો જ નથી.

ભાવાર્થ: જે અધ્યવસાનના હેતુઓ સંસાર સંજાત છે અને બંધનના નિમિત્ત છે તેઓ તો રાગ, દ્વેષ, મોહ ઇત્યાદિ છે તથા જે અધ્યવસાનના હેતુઓ દુઃખ સંજાત છે અને ઉપભોગના નિમિત્ત છે તેઓ સુખ, દુઃખ ઇત્યાદિ છે. તે બધાય (અધ્યવસાનના હેતુઓ), જ્ઞાની દ્વારા (અહીં પુદ્ગલદ્રવ્ય અને જીવદ્રવ્ય કે જેઓ સંયોગરૂપે છે તેમના) સ્વભાવ છે; જ્ઞાનીનો તો એક જ્ઞાયકસ્વભાવ છે. માટે જ્ઞાનીને તેમનો નિષેધ છે; તેથી જ્ઞાનીને તેમના પ્રત્યે રાગ-પ્રીતિ નથી. પરદ્રવ્ય, પરભાવ સંસારમાં ભ્રમણનાં કારણ છે; તેમના પ્રત્યે પ્રીતિ કરે તો જ્ઞાની શાનો?

સારાંશ - • (ઉત્થાનિકા:) 'આ રીતે જ્ઞાનીને...' અહીં આત્માના નિર્ધાન જ્ઞાનગુણ, જેના બળથી
(પા.નં.૨૮૫) ગાથા છે; રાગ અને નિમિત્ત એને પરાધીન ઉદય બળથી કે બળથી દ્વેષમાં જુડાયું [છે] એવા નિમિત્તને 'સર્વ ઉપમાઓનો પ્રત્યે વૈરાગ્ય છે એમ કહે છે.'

• (ટીકા:) 'આ ગાથામાં જે અધ્યવસાનના હેતુઓ છે તેઓ તો ફક્ત સંસારસંજાત છે!'

• અધ્યવસાનના હેતુઓ [અહીં] પિતાથી માંડી. ફક્ત પિતાથી માંડી સંસારસંજાત હોય છે. 'ફક્ત શરીરસંજાત છે': શરીરને સંબંધ અને શરીરને કામ તણું, એવા હોય છે. 'તેમાં જેટલા સંસારસંજાત છે તેટલા બંધના નિમિત્ત છે.' 'સંસારના પ્રતિ સંસાર' પિતાથી માંડી કાયા, એની જેને અંતરમાં ભાવના છે એ બધા બંધના નિમિત્ત છે.

• સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર સંસાર નહિ. સ્વરૂપ માંહે સંસરણ-ખસવું જઈને પિતાથી માંડીને આત્માને સંસાર તરવાય છે.

• 'અને જેટલા શરીરસંજાત છે તેટલા ઉપભોગના નિમિત્ત છે:'
ભોગવવાના ભાવ છે ને. દુઃખાનુભવ એ જે સંસાર એના સંજાત છે એ અધ્યવસાનો-અંતરાનુભવ એ બધા બંધના કારણ છે અને શરીરસંજાત અધ્યવસાનો એ ઉપભોગ, કું શરીરને ભોગવું, કાને ભોગવું, કાને ભોગવું, કાને ભોગવું.

• 'જેટલા બંધનના નિમિત્ત છે તેટલા તો રાગદ્વેષ મોહાદિક છે અને જેટલા ઉપભોગના નિમિત્ત છે તેટલા સુખ દુઃખાદિક છે.'

• સુખ દુઃખની કલ્પના ઉપભોગના પરિણામ છે એ તો. સંસારી સુખ દુઃખની વાત છે તો! આત્માના સુખની નહિ.

• શરીરસંજાત, સ્ત્રી સંજાત, પૈસા સંજાત, કુટુંબ સંજાત, આબરૂ સંજાત વગેરેના જે ભોગવવાના ભાવ, એ બધા ઉપભોગના નિમિત્ત એ સુખ દુઃખાદિક છે. સુખ દુઃખ એટલે સંસારી કલ્પના.

• 'એવા અધ્યાસમાં જ્ઞાનીને રાગ નથી':

• ધર્મી તો પરદેશ ઉદયભાવથી નહી ગયો છે અને પરિણામિત ભાવથી જાણે છે. રાગ આવે ઉભા એ તેનું જ્ઞાન નથી.

- અને સંસાર સંબંધના પિતાના ત્રણેયના ભાવ અને અને શરીરાદિના સંયોગવાળા ભાવ, એ બંને પિતાની ભાવ છે.
- સંસારસંબંધના ત્રણના પિતાની ભાવો અને શરીરસંબંધ આદિ સંયોગવાળા ભાવો, બંનેમાં [જ્ઞાનીને] રાગ-દ્વેષ-નહિ. ઉ ખંડના રાજાનો દોષ નીકળ્યા, તે છે, ઉ ખંડના રાજાનો રાગ નહિ અને રાગ કાળે નીકળો રાગ નહિ.
- 'તિરાગ તે નિકો ઉદયાય ભાવા દુઃખાના સ્વભાવ દોષાદિ..'
- ભાવા દુઃખો એટલે અનંત પુણ્યના દુઃખોનો એ તો સ્વભાવ છે.
- એ વાત સાચી. અને તિર સંસાર સંબંધના પિતાની ભાવો ત્રણેયના, અને તિર શરીર આદિના સંયોગવાળા ભાવો-ઇન્દ્રિયો, વિષય, કષાય આદિ. જ્ઞાનીને એ બધામાં રાગ નહિ; તિરાગ તે નિકો પોતાના દુઃખના સ્વભાવ સિવાયના બીજા દુઃખોનો એ સ્વભાવ છે. ભાવા બીજા જ્ઞાનના અનંત પુણ્યના જડ દુઃખ, એનો એ સ્વભાવ છે.
- 'ઈંદ્રિયો અને રાગભાવ જેનો સ્વભાવ છે એવા જ્ઞાનીને નીકળો નિષેધ છે.'
- આવા અનંત પુણ્યના રાગાદિ ભાવા-અનંત-દુઃખોના સ્વભાવ પિતાની, ચાર જ્ઞાનવાળાના ઇંદ્રિયો-શાસ્ત્રના અને રાગભાવ. અને સ્થાનમાં એ નકવાર રહી શકે નહિ. જેને આત્માનો આદર છે, અને એ ત્રણ અને સંયોગવાળા ભાવનો આદર નહીં; તેને તો પિતાની ભાવ અનંત દુઃખોના સ્વભાવો છે.
- એ જ્ઞાનનું જેને ભાન થયું છે, તેમાં જ્ઞાન ભાવો છે, જ્ઞાનનું ખોખાળા થયું છે, એ સિવાયને પણ ઈંદ્રિના વિષય તરીકે જ્ઞાન જ જાણે છે. એ જ્ઞાન જુઓ છે ખરું જાણે, પરંતુ મૂળ જોયો રાખી છે તે સિવાયની મૂળ જોતો નથી. જ્ઞાનનું જ્ઞાન તે પરંતુ વસ્તુ જે દુઃખ છે તેને એ સાધકી સ્વીકારે. એનો આત્મા એ છે એ સાધકી તરીકે આદરણીય છે.
- એવા અનંત દુઃખોના સ્વભાવની સમયમાં જ્યાં ધર્મી તો ઈંદ્રિયો અને રાગભાવ જેનો સ્વભાવ છે તેવા જ્ઞાનીને તે ત્રણ અને સંયોગના ભાવનો નિષેધ છે.
- (ગાથાર્થ:-) 'જે અધ્યવસાનના ઉદયો સંસાર સંબંધ છે અને બંધનના નિમિત્ત છે તેઓ તો રાગ, દ્વેષ, મોહ ઇત્યાદિ છે તથા જે અધ્યવસાનના ઉદયો દેહ સંબંધ છે અને ઉપભોગના નિમિત્ત છે તેઓ સુખ, દુઃખ ઇત્યાદિ છે.' છે તો એ બંધના ત્રણ, પરંતુ આવા સંસાર[સંબંધ]ને ત્રણેયના તરીકે બંધના ત્રણ (હતા), અને સંયોગના તરીકે બંધના ત્રણ (હતા). 'તે અધ્યવસાન (અધ્યવસાન ઉદયો), ભાવા દુઃખોના (અનંત પુણ્યના દુઃખ અને જડ દુઃખ તે જેઓ સંયોગરૂપે છે તેના) સ્વભાવ છે;' ભાવા દુઃખ એટલે જડ અને ત્રણના સંબંધે ઉત્પન્ન થયેલા, અને દુઃખના નહિ. જ્ઞાનાવરણીયના ઘરમાં નિમિત્તના વશે પડ્યો તો સંયોગના ભાવ ઉત્પન્ન થયો. એ ભાવા દુઃખ થયા. ત્રણે થયા એમ નહીં' જે હતું, પરંતુ ત્રણને નિમિત્તે વશ થયો તો એ સંયોગીભાવ થયો- એ દુઃખના ભાવ થયા.
- 'જ્ઞાનીને તો અને રાગભાવ છે, માટે જ્ઞાનીને તેનો નિષેધ છે; તેથી જ્ઞાનીને તેના પ્રત્યે રાગ-પ્રીતિ નહિ. પરદ્રવ્ય, પરભાવ સંસારમાં મુખવાળા ત્રણ છે તેના પ્રત્યે પ્રીતિ તે તો જ્ઞાની શાનો?' કહાન! પરદ્રવ્ય અને પરભાવ પિતાની, એ સંસારમાં મુખવાળા ત્રણ છે, તેના પ્રત્યે પ્રીતિ તે તો જ્ઞાની શાનો?

ગાથા - ૨૧૭ : ધર્મસાર | ગા-૧૩૪ |

(1) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. જ્ઞાનીને આત્માના નિધાન જણાયા છે, તેથી તેનું વલણ ધ્રુવમાં છે, સંયોગીભાવોમાં નહિ; માટે તેને સર્વ ઉપભોગો પ્રત્યે વૈરાગ્ય છે.
2. અધ્યવસાનના વિકલ્પો બે પ્રકારના છે : (1) સંસાર સંબંધ, (2) શરીર સંબંધ.
3. સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર એ મારો સંસાર છે.
4. સ્વરૂપમાંથી સંસરણ થીને- ખસીને- વિસરી જવાનું કાર્ય તે સંસાર છે.
5. સંસારસંબંધ રાગદ્વેષમોહાદિ અધ્યવસાનો ઉપભોગના નિમિત્ત-કારણો છે.
6. શરીરસંબંધી સુખ દુઃખાદિ અધ્યવસાનો ઉપભોગના નિમિત્તકારણો છે.
7. ધર્મી વિકલ્પોથી મરી ગયો છે અને પારિણામિકભાવથી જીવે છે.
8. સંસારસંબંધ ત્રણેયના વિસરી જાવો તથા શરીરસંબંધ જોતાંયેના વિસરી જાવો - એ બન્ને પ્રકારના ભાવો જડ અને પુદ્ગલના સંયોગથી ઉત્પન્ન થયેલા ભાવો છે.
9. ધર્મીને રાગીની જ્ઞાનભાવમાં અંતર્મુખ હોવાથી તેને સંયોગી ભાવોનો નિષેધ વર્તે છે - તેને પોતાના માનતો નથી.
10. જેને દૃષ્ટિનો વિષય અનુભવમાં આવ્યો છે તે જીવને પણ દૃષ્ટિના વિષય તરીકે સ્વભાવ જ ભાસે છે.
11. દ્રવ્યદૃષ્ટિવંત ધર્મી જીવ પંચપરમેષ્ઠિને આદરણીય માને છે પરંતુ નિગોદાદિના જીવોને સાધર્મી તરીકે આદરણીય માનતો નથી.
12. અહીં સંસારસંબંધ અધ્યવસાનોને બંધના કારણો કહ્યાં અને દેહસંબંધ અધ્યવસાનોને ઉપભોગના કારણો કહ્યાં છે. તેનો અર્થ એ થયો કે દેહસંબંધ અધ્યવસાનો બંધના કારણો નથી.
13. સંસારસંબંધ અધ્યવસાનો કારણ તરીકે બંધના કારણો છે અને દેહસંબંધ અધ્યવસાનો જોતાયેના તરીકે બંધના કારણો છે.

(2) જોડકાં જોડો :-

1. સંસારસંબંધ અધ્યવસાનો	A. ઉપભોગના નિમિત્ત-કારણો
2. દેહસંબંધ અધ્યવસાનો	B. બંધના નિમિત્ત-કારણો
3. સંસારસંબંધ અધ્યવસાનો	A. જોતાયેના ભાવ
4. દેહસંબંધ અધ્યવસાનો	B. કારણના ભાવ
5. સંસારસંબંધ અધ્યવસાનો	A. સુખ દુઃખાદિ
6. દેહસંબંધ અધ્યવસાનો	B. રાગદ્વેષ મોહાદિ

ગિરા-૧૪૮ | ભા-૧૩૫

સિદ્ધાંત:- હવે આ ગાથાના ભાવાર્થને નહીં આગળના ચિત્રની સૂચનારૂપે લેખી તે છે:-

ગિરા:- (હરિગીત)
જયમ વસ્ત્ર વિવિધ રંગાયાગોથી ના વિભાવિત હોય જે,
નહિ રંગ લાગે તેહ જે પણ ગાઢમાં લોહી રહે;
ત્યમ જ્ઞાની રાગાદિક વિવિધ રસથી વિભાવિત હોય ના,
પરિગ્રહ પણું પામે ન તેને લોક નિર્દોષ લાગ. ૧૪૮

સમાસાર: જેમ લોહિત, હરિદ્રા વગેરેથી જે વિભાવિત દ્રવ્યમાં ન આવ્યું હોય એવા વસ્ત્રમાં રંગનો સંયોગ, વસ્ત્ર વડે અંગીકાર નહિ કરાયો હોતો, ઉદાર જોરે છે- અંદર પ્રવેશ કરતો નથી તેમ જ્ઞાની રાગરૂપ રસથી રહિત હોવાથી તેને કર્મ પરિગ્રહપણાને ધારતું નથી.

ભાવાર્થ:- જેમ લોહિત, હરિદ્રા વગેરે લગાડ્યા વિના વસ્ત્ર પર રંગ ચડતો નથી તેમ રાગભાવ વિના જ્ઞાનીને કર્મના ઉદયનો લોક પરિગ્રહપણાને પામતો નથી.

ટીકાર્થ: • (આગાળની ગાથા ૨૭૭ પ્રમાણે) જ્યારે સંસારસંબંધના આવિર્ભાવ અને તિરોભાવના (જુ.નં.૨૫૬) પરિણામ-આત્મા અધ્યવસાય- એ બંધના કારણ તથા અને શરીર સંબંધ ઉત્પન્નોમાં સુખ, દુઃખાદિ થયું પણ! અરે શું પણ એ બંધના કારણ ન તથા? પણ તોપણ પ્રશ્ન ઉઠ્યો? શરીર સંબંધના જે સુખ દુઃખના પરિણામ, અને બંધનું કારણ ન થયું અને વિષય સંબંધના જે અધ્યવસાય, અને બંધનું કારણ થયું. એનું કારણ એ છે જે બાહ્ય વિષય-શરીર નિવાસના-ઉત્પન્નોના જે અધ્યવસાયો બાકી છે, એમાં લીપાતા છે. છતાં તે બંધ અધ્યવસાયમાં નિમિત્તે રાગ નથી.

• એટલે બંધના કારણ તથા અને એટલે સાધારણ ઉત્પન્નોના કારણ તથા. પ્રશ્ન ઉઠ્યો એટલે(બંધ) બધાના આશ્રયી શામ છે? - તંદુલ મરદ મરતનું આવિર્ભાવ કરીને અને ખાઈ અને એને માટે [એમ] નિષ્પ્રયોજન-વગર કારણે-રાગ અને દ્વેષ કરે છે. સંસારના, રખવાના વગેરે નિષ્પ્રયોજન છે, [એમ] તે છે. એ અધ્યવસાયો (બંધના કારણ તથા)-

(સમાસાર:) 'જેમ લોહિત, હરિદ્રા વગેરેથી જે વિભાવિત દ્રવ્યમાં ન આવ્યું હોય એવા વસ્ત્રમાં રંગનો સંયોગ, વસ્ત્ર વડે અંગીકાર નહિ કરાયો હોતો, ઉદાર જોરે છે- અંદર પ્રવેશ કરતો નથી,'..:

• વિભાવિત = રંગ ચડવાને લાયક. લોહિત અને હરિદ્રાના રંગથી વસ્ત્ર રંગાયેલું ન હોય એવા વસ્ત્રમાં રંગનો સંયોગ થતો નથી. એ વસ્ત્રને રંગ લાગતો નથી વસ્ત્રમાં એ રંગ પેસતો નથી, એમ તે છે.

• 'તેમ જ્ઞાની રાગરૂપ રસથી રહિત હોવાથી તેને કર્મ પરિગ્રહપણાને ધારતું નથી.'

• જેમ હરિદ્રાનો રંગ નથી તે વસ્ત્રને રંગ ચડતો નથી, એમ જેને આ રાગભાવમાં રાગ નથી તેને 'કર્મ મારું છે' એવું તેનું નથી. જ્યાં આત્મબુદ્ધિ તૂટી ગઈ છે ત્યાં એને રાગનો રંગ ચડતો નથી. ચિત્તમાં રંગ જેને ચડ્યો છે એને રાગનો રંગ ચડતો નથી. તાત્પર્ય ભાવ જેવો પરિણામ સમકિત પ્રગટે દૃષ્ટિમાં આવી છે એવા પોતાને રાગના પરિણામમાં રસ ચડતો નથી, એ રંગાતો નથી.

- જ્ઞાનને કોળામાં રોતિલ ગયો પરંતુ તે તને કોળો નહિ. શરીરનું ફળ છે અને આ તણું છે કોળા રોતિલ ગયો, પ્રભુ! પરંતુ જેનું મન છે તેને કોળા રોતિલો નહિ. જ્ઞાન રીતે દીધેલ તો બહિરંગમાં તેનો ઉપયોગ કર્યો પરંતુ અંતરંગમાં ઉપયોગ ન ગયો.
- (સાધારણ) જૈન સાધુ, કંદમૂળ વગેરે સગાદિ વગર વસ્તુ પર રંગ ચડતો નથી તેમ રાગસાથ વિના ત્રિના ઉદયનો જોગ પરિણામમાં પામતો નથી.
- રાગના રાગ વિના, રાગના પ્રેમ વિના, રાગ મારો છે એવા મમત્વ વિના પરિણામ આવે પરંતુ તેના પરિણામનું પરિણામ જે એકત્વબુદ્ધિ તે થતી નથી. એનું મમત્વ તો આત્મામાં છે. મન એટલે આત્માનો ખોરાક. જેમાં આત્માનું ક્યાં મન છે, ખોરાક છે ત્યાં રાગની મમતાનો મન તેને દોતો નથી. એને રાગનો ખોરાક નથી. એને ત્રિના ઉદયનો જોગ પરિણામમાં પામતો નથી.

ચિત્ર-૧૪૮: ધર્મચક્ર

[ચિ-૧૩૭]

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) બતાવો :-

1. 'જેમ લોહિત અને કરકરી વગેરેથી જે વ્યાપિત દિવાલ ન આવ્યું હોય...' રીતિના આ વિધાનમાં 'વ્યાપિત' શબ્દનો અર્થ 'રંગ ચડવાને લાયક' થાય છે.
2. દૃષ્ટાંતમાં વ્યેતુ લોહિત અને કરકરી આદિથી રહિત વસ્ત્ર રાગથી રહિત જ્ઞાનીના સ્થાને છે.
3. દૃષ્ટાંતમાં વ્યેતુ લોહિત અને કરકરી આદિથી રહિત વસ્ત્ર રાગના રાગથી રહિત જ્ઞાનીના સ્થાને છે.
4. જેમ લોહિત અને કરકરી આદિથી રહિત વસ્ત્રને રંગ ચડતો નથી તેમ ધર્મ સાથે જેને આત્મબુદ્ધિ તૂટી ગઈ છે અને સ્થળાવળનો રંગ જેને ચડ્યો છે તેને રાગનો રંગ ચડતો નથી.
5. જેણે જ્ઞાનભાવને સર્વ પ્રકારે દૃષ્ટિમાં લીધો છે એવો ધર્મી રાગમાં રંગાતો નથી.
6. એને શુભભાવનો પ્રેમ છે, પરંતુ શુભ રાગના પરિણામમાં આત્મબુદ્ધિ નથી.
7. જેને રાગનો પ્રેમ ન હોય તેને [રાગના] પરિણામનું પરિણામ [અર્થાત્ રાગના પરિણામનું ફળ] જે આત્મબુદ્ધિ તે થતી નથી - એમ પૂર્વ ગુરુ, દિગ્દર્શકોએ કહ્યું છે.

VOT-93C

Blank

160-13E

Blank

ઉત્થાનિકા:- હવે તે જ કહે છે -

ગિરા:-(હરિગીત) નિજ રસ થકી જ્ઞાની સ્વભાવે રાગ ત્યાગી હોય છે;
રહે ત્યિની મધ્યે ઘણાં નહીં ત્યજિ લેપાય છે. ગા.૧૪૬.

ભાવાર્થ:- ગિરાગ તે જ્ઞાની નિજ રસથી જ સર્વ રાગરસના ત્યાગરૂપ સ્વભાવવાળો [હોય] છે તેથી તે ત્યિ મધ્યે પડ્યો હોવા છતાં પણ સર્વ ત્યાંથી લેપાતો નથી.

ટીકા:- 'ગિરાગ તે જ્ઞાની નિજ રસથી જ સર્વ રાગરસના ત્યાગરૂપ સ્વભાવવાળો [હોય]
(ગા.નં.૨૧૬) છે...' ધર્મી નિજરસના વેગે ચડ્યો છે. રસનો ઝાટકે વેગ પણ થયો છે અને કેવો. જ્ઞાનીને- ધર્મીજીવને એના આનંદના રસને જ જેનો વેગ અંદર જાગ્યો છે. રાગથી ભિન્ન પડીને અપરાધી શાંતિનો રસ જેણે ચાખ્યો છે અને શાંતિનો વેગ ચડ્યો છે [એને] સર્વજ્ઞપદના રાગના રસથી વેગ છૂટી ગયો છે.

- 'તેથી તે ત્યિ મધ્યે પડ્યો હોવા છતાં પણ સર્વ ત્યાંથી લેપાતો નથી.'

[જ્ઞાની] રાગાદિના તીવ્ર પ્રસંગમાં દેખાય છતાં - ચાહે તો એ ઉદીરણામાં દેખાય પરંતુ અંદર જ્ઞાનનો રસ છે તેથી ધર્મને દૃષ્ટિ માંથી રસ ઉડી ગયો છે. જેને નિજરસના ભાન અને સ્વાદ આવ્યા એને રાગના રસ ક્યાંથી? જેને રાગનો રસ છે તેને આત્મરસ ક્યાંથી?

- ભાઈ! જ્ઞાન અને ઇન્દ્રિયને જેનું જ્ઞાન નથી, જેનું જ્ઞાન અને આનંદના રસથી જ્ઞાન છે. રાગથી તો [તે] જુદી ગયો છે; જ્ઞાની ઓળખાતિથી જ્ઞાનતો છે.

- 'ત્યાંથી' એટલે ગાથાનો પહેલો શબ્દ છે. જે શક્તિઓમાંથી પહેલી જ્ઞાનશક્તિ લેવાથી ત્યિ. સ્વસત્તાનું જેને જ્ઞાન છે; રાગ અને પુણ્ય ભાવ અને પરનું જ્ઞાન એને નથી. જેને સ્વનું જ્ઞાન નથી એને રાગ અને પુણ્ય તે પાપના ભાવ, વિકારનું જ્ઞાન છે- એ ઉદીરણા જડ્યા, અજ્ઞાન છે.

- 'ત્યિ મધ્યે!- ત્યિજ્ઞાન પોતાની પરિણામના મધ્યમાં, તીવ્રમાં મધ્યમાં દેખાય છતાં તે રાગથી ઉદીરણ પામતો નથી, એ રાગનો રસ એને ચડતો નથી, વસ્ત્રની જેમ એ બાહ્યથી અંદર અને ઝટકી નિકાય વસ્ત્રમાં રંગ પુરેપુરા તે જેમ રાગના રસ સિવાય રાગ અંતરમાં પોતાનો છે એમ જ્ઞાની જાણે. જેને રાગના રસ છૂટી ગયા છે અને રાગનો રંગ- અંતરબુદ્ધિ તેને ભાવતી નથી. પોતાની પરિણામની ક્ષુધા હોય, એના મધ્યમાં દેખાય છતાં તે પોતાની પરિણામનો રસ ચડતો નથી.

(૧) સાચું કે ખોટું (T / F) ગણાવો :-

1. 'રસ' શબ્દનો અર્થ 'વેગ' પણ કરવામાં આવે છે.
2. જેને અરાગી શાંતિનો વેગ થયો છે એવા ધર્મીને તત્ત્વ પ્રતિના રાગના રસથી વેગ ઊઠી જાય છે.
3. અહીં 'ક્રમ નથી' શબ્દનો અર્થ 'ક્રમાતમની નથીમાં' થાય છે.
4. અહીં 'ક્રમ નથી' શબ્દનો અર્થ 'વિચારી પરિણામની નથીમાં' થાય છે.
5. 'જીતો' શબ્દથી આયુ થતી શ્રી સમયસારની ૬૨ મી ગાથામાંથી આચાર્ય અમૃતચંદ્રે 'જગત્વશીકૃત' કહી છે.
6. 'જીતો' શબ્દથી આયુ થતી શ્રી સમયસારની બીજી ગાથામાંથી આચાર્ય અમૃતચંદ્રે 'જગત્વશીકૃત' કહી છે.
7. ઈંડા આદિ વિચારી પ્રવૃત્તિની નથીમાં રહેતા સમ્યગ્દૃષ્ટિને રાગનો રસ તથા આત્માનો રસ બંને અને સાથે હોય છે.

ઉત્થાનિકા:- હવે આ જ અર્થનું વ્યાખ્યાન ગાથામાં કરે છે:-

ગાથા:
જો સર્વ દ્રવ્ય રાગવર્જિત જ્ઞાની ત્યજી મધ્યમાં,
પણ રજ થકી લેપાય નહિ, જ્યમ ખંત ખંતિમધ્યમાં. ૨૧૮
પણ સર્વ દ્રવ્ય રાગસહિત અજ્ઞાની ત્યજી મધ્યમાં,
તે ત્યજવા લેપાય છે, જ્યમ લોહ કર્દમમધ્યમાં. ૨૧૯

ગાથાર્થ:- જ્ઞાની કે જે સર્વ દ્રવ્યો પ્રત્યે રાગ છોડનારો છે તે ત્યજમધ્યે રહેતો છતાં લોપાતા ત્યજધૂળ રજથી લેપાતો નથી - જેમ કોઈ ત્યજ મધ્યે રહેલું છતાં લોપાતા લોખંડ નથી. અને અજ્ઞાની કે જે સર્વ દ્રવ્યો પ્રત્યે રાગી છે તે ત્યજમધ્યે રહ્યો થકો ત્યજરજથી લેપાય છે - જેમ લોખંડ કર્દમ મધ્યે રહ્યું થકું લેપાય છે (કાદવ તેને ચટકાવે છે) તેમ.

ભાવાર્થ: જેમ કર્દમમાં પડેલા લોખંડને ત્યજ લાગતો નથી અને લોખંડને ત્યજ લાગે છે, તેમ ત્યજ મધ્યે રહેતો જ્ઞાની ત્યજથી લેપાતો નથી અને અજ્ઞાની ત્યજથી લેપાય છે. આ જ્ઞાન અજ્ઞાનનો મહિમા છે.

ટીકાર્થ: • જૈન ધર્મ: જાતિ જ્ઞાનની અને કુળ ક્રિયાનું-આચરણનો ગર્વ ન કરવો. તીર્થંકરનું કુળ (પા.નં.૨૪૬) છે ક્ષત્રિયનું અને ક્ષત્રિયતીર્થંકરની જાતિનો છે. તે જાતિ અને કુળના જેને ગર્વ થયા છે એ ક્ષત્રિય કુળ અને જાતિના અભિમાન કરતા નથી.

• અહીં કોઈ એવું કાઢે છે કે જીવે વિષય છે એની ચૂક પડતી નથી એટલે જ્ઞાન રાગને વિષય રાખવા માગે છે. ઉપરાંત જૈનધર્મને લઈને પરને ત્યજવા રાખું એવા જ્ઞાનના ભાવ હોતા નથી. બાર અંગના જ્ઞાન પર્યંત નાં હોય ઉલટાં પર્યંતમાં [જીવાને] પામર માને છે - કારણ દ્રવ્ય પરમેશ્વર જ્ઞાનનો હોવા છતાં. જેમ જેમ તે કાગળ પર તેમ તેમ જ્ઞાન વધી જાય અને વિભાવિત થઈ જાય.

• (ટીકા:) 'જેમ ખરેખર સુવર્ણ કીચડ મધ્યે પડ્યું હોય લોખંડ કીચડથી લોખંડ નથી (કાદવ તેને ચટકાવતો નથી) તારણ કે તે કીચડથી અલિપ્ત રહેવાના સ્વભાવવાળું છે,..

• કે જ્ઞાનને ત્યજ-જીવ ન હોય. જ્ઞાનનો સ્વભાવ જ કીચડથી અલિપ્ત રહેવાનો છે.

• 'એવી રીતે ખરેખર જ્ઞાની ત્યજ મધ્યે રહ્યો હોય લોખંડ ત્યજથી લેપાતો નથી તારણ કે સર્વ પરદ્રવ્ય પ્રત્યે ઠલવાતાં ભાવનો જે રાગ તેના ત્યાગરૂપ સ્વભાવવાળું હોવાથી જ્ઞાની ત્યજથી અલિપ્ત રહેવાના સ્વભાવવાળો છે.'

• ત્યજ અંદરને ધૂળાધૂળ ભાવ. શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વભાવનો દૃષ્ટિવાળા ધૂળાધૂળ ભાવની મધ્યમાં પડ્યો દેખાય છતાં અંદર અને લેપ છે નહિ. કેમ લેપાતો નથી? કેમકે સર્વ પરદ્રવ્યપ્રત્યે રાગના ત્યાગ સ્વભાવે કરીને રાગના અભાવ સ્વભાવે [જ્ઞાની હોય છે].

• શ્રુતમાં પણ શ્રીમદ્ભાગે છે કે તીર્થંકર ભગવાન કહે છે કે રાગ ન કરવો. તો પછી મારા પ્રત્યેનો રાગ તને ક્યાં? 'રાગ હોય ત્યાં મુક્તિ નહિ નહિ, ત્યારે કોઈ પ્રત્યેનો રાગ તમને કેમ કહેવો?'

• જ્ઞાનિક્રિયામાં ઉત્તમ અભાવ શક્તિ છે. રાગનો અભાવ એટલે રાગ કે ત્યજથી રહિત થાય છે એટલે ત્યાગ નહિ પરંતુ જીવાનો સ્વભાવ જ એવો છે કે રાગના અભાવ સ્વરૂપે તે અભાવ ગુણ પરિણમે છે. પરના અભાવસ્વરૂપે પરિણામવું એવો એનો અભાવગુણ છે.

• જ્ઞાનિક્રિયામાં ભાવના ૩ પ્રકાર છે. [અને અહીં તે છે.]

(૧) જીવાનો સ્વભાવ છે તેપણે થવું એવો ભાવગુણ છે. [૩૩ મી ભાવશક્તિ]

(2) એટલે ભાવ એવો છે કે પરસ્પરરૂપે પિતારૂપે પરિણામે છે તેનાથી રહિતપણો પરિણામનું એવો ભાવગુણ છે. [૩૯મા ભાવશક્તિ]

(3) એટલે ભાવ એવો ગુણ છે કે જેની દૃષ્ટિમાં ભગવાન આત્માનો સ્વીકાર થાય છે એટલે સમય સમયમાં અનંત ગુણની નિર્મળ પર્યાય પ્રગટ થાય જ. ૬ 'ત્રુ' નો થાય અને સ્વીકાર ત્રુ નો થાય એ ત્યાં છે નહિ. [૩૭મા ભાવભાવ શક્તિ]

- 'જ્ઞાની ત્રિકાળ એકસ્વભાવ રહેવાના સ્વભાવવાળો છે': જ્ઞાનીએ સ્વભાવ કાયમ નવા સ્વભાવવાળું એ દ્રવ્ય નથી. એ ધર્મની વાત છે. [તેને એકાનાની વાત દૃષ્ટાંતપૂર્વક છે છે].
- 'જેમ સોનાને ફિટકમાં પડ્યું એટલે ફિટકને સોનાયલો (સોનેરી તેજ ફિટ લાગે છે) તેવા તે તે ફિટકને સોનાવાળા સ્વભાવવાળું છે,...':
- જ્ઞાનને દૃષ્ટિમાં જોઈ છે એ. એ સોનાનો સ્વભાવ છે માટે, [પરંતુ] ફિટકને તેવો નથી.
- ભાવ નામનો ગુણ છે. એમાં છેલ્લે પરસ્પરરૂપે પિતારૂપે પર્યાય પરિણામે છે. જેની દૃષ્ટિ ત્યાં [પિતાર પર] છે તે પોતાના પરસ્પરરૂપે પરિણામે છે એ એનાથી વિભાવ છે પરંતુ જેની દૃષ્ટિ એકસ્વભાવ પર છે તેમાં ભાવ નામના ગુણ [૩૯મા ભાવશક્તિ] સ્વયંને પરસ્પરની સ્થિતિના પરિણામરૂપે એકાકારરૂપે પરિણામનું એવો એનો સ્વભાવ છે.
- [ચંદિત્તુ સવ્વસિદ્ધે સંજમિણમાં ઉવગાવગા સિદ્ધે –] સંજમ એ તો ઉદયો સિદ્ધ, રાગ છે.
- 'તેવા રીતે પરસ્પર એકાનાની ત્રિકાળ મધ્યે રહ્યો હોતો ત્રિકાળ વિભાવ છે તિરાગ તે સર્વ પર-દ્રવ્ય પ્રત્યે ત્યાગમાં આવતાં જે રાગ તેના ગ્રહણરૂપ સ્વભાવપણું તોપણ એકાનાની ત્રિકાળ વિભાવવાળા સ્વભાવવાળો છે.'
- [એકાનાની] એની દૃષ્ટિમાં સિદ્ધનું જ એકસ્વભાવ ભાવે છે, તેથી તે એકા તરફની મધ્યમાં પડ્યો વિભાવ જ છે. એ પોતાના તરફનો વિભાવ છે, એનો વિભાવવાળો સ્વભાવ જ એ છે.
- પરદ્રવ્ય પ્રત્યે– તીર્થંકર અને તીર્થંકરની વાણી પણ કોણ છે? એકાનીને તો એ રાગનું ગ્રહણ(ગ્રહણ) એવો જ એનો સ્વભાવ છે. રાગની ઉત્પત્તિનો હેતુ એવો એનો સ્વભાવ તોપણ એકાની ત્રિકાળ વિભાવવાળા સ્વભાવવાળો છે.

(પ્ર.નં.૨૮૭) (ભાવાર્થ:) જેમ સ્ફટિકમાં પડેલા સુવર્ણને ફિટ લાગતાં નથી અને સોનાને ફિટ લાગે છે તેમ ત્રિકાળમાં રહેલો જ્ઞાની ત્રિકાળ બંધાતો નથી અને અજ્ઞાની ત્રિકાળ બંધાય છે.'

- જ્ઞાની ત્રિ- શુભાશુભ પરિણામની મધ્યમાં રહ્યો છતાં તેને ત્રિ બંધાતું નથી [ત્રિ૪] એ શુભાશુભના ક્ષણમાં પણ એની દૃષ્ટિ સ્વભાવ ઉપર છે
- 'એ જ્ઞાન એકાનાનો મહિમા છે.': જ્ઞાનને એ પોતે પોતાનો ભાવે એ પણ તિર્ય એકાનાનો મહિમા છે. 'સિદ્ધપ્રભાત'માં કહ્યું છે, 'તારી શુદ્ધતા તો ઉડી પણ તારી અશુદ્ધતા ના ઉડી!' અનુભવપ્રકાશમાં કહ્યું છે. તારી અશુદ્ધતા પણ પારકા પાસે ઓળ છે.
- આશ્ચર્ય ધર્મ:- જેવું દ્રવ્યમાં હોય એવું પર્યાયમાં રહે તેવું જ ઉદાહરણ વડે સ્પષ્ટ કરવામાં આવે, એવું નામ આશ્ચર્ય નામ સ્વરૂપ (ધર્મ છે), રમ્યસ્વરૂપ સહિત. એનાથી વિપરીત જ્ઞાનને દ્રવ્યાર્થિકનો એ અર્થ છે. દ્રવ્યનું શું નરકગતિ છે. વ્યક્તિ, એકસ્વભાવ ત્રિકાળને ગુણ તો રહેતા નથી એની દશા રહેતી નથી. ત્રિકાળ્યાવલંબનમાં ક્રોધાદિ ઉદયો દુઃખનો પરિણામ થઈને રહે છે. ત્રિકાળ તીવ્ર ત્રિકાળ તો એ નિગોદમાં જાય. નિગોદ એ નિર્મળ છે ને?
- એમાંથી છે એને પણ ઉત્પત્તિ છે. વ્યંજન પર્યાય છે ને? એ ઉત્પાદ છે ને ખાલી? ત્રિકાળ એક નથી છતાં એને વ્યંજન પર્યાય- આકાર છે. એક સિદ્ધાવસ્થા જેને એ અંતરમાં ઉદ્ભવી

શું એને માયા અને thus કહી દીધી? શું કૃષ્ણની આકૃતિ અને શું કૃષ્ણનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ બંને જાણતાં, માનતાં બોલે... આની દશા તપસ્વીને પામવાની ઉત્તાવળ થઈ જાય.

- સિદ્ધિને આધાર છે, [તેમને] નિરંજન નિરાધાર દેખાતાં આવે છે તો [એમને] જડનો આધાર નથી અંતરે. એ પરમને જેવા છે તે રૂપે જાણતાં, શ્રુતીમાં ભગવાન અને માનવી, એમાં ફરતાં અવતારો નથી. એક સ્વરૂપમાં, ધર્મની સ્વરૂપમાં પરિણામ રહ્યા છે. એનું ફળ તેને મળે છે, પરંતુ Bitter છે થોડો તેને એનું ફળ ચાખવા દેવામાં આવે છે.
- દેહ તજીને પછી તો એનો નાશ થાય છે, Guy!

ગાથા-૨૧૬, ૨૧૭: ધર્મપરીક્ષા | દિ-૧૪ |

(૧) જોડતાં જોડો

1.	૩૩ મા ભાવશક્તિ	A. પોતાનો સ્વભાવ છે તેવડો થવું.
2.	૩૪ મા અભાવ શક્તિ	B. પોતાના સ્વભાવથી જ રાગના અભાવસ્વરૂપે પરિણમવું.
3.	૩૭ મા ભાવભાવશક્તિ	C. સમયે સમયે અનંત ગુણનું નિર્મળ પરિણમન જ થવું.
4.	૩૮ મા ભાવશક્તિ	D. પરસ્પરરૂપે જે સ્વતંત્ર ક્રિયા થાય તેનાથી રહિત પણે પરિણમવું.

(૨) સાચું કે ખોટું (T/F) બતાવો:-

1. માતાનું કુળ અને પિતાની જાતિ સંતાનને મળે છે.
2. જેને પોતે નિત્ય છે એવા સૂક્ષ્મ પડી ગઈ છે તે બીજા શબ્દોને પણ નિત્ય રાખવા માગે છે.
3. જેને પોતે નિત્ય છે એવા સૂક્ષ્મ પડી નથી તે બીજા શબ્દોને પણ નિત્ય રાખવા માગે છે.
4. જેમ સ્વભાવથી જ તેનું નિશ્ચય અસ્તિત્વ રહે છે, તેમ સ્વભાવથી જ જ્ઞાનીને સર્વ દ્રવ્ય પ્રત્યે રાગનું ત્યાગપણું હોવાથી તે સ્વભાવથી જ નિશ્ચિત અસ્તિત્વ રહે છે.
5. અહીં ત્રિનો અર્થ દ્રવ્ય નિર્ધાર છે.
6. અહીં ત્રિનો અર્થ શુભાશુભ ભાવ થાય છે.
7. આત્મા રાગથી તે નિશ્ચિત રહિત થાય છે માટે રાગનો અભાવ થાય છે એમ કહી શક્યું છે.
8. રાગના અભાવરૂપે પરિણમવું એવો સ્વભાવ જ આત્મામાં છે, તેનું વર્ણન ૩૪ મા 'અભાવશક્તિ'માં આચાર્ય આદરવંદે કર્યું છે.
9. ગોધંડનો સ્વભાવ જ એવો છે કે તે નિશ્ચિત તેને નિર્ણય લાગે છે, તેમ જ્ઞાની સર્વદ્રવ્યો પ્રત્યે રાગ ગ્રહણ કરવાના સ્વભાવવાળો હોવાથી સ્વભાવથી જ નિર્ણય કરે છે.
10. ૩૮ મા 'ભાવશક્તિ'ની પ્રસન્નતા જ્ઞાની અને અજ્ઞાની બન્નેને થાય છે.
11. 'વંદિત્તુ સવ્વ સિદ્ધે' આદિ જિનવાણીને સંગીતબદ્ધ કરાવવાનો પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીને ઘણો ઉત્સાહ હતો.
12. 'તેરી દુર્ઘટના તો બડી, પરંતુ તેરી અદુર્ઘટના ભી બડી' - આ કથન દૃઢતાનું છે.
13. રાગને પોતાનો માનવો તે જ્ઞાનનો તીવ્ર મહિમા છે - એમ અહીં કહ્યું છે.
14. અસંગતિહીને વિધિ આદર નથી.
15. નિરંજન નિરાકાર સિદ્ધ ભગવાનને વિધિ આકાર નથી.

ગિરા-૧૫૦ | ગિ-૧૭૫

ઉત્થાનિકા:- હવે આ અર્થનું અને આગામી ત્રિપદીની સૂચનાનું ગિરારૂપ કરે છે:-

ગિરા:- (હરિગીત) પ્રત્યેક વસ્તુ નિજ સ્વભાવે પરિણામે સ્વાધીન પણે
નહિ અન્ય કોઈ વસ્તુને તે પરિણામે પુદ્ગલ તણો;
જે પરિણામે નિજ સ્વાનુરૂપ, અસ્વાનુરૂપ ઉપજે નહીં,
હે સ્વામી! સ્વાગત સ્વાગતે, પરજન્ય ઉપજે તને નહીં. ૧૫૦.

ભાવાર્થ: આ લોકમાં જે વસ્તુનો જેવો સ્વભાવ હોય છે તેનો તેવો સ્વભાવ તે વસ્તુના પોતાના વશથી જ (અર્થાત્ પોતાને આધીન જ) હોય છે. એવો વસ્તુનો જે સ્વભાવ તે, પરવસ્તુઓ વડે કોઈપણ રીતે ઉત્પન્ન જેવો કરી શકાતો નથી. માટે જે નિરંતર સ્વભાવથી પરિણામે છે તે કોઈપણ અજ્ઞાન થતું નથી; તેથી હે સ્વામી! તું (તીર્થંકરદેવ) ઉપસર્ગાદિ સ્વાગત, એવા જ્ઞાનમાં પરના અપરાધથી ઉપજતો ઉપસર્ગ તને નથી (અર્થાત્ પરના અપરાધથી તને ઉપસર્ગ થતો નથી)

સમયસાર: (ભાવાર્થ) 'આ લોકમાં જે વસ્તુનો જેવો સ્વભાવ હોય છે તેનો તેવો સ્વભાવ તે વસ्तुના
(પ.નં.-૨૮૭) પોતાના વશથી જ (અર્થાત્ પોતાને આધીન જ) હોય છે.'

- પરંતુ સ્વભાવભાવમાં શુદ્ધિ પવિત્રતા છે તે પોતાને આધીન છે. અપવિત્રતા કે પરને નિમિત્તને આધીન (છે).
- 'એવો વસ્તુનો જે સ્વભાવ તે, પરવસ્તુઓ વડે કોઈપણ રીતે ઉત્પન્ન જેવો કરી શકાતો નથી.'
- સિદ્ધાંત આ સિદ્ધ કરવા છે. ઉપરાંત પોતાની વસ્તુનો સ્વભાવ શુદ્ધ અને પવિત્ર છે તેથી તે પરની સામગ્રીમાં રહેલો અને પરસામગ્રીને લઈને છે અને ઉત્પન્ન થતાં, પરવશ જ, પરપદાર્થને અપરાધે તને અપરાધ થાય એમ નથી.

'માટે જે નિરંતર સ્વભાવે પરિણામે છે તે કોઈપણ અજ્ઞાન થતું નથી';..

- ત્યાં શુદ્ધ સ્વભાવ સૌન્દર્યરૂપ પ્રભુ! અને એનું પરિણામન પણ નિરંતર શુદ્ધ છે. તે કોઈપણ રીતે પરદ્રવ્યના નિમિત્તે અજ્ઞાની થતો નથી.
- તેથી હે સ્વામી! તું (તીર્થંકરદેવ) ઉપસર્ગાદિ સ્વાગત,...'
- સ્વાગતનું દેવા નથી. [દેવા] એ શબ્દ છે. તું શુદ્ધ સૌન્દર્યધન છો! જડ કે ઉપસર્ગ અને જડની પરિણતિને તને નુકશાન થાય એવું કંઈ છે જ નહિ.
- એ તો મુનિ છે. 'સ્વાગત'નો અર્થ પરદ્રવ્યથી તને નુકશાન નથી, એ કોને નિઃશંકતા છે. શરીરની ક્રિયા ગમે તેવા થાઓ, પણ કોઈને નિરપરાધ સ્વભાવભાવને અપરાધ થતો નથી, એમ કહેવું છે.
- ઉદયની સામગ્રીને તું સ્વાગત-આવકાર આપે છે, એમ નથી રીતે તને નુકશાન છે- પરને નિમિત્ત, એમ નથી. તારું સ્વરૂપ ત્યાં જાય અને સ્વરૂપ ઉપર કોઈ તો તારો દોષ છે, પરંતુ એ પરવસ્તુને લઈને તને કંઈ દોષ થાય (એમ નથી); તારા ભાવમાં વિપરીતભાવ હોય તો તને નુકશાન થાય.
- 'આ જગતમાં પરના અપરાધથી ઉપજતો ઉપસર્ગ તને નથી (અર્થાત્ પરના અપરાધથી તને ઉપસર્ગ થતો નથી.)': એવા સિદ્ધાંત સિદ્ધ કરવા છે. શરીરની ક્રિયાથી, પૈસાની, સ્ત્રીના દેહની કોઈ ક્રિયાથી તને કંઈ નુકશાન થાય (એમ નથી), એ તો પરદ્રવ્ય છે.

- 'સંયોગ' શબ્દ એ કોઈ સંયોગવાચી શબ્દ નથી. પરદ્રવ્યના સંબંધમાં પરદ્રવ્યને લઈને તત્ત્વ ગુણસ્થાન એ સંયોગ નથી.
- (સંસારી) 'વસ્તુનો સ્વભાવ બીજાને આધીન જ છે. મારે જે કામ બીજાનાથી પરિણામે એને તેને પરદ્રવ્ય અજ્ઞાનથી શી પરિણામાવા શકે નહિ.'
- જ્ઞાનથી પરિણામે એ કરતાં શુદ્ધ સ્વભાવપણે પરિણામે છે. જે જ્ઞાન કાંઈ જોઈને થાય છે તેને પરદ્રવ્ય શું છે? અજ્ઞાન તરીકે શકે નહિ. એમ તરીકે શું સ્વરૂપની ઓળખ કરવી એની આ વાત છે.
- જ્ઞાનગારવાળા 'જ્ઞાનને' જે પુણ્ય મૂકવો તો– આ આમારે મારો વ્યાપાર અને ઓડવું! એને એટલા એને તત્ત્વ તો તે નીચેની ઋષભદેવ! એટલે, એ પુણ્ય પરદ્રવ્ય છે એ ગુણસ્થાનનું કારણ કયાં છે? Guy! ગમતા જડના સંયોગ માટે જ્ઞાનીને ગુણનું કારણ અને અણગમતા સંયોગ માટે તેને ગુણ અણગમો છે, એમ નથી.
- નિશ્ચયથી તો નિર્મળ પર્યાયની ઉત્પત્તિ થવા તે સંયોગ છે અને મલિનતા પર્યાયનો વ્યય થવો તે સંયોગ છે. પંચાસ્તિકાયની ૧૬મી ગાથામાં આવે છે. સંયોગ શબ્દ [તો] પરદ્રવ્ય છે. આ પર્યાય જે સંયોગી છે એ તો સ્વદ્રવ્યની પર્યાય છે. પરદ્રવ્યને કારણે આત્માને બંધન થાય અને અજ્ઞાન થાય, એમ નથી.
- આમ શ્રોતાજી એટલે જ્ઞાનીને કહ્યું છે કે–તને પરના અપરાધથી બંધ થતો નથી તું ઉપભોગને ભોગવ. ઉપભોગ ભોગવવાથી તને બંધ થતો નથી ન કરે. તો એક રીતે કરીશ તો 'પરદ્રવ્ય વડે આત્માનું ખૂરું થાય છે' એવું માનવાનો પુરાવો આવે છે.
- આ સિદ્ધાંત છે. ભોગવવાનું કહ્યું છે ભોગવ એમ કહે છે ખરાં કે? પરંતુ એને પરદ્રવ્યને કારણે તને અપરાધ થતો નથી, એ સિદ્ધ કરવા વાત કરી છે.
- પરના અપરાધથી એટલે શરીરની ગડબડ થઈ, પૈસા ઘણા થયા, અને સ્ત્રીઓ ઘણી મારે એને લઈને બંધ છે એમ છે નહિ. ભોગવતો એટલે તે સંયોગમાં છે પરંતુ તને બંધન છે નહિ. અને જેને આ સંયોગ દૂરી ગયા છે, ત્યાંને તત્ત્વ મુનિપણાં માટે ત્યાં જ્ઞાન શુદ્ધિ છે એમ નથી. ઋષભદેવને તો ૩૨૦૦૦ દીકરાઓ, ૩૨૦૦૦ જમાઈઓ, ૩૨૦૦૦ દીકરા, ૩૨૦૦૦ દીકરાની વહુઓ, ૧૬૦૦૦ રાણીઓ, ૧૬ હજાર પાટરાણી–એ સંયોગ છે તો એને બંધનું કારણ છે એમ નથી.
- સંયોગને ભોગવ એમ કહીને કહ્યું [સંયોગને] ભોગવવાનું કહ્યું નથી. [કિંતુ તો] મોક્ષના રાગને અનુભવ અને તીવ્ર નિર્જરાને અનુભવ. એ સિવાય પરનો તો અનુભવ છે નહિ. ઘણા સંયોગોમાં નું મને આવ્યો તો, એ સંયોગ કહ્યું ગુણસ્થાન કરાવે નહિ. ઘણા સંયોગો તને સિદ્ધની ભૂમિકા કરાવે, નાથ નથી, તે કહ્યું.
- સિદ્ધને નિરંજન નિરાકાર કહે છે એનો પરની અપેક્ષાએ કાંકારનથી, એમ કહ્યું છે.
- ભરતના ચક્રવર્તી પરમેશ્વર જેને એક સમયમાં ત્રણ જ્ઞાન ત્રણ જ્ઞાન થયા એમ કહ્યું એ વ્યવહાર છે. એટલે બીજાની પર્યાયને લઈને એમાં નિમિત્ત કહ્યું છે.
- ત્યારે દૃષ્ટિ એ રાગ અને પુણ્યના પરિણામ પર ગઈ તો તો તને ગુણસ્થાન નાશક છે, એ પરદ્રવ્યને નથી.
- ઋષભદેવને તો એક એક મિનિટની અવસ્થાની ખેદાશ, સંયોગ વિધાન; દીક્ષાને

ત્રણે અવસ્થાઓ-સુષુપ્તિને, માટે મને નુકશાન થશે, એમ રીતે રાગ.

- ત્યાગ ઉપાદાન શૂન્યતા રીતિ: પર પરમાણુ કે સ્ત્રી આદિ પરપદાર્થોને ગ્રહણ નહી તેમ એ છોડતો નથી. પોતે રાગરૂપે થયો નથી, વસ્તુ તો રાગરૂપે છે નહિ. એટલે રાગને ત્યાગ્યું એ ક્યાંથી આવ્યું? દિગમ્બરોએ રાગનો ત્યાગ કર્યો એવો પણ ક્યાંક માત્ર છે.
- ભગવાન રાગના રેંગો વિનાની ચીજ છે. એવો અવસ્થાનું જેને જ્ઞાન થયું છે એને રાગ આવતો અને ઘણા રંગોગ આવ્યા માટે તેને નુકશાન છે એમ નથી. એ રાગનો જ્ઞાતા છે. અહીં તો દૃષ્ટિ અને દ્રવ્યની વિશેષતાની વાત કરી છે. અને જેને રંગોગો ઘણા છૂટી ગયા છે માટે ધર્મનો કાલ છે (એમ માનવું) રહેવા દે. [પરંતુ]
- આ રીતે અહીં જાણને પરદ્રવ્યને મોતાનું બૂરું થાવું માનવાની રીતિ ખોટી છે; ભોગ ભોગવાની પ્રેરણા કરી સ્વચ્છંદી કર્યો છે એમ જ કેમ કહ્યું? સ્વચ્છંદાચારી થયું એ તો અજ્ઞાનભાવ છે એને અભાવ કરે છે.
- પરનો સંયોગ કર અને સંયોગમાં તને બાધો નથી, ભોગવ-એમ કહેવાનો આશય નથી. [અહીં તો] પરદ્રવ્યને જાણને બૂરું થાવું માનવાની રીતિ ખોટી છે. તારી દૃષ્ટિએ દ્રવ્ય ઉપરથી ખસી ગઈ અને રાગને પોતાનો માન્યો તો તને નુકશાન છે.
- ભરતેશ વૈભવ'માં આવે છે- ભરત ચક્રવર્તી દેખે છે કે ત્રણ કોટિ કિલ્લાઓ પરવાળા, રાજ્યના. શું કરે? તે તો સંયોગ છે, સંયોગને એ અડે છે કે કે? દૃષ્ટિમાં તો તેનો ત્યાગ છે. દૃષ્ટિમાંનો રાગનો ત્યાગ છે તો પછી પરવસ્તુનો ત્યાગ, એનો પ્રશ્ન શું? એ તો કહેવાય કે પરવસ્તુનો ત્યાગ તો એના સ્વભાવમાં જ છે.
- સ્વચ્છંદી થઈને રાગને અને પરને પોતાના માનવા તે તો મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. એનું ફળ ગતિઓમાં કરે છે.

કિશ-૧૫૦: વિચારો

નિ-૧૪

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. જ્ઞાનીને લોગ લોગવવાની પ્રેરણા આપવા માટે આ કિશ લખાયો છે.
2. વસ્તુનો શુદ્ધ અને પવિત્ર સ્વભાવ સ્વાધીન હોય છે.
3. વસ્તુના વિસ્તારરૂપ પરિણમન વખતે પર નિમિત્તની હાજરી હોય પણ ખરી અને ન પણ હોય.
4. વસ્તુનો સ્વભાવ પર વસ્તુઓવડે કોઈપણ રીતે ઉલ્લાળી શકાતો નથી.
5. સ્વાધ્યાય સમયે TV ને લીધે મારું લક્ષ સ્વાધ્યાયમાં રહેતું નથી, તેથી TVને કારણે મને નુકશાન થાય છે.
6. જેવસો સામગ્રીઓનો સંયોગ વધારે હોય, તથા જેવસી શરીરની ક્રિયા આ વધારે હોય તેવું તેમના તરફનું લક્ષ વધારે હોય અને તેવસો બંધ વધારે થાય- એમ અહીં કહ્યું છે.
7. 'જ્ઞાનરૂપે પરિણમવું' અર્થાત્ જ્ઞાન-શ્રદ્ધાદિ શુદ્ધ સ્વભાવપણે પરિણમવું.
8. નિશ્ચયથી નિર્મળ પર્યાયની ઉત્પત્તિ થવી તે સંયોગ છે અને પહેલી પર્યાયનો વ્યય થવો તે વિયોગ છે- એમ પંચાસ્તિકાયની ૧૮મી ગાથામાં કહ્યું છે.
9. 'હે જ્ઞાની! તું (નિર્દોષ જીવન) ઉપભોગને ભોગવ'- તેનું વાક્ય 'પરદ્રવ્યને તને નુકશાન નથી' એમ છે.
10. 'પરદ્રવ્યને કારણે તને અપરાધ થતો નથી'- એ સિદ્ધ કરવા માટે 'પરદ્રવ્યને તું ભોગવ' એમ અહીં કહેવામાં આવ્યું છે.
11. 'ભોગવ' અર્થાત્ 'સંયોગમાં જાવ છો'.
12. એકાવતારીને ૬૬,૦૦૦ રાણીઓ, ૩૨૦૦૦ દીકરીઓ, ૩૨૦૦૦ જમાઈઓ, ૬૨૦૦૦ દીકરાઓ, ૬૨૦૦૦ દીકરાની વહુઓ, ૬૬ કરોડ પાયદળ, નવનિધિ, ૧૪ રત્ન નિધિની અવસ્થાની પ્રાપ્તિ એ બધા સંયોગ કરાય છે.
13. આવાહ વગેરે ગ્રહણ કરેલા રાગનો મારે હવે શીઘ્ર ત્યાગ કરવો જોઈએ.
14. આ કિશ વાંચતે જિજ્ઞાસુ જીવ સ્વચ્છંદી-સ્વેચ્છાચારી થઈ જશે.
15. પોતાની દૃષ્ટિને દ્રવ્ય પરથી ખસેડીને રાગ અને પરને પોતાના માનવા તે જ સ્વચ્છંદ અને સ્વેચ્છાચાર છે. આ કિશના ભાવને સમજાવી તે દુઃખીઓનો નાશ કરશે. પરદ્રવ્યથી જીવને લાભ કરશે એવી શંકા આ કિશ દ્વારા કોરાયસ્ત્રીએ મટાડી છે.

ગાથા - 220 થી 223 | નિ-૧૫૦ |

ઉત્થાનિકા:- હવે આ જ અર્થને દૃષ્ટાન્તથી દૃઢ કરે છે:-

ગાથા:- જીવન શિષ્ય સચિત્ત, નિર્જીવ, અચિત્ત દ્રવ્યો ભોગવે,
પણ શિષ્યના મુક્તત્વને નહિ કરતા તેથી થતી શાંતિ; 220.
ત્યાગ જ્ઞાની સચિત્ત, નિર્જીવ, અચિત્ત દ્રવ્યો ભોગવે,
પણ રાગ જ્ઞાની નથી નહીં અજ્ઞાન તેથી થતી શાંતિ. 221.
જ્યારે સ્વયં જે શિષ્ય સ્વોપજ્ઞભાવ નિજનો છોડીને
પામે સ્વયં ફલભાવ, ત્યારે છોડતો મુક્તત્વને; 222.
ત્યાગ જ્ઞાની પણ જ્યારે સ્વયં નિજ છોડી જ્ઞાનસ્વભાવને
અજ્ઞાનભાવે પરિણમે, અજ્ઞાનના ત્યારે બને. 223.

ગાથાર્થ:- • જીવ શિષ્ય અર્થાત્ પુત્રના સચિત્ત, અચિત્ત અને નિર્જીવ દ્રવ્યોને ભોગવે ખાય-પીએ તો પણ તેનું સ્વોપજ્ઞપણું (તેવું) ફલભાવ થતું નથી. તેમ જ્ઞાની પણ અર્થાત્ પુત્રના સચિત્ત, અચિત્ત અને નિર્જીવ દ્રવ્યોને ભોગવે તો પણ તેનું જ્ઞાન (તેવું) અજ્ઞાન થતું નથી.

• જ્યારે તે જ શિષ્ય (પોતે) તે સ્વોપજ્ઞભાવને છોડીને ફલભાવને પામે (અર્થાત્ ફલભાવે પરિણમે) ત્યારે સ્વોપજ્ઞને છોડે (અર્થાત્ તજી દે), તેમ જ્ઞાની પણ (પોતે) જ્યારે તે જ્ઞાનસ્વભાવને છોડીને અજ્ઞાનરૂપે પરિણમે ત્યારે અજ્ઞાનપણાને પામે.

ભાવાર્થ: જીવ શિષ્ય જે લોક છે તે પરના નિમિત્તથી તેમ થતો નથી પરંતુ જ્યારે પોતે જ વિભાવરૂપે પરિણમે ત્યારે તેમ થાય છે, તેમ જ્ઞાની પરના નિમિત્તથી અજ્ઞાની થતો નથી પરંતુ જ્યારે પોતે જ અજ્ઞાનરૂપે પરિણમે ત્યારે અજ્ઞાની થાય છે અને ત્યારે બંધ કરે છે.

સારાંશ:- (ઉત્થાન શંકાસમાધાન:- શ્રોતા શબ્દે નિર્જીવના, તિર્યંચના તથા દેવના, માનવના તથા નારકના, ફળના તથા કાર્યના અને ગોળના તથા કીડીના છે. આવતાવાદ કે તેવું શ્રોતા નથી. જો પુદ્ગલનું મન જ્ઞાની કરવિકે, નિરોધાયકે મનન થયું હોય એવા મનિનાના પરિણામ સહિત સ્થાન કરે તો તેવું શુદ્ધિ ન થાય. કારણ કારણદ્રવ્યરૂપ ભગવાન શ્રોતા પવિત્ર નિર્મળ નિર્જીવ-સ્વરૂપ જોતા દૃષ્ટિ અને જોતાના ધ્યાન જે પવિત્રતા થાય જે ગુણદારે તેવું સ્વભાવપવિત્રતા ઉત્પન્ન થે. મારા પ્રવાહે પરિણમે એટલે દૃષ્ટિ કરતા દ્વારા ગુણદારાથી નિશ્ચુદ્ધિ પાળીને અને વાર વિચારીએ તો શું શુદ્ધિ થઈ શકે? મન શુદ્ધિ તેમ તો સ્વભાવદૃષ્ટિ વિના ક્રિયા શ્રોતા તેવું શકે. રાગને વિચારી દૃષ્ટિ તો જોતાના શુદ્ધિ શુદ્ધિ, જ્ઞાન અને ચારિત્ર છે.

- (ટીકા:) 'જીવ શિષ્ય પરદ્રવ્યને ભોગવે-ખાય પીએ તો પણ તેનું સ્વોપજ્ઞપણું પરવડે ફલભાવ થતું નથી તથા ફળ પરદ્રવ્ય તેવું દ્રવ્ય જે પરભાવરૂપે ફળવું નિમિત્ત (અર્થાત્ ફળ) બની શકતું નથી';
- તેમ જ્ઞાનરૂપ ખાય પીએ એવું જ્ઞાનપણું તેવું કોઈને તણું થતું નથી. પરદ્રવ્ય ગોળના ફળ જાણવું. જે તો સ્વભાવ ગુણદારની જોતાર છે. ગોળના ફળના તો કોઈ નિર્વાણ અને રાગદ્વેષ ભાવ છે. રાગ, દુઃખ, પીડા, મનન જે તેવું મનિનાનું ફળ નથી, દુઃખનું ફળ નથી.
- વસ્તુને જોઈએ તો જે અવસ્થાભાવ છે પરંતુ વસ્તુ ગોળનું ફળ નથી. જીવ જે તેવું જોઈએ તો, રાગની અજ્ઞાનબુદ્ધિ(તે) પરંતુ જે વસ્તુ ગોળનું ફળ નથી. દારૂ, ગાંજા, મદ, ભંગ, મદપાન તેવું પણ રોગ જોતાને પરભાવ તથી શકવાનું ફળ નથી.

- 'તેવા રીતે જ્ઞાની પરદ્રવ્યને ભોગવે ભોગવા છતાં જ્ઞાન પરપણે અજ્ઞાન થઈ જાતું નથી કારણ કે પરદ્રવ્ય તથા દ્રવ્યને પરભાવરૂપે થવાનું નિમિત્ત બની જાતું નથી. માટે જ્ઞાનીને પરના અપરાધના નિમિત્તે બંધ થતો નથી.'
- ભોગવે એટલે એ અર્થ થયો. જ્ઞાન જાણે કે ખરેખર તો કર્મ કાં રાગના રંગમાં આવે છે, વિષયના રંગમાં આવે છે, એક એ શબ્દ વાપર્યો છે.
- એ પરને ભોગવે છતાં પરપણે થઈને નિર્જરા થઈ જાય છે એમ નથી. જેમ શેઠ કાંઈ ખાય છતાં તે ઘોળાતું નથી તથા તેમાંથી ઉર્જાને પરદ્રવ્યનો ભોગવટો લેવા છતાં પરદ્રવ્ય તેને મલિનતાનું કારણ થતું નથી. પરદ્રવ્યને નિર્જરાય કે મલિનતા થાય એવો ગુણ જ્ઞાનમાં નથી. કર્મનો ઉદય આવે તેને એને મલિન કરી શકે એમ નથી, એમ કહે છે.
- વળી વધારે તે જ શેઠ, પરદ્રવ્યને ભોગવતાં એવિના વહે ભોગવતાં થકો, લોભભાવને છોડીને સ્વયમેવ ક્ષયભાવે પરિણમે ત્યારે તેનો લોભભાવ સ્વયંક્ષય ક્ષયભાવ થાય (અર્થાત્ ખોટાપણે જ કરવામાં આવતો ક્ષયભાવરૂપ થાય),..
- હવે તે જ શેઠ, ઘણા ઘણા ખાતો હોય કે ન ખાતો હોય પરંતુ ખોટે વખતે લોભપણું છોડીને ઘણું થાય ત્યારે પરને ક્ષયભાવ નથી થયું, કેમ તો ખોટાપણે જ ક્ષયભાવ [ભાવ] છે, એ પરદ્રવ્યને ક્ષયભાવ નથી.
- 'તેવા રીતે વધારે તે જ જ્ઞાની, પરદ્રવ્યને ભોગવતાં એવિના વહે ભોગવતાં થકો, જ્ઞાનને છોડીને સ્વયમેવ અજ્ઞાનરૂપે પરિણમે ત્યારે તેનું જ્ઞાન સ્વયંક્ષય અજ્ઞાન થાય. માટે જ્ઞાનીને કર્મ (બંધ) થાય તો ખોટાના જ અપરાધના નિમિત્તે (અર્થાત્ ખોટે જ અજ્ઞાનપણે પરિણમે ત્યારે) બંધ થાય છે.'
- દ્રવ્ય, દ્રવ્યગુણ, કર્મ દ્રવ્યાસ્રવ નિરપાય થતું નથી, તેમ દ્રવ્યગુણ, દ્રવ્યાસ્રવને જ્ઞાનભાવે જ્ઞાનરૂપ થતું નથી. અજ્ઞાની જ્ઞાનસ્વભાવ કાળમાં જુએ એવું જે પરિણામન છે તેને છોડી અને રાગરૂપે થઈ, એવા અજ્ઞાનપણે પરિણમે ત્યારે ખોટાને લઈને તે જેને-નિરપાય દ્રવ્ય થાય છે.
- તેમ રંગોળી ઊડી ગયા કાળે નહિ તેને ઉપર પુરાવો એમ નથી. કેમ દ્રવ્યાદિ છોડી દીધા-એ તો બાહ્ય રંગોળીનો અભાવ થયો પરંતુ મિથ્યાત્વનો અભાવ એનાથી થયો નથી.
- એ જ વધારે [ભાવ તો] એ [દ્રવ્ય]ને 'વહે ભોગવતાં થકો.' રંગોળીમાં વહે ભાવતાં [થકો] 'તે જ્ઞાનને છોડીને સ્વયમેવ અજ્ઞાનરૂપે પરિણમે' [અર્થાત્] તેને રંગોળીને જ ભોગવે પરંતુ રાગ તે દુઃખ, પરદ્રવ્ય તે મારા છે, પરદ્રવ્યથી મને લાભ-નુકશાન થાય છે એવાં જે દૃષ્ટિ છે એ અજ્ઞાનપણે પરિણમે છે. એને પરદ્રવ્ય તથા ક્ષેત્રક્ષેત્ર તરી થતું નથી.
- એની દૃષ્ટિ [તે તો] સ્વની અને તે રાગની દૃષ્ટિ, એ ઉપર આવાગમન થતું છે.
- શુદ્ધ ચૈતન્ય જ્ઞાનસ્વભાવ પરમાત્મા એ તું, એમ છોડી દઈને રાગ છે એ મારો(છે) એ રૂપે પરિણમે, એ તો એના ખોટાના તરફે છે, પરને તરફે નહિ.
- રંગોળી તો ન કહો એને ભોગવતો તો ન કહો; શ્રદ્ધાજ્ઞાન ચારિત્રની દૃષ્ટિ અને રુચિ છોડીને રાગની રુચિમાં આવે તો મિથ્યાત્વપણે પરિણમે છે.
- ખરેખર તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ઉદય પણ જગતે અજ્ઞાન કરાવતું નથી. એ તો ખોટે ખોટે જ્ઞાન અને સ્વભાવની દૃષ્ટિ છોડી, રાગને ખોટાનું માને એવું અજ્ઞાન કરે ત્યારે તેને દૃષ્ટિ-મોહ અને જ્ઞાનાવરણીયનું નિમિત્ત કહેવામાં આવે.

- પંચાસ્તિકાયમાં 'વિષયપ્રતિબદ્ધ' આવે છે. જ્ઞાન જ્ઞાયકમાં જે અલ્પ વિષયમાં રોકાઈ ગયું એજ એને પ્રતિબદ્ધ છે. ફરીને ત્યાંથી જ્ઞાન. એની દશા અલ્પ શક્તિના વિષયમાં રોકાઈ ગઈ એજ પ્રતિબદ્ધ એને મિથ્યા શક્તિના વિકાસને રૂંધનાર છે. અનિંદ્રિય જ્ઞાનને જ્ઞાનસ્વરૂપનું જોર છે માટે તેની દશા છે, એમ નહિ. એના ભાવ જ્ઞાન ત્રિકાળી પર્યાય ખોલાની છે. દ્રવ્યજ્ઞાન તો ત્યારે નિર્મળ થયેલાં આવે છે. જેટલા પુરાવા ફરે નિર્મળ છે તેટલા જ પુરાવા જ્ઞાન અનેક ખોલાઈ ગઈ રહ્યો છે.
- પરદ્રવ્યને સ્વદ્રવ્ય અડતું નહિ. એ તો ખોલાની જ્ઞાનને લઈને રહાડે છે, ફરીને લઈને નહિ. 'પરદ્રવ્ય સ્પર્શે' આવે છે કે? [ખોટ] પરના રંગ ત્યાં તેને વિકાર થાય છે, પરને લઈને નહિ. એમ ત્રિકાળ દ્રવ્યની લીધા ગયે તેટલા તો પરંતુ એને લઈને જ્યાં જ્ઞાનના થાય, એમ નહિ. આધારના ભાવ નહિ કો, ઘણા ભાવ છે.
- વિકાર પર્યાય પણ પરથી નિરપેક્ષ ક્રમબદ્ધ રૂપે પરિણામની વિકારી થાય છે. [ફરજ ગાથામાં] વિકાર પણ થયું એ પર્યાયનો સ્વભાવ છે.

(ભાવાર્થ:) 'જ્ઞાન શાંત જ્ઞેયાકાર છે તે પરના સંબંધથી તથા થતાં નથી પરંતુ ક્યારે પોતે જ તીવ્રતારૂપે પરિણમે ત્યારે તથા થાય છે.'

- જેમ મનુષ્યનો દેહ ત્યાં છે. શરીર ઝુમાવું હોય અને તાળી મારે ખાય નહિ તથા થઈ જાય? તિર્યંચ બળદિયાં હોય અને ઘોડું ખેંચે દૂધ દોરાઈ જાય તે રસ્તામાં ખાય, નહિ દોડો થઈ જાય? રસ્તામાં તથા તીડાં હોય એ શાંત ખાય, ઘણાં એ તથા ન થાય.
- 'તેવા જ્ઞાને જ્ઞાની પરના ઉપકારાદિ કરતાની થાતો નથી પરંતુ ક્યારે પોતે જ કરતાનરૂપે પરિણમે ત્યારે કરતાની થાય છે અને ત્યારે બંધ થઈ છે.'
- ત્રણે આત્માઓ છે ઘણા એને લઈને જ્ઞાન છે એમ નહિ. એનો જ્ઞાયકભાવ ભાવ એને જ્ઞાયકે છે એથી તેને નિર્વિકલ્પ, નિર્મળતા થાય છે, એમ નહિ. જે તેવી નિર્મળતાના પરિણામ થાય છે એ પોતાના ત્રણે થાય છે, એને ત્રણે નહિ. જ્ઞાની તો તેને પણ જાણે, [પરંતુ] એની આત્મબુદ્ધિ ત્રણે વાસના પોતાની છે એમ માને નહિ. તો ક્યાં વાસનાને પણ પોતાની ન માને તો પરદ્રવ્યનો પોતાનું ક્યાં માને?
- [જ્ઞાની] પોતાને લઈને જ્ઞાનાકારે રાગ થાય છે, તે રાગનો પણ તે તો જ્ઞાતા છે.
- જ્ઞાયક છે એટલે સંયોગમાં હોય છે, એમ. રાગને પણ જ્ઞાયકનો નહિ તો એને તો ક્યાં (જ્ઞાયક?).
- એક એકીકાએ રાગને જ્ઞાયકનો નહિ એને એક એકીકાએ, બધની એકીકાએ રાગને જ્ઞાયકે જાણે છે, પર્યાયમાં, દ્રવ્યદૃષ્ટિએ નહિ.
- પરથી દૃષ્ટિ હઠાવ એને સ્વમાં દૃષ્ટિ કર. તો તારી દૃષ્ટિ પણ નિરપેક્ષ થશે એને આધારહીન થશે તેનો જ્ઞાતા રહીશ. એ આધારહીન પરથી થયો છે એમ નહિ માન. [પરંતુ] મારા પુરુષાર્થની નિષ્ફળતાથી થયો છે. એનો પણ જ્ઞાની જ્ઞાતા રહેશે અને જ્ઞાનપણે જાણશે ? [એટલે] મારું પરિણમન - નિર્મળ છે, બાકીના જે છે. પર્યાયદૃષ્ટિએ (એમ) કહેશે.
- એની દૃષ્ટિ ક્યાં છે એ ઉપર બધા છે. દૃષ્ટિ દ્રવ્ય ઉપર છે તો પવિત્રતા જ થાય છે અને જ્ઞેયનું પર્યાયમાં ગૌણ રહે છે, જ્ઞાનીને પણ, એને રાગ થાય છે; પરંતુ પરને લઈને રાગ થાય છે, એમ નહિ. એમાં એકાંતને ગૌણ કરે (છે).

(૧) જોડકાં જોડો

(1) ક્રોધનો અભાવ	(A) ઉત્તમ શૌચધર્મ
(2) માનનો અભાવ	(B) ઉત્તમ આર્જવ ધર્મ
(3) માયાનો અભાવ	(C) ઉત્તમ માર્દવ ધર્મ
(4) લોભનો અભાવ	(D) ઉત્તમ ક્ષમા ધર્મ.

(5) જીવ અને પુદ્ગલના સચિત્ત અચિત્ત મિશ્ર દ્રવ્યોને જોડાવે છે.	(A) જ્ઞાની અને પુદ્ગલના સચિત્ત અચિત્ત મિશ્ર દ્રવ્યોને જોડાવે છે.
(6) જીવનું જોડાણ તોડીને દૂર કરી શકાતું નથી.	(B) જ્ઞાનીનું જ્ઞાન તોડીને અજ્ઞાન કરી શકાતું નથી.
(7) જીવ પોતાજ પોતાના સ્વભાવને છોડીને દૂરાભાવરૂપે પરિણમે છે.	(C) જ્ઞાની પોતેજ જ્ઞાનસ્વભાવને છોડીને અજ્ઞાનરૂપે પરિણમે છે.
(8) ત્યારે જીવ દૂરભાવનો કર્તા છે.	(D) ત્યારે જ્ઞાની અજ્ઞાનભાવનો કર્તા છે.

(૨) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. શરીર, વાણી, મન આદિ પરદ્રવ્યો જીવના કિરણ છે- એમ અહીં કહ્યું છે.
2. પરદ્રવ્યો પ્રત્યેનો રાગ જીવનું કિરણ છે- એમ અહીં કહ્યું છે.
3. પરદ્રવ્યના ગ્રહણ-આશ્રય-ઉત્પાદ રાગની અંતરાનુભૂતિ (અધ્યવસાય) જીવનું કિરણ છે.
4. જ્ઞાન સાથેને જ્ઞાની જ્યારે દૃષ્ટિએ જ્ઞાની પરદ્રવ્યને જોવાનો ઉપાય છે તેમ અહીં 'જ્ઞાની પરદ્રવ્યને જોવાવે છે' એવા શબ્દો વાપર્યા છે.
5. આપે તો જરાપણ ક્રિયા કરવી નહીંતો પરંતુ તમે ઉપાદાન બનીને મને ક્રિયા કરાવો.
6. દુઃખ-દુઃખ-દુઃખાભાસ મિથ્યાત્વ અને સુખ-સુખ-સુખાભાસ સમકિત થાય છે.
7. જ્ઞાનીનું જ્ઞાન પર પણે અજ્ઞાન કરાવી શકાતું નથી.
8. જ્ઞાની 'પરદ્રવ્યને જોવાનો હતો' જ્ઞાનને છોડીને સ્વયમેવ અજ્ઞાનરૂપે પરિણમે છે; પરંતુ 'પરદ્રવ્યને નહિ જોવાનો હતો' અજ્ઞાનરૂપે પરિણમતો નથી.
9. જ્ઞાની પરદ્રવ્યને જોવાનો હતો અથવા નહિ જોવાનો હતો જ્ઞાનને છોડીને સ્વયમેવ અજ્ઞાનરૂપે પરિણમે છે.
10. 'રાખવા હો તો રાખ હો' અર્થાત્ 'જોવાનો હો તો જો તો' આવું કથન વિદ્યાની દૃષ્ટિ અને રુચિ છોડીને જો રાગની રુચિમાં આવે તો જડ [સ્વયમેવ] મિથ્યાત્વપણે પરિણમે છે.
11. જેટલા પુરાણનો દ્રવ્યભાવ[-દ્રવ્યકર્મનું પરિણમન] થઈ રહ્યો છે તેટલા પુરાણનો ભાવભાવ જડમાં પોતાથી થઈ રહ્યો છે.
12. વિકારી પર્યાય પણ પરથી નિરપેક્ષ સ્વતંત્રરૂપે પરિણમતી થકી વિકારી થાય છે એમ શ્રી પ્રવચનસારની ૬૨ મી ગાથામાં કહ્યું છે.
13. દ્રવ્યદૃષ્ટિએ જ્ઞાની રાગને જોવાનો નથી, પરંતુ પર્યાયદૃષ્ટિએ રાગને જરૂર જોવાવે છે.
14. આંખની દૃષ્ટિ કયાં છે તેના પર બધો આધાર છે. જો દૃષ્ટિ દ્રવ્ય પર છે તો પવિત્રતા જ થાય છે અને જ્યાં સુધી પર્યાયમાં રહે છે તેટલો રાગ જ્ઞાનીને પણ થાય છે; પરંતુ પરને લઈને રાગ થતો નથી.

ફિલ્મ-૧૫૧ | ગિ-૧૫૮

ઉત્થાનિકા :- હવે આનું ફિલ્મરૂપ શિષ્ય તે છે :-

ફિલ્મ : (દરિયામાં) હે સ્વામી! મારે ફરિ ફરવું યોગ્ય નથી કેમકે હજુ,

'પરદ્રવ્યને પર માનીને હું મોહું ત્યજ માનતાં
જો ફરિ તું ફરતો, થીયે તું અરે દુર્મુતિ* છો;
તું મોહને લાયક નથી જ, પણ એ મારો અહો!
'પરદ્રવ્યના ઉપભોગથી નથી બંધ-સિદ્ધિ તો થતી',
જો એમ તું માને તે-છે મોહની ઇચ્છા તને?
તું જ્ઞાનરૂપ થઇ રહે ઇચ્છા ન કર તું મોહની,
નહીં તો તને બંધન થશે તારા જ અપરાધે નક્કી. ફિ.૧૫૧.

ટીકાર્થ :- હે સ્વામી, મારે હવે ફરિ ફરવું યોગ્ય નથી કારણ કે તું એમ કહે છે 'પરદ્રવ્ય મારું તો હવે નથી અને હું તેને ભોગવું છું', તો તને દલીલમાં આવે છે (અર્થાત્ અમે હવેથી છીએ) કે હે ભાઈ, તું ખોટી (-ખરાબ) રીતે જ ભોગવનાર છે; જે મારું નથી તેને તું ભોગવે છે એ જ મહા ખોટ છે! જો તું કહે કે 'પરદ્રવ્યના ઉપભોગથી બંધ થતો નથી એમ સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે માટે ભોગવું છું', તો શું તને ભોગવવાની ઇચ્છા છે? જ્ઞાનરૂપ થઇને વસ (-શુદ્ધ સ્વરૂપમાં નિવાસ કર), નહિ તો (અર્થાત્ જો ભોગવવાની ઇચ્છા કરીશ અજ્ઞાનરૂપે પરિણમીશ તો) તું ચોક્કસ મોટાના અપરાધથી બંધને પામશે.

ટીકાર્થ :- 'હે સ્વામી, મારે હવે ફરિ ફરવું યોગ્ય નથી...'

(પ્ર.ગ.૨૮૭) હે ધર્મી! હે જ્ઞાન-દૃષ્ટા સ્વભાવવાળો તું, મારે હવે ગતિ તને ગતિ જરી પણ કરવું નથી અને રાગનું તથી ફરવું તે યોગ્ય નથી. મારે મારા સિવાય રાગ કે પર, એનું તેથી તને અને ગતિ પણ ફરવું યોગ્ય નથી.

- પ્રભુ! તું જ્ઞાન છો ને! જ્ઞાન-દૃષ્ટા મારું સ્વરૂપ છે તે પ્રભુ! મુનિવરોને પરિચય કાળા તે? તો શિષ્ય-કુમારને ફરવું પડ્યું. ના, એ મુનિપણું જ છોડી દીધું તું. એ તેઓ મુનિના ઉદાહરણ છે? નીકળી ગયા યથાર્થમાં સ્વરૂપમાં.
- 'ભોગવું તે તું એમ કહે છે 'પરદ્રવ્ય મારું તો હવે નથી અને હું તેને ભોગવું છું...
અરે! ક્યાંથી કાઢ્યું આ? પરદ્રવ્ય મારું નથી ક્યાં હું 'ભોગવું છું' એ ક્યાંથી કાઢ્યું?
- તો તને દલીલમાં આવે છે (અર્થાત્ અમે કહીએ છીએ) કે હે ભાઈ! તું ખોટી (-ખરાબ) રીતે જ ભોગવનાર છે;...'
જૂઠો ભોગવનાર છો. રાગને ભોગવે છે અને પરને ભોગવું છું એ તારી દૃષ્ટિ જૂઠી છે, જ્ઞાની નથી. મારે અમારો પ્રયોગ કાઢ્યો તો મારે ફરવું પડ્યું: મુનિ બધું દુઃખ દળ અંદરમાં મારે રાગ કરવો પડ્યો અને આમ ફરવું પડ્યું. હે ભાઈ! મારું કાર્ય છે કે?
- કયાં ફર્યું છે, નહિ? પ્રવચનસારમાં. વૈયાવૃત્યનો ભાવ હોય અને ધ્યાનમાં ન હોય ત્યારે રાગ હોય છે, બસ! પરનું રાગનું કાર્ય મારું છે, એમ નહિ. કાળે તને પણ રાગ મારો છે એવું કાર્ય કે તો તને હોય નહિ. ભાઈ! મારો સ્વભાવ જ જ્ઞાન

* દુર્મુતિ = ખોટી (-ખરાબ) રીતે ભોગવનાર

રાગ-દ્વેષ, કેવળ-કેવળોના છે, એ રાગને તજે, ભોગવે એનું 'દુર્ગતિ' છે. તારી સાથે મારા જઇ એને રાગનો ત્યાગ કરે ભોગવા છો (હો તો) ખરેખર ભોગવનારો છો. ખોટી રીતે ભોગવનારો છો.

- જે તારું નથી તેને તું ભોગવે છે એ મહા ખોટ છે!

રોગ તારો નથી, સ્ત્રી તારી નથી, શરીર તારું નથી એને તું તજે છે કે કાંઈ ભોગવું કરે! માટે ખોટ છે.

- એ તું તજે છે પરદ્રવ્યના ઉપભોગથી ઉદ્વેગ પામી નહિ-એને સિદ્ધાંતમાં તજ્યું છે માટે ભોગવું છું તો શું તને ભોગવવાની ઇચ્છા છે? જ્ઞાનરૂપ દીપકને વડે (-શુદ્ધ સ્વરૂપમાં નિવાસ કર), નહિતો (અર્થાત્ એ ભોગવવાની ઇચ્છા કરીશ કેવળજ્ઞાનરૂપે પરિણમીશ તો) તું ચોક્કસ પોતાના સ્વપરાધથી ઉદ્વેગને પામીશ.

(ગા.૨૫૬) (ભાવાર્થ:) • જ્ઞાનીને ત્યજ્ય તો રહ્યું જ ઉપભોગ નથી.: પરનું ત્યજ્ય તો રહી શકતો જ નથી પરંતુ રાગનું ત્યજ્ય થતાં રહ્યું એને ઉપભોગ નથી. ભગવાન કેવળી પ્રતિમાની મૂર્તિ કોનું જ્ઞાન થયું તેને રાગ જે કંઈ થાય [છે] તે રહતો ઉપભોગ નથી.

- એ પરદ્રવ્ય જાણીને પણ તેને ભોગવે તો તે યોગ્ય નથી. પરદ્રવ્યના ભોગવનારને તો જગતમાં ચોર ઠેકાણે કરાય છે, અન્યાયી ઠેકાણે કરાય છે. :-ભોગવવાવાળાં તો ભગવાન કેવળી છે. તેને છોડીને પર, સ્ત્રી વગેરે એને રાગના ભોગમાં રુચિ માને તો એ ધર્મી નથી. નિર્જરાનો અધિકાર છે ને? જેને કેવળીનું જ્ઞાન કરે અનુભવ થયો તેને રાગની મર્યાદાથી રાગ રહ્યો એ છે નહિ. [તેને] પરની ક્રિયા, ભોગની તો ટળી નથી પરંતુ રાગનું રહ્યું એ પણ-તેની ઇચ્છાની ઉત્પત્તિવાળાં-રાગને રહ્યું છે નહિ.

- પોતાની ચીજને છોડીને પરચીજને ભોગવવી એ તો ચોર છે, અન્યાયી છે.

- 'પછી ઉપભોગથી ઉદ્વેગ થયો નથી તો તો, જ્ઞાની ઇચ્છા વિના પરની ઉપભોગથી ઉદ્વેગમાં ઉપભોગને ભોગવે ત્યાં તેને ઉદ્વેગ થયો નથી. એ પોતે ઇચ્છાથી ભોગવે તો તો પોતે સ્વપરાધ કર્યો, ત્યાં ઉદ્વેગ ક્યાંથી?' -છોકરો પર ઉપર ઉપાડે અને પછી ચલાવે તો ત્યાં ઉપભોગનારને ઉદ્વેગ ક્યાંથી છે? એમ (જ્ઞાની) રાગને રહ્યામાં રાખતા નથી. એ રાગ પોતાની ભાવના વિરુદ્ધ ઉપભોગથી કાઢે છે, નબળાઈથી (કાઢે છે). તેનો તે સ્વામી નથી, તેની મર્યાદા નથી [તેથી] સ્વાધીન સ્થિતિ એને ઉદ્વેગ થાય છે તેને ગૌણ રહીને ઉદ્વેગ રહ્યો નથી.

- એ દૌલતમાં કાર્યરૂપ છે તેને રાગમાં કાર્યરૂપ થયું એકીત પડતું નથી પરંતુ પરાધીન-પણે કાર્ય છે, ભોગવે છે (તેની) નિર્જરા થઇ જાય છે

- પ્રભુ! જ્યાં સુધી રાગની મર્યાદાનો ભાવ છે ત્યાં સુધી તું મિથ્યાદૃષ્ટિ છે.

- એ પોતે ઇચ્છાથી ભોગવે: ક્યારેમાં 'તમારાથી' કાર્ય કર્યું તું? ઇચ્છાથી, મર્યાદાથી રાગને, ચિત્તને, ભોગને વિચારને ભોગવે તો તેને મિથ્યાત્વનો ઉદ્વેગ ક્યાંથી? સમ્યગ્દૃષ્ટિને નિજ દૌલતની મર્યાદા કરતાં રાગની મર્યાદા ઝેર જેવી દેખાય છે, વિષ તાગ કરાય એને જેમ ભાગે (તેમ છે).

ગીતા ૧૫૧ (આગળ)

ઉત્તમ સંયમધર્મ :

(પુ.નં.૨૬૬) • ઉત્તમ સંયમધર્મ - સુગંધ દશમી તહેવાર.

• ઇન્દ્રિયો, મોક્ષ, અષ્ટાંગ યોગ પાંચ સમિતિને પાલન કરવાર છે એવા મુનિને પરિગ્રહિત કષાયની રિસોનો, ઇન્દ્રિયોના વિષયોનો ત્યાગ છે. તેને જ સંયમ કહે છે.

• જીવન તમે મનુષ્યપણું મળ્યું કહીએ કે એને સંયમ સમ્યગ્દર્શન દુર્લભ છે - મહાદુર્લભ છે.

• આસોજ સુદ ૧૦ નો દિન. ધ્રુવ નિત્યાનંદ પ્રભુ એના પર જે તારી દૃષ્ટિ જાય તો પર્યાયમાં આનંદ આવ્યા વિના રહે નહિ. માટે ત્યાં દીકરા દીકરામાં કહ્યું કે આનંદનો અનુભવ કરે આત્મા છે. આનંદ એ આત્મા છે એવી શ્રદ્ધા કરે એ આત્મા છે.

• સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ પછી સંયમ ધારણ કરે એને મોક્ષદશા ક્યાં કેવાર ન થઈ શકે, માટે એ ધર્મોની આરાધના કરે સંયમ અતિ પ્રશંસનીય છે.

• સંયમ + યમ. સંયમ એટલે સમ્યગ્દર્શનયુક્ત, અંતરના અનુભવયુક્ત. યમ નામ અંતર લીન થવું. એવા સંયમ ધર્મનો, સુગંધ દશમીનો એટલે ઉત્તમ દિવસ છે.

ગાથા-૧૫૧ : ઉપસંહાર

| ગા-૧૫૬ |

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. 'હે જ્ઞાની! તારે કંઈ પણ કર્મ કરવું યોગ્ય નહિ' - અહીં 'કર્મ'નો અર્થ રાગ અથવા પરના કાર્ય થાય છે.
2. મુનિરાજ ચિત્તાનુસારે મુનિસ્થાનમાં રહીને ઊણા મુનિઓ પર આલોચના પરિણત દૂર કર્યે ઠગે.
3. ઊણા મુનિઓ પર આલોચના પરિણતને દૂર કરવાનું કાર્ય મુનિસ્થાનમાં યોગ્ય નહોતું, તેથી ચિત્તાનુસારે મુનિપણું છોડીને તે કાર્ય કર્યું હતું.
4. 'તારે કંઈ પણ કર્મ કરવું યોગ્ય નહિ' અર્થાત્ તારે જાણ-દ્રષ્ટા રહેવું યોગ્ય છે.
5. પરદ્રવ્ય મારું નહિ અને હું તેને ભોગવું છું - એવો જે માન્યતાઓ અંત સાથે હોય શકે છે.
6. જેનો સ્વભાવ જાણ-દ્રષ્ટા, અકર્તા - અભોક્તા છે, તે રાગને કરે અને ભોગવે એમ માનનાર દુર્ભુદ્ધિ છે.
7. 'જે તારું નહિ તેને તું ભોગવે છે એ મહાખેદ છે.' - અહીં જે ભોગવું નહિ એવા શરીર, સ્ત્રી આદિ પરદ્રવ્યને ભોગવવાની વાત નથી છે, પરંતુ રાગાદિને ભોગવવાની વાત નથી નહિ.
8. ઉપરના કથનમાં રાગાદિને ભોગવવાના ભાવને પણ મહાખેદની વાત કહી છે.
9. ભોગવવાયોગ્ય તો ભગવાન આત્મા છે.
10. પરદ્રવ્યના ભોગવનારને જગતમાં ચોર અને અન્યાયી કહેવામાં આવે છે, તેમ રાગને સર્વાંશે ભોગવનાર પણ ચોર અને અન્યાયી છે.
11. અજ્ઞાની જો પોતે ઇચ્છાદિ ઉપભોગ કરે તો તેને બંધ છે, પરંતુ જ્ઞાની જો પોતે ઇચ્છાદિ ઉપભોગ કરે તો તેને બંધ નહિ.
12. ઇચ્છા સિવાય પરની બળજબરીથી ઇચ્છામાં આવતા રાગને ભોગવનાર જ્ઞાનીને બંધ થતો નહિ.
13. સમ્યગ્દૃષ્ટિને નિજ શૌચની સર્વાંશે આગળ રાગની સર્વાંશે ઝેર જેવી દેખાય છે [તેથી તેને રાગયુક્ત ઉપભોગ હોતો નહિ, માટે તેને નિર્જરા જ થાય છે].
14. ધ્રુવ નિત્યાનંદ પ્રભુ પર દૃષ્ટિ દેતાં પર્યાયમાં જે આનંદનો અનુભવ થાય તેને અમૃતચંદ્રાચાર્યના ૨૦મા કાળમાં આવતા થયો છે.

ઉત્થાનિકા:- હવે આગામી ગાથાની સૂચનારૂપે કહે છે:-

ગિરા:- (દોહરાનો) તિ અને કહને ન કોઈ ફર ઉપકારી પડે,
ઇચ્છા રહિત થઈ રહે તે પામતો કહને પરે;
મુનિ જ્ઞાનમય રહેતો રહે તજી પુનિ રાગી ના,
હે ત્રિકુળ પરિત્યાગી, તે તજી રહે મળી ગંધ ના. ગિ.૧૫૨.

ભાવાર્થ:- ત્રિ જ તેના તિને પોતાના કહ માટે ઉપકારીક કોઈનું નથી (તું મારા કહને સંભળાવ), કહ*ની ઇચ્છાવાળો જ ત્રિ રહતો થકો ત્રિના કહને પામે છે; માટે જ્ઞાનરૂપે રહેતો અને જેણે ત્રિ પ્રત્યે રાગની રચના દૂર કરી છે એવો મુનિ, ત્રિના ગુણના પરિત્યાગરૂપ જ જેનો અંત સ્વભાવ છે એવો દોષાદિ, ત્રિ રહતો થકો પણ ત્રિને ગંધાતો નથી.

ભાવાર્થ: ત્રિ તો તિને જબરજસ્તીક પોતાના કહ માટે કોઈનું નથી પરંતુ જે ત્રિને રહતો થકો કહની ઇચ્છા રહે તે જ તેનું કહ પામે છે. માટે જે જ્ઞાનરૂપે વર્તે છે અને રાગ વિના ત્રિ રહે છે એવો મુનિ ત્રિને ગંધાતો નથી. તરત જ તેને ત્રિના કહની ઇચ્છા નથી.

ટીકાર્થ:- (ઉત્થાનિકા:) 'ત્રિ જ તેના તિને પોતાના કહ માટે ઉપકારીક કોઈનું નથી (તું (પુ.નં.૨૮૮) મારા કહને સંભળાવ),...': ત્રિના હૃદય આગળ તો તેને ઉપકારીક રાગ રહતાનો નથી. પોતાના પુરુષાર્થની ત્રિ છે તો તેને તરતો રાગ થાય છે, પરંતુ ઘણાંક. ત્રિ એમ નથી કહતો કે તું મારા કહને [અર્થાત્ રંજિત પરિણામને] સંભળાવ.

- 'કિની ઇચ્છાવાળો જ ત્રિ રહતો થકો ત્રિના કહને પામે છે; માટે જ્ઞાનરૂપે રહેતો અને જેણે ત્રિ પ્રત્યે રાગની રચના દૂર કરી છે એવો મુનિ,...':
- અંત સ્વભાવમાં કોઈ વિકાર રહેતો નથી. સંસારાવસ્થાનો રંગ ગયો તેને રાગનો રંગ હોતો નથી. રાગનો રંગ ગયો, રાગમાં રંગાઈ જવું કે ત્રિનું પરિણામ છે, કે પરિણામ રાગીને હોતા નથી. રાગ ગયો તો મને સુખ થયું [એમ માનનારું તો મિથ્યાદૃષ્ટિ છે.
- રાગના કહની ઇચ્છાવાળાને રાગતણી તૃષ્ણાનો ભાવ છે. જેની દૃષ્ટિ સમ્યક્ થઈ છે કે ધર્મી રાગરૂપ થતો નથી, જ્ઞાનરૂપ જ રહે છે. શાસ્ત્રજ્ઞાન નહિ પરંતુ જ્ઞાનસ્વરૂપમાં રહેતો થકો જ્ઞાનસ્વભાવમાં જ તે રહે છે.
- આ જ છે તત્ત્વ કે જ્ઞાન સત્ય છે. એ સિવાય જેને દૃષ્ટિ થઈ છે તેને કહે છે, જ્ઞાની તું જ્ઞાનમાં રહે, રાગમાં ક્યાંયથી નહિ. તું તો જ્ઞાનસ્વરૂપ-જ્ઞાનસ્વરૂપ છો. તો પરને કોણ સંભળાવે? જ્ઞાનીની વાતમાંથી તું છો. પરને સંભળાવું કે નાટી સંભળાવું છે જ નહિ. કોને પરને કહું કે મારા માટે સંભળાવ છે નહિ. તને તો પ્રભુ! જ્ઞાનનો સંગ છે ને!
- 'જેણે ત્રિ પ્રત્યે રાગની રચના દૂર કરી છે'- રાગ કર્યો છે પરંતુ રાગ રચું-તિરોહિત દૂર થઈ ગયો છે. તે નિર્મળ પર્યાયની રચના કરે છે, રાગની રચના કરતા નથી.
- અંદરમાં તું રાગની ક્રિયાના નથી કરતો તો [તું] બુદ્ધિમાન છો, પુરુષ નહિ.
- પ્રભુ તને નિર્જરા ક્યારે થશે? કે જ્યારે જ્ઞાનસ્વરૂપ જ્ઞાયકભાવનો અનુભવ થશે,

* ત્રિનું કહ અંદરમાં (૧) રંજિત પરિણામ, અર્થાત્ તો (૨) સુખ (-રંજિત પરિણામ) ઉત્પન્ન કરનારા કષાયમલ (સંભળાવ).

ત્યાં રહે, ત્યાં જે ત્યાં પ્રયત્ન સ્થાપ. રાગના જ્ઞાનમાં તારો પ્રયત્ન જ નથી જ. તેની રચના કરવામાં તારું કાર્ય નહિ.

- જે શુભભાવને ઉપયુક્તિ માને છે. હું [તેને] રચું એને જે મારું કાર્ય છે (એમ નહિ).
- ઉપાસ્ય-રાગરચના: રાગની રચનાનો તેનો નાશ થાય છે. એનો જ્ઞાનની શાંતિ એને જ્ઞાનદશની રચનામાં પરિણમે છે. જ્ઞાનાનંદ મૂળ છે જે પવિત્ર છે, તો જે પવિત્રતાનો જે ધ્યાન કરે છે, એ અપવિત્ર એવા રાગનો ધ્યાન કેમ થાય?
- રાગમાં જે મૂળ છે એ જ્ઞાનમાં નથી છે. એમ શરીર મારાનું નહિ તેમ રાગ પણ મારાનો નહિ
- મુનિ! મુનિની પ્રધાનતાને હણે છે, બાકી વ્યવહારદૃષ્ટિ (પણ ગૌણપણે જ્ઞાન કરાવે છે). નિશ્ચયદૃષ્ટિનો જ્યાં મુનિ (શબ્દ) કાળે ત્યાં વ્યવહારી જ (કર્મ) હણે છે.
- જો તને જ્ઞાનનું જ્ઞાન થયું છે તો જે જ્ઞાન છે તેમાં દૃષ્ટિ રાખ. રાગની રચનામાં નહિ જ. પ્રભાવ ચિત્ત ઉઠે તોપણ હણે છે, ત્યાં જે રચનાની ભાવનામાં નહિ જાય. એ તારી ચીજ નહિ. જ્ઞાયકની જાતિનો જ્ઞાન કરીને પણ જે મારું કાર્ય છે [એમ] તેની રચનામાં જાઉં નહિ

ક્રિયા-૧૫૨: દીર્ઘોત્તરી વિ-૧૫૮ |

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) બતાવો:-

1. 'જેમ જ તેના ફળને પોતાના ફળ સાથે બાબતોથી જોડતું નથી' અર્થાત્ જેનો ઉદય બાબતોથી જીવને રાગ ક્રિયાનો નથી.
2. જેનું ફળ અર્થાત્ જીવના રૌદ્ર પરિણામ અથવા સુખાદિ રૌદ્ર પરિણામ ઉત્પન્ન કરનારા આગામી ભોગો.
3. જેને રાગ થાય તેને અતી રાગનો ત્યાગ હોય છે.
4. જેને રાગના ફળની ઈચ્છા હોય તેને અતી રાગનો ત્યાગ છે.
5. જેને જ્ઞાનનો ભોગ છે તેને રાગનો ભોગ હોતો નથી.
6. 'જેણે જેમ પ્રત્યે રાગની રચના દૂર કરી છે' અર્થાત્ જેને રાગ આવે છે પરંતુ રાગને હું રચું તેનાથી તે દૂર થઈ ગયો છે.
7. જે નિર્મળ પર્યાયની રચના કરે છે તે રાગની રચના કરતો નથી.
8. જેમ શરીર પોતાનું નથી તેમ રાગ પણ પોતાનો નથી.
9. જે રાગમાં સૂતો છે તે આત્મામાં સૂતો છે.
10. ક્રિયાકોશમાં 'મુનિ' શબ્દનો અર્થ પણ 'સમકિતી' જ કરે છે.
11. દેવપૂજા, ગુરુપાસ્તિ.. આદિ બધી આવશ્યક ક્રિયાઓને સમ્યગ્દૃષ્ટિ દરરોજ કરવા ઉચિત કહ્યાં માને છે.
12. 'જેના ફળની આશા રાખ્યા વિના તું કર્મ કર' હિંદુઓની ગીતામાં આચાર્યના આવા ઉપદેશ જેવી જ વાત આ ક્રિયામાં કરવામાં આવી છે.
13. 'ગીતામાં કર્મફળનાનો તો ત્યાગ કરવાનું કહ્યું છે, પરંતુ કર્મચેતનાને ગ્રહણ કરવાનું કહ્યું છે; જ્યારે જૈનોના આગમમાં કર્મફળના તેમજ કર્મચેતનાને ત્યાગીને જ્ઞાનચેતનામાં રહેવાનો ઉપદેશ છે.

ગાથા - ૨૨૪ થી ૨૨૭

ઉત્થાનિકા:- હવે આ અર્થને દૃઢ કરે છે:-

ગાથા:-
- જ્યમ જગતમાં કિ પુરુષ વૃત્તિનિમિત્ત સેવે મૂઢને,
  તો મૂઢ પણ સુખજનક સિદ્ધાસિદ્ધ ભોગ આપે પુરુષને; ૨૨૪.
- ત્યમ જીવપુરુષ પણ કિંચિત્ સુખઅર્થે સેવન કરે,
  તો કિં પણ સુખજનક સિદ્ધાસિદ્ધ ભોગ આપે પુરુષને; ૨૨૫.
- વળી તે જ નર જ્યમ વૃત્તિ અર્થે મૂઢને સેવે નહીં,
  તો મૂઢ પણ સુખજનક સિદ્ધાસિદ્ધ ભોગને આપે નહીં; ૨૨૬.
- સુદૃષ્ટિને ત્યમ વિષય અર્થે કિંચિત્ સેવન નહિ,
  તો કિં પણ સુખજનક સિદ્ધાસિદ્ધ ભોગને દેતાં નહિ. ૨૨૭.

ગાથાર્થ:- • જેમ આ જગતમાં કોઈ પુરુષ આજીવિકા અર્થે રાજાને સેવે છે તો તે રાજા પણ તેને સુખ ઉત્પન્ન કરનારા અનેક પ્રકારના ભોગો આપે છે, તેવી જ રીતે જીવપુરુષ સુખ અર્થે કિંચિત્ સેવે છે તો તે કિં પણ તેને સુખ ઉત્પન્ન કરનારા અનેક પ્રકારના ભોગો આપે છે.

• વળી જેમ તે જ પુરુષ આજીવિકા અર્થે રાજાને નહિ સેવતો તો તે રાજા પણ તેને સુખ ઉત્પન્ન કરનારા અનેક પ્રકારના ભોગો નહિ આપતો, તેવી જ રીતે સમ્યગ્દૃષ્ટિ વિષય અર્થે કિંચિત્ સેવન નહિ કરતો તો (અર્થાત્ નહિ) તે કિં પણ તેને સુખ ઉત્પન્ન કરનારા અનેક પ્રકારના ભોગો નહિ આપતું.

ભાવાર્થ: (૧) અહીં અર્થ આશય તો આ પ્રમાણે છે:-

(A) અજ્ઞાની વિષયસુખ અર્થે અર્થાત્ રંજિત પરિણામ અર્થે ઉદ્યમવાળા કિંને સેવે છે તેને તે કિં તેને (વર્તમાનમાં) રંજિત પરિણામ આપે છે.	(B) જ્ઞાની વિષયસુખ અર્થે, અર્થાત્ રંજિત પરિણામ અર્થે ઉદ્યમવાળા કિંને સેવતો નહિ તેને તે કિં તેને રંજિત પરિણામ ઉત્પન્ન કરતું નહિ.

(૨) ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે:-

(A) અજ્ઞાની સુખ (-રાગાદિ પરિણામ) ઉત્પન્ન કરનારા આગામી ભોગોની અભિલાષાથી પુણ્ય, પાપ બાંધે સુખ કિં કરે છે તેને તે કિં તેને રાગાદિ પરિણામ ઉત્પન્ન કરનારા આગામી ભોગો આપે છે.	(B) જ્ઞાનીની ભાવનામાં કોઈ વિપરીત રસ નથી. [અર્થાત્ જ્ઞાની સુખ (-રાગાદિ પરિણામ) ઉત્પન્ન કરનારા આગામી ભોગોની અભિલાષાથી પુણ્ય, પાપ બાંધે સુખ કિં કરતો નથી તેને તે કિં તેને રાગાદિ પરિણામ ઉત્પન્ન કરનારા આગામી ભોગો આપતું નથી]

ટીકાર્થ (પૃ.નં. ૩૦૦) • (શંકા:) 'જેમ કોઈ પુરુષ ધન અર્થે રાજાને સેવે છે તો તે રાજા તેને ધન આપે છે! રાજાના માણસોયે દોષ છે કે? અનુકૂલ ગોઠવનારા. એ રાજાને કોઈ નહિ [કોણ] તેનું કેમ સેવે છે, માણસો આપતું છે તે તો જાણે કોણ છો કોણ છો.

• ધનને અર્થે: ધનવાળી સેવા કરીશ તો મને ધન દેશે, જમીન આપશે, પૈસા આપશે.

• તેમ જીવ ધન અર્થે કિંને સેવે છે તો તે કિં તેને ધન આપે છે!

• તેમ [જીવ] રાગના સુખપણાને માનીને રાગને સેવે છે તો એને વિપરીત-ભાવના થાય છે. અને એને સંયોગ મળશે [પરંતુ] સંયોગ નહિ મળે.

- 'વળી જેમ તે જ પુરુષ દુઃખ અર્થે રાગને નહિ કરેલો તો તે રાગ તેને દુઃખ નહિ આપતો, તેમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ દુઃખ અર્થે કર્મને નહિ કરેલો તો (અસંયતિ નહિ) તે કર્મને દુઃખ નહિ આપનું. એમ તાત્પર્ય (અસંયતિ હોવાનો અભાવ) છે.'
- [તે જ પુરુષ જો] રાગમાં દુઃખબુદ્ધિ છે તેમ રાગને કરતો નહિ, ભોગમાં દુઃખ છે, એમ બુદ્ધિએ ભોગને ભોગવતો નહિ તેને રાગઉદય થતું નહિ. એને નિર્જરા થઈ જાય છે. એને કર્મ દુઃખ આપનું નહિ.
- [એ મનગારના દિવાન મહેરબાનજી તો પગાર રૂપિયા ૧,૦૦૦ માંથી ૨૦૦ વધારવામાં આવ્યો તેની વાત:] મારો પગાર હજાર છે તે ઓછો તમે શું કરવા કર્યો? તમારાથી આવે તો હું અનુકૂલ કરી દઉં એમ માને? એમ હું નહિ, તેથી નાખો. મારાથી તો રૂંવાતું ય તમારા રાજનું, તેઓનો પછી મારે કોઈ શર્ત નહિ. તો તમારી નોકરી છે.
- ગોંડલદરબાર ભરૈયા [જૈન સિદ્ધાંત પ્રવેશિકાના રચયિતા]ને પણ નોકરી લેતી વખતે વધારે પૈસા આપ્યા, લખ્યા. ત્યારે કહ્યું – મારા નામે દિકરો લિખે કર્યો? આવાય સજ્જન ગોંડલ છે.
- અજ્ઞાની રાગને, ભોગને કરતો છે, એ અડધાથી કરતો છે. એને પોતાનું બંધન થઈને કર્મ દુઃખ આપશે. જ્ઞાની રાગને ભોગવે છે એ દુઃખબુદ્ધિએ નહિ, [પરંતુ] અંદર દુઃખની ભાવનાએ એને કરતો છે. અરે..રે! મારાથી કેટલ થતું નહિ. એ દુઃખને ભોગવે છે, તેના દુઃખને ઇચ્છતો નહિ.
- [અસંયતિ] એ ઉંદર હજાર હોવા ભોગમાં દેખાય તે ભોગમાં એને દુઃખબુદ્ધિ નહિ, દુઃખબુદ્ધિ છે એટલે એને કર્મ દુઃખ આપનું નહિ.

(ભાવાર્થ) (૧) અહીં આચાર્ય તો એવા પ્રકારે છે:- અજ્ઞાની વિષયસુખ અર્થે અસંયતિ... રાગના રંગાયેલા 'રંજિત પરિણામ અર્થે ઉદયાગત કર્મને કરે છે...' અજ્ઞાની વિષય ભોગ, પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયો એના રાગમાં રંગાઈ જઈને ભોગવે છે. 'તેથી તે કર્મ તેને (પરિણામમાં) રંજિત પરિણામ આપે છે.' રાગમાં રંગાયેલા પરિણામ એને બંધ છે. એવો અજ્ઞાની વિષયસુખને ભોગવતા બધા બંધનને પામે છે, બધા કર્મને પામે છે.
- 'જ્ઞાની વિષયસુખ અર્થે અસંયતિ રંજિત પરિણામ અર્થે ઉદયાગત કર્મને કરતો નથી તેથી તે કર્મ તેને રંજિત પરિણામ ઉત્પન્ન કરતું નથી.'
- જ્ઞાનીને તો આત્માના આનંદનો રસ છે, એ રસ આગળ રાગનો રસ એને ઠીક નથી. (રાગ) આવે, ભોગવે પણ એમાં રસ ઠીક નથી જુઓ! એવા નિર્જરા! અજ્ઞાની રાગના રસમાં રંગાયેલા રાગથી ભોગવે છે તેથી [તેને] મિથ્યાત્વ થઈને બધા કર્મ બંધાય છે.
- 'પ્રત્યક્ષાદિ પંચવિંશતિમાં [ત્રણ છે ?] મંદિર બનાવે એ મહા મોટો (માણસ છે), બાવન (મંદિર) બનાવે તો મોટો માણસ અને એ બે કરોડ રૂપિયા તો એ સંઘના હોવાય. એ તો રૂપરૂપરૂપિયા કોઠિયાની વાત છે.
- અજ્ઞાનીને ભોગવે તેને રાગના રસ આવ્યો છે એ એને ઉત્તરતો નથી એટલે જ્ઞાનીને ભોગવે તેને આત્માનો રસ આવ્યો છે તે ઉતરતો નથી.
- (૨) 'બીજો આચાર્ય એવા પ્રકારે છે:- અજ્ઞાની દુઃખ (–રાગાદિ પરિણામ) ઉત્પન્ન કરનાર એવાગામી ભોગોની અભિલાષાથી પુત્ર, ધન વગેરે દુઃખ કર્મ કરે તેથી તે કર્મ તેને રાગાદિ પરિણામ ઉત્પન્ન કરનાર એવાગામી ભોગો આપે છે.'

- [અરાની] બંધ્ર બનાવે પરંતુ અંદરમાં કારણ છોડી દે ? આનાથી મને દુઃખ થશે અને એનાથી બધિયામાં હું દુઃખ દુઃખ થઈશ. બધિયામાં મને અનુકૂલ જોગ નહીં, સાધન નહીં. [તેથી] તે ૯૦, ૦૫ વાર્ષે ધ્યાન કરે છે અને આગામી જોગોની અભિલાષાને (કરે છે.) એને બધિયામાં જોગ નહીં, રંધોગ નહીં, રખડવાના રંધોગ નહીં.
- 'જ્ઞાનીની ભાવનામાં આવે વિપરીત ચમત્કાર.' જ્ઞાનીને જોગના રાગનો રસ છે નહિ, માટે તેને કર્મ ઉત્પન્ન થતા નથી.
- 'આ રીતે અજ્ઞાની દુઃખની વાંછાથી કર્મ કરે છે તેથી તે દુઃખને પામે છે અને જ્ઞાની દુઃખની વાંછા વિના કર્મ કરે છે તેથી તે દુઃખને પામતો નથી.'
- છોડે છોડે એને રાગનો રસ છે તેથી રાગનું દુઃખ એને રંધોરાર નહીં. રખડવાના ભય (નહીં).
- દૃષ્ટાન્તનો આનો ક્રિયા! ઉત્તમ ભય!
- જેણે આ કાલના જ્ઞાનતત્ત્વ, આખું જગત અને શબ્દને જાણનારું, એવો તત્ત્વનો વિચાર કર્યો છે અને પછી કર્મજને રાખવા માટે એ સ્થૂલમાં ગમાય શબ્દને રસ છે, તેને ભય દેખાતાં આવે છે. બધાવવામાં આવે છે એટલે પછી અંદર આનંદમાં રહેતો કર્મના રજકણો અને આશ્રવોના રહી જાય છે.
- તે ભય જ્ઞાન અને અજ્ઞાનના ભેદને જે ૫ત્રનું છે. આનાથી ભેદને બાર ૫ત્રનું છે.
- ભગવાન જ્ઞાનસ્વરૂપ, એમાં લીન કરવાથી રાગ અને કર્મ મારે ખાઈને, મરી જઈને બાર પડે છે.
- ક્રિયાવાદી મનુષ્યપર્યાય પ્રાપ્ત થવા છતાં પણ જો તું આ વખતે ભયે ભૂલ કરશે તો પછી તને ફરીથી હાનિ થશે, એ જાણે છે? તે અવસ્થામાં તારું સર્વસ્વ નષ્ટ થઈ જશે. ભગવાન જ્ઞાની બધાં જ્ઞાનતત્ત્વ, તેમાં રમણતાની ભાવના જો ન કરી, તો ભૂલ થઈને ૫ગ! ક્યાં જઈશ તું? તારો અવતાર ક્યાં થશે?

ગાથા-૨૨૪ થી ૨૨૯ : ધર્મસાર

(૧) સારું કે ખોટું (TIF) બનાવો :-

1. જ્યારે ફળ અર્થે ક્રિયા સેવે છે તો તે ક્રિયા તેને ફળ આપે છે અર્થાત્ જ્યારે રાગમાં સુખપણું માનીને રાગને સેવે છે તો એને વિકાર-બંધન થાય છે, સંયોગ મળે છે; પરંતુ સ્વભાવ મળતો નથી.
2. સમ્યગ્દૃષ્ટિ ફળને અર્થે ક્રિયાને નહીં સેવતો તો તે ક્રિયા તેને ફળ નહીં આપતું અર્થાત્ સમ્યગ્દૃષ્ટિ રાગમાં સુખ છે એવા બુદ્ધિથી રાગને સેવતો નથી અને ભોગમાં સુખ છે એવા બુદ્ધિથી ભોગને ભોગવતો નથી; તેને રાગ-બંધન થતું નથી, નિર્જરા થઈ જાય છે.
3. જ્ઞાની અંદર 'અરેરે! મારાથી સહન થતું નથી' એવા દુઃખની લાગણીથી રાગને સેવે છે અને તેના ફળને ઇચ્છતો નથી એટલે એને ક્રિયા ફળ આપતું નથી.
4. વિષયસુખ અર્થે ઉદ્યોગાદિ ક્રિયાને સેવનાર અજ્ઞાનીને ક્રિયા વર્તમાનમાં જ રૌદ્ર પરિણામ આપે છે. વિષયસુખ અર્થે ઉદ્યોગાદિ ક્રિયાને ન સેવનાર જ્ઞાનીને ક્રિયા રૌદ્ર પરિણામ ઉત્પન્ન કરતું નથી; માટે ધર્મ રાખીએ છે.
5. 'રતનચંદ ઝવેરીસાર'માં કહ્યું છે કે જે [જ્ઞાની] મંદિર બનાવે તે મહા મોટો [ત્યાગી] છે, બાકીનું મંદિર બનાવે તે મોટો ત્યાગી અને જોસ્થાપે તો એ સંઘનો કેવાય.
6. ઉપરોક્ત કથન પક્ષાતિક્રાંત પરિસ્થિતિનું છે.
7. અજ્ઞાનીને ભોગવે તેને રાગનો રસ ચડ્યો છે તે ઉતરતો નથી અને જ્ઞાનીને ભોગવે તેને આત્માનો રસ ચડ્યો છે તે ઉતરતો નથી.
8. હું મંદિર માટે દાન આપીશ તો મારી આબરૂ વધશે અને ભવિષ્યમાં હું ખૂબ સુખ પામીશ. આ રીતે આપેલા દાનથી મને ભવિષ્યમાં ચક્રવર્તીના સંયોગ મળશે.
9. ફળની વાંછાથી કર્મ કરનારને રૌદ્ર પરિણામરૂપ ફળ મળે છે; ફળની વાંછા રાખ્યા વિના કર્મ કરનાર રૌદ્ર પરિણામરૂપ ફળને પામતો નથી.
10. શરીરને નાખ ઘાલે એવી ક્રિયા જેમાં દોષ તેને નાખ કે છે.
11. સ્વરૂપમાં નાખ પડતાં રંગના કરવાની ક્રિયાને નાખ કે છે.

ગાથા - ૧૫૩

ઉત્થાનિકા: હવે, 'જેને સ્વની વાંછા નથી તે સ્વ શા માટે કરે?' એવા આશંકા દૂર કરવાને કહે છે કે-

ગાથા:- (હરિગીત) સ્વ સ્વભાવ ત્યાગી સ્વ કરે - પુનીત શું નહિ,
જો અવશ્યપણે આલ્ય પડતું સ્વ જાનીને તહી;
તો પરમ જ્ઞાન સ્વભાવમાં જ્ઞાની અચલ રહે કાલે!
તે સ્વ કરતો કે ન કરતો ત્રિલ્ય જાણો તે તહો. ગા. ૧૫૩.

ટીકાર્થ:- જીવે સ્વનું કુળ છોડ્યું છે તે સ્વ કરે એમ તો આને પુનીત કહી શકતા નથી. પરંતુ ત્યાં એટલું વિશેષ છે કે- તેને (જ્ઞાનીને) પણ કોઈ કારણે કિંચિત્ શેષ સ્વ અવશ્યપણે (-તેના વશ વિના) આલ્ય પડે છે. તે આલ્ય પડતાં પણ, જો અચલ પરમ જ્ઞાનસ્વભાવમાં સ્થિત છે એવો જ્ઞાની સ્વ કરે છે કે નહિ કરતો તે ત્રિલ્ય જાણો?

સમાધાન:- (ઉત્થાનિકા:) હવે, 'જેને સ્વની વાંછા નથી તે સ્વ શા માટે કરે?' એવા આશંકા દૂર કરવાને કહે છે. ! કુળ નહિ (જોઈતું) તો ત્યાગે (છે) શું કરવા? સાંભળ, ભાઈ!
(પ.ગા.૩૦૦)

- (ટીકાર્થ:) 'જેણે સ્વનું કુળ છોડ્યું છે તે સ્વ કરે એમ તો આને પુનીત કહી શકતા નથી.'
- રાગના કુળનું રંગાયાપણું અને એના કુળનું નાખવું-રેડવું (અને) [જેણે] છોડી દીધું છે અને જેને આત્માના રંગના રસ વધ્યા છે, એ રાગ કરે છે અને રાગ ત્યાગે છે એ વાત એમને તો બેસતી નથી. મુનિની વાત કહે છે. ભગવાન શાસ્ત્રકાર, એનો જેને રસ વધ્યો છે તે સ્વ કરે છે અને ત્યાગે છે કે નહિ, કિંચિત્ જાણો? અને તો જાણવા નહિ.
- 'ભગવતીસૂત્ર': રાગ દુઃખ ઉત્પાદ અને અવ્યાબાધ રીત, સંસાર વારવાળું છે. જગતમાં તો ઠેકાણાવરમાં રહ્યા કરીશું ઠેકાણે! કરીશું ઠેકાણે! આખો દિવસ જ (કરીશું છે).
- શરીરની અવસ્થા, ત્યાગની અવસ્થા... એ બધું ઝેર છે. એનો તો કુંભારાનારો ધંધો, કરવારો નહિ. ગોવિંદ એમ કેમાય કે આ તો કરે છે કે? તો અહીં મુનિરાજ કહે છે કે એ કરે છે કે નહિ કરતો? તને શી ખબર પડે. [યુવાન પુત્ર યુવાન બાપાને કાગ બોલે ઘણા કહે એનો તેનું વિચાર(ણા)] એની નજરું આગ ગાઈ ઘણા પ એને જોતો નહિ. એમ ધર્મી રાગમાં આલ્ય ગયો ઘણા રાગને કરતો તે ત્યાગતો નહિ. કિંચિત્ જાણો? એટલે કે પ રાગ કરતો નહિ.
- 'પરંતુ ત્યાં એટલું વિશેષ છે કે- તેને (જ્ઞાનીને) પણ કોઈ કારણે કિંચિત્ શેષ સ્વ અવશ્યપણે (-તેના વશ વિના) આલ્ય પડે છે. તે આલ્ય પડતાં પણ, જો અચલ પરમ જ્ઞાનસ્વભાવમાં સ્થિત છે...': તે રાગ આલ્ય પડ્યો તે તેમને પણ એ રાગમાં [જ્ઞાની] સ્થિત નહિ, રાગની, દેહની ક્રિયા (રોગ) એમાં સ્થિત નહિ. તે સંબંધનું જ્ઞાન અહીં કામ છે એમાં સ્થિત છે.
- એ અચલ જ્ઞાનસ્વભાવમાં સ્થિત એટલે કે જ્ઞાનસ્વરૂપ ભગવાન આત્મા, એના જ્ઞાનમાં અને એની પુનીતિમાં એકાકાર છે એને ત્યાગ અને રાગનું જ્ઞાન છે, એ જ્ઞાન પોતાના કારણે થયું છે. ત્યાગ અને ક્રિયાની ક્રિયા છે માટે તેનું [જ્ઞાન] અહીં થયું, એમ નહિ. તે તેને પણ જ્ઞાનસ્વભાવનો અનુભવ તોપણ વિચારપૂર્વકની પદવિ પોતાના કારણે પુરાતન છે. તેના જ્ઞાનનો કર્તા છે.
- અચલ જ્ઞાન: રાગ આવ્યો, ત્યાગમાં કેમાય ઘણા જ્ઞાનનો તેજ એવો પોતાનો તે કરતો છે

કે તે રંગોનું જ્ઞાન પોતાને સ્વપરયુક્તિથી પ્રગટે, તેમાં તે અર્થ છે.

- પરમજ્ઞાનસ્વભાવમાં સ્થિત... પરમ એટલે છે, પોતાનો સ્વભાવ, શાશ્વતજ્ઞાન વગેરે. પરમજ્ઞાનસ્વભાવ જે નિર્મળ, તેમાં સ્થિત છે.
- જેને આત્માના રસ સહિત એવા જીવ, જગતમાં જેમ દીપક અને સૂર્યને દેખાય, એવા બધું સ્વયંભૂ (દેખાય છે). આ જ્ઞાન અને દેખાવું બાબતી - શું છે પણ આ? એમાં જેને રસ છે એને નિરીક્ષકદૃષ્ટિ છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિને એ બધું દેખવામાં, જોવામાં દેખાય છતાં તે જોવાપણો નહિ. તેને કોઈપણ વસ્તુ પરિપૂર્ણ જો, પોતે પોતાને જોયે છે. જે સ્વપરયુક્તિથી જાણી તે તેને તે જાણની ક્રિયાને પણ તેને જાણે છે અને જોયે છે.
- શું અને જાણવા દ્વારા અને શું આ છે? એની ગુલાંટ રીતે અંદર નિરીક્ષકો એ ક્રિયા અવિરોધિત સાર છે.
- હવે એકો સ્વાગની ઘટને જોડો, જાણે ઘટને દિવાલર દીધ, વસ્ત્ર ન દીધ, પાત્ર ન દીધ પરંતુ જ્ઞાયકના રાગનો ત્યાગ આવે એ જાણે છે, એમ રસ લઈને છે એ નિરીક્ષકદૃષ્ટિ છે અને જ્ઞાની શ્રદ્ધાશ્રયમાં જોવા અને રાગમાં દેખાય તો તે છે એ રાગ અને જોવામાં એકાકાર નહિ, એનો જ્ઞાનમાં સ્થિર છે. હવે આ અંતરા કોણ જાણે? 'ફરે છે કે નહિ ફરતો તે કોણ જાણે?'
- (ગાથાર્થ) 'જ્ઞાનીને પરદ્રવ્યનો ત્યાગ આવે પડે...' રાગાદિ. 'તોપણ જ્ઞાની જ્ઞાનને અભાવપણાને પામે નહિ.' [કું] જ્ઞાનદૃષ્ટિવાળા જ્ઞાની એટલે જાણી સાર, ત્યાંક પકડતો નહિ, અભાવપણાને પામે નહિ, પોતાના જ્ઞાનસ્વભાવમાંથી પકડતો નહિ.
- 'માટે જ્ઞાનને અભાવપણાને તે જ્ઞાની ત્યાગ કરે છે કે નહિ ફરતો તે કોણ જાણે? જ્ઞાનીની વાત જ્ઞાની જ જાણે.' ટીકામાં ગાથાનો ભાવ આવ્યો છે કે દરરોજ તો-તો સ્ત્રીને પરણે છતાં તે રાગમાં રંગાયેલો નહિ, એનો જ્ઞાનના રસમાં રંગાયેલો છે. અને રાગનો ભાવ કાપ્યો છે. જેને સ્વસ્થિતિના તો જોગવા. એક એક સ્વસ્થિતિ ક્રોડ વર્ષનું, એવા જોગવા આવ્યા સ્વસ્થિતિના એમાં રસ વધી ગયેલા. એવા બધું તે અજ્ઞાનભાવે જોગવાયા હતા. અજ્ઞાની રાગના.
- 'જ્ઞાનીના પરિણામ બાંધવાનું સામર્થ્ય અજ્ઞાનીનું નહિ.' ધર્મીજીવના પરિણામ ક્રિયાfis વખતે પણ રાગને નિર્જરે છે. એ પરિણામ બાંધવાનું' કર્મ-સામર્થ્ય અજ્ઞાનીનું નહિ. પહેલે રંગોળા છોડીને જોડી દીધ એટલે અને ત્યાગી દીધો અને આવતાને [જ્ઞાનીને] રંગોળા છે માટે જોગવી છે [એમ જે અજ્ઞાની માને છે] તેને કર્મ બંધાય પડે? બાપુ! એ રંગોળામાં પણ જ્ઞાનમાં સ્થિર છે. સ્વપરયુક્તિથી જ્ઞાનમાં પડ્યો છે ઈ. ગુલાંટના કર્મમાં ઈ આવ્યો નહિ, નીકળ્યો જ નહિ.

(પૃ.નં-૩૦૧). (ગાથા પરિચય) 'અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ જ્ઞાનીને ઉપરના ઉદયમાં જ્ઞાની જ જાણવા': આઠમા ગુણસ્થાનથી માંડીને ચોથાને, હજુ ત્યાંથી (ઉદયને) જ્ઞાની તેવામાં આવે [છે] ક્રિયાત એમ તે છે કે નિરીક્ષક ભાવમાં હોય તો જ્ઞાની (તેવાર) નહિતર નહિ. પણ આ સ્વરૂપનું (ઉપયોગ) ઈ જાણે નહિ.

- તેમાં, અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ, દેશવિરતસમ્યગ્દૃષ્ટિ અને આહારવિહાર તણા

મુક્તિમાર્ગે ગતિક્રિયાત્મક પૂર્ણ છે, તોપણ જ્ઞાનચેતનાએ અસ્થિત રહેવાને અને નિરપેક્ષ લોકો ગતિક્રિયાત્મક તત્ત્વ નથી, રહેવાના જ તત્ત્વ છે.'

- એનો રાગની અને જડની, શરીરાદિની ક્રિયા પ્રવર્તે છે [તોપણ] જેને જ્ઞાનચેતનાએ અનુભવમાં આવતો છે તેનાથી તે અસ્થિત થતો નથી. ઉદાહરણમાં આમ કહ્યું હતું કે અંદરથી જ્ઞાનસ્વરૂપ અવલોકનાની જે દૃષ્ટિ લાગી છે એનાથી અસ્થિત થતો નથી. હું જે આનંદ અને જ્ઞાનસ્વરૂપ જ્ઞાયક છું એમાંથી તો ચલતો નથી.
- ખરેખર શરીરની ક્રિયા થાય, વાણીની ક્રિયા થાય, ભમવાની થાય - એ જડની છે, તે થાય છે. જે આવ છે તે જ્ઞેયાતીત જ્ઞાનનું થવું એ એની આવ છે. એ નાટકમાં પર ભમવાની ક્રિયા ભલે હો, એનો પ્રતિભાસ પણ હો પરંતુ અંદર જ્ઞાનસ્વરૂપને અસ્થિત થતો નથી. એ રાગ છે એ હું તું છું અને આ ક્રિયા મારી છે એવું જ્ઞાનીને નથી.
- દાનિનાથ, કુંથુનાથ, અરનાથ ચક્રવર્તી હતા, તીર્થંકર હતા. એ ૬ ખંડ સાધવા નીકળે છે પરંતુ અંદરમાં.. માર્ગ (રાગાનીકો) એ તેણે - ૬ ખંડ સાધતા નથી એનો અખંડને સાધે છે. એ વખતે પણ એની દૃષ્ટિ અખંડ દ્વારામાં પડી છે અને એ વધારે છે. તે વખતે રાગ અને શરીરની ક્રિયા એ જ્ઞેય તરીકે છે તેને જ્ઞાન તરીકે જાણવાની ક્રિયા રહે છે.
- અંતરંગ નિયોગના અભાવથી તથા યથાતથ જ્ઞાનના અભાવથી તેનાં પરિણામ ઉજ્જવળ છે, તે ઉજ્જવળતાને નિર્જરા જ (-જ્ઞાનીકો જ) જાણે છે,..'
- 'નિયોગના અભાવથી': [અધિક] અંતરમાં રાગની અંતર્વ્યાપ્તિનું નિયોગ રહવાથી.
- 'યથાતથ': યોગે અનંતાનુબંધીનો, પરંતુ અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીનો અને દ્વેષ પ્રત્યાખ્યાનાવરણનો અભાવ - તે તે ગુણસ્થાનને યોગ્ય તેવો યથાતથ હોય.
- 'નિર્જરાદૃષ્ટિ એ તે ઉજ્જવળતાને જાણતા નથી. નિર્જરાદૃષ્ટિ તો ઉદિરાતા છે, ઉદયરૂપ જ તત્ત્વ પૂરું માને છે; અંતરાયની ગતિ ઉદિરાતા શું જાણે?'
- [નિર્જરાદૃષ્ટિ] એ તો ઉદયની ક્રિયા જોવે. જે આ થઈ છે, આ થઈ છે. [પરંતુ સમ્યગ્દૃષ્ટિ] થઈ છે તેને, થાય છે, એને જાણવાનું તત્ત્વ થઈ છે. જેની દૃષ્ટિ ઉદય ઉપર છે - દેહ ઉપર, રાગ ઉપર, વાણી ઉપર એને માટે તો ઉદયનો ત્યાગ હોય તો તે માનો છે, જ્ઞાયકનો ત્યાગ ન હોય અને ભોગ હોય તો એ ભુંડો છે.
- એ જ્ઞાનીના પરિણામ જાણવાનું સામર્થ્ય અજ્ઞાનીનું નથી. એ તો ઉદયના અભાવાદિક ભાવ થઈ છે કે, જુઓ! આને કેવો ત્યાગ છે? [પરંતુ] સમ્યગ્દૃષ્ટિની રાગની પ્રવૃત્તિ જે દેખાય તેનો એ ત્યાગી નથી. તેમાં તેની તન્મયબુદ્ધિ નથી. એ નાટકીય ભાવ એમ તે માનતો નથી. એને અજ્ઞાની ઉદયની ગત ક્રિયા, પરંતુ તેના પરિણામ એ માટે ક્રિયા છે, એ નાટકરૂપ છે, એનાથી તું ત્યાગી છું (એમ માને છે તેને) નિર્જરાદૃષ્ટિ છે.

ગાથા-૧૫૩ (આગળ) | ગા-૧૫૫A |

[આકિંચન્ય]

(પ્ર.નં.૩૦૧): ઉત્તમ ત્યાગધર્મ:

- સંસારથી એટલે જેણે સંસારનું આચરણ થયું છે. સંસાર એટલે રાગદ્વેષભાવ, એનું જે સંબંધસ્થિતિ, જ્ઞાન અને ચારિત્રનું આચરણ થયું છે, એને સંસારી તરીકે કહેવામાં આવે છે.
- મુનિ દ્વારા મુનિને આગમનું વ્યાખ્યાન પુસ્તકની વસ્તુની સ્થિતિનું વાચન કરવામાં આવે. પુસ્તક આપવામાં આવે. આ તો નિમિત્તક્રિયા છે. જ્યારે એમાં રાગનો ત્યાગ કરે છે અને સ્વભાવમાં સ્થિર થાય છે. એનું નામ ત્યાગધર્મ છે. પણ એનો વિવેક વાપરી છે.
- શરીરાદિમાં મમત્વબુદ્ધિ ન રહે. શિષ્ય કરંડક આદિ શિષ્ય વધારે લોભ નો કારણ થાય છે. જોઈએ છે એ કારણ થાય છે. વસ્તુમાત્ર જે રાગ કરે અને વસ્ત્ર આદિ પરિગ્રહ એને દીધા નહિ. એનું નામ ઉત્તમ આકિંચન ધર્મ(છે). ત્યાગની સાથે આકિંચન આવી ગયું:
- વસ્તુ આપવાની ક્રિયા તો ખરી છે પરંતુ એમાં જે રાગ દ્વારા એનો ત્યાગ થાય છે અને સ્વરૂપમાં સ્થિરતા થાય છે એનું નામ દ્રવ્યદૃષ્ટિનો આકિંચન ધર્મ [ત્યાગ] તરીકે કહેવામાં આવે છે.

ધર્મ-૧૫૩: ધર્મચિંતન [ક્રમ-૧૫૭]

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો:-

1. 'જેને કિંમત વાંધા નહિ તે ફર શામાટે કરે?' ઈત્યાદિના આધિનતા અર્થે 'જેને કંઈ નથી (કોઈનું) તો સામટે (ઘે) શું કરવા?' એમ પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ કહ્યું છે.
2. કોઈ જવ ત્યાગી છે કે નહીં તેનું માપ તેના સંયોગો પરથી સહોધક બની શકે છે.
3. દરરોજ સો સો ક્રિયાઓને પરિણામ અનુકૂલ રાગમાં રંગાયેલો ન હોય એને જ્ઞની કહી શકે નહિ.
4. રાજપાટ-ધંધા વેપાર-ગૃહસ્થિમાં પડેલો જીવ પોતાના પરમ શાનસ્વભાવમાં સ્થિત ન હોઈ શકે.
5. જેને હજી સમ્યગ્દર્શન ન હોય પરંતુ શુદ્ધ આચાર પાળનાર મિથ્યાદૃષ્ટિ દ્રવ્યલિંગી મુનિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગૃહસ્થ શ્રાવક કરતાં મોક્ષમાર્ગમાં આગળ છે.
6. લાકડાં પર શાસ્ત્ર લખવા માટે આચાર્યશ્રીને અપૂર્ણ દશામાંથી પૂર્ણ દશામાં આવવું જ પડે છે.
7. શાંતિનાથ, કુંથુનાથ તથા મલ્લિનાથે આ ત્રણેય તીર્થંકરો અનુક્રમે તથા ત્રિપદ પદ્ય દ્વારા.
8. અનુભૂતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ, પ્રતી શ્રાવક અને ભાવલિંગી મુનિરાજ આ ત્રણેયમાં શુદ્ધતા ગુણનું પરિણામન અને સરખું હોય તોપણ આ ત્રણેયના પરિણામની ઉજ્જ્વલતા અને સરખી હોય છે.
9. ચોથે અનંતાનુબંધીનો, પાંચમે અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીયનો અને છઠ્ઠે પ્રત્યાખ્યાનાવરણીયનો અભાવ હોવાથી તે તે ગુણસ્થાનને અનુરૂપ યથાયોગ્ય પરિણામોની ઉજ્જ્વલતા જાળવી હોય છે.
10. રોજ સો સો ક્રિયાને પરિણામું અને સ્થિરતા મર્યાદામાં રહેવું એ સમ્યગ્દૃષ્ટિ અનુભવીને અવશ્યપણે ઓળખવા તેના પરિણામ છે.

ગિરા-૧૫૪

ઉત્થાનિકા:- હવે, આ જ અર્થના સમર્થનરૂપે અને આગામી ગાથાની સૂચનારૂપે શ્લોક કહે છે:-

શ્લોક:- (હરિગીત) ત્રણ લોકને ભયચકિત કરતો વજ્રપાત થતો જોઈ,
પણ ભયરહિત સમકિત દૃષ્ટિ જીવ શંકા નવ કરે;
નિજ જ્ઞાનદેહ અવધ્ય જાણી જ્ઞાનથી ચ્યુત થાય ના,
એમ જે સમર્થ સુદૃષ્ટિઓ આ પરમ નિઃશંક ખરેખર. ૧૫૪

ટીકાર્થ:- જેના ભયથી અત્યંત દીન-ખળભળી જતા- ત્રણે લોક પોતાનો માર્ગ છોડી દે એવો વજ્રપાત થવા છતાં, આ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવો, સ્વભાવથી જ નિર્ભય હોવાને લીધે, સમસ્ત શંકા છોડીને, પોતે પોતાને (અર્થાત્ આત્માને) જેનું જ્ઞાનરૂપ શરીર અવધ્ય (અર્થાત્ કિંચિત્ હણી શકાય નહિ એવું) છે એવો જાણતા થતા, જ્ઞાનથી ચ્યુત થતા નથી. એવું પરમ નિઃશંક કરવાને માત્ર સમ્યગ્દૃષ્ટિઓ જ સમર્થ છે.

ભાવાર્થ: 'જેના ભયથી અત્યંત દીન-ખળભળી જતા- ત્રણે લોક પોતાનો માર્ગ છોડી (પ્ર.નં. ૨૦૭) છે એવો વજ્રપાત થવા છતાં, સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવો, સ્વભાવથી જ નિર્ભય હોવાને લીધે,...'! જુઓને પાણીના બે બિંદુ [ગોરજના ૫૨ આદિ]... મુનિને પણ દરિયામાં નાખે. આવાની એમાંથી (માર્ગ) છોડી દીધો છે. ઠરે..! આખો દુઃખ આવી પડ્યા, આખો પરિષહ આવી પડ્યા. પોતાના આત્મધર્મમાંથી ઘૂટી જાય છે.

- માથે વજ્રપાત પડે. જેના[ઘર] શરીરના ઘાણ વળી જાય છતાં જેને આનંદના વજ્ર-પિંડ સૌન્દર્યનો અનુભવ અને જ્ઞાન થયું હોવાથી સ્વભાવથી નિર્ભય હોવાને લીધે હું જ્ઞાનસ્વરૂપ છું, મારા ક્ષેત્રમાં રાગનો પ્રવેશ નથી તો મારા ક્ષેત્રમાં પરિષહનો પ્રવેશ (તો છે જ નહિ)[એમ દૃઢતા રાખે છે]. એવો જાય વજ્રના માથે ઘણા પડતા હોય, અંદરથી અગ્નિની ધારા વહે, તોપણ સ્વભાવથી જ નિર્ભય છે.
- હવે આવું આકાર લેવા છે એનો આ ઉપોદ્ઘાત છે.
- 'સમસ્ત શંકા છોડીને, પોતે પોતાને (અર્થાત્ આત્માને) જેનું જ્ઞાનરૂપી શરીર અવધ્ય (અર્થાત્ કિંચિત્ હણી શકાય નહિ એવું) છે એવો જાણતા થતા, જ્ઞાનથી ચ્યુત થતા નથી.' ! અરે મને ત્રિલોક થાય છે એવો શંકા છોડી દીધી છે. વજ્રમાં જેમ પોતાનો પ્રવેશ નથી એમ મારા સ્વરૂપમાં રાગ અને ક્રિયાનો પ્રવેશ નથી. એવો સ્વભાવથી નિર્ભય સમકિતી છે. જ્ઞાનરૂપ શરીર તે હું છું. એ જ્ઞાનરૂપ શરીર અવધ્ય છે. કિંચિત્ હણી શકાય એવું નથી. જાણપણું સ્વભાવ, રાગ- એને હણવા કિંચિત્ (સમર્થ નથી).
- મારો ક્ષેત્રનો દુર્ગ ક્ષેત્ર છે. જેમાં ચિત્ત અને શરીરની ક્રિયાનો પ્રવેશ નથી. જ્ઞાયક ચિદાનંદ પ્રભુ તે મારું શરીર છે, એ હું છું. એવા સ્વભાવમાં ઘરનો પ્રવેશ અને ઘરનો ભય કિંચિત્ છે જ નહિ. એવું જાણતા થતા ઘરથી, રાગથી અને ક્રિયાથી જુદાપણે એવો મારો પ્રભુનો સ્વભાવ છે એમ જાણતા થતા, જ્ઞાનથી ચ્યુત થતા નથી.
- મિથ્યાત્વ રાજા. માથું કાપ્યું, હીરો ચૂસ્યો છતાં જ્ઞાનથી અત્યંત ભય નથી. મુનિઓને ઘાણીમાં નાખે. સ્ત્રીઓના ગાલે નેણ પ્રવેશ ગયાં પરંતુ તે જ્ઞાનસ્વરૂપથી ચલાયમાન નથી. અહીં તો જરી અનુકૂળતા મળે ત્યાં રાગ રાગ થઈ જાય, પ્રતિકૂળતા મળે ત્યાં ખેદ

ફરે. એ તો મોટે ગાનકે એમી ગયો છે.

- સનત્કુમાર ઋષિની. એને ૭૦૦ વર્ષ ગયા તિહે થયો. શરીરના એંગમાં ગયના કાય. (ઇન્દ્રા) જ્ઞાનસ્વરૂપને સમાધિમાં નહિ.
- 'આયું પરમ જ્યોતિ રૂપાને માત્ર સમ્યગ્દૃષ્ટિઓ જ સમજે છે.' : શરીરે મોક્ષનો માનનાર એને રાગની ક્રિયાથી ધર્મ માનનાર એવા મિથ્યાદૃષ્ટિની એ વાત નથી. જે પરમેશ્વર સ્વરૂપ છું એવું જેને ભાન થયું એને ભેદજ્ઞાને સમાધિમાં ધ્યાન કરવા તૈયાર નહિ. ~~[illegible]~~ મુનિ એને મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય તોય એવા એ fin નહિ. એને સમ્યગ્દૃષ્ટિ એને સંસારમાં હોય તોપણ એવા એ તરફ, તમને.
- સીતાજી સમ્યગ્દૃષ્ટિ હતા. એકિનમાં રડ્યાં પડ્યાં ત્યારે પણ જ્ઞાનને સમાધિમાં જતાં. [પછી] પંચમગુણસ્થાનવર્તી સ્ત્રીલિંગ થાય છે. 'રામચંદ્રજી' જેવા પુરુષ, એમનાં ગણિકાઓ હતાં. સીતાજી એને ભય પડીને પછી ગણધર થવાના. રાવણ નીકળીને દેશે. એકાવતારી પરિણામની રમણતા છે.
- સમ્યગ્દૃષ્ટિનું જોઈને એને સ્વરૂપ નિરાકુલ છે. નિરાકુલ નાના સ્વભાવને છે. ભય થાય પણ થોડો પરંતુ એ અસ્થિરતાનો દોષ. એનામાં નિઃશંક છે. જ્ઞાનમાં પ્રગટ કાળો હોય, એમાં જ્ઞાન ખાલી થતું હોય તો એને પણ ઉદાર નીતિ કાય. પક્ષપાત નીતિ. એવો fixને એને પરનો ડર છે (એમ નહિ). જેને મારાની બાંધે મળી એને બાકી ગિણ ગૉળ શું?

(ભાવાર્થ:) 'સમ્યગ્દૃષ્ટિ નિઃશંકિતગુણ સહિત હોય છે તેને ગમે તેવા શુભાશુભ fixના ઉદય વખતે પણ તેઓ જ્ઞાનસ્વરૂપજ પરિણમે છે. જેના લક્ષે ત્રણ લોકના જીવો fin ઊઠે છે- ખળભળી જાય છે એને પોતાનો માર્ગ છોડી દઈ છે એવો વજ્રપાત થતા છતાં સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ પોતાના સ્વરૂપને જ્ઞાનશરીરવાળું માનતો હોવે જ્ઞાનને સમાધિમાં ધ્યાવે નહિ.'

- 'જ્ઞાનરૂપે જ પરિણમે છે [અજ્ઞાની] રાગરૂપે + પરરૂપે એ પરિણામતો નથી, જ્ઞાનસ્વરૂપે જ પરિણમે છે. હંકારો fixના ગણ જેંગાં નાંખે ઉદાર કોઈના હોય, પોતે નીકળ્યા હોય. ઊભા રાડ નાખ જાય. તે fixને જ્ઞાનસ્વરૂપને એવાના નહિ.
- એકદમ શુભ-અશુભ ભાવ + ઉદયમાં શુભ-અશુભનો સંયોગ પુનિતુ (હોય) [ત્યારે પણ] હું તો એકાકાર જ્ઞાનસ્વરૂપ છું, એ શરીર હું નહિ, રાગ હું નહિ, સંયોગો મને અડતાજ નથી, હું તો જ્ઞાનસ્વરૂપે પરિણામનાર છું [એમ ધર્મી (નિઃશંક રહે છે].
- 'તેને એમ શંકા નથી થતી + એવા વજ્રપાતથી મારો નાશ થઈ જશે; પર્યાયનો વિનાશ થાય તો ઠીક જ છે fixના + તેનો તો વિનાશિત સ્વભાવ જ છે.'
- એકદમ! ત્રણે fixને હું એકિનાશી એને એવા [પર્યાય] ત્રણે fixને નાશવાળા. મારે એને કંઈ fix મેળ નથી. એનામાંથી આવે છે. રૂઁવાંટી વાયરો વાય મારો નાશ મારે હતે નહિ. એમ ઉદયના પુનિતુનાના રાંજ દોષ એને અનુકૂળતાના રાંજ દોષ તોપણ રાખી જ્ઞાનને એવાતો નહિ.

ચિત્ર-૧૫૪: દિગ્વિજય

(૯) સાચું કે ખોટું (T / F) બતાવો :-

1. આગામી ગાથા ૨૨૮ માં નિઃશંકિત આદિ આઠ અંગ બતાવે છે. તેના ઉપોદ્ઘાતરૂપે અંગ તથા બતાવાયો છે.
2. સમ્યગ્દૃષ્ટિ જ્ઞાનને પોતાનું શરીર માને છે. જ્ઞાનશરીર તિર્યંચ દશાનું શરીર કોઈ દોષાક્ષ તે નિર્દોષ દોષ છે.
3. હું નિર્દોષ છું, પરંતુ નિઃશંકિત નથી.
4. હું નિઃશંકિત છું, પરંતુ નિર્દોષ નથી.
5. જ્ઞાની જો તેના જ્ઞાનમાં રચ્યુત થાય તો તે નિર્દોષ રહી શકે નહિ.
6. જ્યારે અનુકૂળતા જણાય છે રાગ રાગ થઈ જાય દોષ અને પ્રતિકૂળતા જણાય છે ખેદ ખામનો દોષ તે બધ જ્ઞાનમાં રચ્યુત થઈ ગયો છે.
7. [પોતાના પુત્રને તલવાર લઈને આવતો જોઈને] હીરો ચૂસી લેતા વખતે મહારાજ પ્રીતિંકર પોતાના જ્ઞાનસ્વભાવમાં રચ્યુત થઈ ગયા હોવા જોઈએ.
8. અંગત તરફ અંગ હોવું તે જો ગામમાં પડ્યા કરી નીકળે તો ગામ છોડી જંગલોમાં ગયેલ સમ્યગ્દૃષ્ટિ સૌધર્મ પહેલો પડ્યા હોય શકે છે અને બાજુ અંગ હોવું કે કરો ફિગા નાગા જંગલમાંથી આવતા જુએ તોપણ સમ્યગ્દૃષ્ટિ પોતાના જ્ઞાનસ્વરૂપમાંથી ચલે નહિ. આ બધી વાતમાં કુતૂહલ દેખાતો નથી.
9. સ્ત્રીની પર્યાયમાં તિર્યંચ કાળ સાથે ગુણસ્થાનક આગળ જઈ શકે નહિ.
10. ભરતમાં રાગ તીવ્રતર થયેલા છે અને સંતાન તથા રાણીઓ તેમના ગુણદોષ થયેલા છે.
11. જ્ઞાની માને છે કે હું ત્રણે કાળ અવિનાશી છું અને મારા પર્યાય નાશવાન છે. તેથી પર્યાયનાશ માટે નાશ થઈ જશે એવો શંકા તેને થતી નથી.

ગાથા ૨૨૮

ઉત્થાનિકા:- હવે આ અર્થને ગાથા દ્વારા કહે છે:-

ગાથા:- સમ્યક્ત્વચરણ જ્યાં નિઃશંકિત, તેમ જ નિર્ભય અને
જે સમભાવયુક્ત જીવ, તેમ જ નિઃશંકિત છે. ૨૨૮

ગાથાર્થ:- સમ્યગ્દૃષ્ટિ જ્યાં નિશંકિત હોય છે તેમ નિર્ભય હોય છે; અને ચિત્તમાં સમભાવ રહિત હોય છે તેમ નિઃશંકિત હોય છે (= આશંકિત હોય છે).

ટીકાર્થ:- 'ચિત્ત અને સમ્યગ્દૃષ્ટિનો સહજ સર્વ ગુણોના અંશ પ્રત્યે નિરભિલાષ હોવાથી અંશ પ્રત્યે
(પ્ર.સં.309) આકાંક્ષા નિરપેક્ષપણે વર્તે છે,': [સમ્યગ્દૃષ્ટિને] કાળના સાત્મ્યાદિક, જેના દ્વારા સહજે પ્રતીતિમાં આવ્યો છે. ભીતિ, રાગ, આનંદ, શાંતિ જેવા કોઈ જે પ્રકારના ધર્મ, કે તે તત્ત્વો છે, એમાં કાંઈ તે પૂરી છે; અને દ્યાનિત્વનું અંશ કોઈક્ષમાં ઘાતક્રિયા જેવા જરી રાગાદિ કાળે અને અઘાતિનું અંશ સંયોગ કાળે, કે સર્વ ગુણોના અંશની અભિલાષા રહી ગઈ છે.

- જેવા સર્વજ્ઞને જેમ. તિર્યંચના ભવમાં અને સર્વ ગુણ. જેમાં તે નિરભિલાષી છે. અને રાગ અને ઉદયની ક્રિયા, અઘાતિના સંયોગની, કે સર્વ ગુણ પ્રત્યે જ્ઞાન નિરપેક્ષપણે વર્તે છે- અને સંયોગની અને રાગની અપેક્ષા નથી.
- શાતાનું દેવ ન અશાતાનું દેવ, ઘાતિનું દેવ ન અઘાતિનું દેવ, જ્ઞાનાવરણનું અંશ દેવ ન જ્ઞાન ગુણનો ઉદય સંયોગ દેવ, જ્યાંસુધી ત્યાંસુધી ઉદય પ્રત્યે નિરભિલાષી છે. જ્યાંસુધી સ્થિતિ ક્રિયા કાળો (તો) ઉદયમાં આપણે થાય દુઃખ તે અભિલાષી નથી. અમારો આપણા તરફ છે એમ કે માનતો નથી. મારું સ્વરૂપ એવો જોયું નથી કે મારો આપણા કે શરીર તરફ છે? જ્યાંસુધીનો રાગ કાળે, આવરણના રાગ દેવ ઉદય પ્રત્યે જ્ઞાન નિરપેક્ષ છે.
- 'તેમ પરમાર્થ તેઓ જ્ઞાન નિઃશંકિત દ્વારા (દૃષ્ટિ) નિશ્ચયવાળા હોવાથી જ્ઞાન નિર્ભય છે એમ સંભાવના રાખતાં કાળે છે (કારણ એમ સંયોગપણે ગણવામાં કાળે છે.)'
- દૃષ્ટિના અર્થ શ્રદ્ધા - દૃષ્ટિ. દ્રવ્યનો આનંદ અને જ્ઞાનસ્વરૂપ છું, એવા દૃષ્ટિ નિશ્ચયવાળા.
- સમ્યગ્દૃષ્ટિ તિર્યંચ તેવું અને એના ભાવમાં શું દોષ? (તેની વાત છે.) આશંકા નિરપેક્ષપણે વર્તે, આશંકા નિઃશંકિત હોવાથી જ્ઞાન નિર્ભય છે. ત્રણેયને [માટે] આશંકા શબ્દ વાપર્યો. એનું નિરપેક્ષપણે વર્તે, નિઃશંકિત છે, નિર્ભય છે એમ જાણવું. [જ્ઞાની] ઘાતિ, અઘાતિ કર્મ દરેક કર્મના અંશમાં જ્ઞાન નિરપેક્ષપણે [વર્તે છે].

ગાથા-૨૨૮: ધર્મસાર

(ગા-૧૭૨)

① સાચું કે ખોટું (CTIF) જણાવો:-

1. મૂળ ગાથામાં કહ્યું છે કે સમ્યક્ત્વગુણ જ્યારે સાક્ષાત્ પ્રવિણત હોવાથી નિઃશંક હોય છે અને નિઃશંક હોવાથી નિર્જરા હોય છે.
2. ટીકામાં કહ્યું છે કે સમ્યગ્દૃષ્ટિજીવો સદાય સર્વ કર્મોના ક્ષય પ્રત્યે નિરભિલાષ હોવાથી કર્મ પ્રત્યે અત્યંત નિરપેક્ષપણે વર્તે છે તેથી તેઓ પરિણામે અત્યંત નિઃશંક દારુણ (દૃઢ) નિશ્ચયવાળા હોવાથી અત્યંત નિર્જરા હોય છે.
3. ઉપરાંત જેને ક્રિયાઓને જોઈવાં એમ કહી શકાય કે સદાય સર્વ કર્મોના ક્ષય પ્રત્યે નિરભિલાષ હોવાને કારણે કર્મ પ્રત્યે જે અત્યંત નિરપેક્ષપણે વર્તે છે તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ સાક્ષાત્ પ્રવિણત હોય છે.
4. કર્મોના ક્ષય પ્રત્યે નિરભિલાષ હોવું તે જ સાક્ષાત્ મુક્તિ રહેવાનો ઉપાય છે.
5. સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ શાતા-અશાતા, અંતરાય, નામકર્મ, જ્યોતિષ આદિ સર્વ પ્રકારના કર્મોદય પ્રત્યે અત્યંત નિરપેક્ષપણે વર્તે છે તે વાત મુખ્ય ગુણસ્થાનના જીવન પરથી સહેલાઈથી સિદ્ધ થાય છે.
6. 'હું જ્ઞાન અને આનંદસ્વરૂપ છું' એવા દારુણ (દૃઢ) નિશ્ચય હોવાને કારણે કર્મોના ઉદય પ્રત્યે અત્યંત નિરપેક્ષપણે વર્તનાર સમ્યગ્દૃષ્ટિ અત્યંત નિઃશંક હોવાથી અત્યંત નિર્જરા હોય છે.

ગાથા-૧૫૫

|ગા-૧૭૩|

સિદ્ધાન્ત:- હવે જ્ઞાનમયના ગાથારૂપ ત્રણ દૃષ્ટાન્તો દર્શાવાય છે, જેમાં પ્રથમ આ ગાથામાં, પરમાર્થના સ્વરૂપ જે જ્ઞાનનું અર્થ ત્રણ તે છે:-

ગાથા:- (હરિગીત) આ ચિત્સ્વરૂપ જ્ઞાન મારો અર્થ, શ્રદ્ધાન છે અને
છે સત્ય તેને પ્યાર અને સહ જ્ઞાનની જાગતે;
અવસાનનો જાણી કહ્યા આ ચિત્સ્વરૂપ જ્ઞાનને,
જ્ઞાન ને પરજ્ઞાન મારો છે નહીં ક્યમ સ્વીકારે;
તેથી જ આ જ્ઞાનનો, પરજ્ઞાનનો ક્ષય જાણીને,
તે તો નિઃશંક થઇ નિરંતર જ્ઞાનને જ અનુભવે. ગા.૧૫૫.

ટીકાર્થ: આ ચિત્સ્વરૂપ જ્ઞાન જ જેની આત્માનો (અર્થાત્ પરથી ભિન્નપણે પરિણમતા આત્માનો) શ્રદ્ધાન, અર્થ અને સંપ્રત્યય (-સત્ય તેને પ્યાર અર્થો) જ્ઞાન છે; વિશેષ માત્ર ચિત્સ્વરૂપ જ્ઞાનને આ જાણી આત્મા સ્વયમેવ અર્થનો અવસાય છે-અનુભવે છે. આ ચિત્સ્વરૂપ જ્ઞાન જ મારો છે, જેનાથી ઉલટો તેવો જ્ઞાન - આ જ્ઞાન ને પરજ્ઞાન મારો નથી એમ વિચારે છે, માને છે, તેથી જાણીને આ જ્ઞાનનો તથા પરજ્ઞાનનો ક્ષય કેવી રીતે તો જેને નિરંતર નિઃશંક પણાને લીધે સહજ જ્ઞાનને (પોતાના જ્ઞાનસ્વભાવને) જ અનુભવે છે.

સારાંશ: (સિદ્ધાન્ત) 'હવે જ્ઞાનમયના ગાથારૂપ ત્રણ દૃષ્ટાન્તો દર્શાવાય છે': જ્ઞાન ક્ષય છે? એવું (પ.નં.૩૦૨) નિર્ણય છે એ ઉપાયના જ્ઞાન ક્ષયની વ્યાખ્યા તરીકે છે. 'જેમાં પ્રથમ આ ગાથાના અને પરજ્ઞાનના સ્વરૂપ જે જ્ઞાનનું અર્થ ત્રણ તે છે.' જ્ઞાનમાં જે ત્રણ છે. અર્થમાં અર્થાત્ અને પરજ્ઞાનનું અર્થ ત્રણ છે અને બધી બાબતો જુદી છે.

- (સિદ્ધાન્ત:) 'આ ચિત્સ્વરૂપ જ્ઞાન જ જેની આત્માનો (અર્થાત્ પરથી ભિન્ન પરિણમતા આત્માનો) શ્રદ્ધાન, અર્થ અને સંપ્રત્યય (-સત્ય તેને પ્યાર અર્થો) જ્ઞાન છે;
- ધર્મીને તો જ્ઞાન અને પરજ્ઞાન આત્માના છે. સિદ્ધાન્ત, જ્ઞાનાર્થ શ્રદ્ધાન સ્વભાવ જ્ઞાયક, એ પોતાનો આ જ્ઞાન છે. શરીરાદિ તો નહિ પરંતુ રાગાદિ પણ મારો શ્રદ્ધા નહિ.
- ધર્મી એને સ્વીકારે જ પોતાનો સિદ્ધાન્ત શ્રદ્ધાન છે તેને પોતાનો માને છે અને અનુભવે છે, રાગને ભિન્ન દેખીને પોતાના આત્માનું પરિણમન કરે છે.
- જ્ઞાનાર્થ સ્વભાવ જ્ઞાયક આત્માનો એ શ્રદ્ધાન છે, એ જ્ઞેય નથી, જ્ઞેયાર્થ નહિ. એને અર્થ છે, જ્ઞેય નહિ. શરીર તો નહિ પરંતુ પર્યાયનો જ્ઞેય પણ જ્ઞેય નહિ.
- સંપ્રત્યય: આત્માનો (-આત્માના જે ગુણનો) સંપ્રત્યય થયું, અર્થાત્ સંપ્રત્યય થયું. એટલે ત્રિકાળ જ્ઞાયકભાવ અંદર પ્યાર છે. અસ્તિપણે તો પોતાની સત્તા, અસ્તિત્વ શ્રદ્ધાન એ સંપ્રત્યય છે - સત્ય તેને પ્યાર છે.
- 'વિશેષ માત્ર ચિત્સ્વરૂપ જ્ઞાનને આ જાણી આત્મા સ્વયમેવ અર્થનો અવસાય છે - અનુભવે છે.': આનંદ સ્વરૂપ જ્ઞાયક જ્ઞાન, શ્રદ્ધાન, ધ્રુવ, નિત્ય આત્મા તેને અર્થનો પરની અપેક્ષા વિના અવસાય છે અને અર્થનો અનુભવે છે; જેમાં રાગની મંદતાની ક્રિયાની પણ અપેક્ષા નથી. 'આ ચિત્સ્વરૂપ જ્ઞાન જ મારો છે, જેનાથી ઉલટો તેવો - આ જ્ઞાન ને પરજ્ઞાન મારો નથી.': 'लोकयति इति लोकः' જે જાણવામાં આવે છે તે જ્ઞાન છે]. જ્ઞાનસ્વભાવ શ્રદ્ધાન તે મારો જ્ઞાન છે. આ જ્ઞાન અને પરજ્ઞાનનો ક્ષય

જ્ઞાનીને નથી, તારા તે એ ગાંઠ અને પરગાંઠ બંનાનો એકતા છે. આકાશ, ઘર, કુટુંબ-પરિવાર એ એ ગાંઠ તારો નથી કોઈ સ્વાર્થ અને વસ્તુમાં જુઓ કે પરગાંઠ એ બધા એકતાનો નથી. મારો દોષ એ મારી પાસે રહે, જુઠો ન પડે. રાગનો મારી પાસે રહેતો નથી. રાગ તો ઊભી કરાય છે. રાગાદિ મારો ગાંઠ ત્રણ તિનમાં નથી.

- 'અંગ જ્ઞાની વિચારે છે, જાણે છે': જગવાન વસ્તુ સ્વાધીની એકાદિ અનંત છે, તેનો વિષય તાકીને એ સ્વસંવેદ્ય વસ્તુ છે, શાશ્વત છે. તેનો વિચાર દ્વારાવાળી અને બાકી વિકલ્પ-વિકલ્પ ઊભી કરાય છે અને 'રસ સ્વાદન સુખ દુઃખ' અતીન્દ્રિય આનંદના રસનો સ્વાદ લઈ છે.
- એકના સાક્ષાત્કાર સિવાય તિષે કાંઈ મારી નથી. એ પર મારી કાંઈ જ નથી,
- 'તેને જ્ઞાનીને એ ગાંઠનો નથી પરગાંઠનો ભય શાંકે હોય?': એ ગાંઠમાં મારું સુખ મારી એ સામગ્રી રહેશે કે નહિ? વૃદ્ધ થઈશ અને શરીર જરાજીર્ણ થશે તો એ સામગ્રી શું કરશે? અહીંથી ક્યાં જઈશ? તેમ એ ગાંઠની કે પરગાંઠની ચિંતા નથી. સ્વાર્થ, વસ્તુમાં તું જાણે જ નથી. મારો આત્મા મારામાં છે, હું તો ત્યાં જઈ છું!
- 'તે તો બોલે નિરંતર, નિઃશંક પણે કેવો સહજ જ્ઞાનને (બોધના જ્ઞાનસ્વભાવને) સહજ અનુભવે છે.': આવું તો સિદ્ધાવસ્થામાં કેવાય કેમ જ્ઞાની તો જ્ઞાનનો જ નિરંતર અનુભવ કરે છે. જ્ઞાનવાળી પર્યાયનો એ ~~કર્તા~~ છે.
- નિઃશંક હો કે નિર્ભય હો. શંકા નથી કે એ ગાંઠ મારો છે અને પરગાંઠ મારો છે મારો ગાંઠ તો એ (સૌનો) છે. મારી શાશ્વત સત્ય એ મારો ગાંઠ છે.
- સહજ એટલે સ્વાભાવિક, જ્ઞાન એટલે જ્ઞાનસ્વભાવ, શ્રવણ એટલે સ્વાધીન ધર્મનો મહિમા, વર્તમાન અને ભવિષ્યમાં એકતાના જ્ઞાનને જ અનુભવે છે.
- ભવિષ્યમાં કોણ ક્યાં અને મરણમાં કોણ ક્યું કોણ છે નહિ. ભવિષ્યમાં બધા સંયોગમાં કાંઈ તોપણ પોતાના અનુભવમાં રહે છે. જ્ઞાન મારો સ્વભાવ છે, ત્યાં રહે છે.
- (ભાવાર્થ:) 'એ ભવમાં જીવન પર્યંત અનુકૂળ સામગ્રી રહેશે કે નહિ?' એકત્વ વિના રહે તો એ ગાંઠનો ભય છે. 'પરભવમાં મારું શું થશે?' એકત્વ વિના રહે તો પરગાંઠનો ભય છે. જ્ઞાની જાણે છે કે- એ સૌનો જ મારો ગાંઠ, નિત્ય ગાંઠ છે કે ~~જ્ઞાનસ્વભાવ~~ પ્રકાર છે.': પરગાંઠ કરગાંઠ મારે ક્યાં જવાનું છે. પરગાંઠ-પુદ્ગલગાંઠ મારો સૌનો તો મારો પરગાંઠ છે. પરગાંઠમાં જઈશ ક્યાં એકલા વિના સામગ્રીને લીધે કે તેને પરગાંઠમાં જઈશ તોપણ તું તો મારી પર્યાયમાં જ રહીશ.
- પ્રતિકૂલ રાગ તથા પ્રતિકૂળતાનું ઉદાહરણ. વસ્તુમાં નહિ તે તો કલ્પનામાં છે.
- તિષે સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય અને [સમકિત દ્વારા] પહેલાં તિર્યંચનું આયુષ્ય બંધાઈ ગયું હોય પછી એ તિર્યંચમાં ઉત્પત્તિમાં જાય. ત્યાં પછીનું આયુષ્ય અને ત્યાં ત્યાં ગાઈ ઊંઘે (ઘાસ). તોપણ એ એકલામાં જ છે, જુગલિયા દ્વારા જ નથી. એ તો જ્ઞાની પરિણતિમાં સંયમ, સંયમ દ્વારા વિના અસંયમણે જ્ઞાનમાં ક્યાં ક્યાં રહે છે. સ્વામીમાં ગયા તે વસ્તુમાં ગયા એ તો ત્રિકાળ વ્યવહારે છે. એ પોતામાં છે.
- 'સહજાત્મ પ્રકાર': એ તો પર્યાયની અપેક્ષાએ પર્યાયને વ્યક્ત કીધો તો એને [વસ્તુને] એકાંત કીધો. પરંતુ એ [વસ્તુને] વસ્તુ દૃષ્ટિ જુઓ તો પોતાની અપેક્ષાએ

વ્યક્તિ પ્યાર સિવાય વસ્તુ છે. ધ્રુવ શાશ્વત પ્યાર... પ્યાર... પ્યાર [છે].

- [વસ્તુ] છે કે નહિ? તો છે તો પ્યાર છે.
- 'આ સિવાયનો બીજો કોઈ ગીત મારો નહિ': એ સિવાય બીજા કોઈ ગીત મારા નહિ.
- 'આ મારો સૌંદર્યસ્વરૂપ ગીત તો કોઈક ઉગાડશો ઉગાડતો નહિ': ધ્રુવ ભગવાન કોણ? કોઈક ઉગાડે?
- કોણ' ભગવાન જાણીને આ ગીતનો કે પરગીતનો ભાવ કોણ દેખે? કોણ દેખે. તે તો પોતાને સ્વાભાવિક જ્ઞાનરૂપ જ અનુભવે છે.
- એક કિશોરીને ઉંચાઈને ઉડાડી દીધી— આ ગીત અને પરગીત. શું ભાવ છે એ? એક [કિશોરી] ઉંચાઈને ઉડાડી દીધી. તેને ચેતના રહી. શરીરમાં રોગ થાય એ આત્માની ચેતના છે? એ તો જડની દશા, એ તો માટી છે.
- રોગ કોણે કીધો? એ તો નિરોગ અવસ્થાની અપેક્ષાએ રોગ કહેવાય. બાકી રોગની પર્યાય, પરમાણુની પર્યાયની અવસ્થા તે તેની રીત છે.

ચિત્ર-૧૫૫: ધર્મચક્ર

| ચિ-૧૭૫A |

(1) સાચું કે ખોટું (T/F) ઉત્તરો :-

1. ડૉ. ભારિલ્લાના શબ્દમાં 'સિદ્ધપૂજન' અંતર્ગત દીપ પૂજામાં આવે છે કે "આત્મા શાશ્વત શિવ છે"... એટલે જેમ અહીં પણ "આ ગોત્ર"નો અર્થ "પ્રત્યક્ષ" થાય છે.
2. આ ચિત્રમાં 'આ ગોત્ર ભાવ' તથા 'પર ગોત્ર ભાવ' એમ બે ભાવ સમ્યગ્દૃષ્ટિને હોતા નથી એમ કહ્યું છે.
3. "તે તો નિઃશંક થઈ નિરંતર જ્ઞાનને જ અનુભવે" અહીં જ્ઞાનનો અર્થ જ્ઞાનની પર્યાય થાય છે.
4. ઉપરોક્ત ચિત્રમાં 'જ્ઞાન'નો અર્થ ત્રિકાળ જ્ઞાનસ્વભાવ થાય છે.
5. મારું કુટુંબ-પરિવાર-ઘર આદિ મારો આ ગોત્ર છે અને હું સ્વર્ગ-નરકાદિમાં જઈશ તે મારો પરગોત્ર છે - એવો વ્યાખ્યા આ ચિત્રમાં કરી છે.
6. ધર્મી પોતાના દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય સહિતના આત્માને પોતાનો ગોત્ર માને છે.
7. ધર્મી રાગાદિ પણ જિને પડતા પોતાના શાશ્વત, ધ્રુવ (= પર્યાયના ભેદ રહિત) આત્માને પોતાનો ગોત્ર(-ચિહ્નગોત્ર) તથા પરગોત્ર માને છે.
8. ગાથા ૭૮ના અર્થતાના ૬ બોલમાં જે ત્રિકાળી આત્માને 'અચ્યુત' કહ્યો છે તેને જ અહીં 'સત્ય અચ્યુત' કહેવાથી વિરોધ ઊભો થાય છે.
9. ઉપરોક્ત અચ્યુતના બોલમાં ત્રિકાળી આત્માને પર્યાયમાં અપ્રગટ હોવાની અપેક્ષાએ 'અચ્યુત' કહ્યો છે, પરંતુ અહીં તેને અસ્તિપણે વસ્તુ તરીકે પોતાની ત્રિકાળ સત્તાને લઈને શાશ્વત સર્વકાળે પ્રગટ હોવાથી 'સત્ય અચ્યુત' કહ્યો છે.
10. "માત્ર ચિત્સ્વરૂપ બોધને આ જ્ઞાની આત્મા સ્વયંરૂપ 'અંતિમ અવબોધ' છે" અર્થાત્ જ્ઞાની ધ્રુવ નિત્ય આત્માને પરની કે રાગની મદદની અપેક્ષા વિના સંતોષ અનુભવે છે.
11. 'લોકયતિ ઇતિ લોકઃ' અર્થાત્ જે જણાવામાં આવે છે તે ગોત્ર છે.
12. જ્ઞાયકના ત્રિકાળી અનાદિ અનંત સ્વયંસિદ્ધ શાશ્વત વસ્તુ તેને ધ્યાવવાથી સિદ્ધ થઈ જાય છે અને અતીન્દ્રિય આનંદનો સ્વાદ આવે છે.
13. મરણ સુધી આ સામગ્રીઓ મારી સાથે રહેશે કે નહીં - એવી ચિંતા તે આ ગોત્રનો ભાવ છે; પછી હું ત્યાં જઈશ - એવી ચિંતા તે પરગોત્રનો ભાવ છે.
14. મારી આ સામગ્રીઓ મરણ સુધી કાયમ મારી સાથે જ રહેશે અને હું જરૂર સારી ગતિમાં જ જઈશ એવો મને દૃઢ વિશ્વાસ છે; તેથી મને આ ગોત્રનો કે પરગોત્રનો ભાવ નથી.
15. મારો આત્મા મારામાં જ છે, સ્વર્ગ-નરકમાં હું જતો જ નથી; હું તો ત્રિકાળ જ્ઞાન અને આનંદસ્વરૂપ છું. મારી શાશ્વત ચીજ એ મારો ગોત્ર છે એવો દૃઢ શ્રદ્ધા જ્યારે મને થશે ત્યારે મને આ ગોત્ર અથવા પરગોત્રનો ભાવ નહીં રહે.

(2) સાચું કે ખોટું (T/F) ઉત્તરો :-

1. નિઃશંક તો કે નિર્ભય તો [બંને અર્થ જ બરાબર છે].
2. શ્રેણિક રાજા અત્યારે પહેલી નરકમાં છે - એમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ માને છે.

3. પ્રોબેટ રાજ્ય કરતાં મળે છે ત્યાં એની પત્રકમાં છે-કોર્ટ સમ્યગ્દૃષ્ટિ માને છે.
4. સંમતિ દિવા પહેલાં જેને નિર્ણયનું આયુષ્ય બંધાઈ ગયું હોય તે જીવ પહેલાના આયુષ્યવાળો જીવ બાકી બીજો નિર્ણય સાંભળીમાં થાય છે.
5. મારો ઑનલાઈનથી GIT ફિલ્મોની પિતાની સાંભળી અગાડીનો છે કોર્ટ અહીં કિયું છે.

ઉત્થાનિકા:- હવે વેદનાભયનું થાય તે પ્રશ્ન:-

ગાથા:- (દર્શન) વેદે-વેદતાય વર્ણ અંતરૂપ એક ગિરિ,
એ માત્ર વેદન જ્ઞાનનું, નિજનાં નિરાકુલ યુગલનું;
નહિ અન્ય તિહ વેદના, ક્યાં વેદનાભય જ્ઞાનીને ?
તે નિઃશંક એહ નિરંતર જ્ઞાનને જ અનુભવે. ગા.૧૫૬.

ટીકાર્થ:- અભેદસ્વરૂપ વર્તતા વેદે-વેદના ગુણો (અર્થાત્ વેદે અને વેદ અભેદ જ હોય એવી એકત્વસ્થિતિના ગુણો) અંતરંગ જ્ઞાન જ સ્વયં નિરાકુલ યુગલો વડે (જ્ઞાનીઓ વડે) સદા વેદાય છે, તેઓ અંતર્ જ વેદના (જ્ઞાનવેદન) જ્ઞાનીઓને છે. (આત્મા વેદનાર છે અને જ્ઞાનવેદનાયોગ્ય છે.) જ્ઞાનીને ગુણ તિહ અવસ્થા (બુદ્ધિગત્ક ક્રિયાની) વેદના હોતી જ નથી, તેથી તેને વેદનાનો ભય ક્યાંથી હોય? તેઓ માટે નિરંતર નિઃશંક વર્તતાંથી સદા જ્ઞાનને સદા અનુભવે છે.

સારાંશ:- • (ટીકાર્થ) 'અભેદસ્વરૂપ વર્તતા વેદે-વેદના ગુણો (અર્થાત્ વેદે અને વેદ અભેદ
(પૃ.નં.302) જ હોય એવી એકત્વસ્થિતિના ગુણો)...':

- ગાથા ૧૫૬ માં કહ્યું છે. વેદે (આત્મા) વેદનાયોગ્ય અને વેદ [ગુણ] અભેદ હોય છે. વેદનાયોગ્ય આનંદ અને વેદનાવાળો આત્મા. ભાવાત્મકતા વેદનકાર અને વેદન યોગ્ય બંનેની અનુભવ થાય. ખરેખર તો ગુણ પર્યાય છે. નિર્મળ પર્યાય વેદનાવાળી અને નિર્મળ પર્યાય વેદનાયોગ્ય. આત્મા તો ધ્રુવ છે. અભેદરૂપે તે છે. અભિન્નાત્મતાનો નીકળો ગુણ. આત્મા વેદનમાં બંનેની પર્યાયને વેદે છે તે આત્મા (છે). એ આત્મા વેદનમાં ધ્રુવને વેદતો નથી.
- વેદનાવાળો આત્મા અને રાગ વેદનાયોગ્ય, એમ નહિ. વેદનાવાળો આત્મા અને રાગ વેદનાયોગ્ય, એવું [પણ] આત્મામાં નહિ. અનુભવ કરનાર અને અનુભવવાયોગ્ય આત્મા જ છે.

(પૃ.નં-303) • 'આનંદ' એટલે? વેદનાર પણ આત્મા અને વેદનગુણ તે એની જ પર્યાય.
- 'અંતર્ અવસ્થા જ્ઞાન જ સ્વયં નિરાકુલ યુગલો વડે (જ્ઞાનીઓ વડે) સદા વેદાય છે';
- 'જ્ઞાન' એટલે આત્મા. શુદ્ધ આત્મા, અવસ્થા જ્ઞાન, દર્શન અને બધે અંતર ધ્રુવ અને ભાવાત્મક. એનો ગુણ માત્ર તો નિરાકુલ છે. વસ્તુમાં આકુલતા છે જ નહિ. 'નિરાકુલ યુગલો' - જેને નિરાકુલતાનું વેદન થયું છે, જે પર્યાયમાં નિરાકુલતાવાળો યુગલ છે એનાથી વેદાય છે. પરંતુ જેને આકુલતા-રિત્તની ભાવો ચલાવી રહે છે એ તો દુઃખને વેદે છે. એ દુઃખનું વેદન તે આત્માનું સ્વરૂપ નહિ.
- પાંચ ઇન્દ્રિયો અને તેના વિષયો રિત્તિ, અંતરંગ ખાની, દયા અને અસ્તિત્વ જે ભાવાત્મક પુદ્ગલની અસ્તિ-સત્તા, તેના અવલંબનમાં રાખે તે અંતર્ જ સ્વયં નિરાકુલ જ્ઞાનને વેદે છે. આનું નામ ધર્મ છે.
- 'ઘોડી જ્ઞાન કુંડ દૃષ્ટિ નિજ આત્મ ઓળખે'- એ રિત્તિના ખદબદાટ, આકુળતાને એ ક્યું એમ રિત્તિની ભાવમાં ગુંચાયેલા, એનું એ નથી નહિ.
- 'તે આ અંતર્ જ વેદના (જ્ઞાનવેદન) જ્ઞાનીઓને છે. (આત્મા વેદનાર છે અને

જ્ઞાન વેદનાયોગ્ય છે.) જ્ઞાનીને ભાવ પ્રિય અપ્રિય (-પ્રતિકૂલ પ્રતિકૂલ) વેદના હોતા જ નથી...'

- ખારદાર અને મધી અગ્નિ બાળે, (એની) વેદના ઘર્મીને નથી, કેમ કે એના તરફનું તેનું ચિત્ત જ ઊઠી ગયું છે અને જ્યાં ચિત્ત ગયું છે ત્યાં તો નિરાકુલ આનંદનો નાશ છે.
- નિર્ધનના આગળ પડી, કેવળ રોગ કાઢે કાળી પડતો, એ વેદના ઘર્મીને નથી, એનો નાશ છે, અને જ્ઞાન જે આનંદનું વેદન કરાવે છે.
- 'તેથી તેને વેદનાનો ભય શાનો હોય? તે તો પોતે નિરંતર નિઃશંક વર્તતો થકો કેવળ જ્ઞાનને જ અનુભવે છે'; ઘર્મીને તો કાલના આનંદ અને જ્ઞાનસ્વરૂપ તે જ્ઞ' એમ અનુભવ થયો છે. તેથી તે તો પોતે નિરંતર નિઃશંક વર્તતોથકો કેવળ જ્ઞાન (એટલે આત્મા)ને અનુભવે છે.
- (આગળ). 'ચક્ષુઇન્દ્રિયને આધારભૂત તે વેદના છે. જ્ઞાનીને પોતાના એક જ્ઞાનમાત્ર સ્વરૂપનો જ આધાર છે. તે પુદ્ગલથી પ્રગટેલ વેદનાને વેદના જ ગણતો નથી'; ઘર્મીને એક પોતાના જ્ઞાનમાત્ર સ્વરૂપનો-આત્માનો જ અનુભવ છે. શરીરમાં રોગ, ફરિયાદ (દોષ), ક્ષય રોગ, કોઢ રોગ પ્રકાર થાય, એને જ્ઞાની રોગ ગણતો નથી. કેમ કે જ્ઞાનીને જ્ઞાનમાં રોગ નથી (અભાવ છે).
- જ્યાં નિરાકુલ આનંદ વિરાજે છે, તેના સેવનમાં જ્યું અને જ્યાં મધ્યમાં જે આનંદ કાળે, એ એક જ વેદના જ્ઞાનીને છે. ભાવ ભાવ, દરેક વેદના, પુગલના, નિર્ધનના કાળે, ખાલા મળે નહિ, તોય સમકિતીને એની વેદના નથી. અને ઘર્મીને આત્માના નાશ સમ એની વેદના જ્ઞાનીને નથી. એ એના તરફના વેદનને દુઃખ જાણતો, ઠેર જાણને છોડી દે છે; અંદર આત્માને આશ્રયનો ભાવ છે, માટે જ્ઞાનીને વેદના ભય નથી. તે તો કેવા નિર્ભય વર્તતોથકો આ જ્ઞાનને અનુભવે છે.
- આવા સિદ્ધાંતનો ગાર છે આ.

વિષય-૧૫૬: દૃષ્ટિકોણ [વિ-૧૭૮]

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) ગણાવો:-

1. દેહ અને દેહી એવા બે ભાગ જુદી જુદી વસ્તુઓમાં હોય છે.
2. આનંદ દેહી છે અને આત્મા દેહ છે.
3. દેહ અને દેહી આનંદ હોય છે.
4. ભગવાન આત્મા [અથવા નિર્મળ પર્યાય] દેહના ફરનાર [-દેહી] છે અને દેહધારક [દેહ] મોગાની અનુભવ દશા છે.
5. મોગાની નિર્મળ પર્યાયને દેહ છે તે આત્મા છે, એ આત્મા શુદ્ધને દેહવાળો નહિ - એમ આચાર્યદેવના શબ્દમાં ગોઠવાયું છે.
6. આત્મા દેહવાળાનો અને રોગ દેહવાળાયોગ્ય છે - એમ મિથ્યાદૃષ્ટિ માને છે.
7. આત્મા દેહવાળાનો અને રોગ દેહવાળાયોગ્ય છે - એમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ માને છે.
8. અનુભવ ફરનાર અને અનુભવવા યોગ્ય આત્મા જ છે, એવું આનંદ છે.
9. "અને અચલ જ્ઞાન જ સ્વયં નિરાકુલ પુરુષો વડે (-જ્ઞાનીઓ વડે) સદા વેદાય છે" - આ શ્લોકમાં 'અચલ જ્ઞાન'નો અર્થ શું છે? અને એવા શુદ્ધ આત્મા ભગવાન આત્મા થાય છે.
10. ઉપરોક્ત શ્લોકમાં જેને નિરાકુળતાનું વેદન થયું છે એવા જ્ઞાનીને નિરાકુલ પુરુષો કહ્યાં છે. જેને પરવસ્તુની ભાવો - આકુળતા વર્તતી હોય છે તેઓ નિરાકુલ પુરુષો નહિ.
11. જ્ઞાનીને પુદ્ગલમાં થતા રોગ, નિર્ધનતા આદિ દોષો જ નહિ એમ અહીં કહ્યું છે.
12. જ્ઞાનીને એટલે જ્ઞાનચેતના જ હોવાથી રોગ, નિર્ધનતા આદિનું લક્ષ જ છૂટી ગયું હોવાને કારણે પુદ્ગલમાં થયેલા તેવી વેદના હોતી નથી, એમ અહીં કહ્યું છે.
12. જેને મોગાના જ્ઞાનમાત્ર સ્વરૂપનો જ અનુભવ છે, નિજોજ મોગાયો છે તે ધર્મી રોગ, દરિદ્રતા આદિ પુદ્ગલમાં થયેલા વેદનાને વેદના જ જાણતા નથી; તેથી તેને વેદનામય નથી.

ગિરા-૧૫૭ | ૧૭-૧૮૦ |

ઉત્થાનિકા:- હવે અરહંતાદિનું થયું તે કહે છે:-

ગિરા: (દરિગીત) નિજ આત્મા સત્ છે અને સત્ નાશ પામે ના કદી,
તેથી જ રહ્યા તિહ પર કરતું નથી નિજ આત્મની;
ત્યમ જાણતો તેને અરહંતાદિ નથી કદી જાણીને,
તે તો નિઃશંક દેહ વિલય કરતાં જ અનુભવે. ૧૭૭.

ટીકાર્થ:- જે સત્ છે તે નાશ પામતું નથી એવી વસ્તુસ્થિતિ નિયમપૂર્વક છે. આ જગત પણ સ્વયમેવ સત્ (અવિનશ્વરસ્વરૂપ વસ્તુ) છે (માટે નાશ પામતું નથી), તેથી વળી પર વડે રક્ષણ શું? આ રીતે (જગત પોતાથી જ રક્ષિત હોવાથી) તેનું જરા પણ અરક્ષણ દેખી શંકતું નથી માટે (આવું જાણતા) જ્ઞાનીને અરહંતાદિ થયા થકી હોય? તે તો ખરેખર નિઃશંક નિઃશંકિત વર્તતો થકો કેવળ જ્ઞાનને જ અનુભવે છે.

ટીકાર્થ:- • મારું કંઈ રક્ષણ હોય તો હું રહી શકું, એમ માનનારા (અજ્ઞાની) છે. ગઢ, ભિત્તિ (ગા.નં.૩૦૩) હોય, પોઠો હોય, બોર કાટા હોય, મને રક્ષે તો હું રહી શકું, એવા ભીડા, એવા ભય જ્ઞાનીને હોતા નથી. નિઃશંક રક્ષણસ્વરૂપ જ ભગવાન છે, એનો હું રાખું તો રક્ષણ થાય એવો ભય નથી.

• (ટીકાર્થ:) • 'જે સત્ છે તે નાશ પામતું નથી એવી વસ્તુસ્થિતિ નિયમપૂર્વક છે.'

• ભગવાન આત્મા નિત્યની સત્ છે. સત્ છે તે નાશ થતું નથી. અનંત ગુણોથી વિરાજમાન પણ જે સત્ છે તે નાશ પામતું નથી એવી વસ્તુસ્થિતિ નિયમપૂર્વક છે. પોતીમાં, વસ્તુ એવા સ્વભાવો હોય તો નાશ રહિત (એમ જાણનાર) રહે છે.

• વસ્તુ છે એ વસ્તુ પ્રગટ જ છે. અનાદિ છે, અનંતકાલ છે, એનો નાશ છે.

• 'આ જગત પણ સ્વયમેવ સત્ (અવિનશ્વરસ્વરૂપ વસ્તુ) છે (માટે નાશ પામતું નથી). તેથી વળી પર વડે તેનું રક્ષણ શું?': પોતે સત્ અવિનાશી ભગવાન છે તેને પર વડે રક્ષણ શું? આવી પરની ગુલામી પણ કરવાની માટે તો આ હોય છે, એમ તે છે. જેમાં ભિત્તિનો પ્રવેશ નથી એવો ભગવાન દુર્ગ ભિત્તિ, એની રક્ષા કરું તો રહે એવું નથી. ભગવાનના રક્ષણ માટે બીજાના રક્ષણની શું જરૂર?

• 'આ રીતે (જગત પોતાથી જ રક્ષિત હોવાથી) તેનું જરા પણ અરક્ષણ દેખી શંકતું નથી, માટે (આવું જાણતા) જ્ઞાનીને અરહંતાદિ થયા થકી હોય?': જ્ઞાન અરહંત આત્મા. જેના દૃષ્ટિમાં નિત્યાનંદ પ્રભુ આત્મા એવો દેખે રક્ષા કોની કરું? કોની રક્ષાથી રહું? - એવો (શંકતો) છે નહિ. એવો તો નિઃશંક રક્ષિત છે.

• આવું જાણતા એટલે અરક્ષણ દેખી શંકતું નથી એવો હું [આવું જાણતા જ્ઞાની] રક્ષણ હોય તો હું રહી શકું એવો નથી.

• 'તે તો ખરેખર નિઃશંક નિઃશંકિત વર્તતો થકો કેવળ જ્ઞાનને જ અનુભવે છે.'

• જે વસ્તુ અખંડ આનંદસ્વરૂપ ધ્રુવ (છે) એનો જેણે પતી છે અને અનુભવ છે (તે) ખરાબપણામાં નિઃશંક નિઃશંકિત વર્તતો થકો કેવળ જ્ઞાનને જ અનુભવે છે. રાગ પણ પ્રસંગમાં હોય તો એનો તો જ્ઞાનનું વેદન જ મુખ્ય છે. રાગાદિ હો તેનું વેદન નથી પરમાત્માને. દૃષ્ટિ પ્રધાનપણે એ થયું છે કે. [રાગાદિનું] વેદન છે પણ એ નિજી

છે. આનંદનું વદન એ જ આત્માનું છે.

- 'નિઃશંકિત' વર્ણનો હેતુ [અધિકૃત] નિર્ભય વર્ણનો હતો. તેઓ અનુભવે છે: તેઓ, આટલું જ આનંદ, જ્ઞાનસ્વરૂપ છે એવો જે અનુભવ થયો એ જ્યારે ઉપયોગ રાગમાં જાય છતાં એનું વેદન જ્ઞાન છે ત્યાં તો અસંખ્યાતો પડ્યો છે. જ્ઞાનના આનંદમાંથી પડતાં નથી.
- (બાધારહિત) 'સ્વસ્વરૂપ વસ્તુનો કદી નાશ થતો નથી.': એ તો કદી નાશ ન થાય, એ તો ન થાય એવું કદી બનતું નથી. 'જ્ઞાન પણ સ્વસ્વરૂપ વસ્તુ છે' પહેલું નિઃશંકિત સ્થાપન કર્યું કે સ્વસ્વરૂપ વસ્તુનો કદી અભાવ ન થાય. એમ આત્મા પણ પોતે સ્વસ્વરૂપ વસ્તુ છે. જ્ઞાન અંદરમાં આવ્યા. 'તેથી તો એવું નથી કે જેની ભાવનાઓ વડે રહ્યા કરવામાં આવે તો રહે, નહિ તો નષ્ટ થઈ જાય!' આવો સ્વસ્વ વસ્તુ નથી પરંતુ મતાવતા પુણ્ય એ અંદરમાં મહા અનંત ગુણોનો ભંડારનો ભાર છે. પરંતુ નહિ ભંડારનો, ત્યાંથી ભંડારનો છે. એવો ભાર ફિર ફિર કરી નહિ.
- 'જ્ઞાની આત્મ અનુભવો ભંડારથી તેને આદરીનો ભાવ નહિ; તેથી રહ્યા કરવાનું થાય તો રહે' એવો ભાવ કું' નથી. કું' તો સ્વસ્વ ત્રિકાળી વસ્તુ કું: [એ] રક્ષિત જ છે, એમાં રહ્યા કરે તો રક્ષિત છે, એમાં છે નહિ.
- 'તે તો નિઃશંકિત વર્ણનો હેતુ પોતે પોતાના જ્ઞાનાનંદિત જ્ઞાનને તેઓ અનુભવે છે.':
- જ્ઞાનને અંદરમાં આત્માને, રાગને અને પુણ્યને નહિ પરંતુ જ્ઞાનને તેઓ અનુભવે છે. રાગથી નિરપેક્ષ થયું છે એટલે નિરપેક્ષ છે જે આનંદ થયું નથી, તેઓ નિરપેક્ષપણે વર્તે છે. હવે અનુભવ[ભવનો નાશ થતો નથી]

વિષય-૧૫ : દિનચર્યા

[વિ-૧૮૨]

① સાચું કે ખોટું (T/F) બતાવો :-

1. ગાંધીજીએ જો તેમને અપાયેલા Police Protection નો સ્વીકાર કર્યો હોત તો તેમનું ખૂન ન થયું હોત.
2. આત્મા સત્ય છે તેથી તે કદી નાશ પામતો નથી. તે જોતાંની જ રહિત હોવાને લીધે પરવશ તેનું રહેવા થવું શક્ય નથી.
3. જેનું પરવશ રહેવા થવું શક્ય નથી તેનું જરા પણ અરહેવા થવું શક્ય નથી.
4. જ્ઞાનીને ખોટાના રહેવા સિવાય બીજો ભાવ નથી, પરંતુ બીજાના રહેવાનો ભાવ તેને જરૂર આવે છે.
5. જેની દૃષ્ટિમાં નિત્યાનંદ પ્રભુ આવ્યો અને તે શી રહ્યો હશે? શી રહ્યો રહું? એવા વિકલ્પો નહિ.
6. ભાગે તે પુરુષાર્થમાં દોષ પરંતુ જ્ઞાનીને આત્માનું વેદન જ મુખ્ય છે, કેમ કે નિરંતર નિઃશંકપણે વર્તતા થતા તેને રાગાદિ દોષ થતાં તેનું વેદન નહિ.' - એમ જ્ઞાનપ્રધાન ચિત્ત વડે કહેવામાં આવ્યું છે.
7. જ્ઞાનીને રાગાદિ જે ઉત્પન્ન થયું છે તે મારા ઉત્પન્નપણે વર્તે છે, એ અભિપ્રાય નથી. - આવો અભિપ્રાય તેના ભાવ એ દૃષ્ટિમાંથી પ્રબળ ગુરુ ઉપદેશથી એ ખોટો છે.
8. જો એ દૃષ્ટિના ભાવનું ભાસન દુનિયાના બધા જીવોને થાય તો વિશ્વભરની Defense Industry ભાંગી પડે; પરંતુ એવું કદી બનતું નથી!

ફિલ્મ-૧૫૮ | નિબંધ |

ઉત્થાપના :- હવે અનુસિદ્ધાન્તનું તારણ તે છે :—

ફિલ્મ (વિધાન) ના પ્રવેશ પહલાં સ્વરૂપમાં, એ પરમ ગુપ્ત વસ્તુને, આત્મ-તત્ત્વ જ્ઞાન સ્વરૂપ માટે તેને એ ગુપ્તિ નથી; ત્યાં જાવાનો તેને અનુસિદ્ધાન્ત નથી રહી જાતો, તે તો નિઃશંક થઈ નિરંતર જ્ઞાનને જ અનુભવે. ૧૫૮

વિચારણા :- પરંપર વસ્તુનું સ્વરૂપ જ (અવિધિ નિરૂપણ જ) વસ્તુની પરમ 'ગુપ્તિ' એ ત્યારે જ સ્વરૂપમાં તેણે બાજુ પ્રવેશ થઈ જાતું નથી; અને આત્મ જ્ઞાન (-જે તેણે ક્યાંક કાલ્યું કે એવું સ્વાભાવિક જ્ઞાન) પુરુષનું અવિધિ આત્માનું સ્વરૂપ છે; (તેણે જ્ઞાન આત્માની પરમ ગુપ્તિ છે.) માટે આત્માનું જ્યારે પણ અનુભવાવું બંધ થઈ જાય ત્યારે જ્ઞાનીને અનુસિદ્ધાન્તનો ભય ક્યાંથી હોય? તે તો પોતે નિરંતર નિઃશંક બનીને જ્ઞાનને જ અનુભવે છે.

સારાંશ : (વિચારણા) 'પરંપર વસ્તુનું સ્વરૂપ જ (અવિધિ નિરૂપણ જ) વસ્તુની પરમ ગુપ્તિ છે...'

(પૃષ્ઠ ૩૦૩) • વસ્તુ જ્યારે આત્મા અને તેણે જોવાતા નથી, તેણે સાક્ષી તરીકે આત્મા અને જ્ઞાન એ ગુપ્ત સ્થિતિમાં તેણેનો પ્રવેશ નથી.

- વસ્તુનું સ્વરૂપ વસ્તુની પરમ ગુપ્તિ છે કારણ કે આંતરિક ગુપ્ત રૂપ એમ નથી. અને તેણે જોવાતા માટે હું મારી ગુપ્તિ રૂપ, ગુપ્ત થઈ જઈ, એમ નથી. એ તો ગુપ્ત જ છે.
- આ તો ઠોસ્ત આમડા છે, અંદર રસ છે અને ઉપર છાલના સ્થિતિ રીતે છે એ જોવાતા તેણે આત્મા નથી. અંદર જે આત્મા છે એ તો ત્રિપદી ગુપ્તસ્વરૂપ છે, ઉપર સ્થિતિ છે. જેમાં સ્થિતિનો પ્રવેશ નથી તો તેણે અને જોવાતા-જે, તેણે નિરંતર (વિધિ નથી).
- 'પ્રવચનસારમાં કહ્યું છે કે આ સાર છે એનાથી હું 'છે' ગુપ્ત થઈ ગયું. જે મારો નાથ આત્મા જોયો, અનુભવ્યો છે તો આ ઉદય રાગાદિ સાર છે એનાથી મારે તેને છૂટવું છે અને સ્થિર થવું છે. રાગાદિ સાર, તેણે પર સાર નથી.
- જ્યાં જ્ઞાને કોઈ રીતે અનુભવે છે નથી, તો પછી જ્ઞાને કોઈ રીતે કેવું કાલ્યું?
- 'સ્થિત સ્વરૂપમાં તેણે બાજુ પ્રવેશ થઈ જાતું નથી'. મારા સ્વરૂપમાં બાજુનો સ્થિતિ છે તેમાં પ્રવેશ જેમાં રાગાનો સ્થિતિ પ્રવેશ થઈ નથી તો જ્ઞાનમાં અને તેણે જોવાતા કેવા ભાવ છે ત્યાં?
- મુનિઓને સિદ્ધાંત ક્ષેત્ર મોક્ષ પહલ રાખે આત્મ પકડાઈ છે. મુનિ પ્રમાદમાં (પ્રમાદ દશામાં) હોય ત્યારે, એ પ્રમાદ દશા ઉદય તો તેણે જોવાતા નથી. ઘોડિયા ઉપરે તેને મુનિને પકડાઈ. ત્યાં તેણ પામાને અનંતા મોટો ગાળ છે. શરીરને પકડાયું છે ત્યાં પોતે ગુપ્ત છે. એ ગુપ્તમાં રમણતા દ્વારા આત્મા નિર્વિકલ્પ અંદરમાં રહે છે. નિર્વિકલ્પ અંદર ગુપ્ત થતાં ત્યાં જ્ઞાન ઝળહળ પ્રકાશિ પ્રકાર થાય છે. ત્યાંથી હેઠે ઠેઠે રહી જાય છે, આત્મા સ્થિર થઈ જાય છે. મોક્ષ પર્યંતના અંત આવે છે.
- 'અને આત્મ જ્ઞાન (-જે તેણે ક્યાંક કાલ્યું કે એવું સ્વાભાવિક જ્ઞાન) પુરુષનું અવિધિ આત્માનું સ્વરૂપ છે; (તેણે જ્ઞાન આત્માની પરમ ગુપ્તિ છે).'
- આત્માનું સ્વરૂપ સ્વાભાવિક, અકૃત્રિમ છે, તેણે કંઈ કરવું નથી. અનાદિ સ્વ છે. જે મારા સ્વભાવ છે એને તો તેણે અડી શકતું નથી. જ્ઞાન-આત્મા તો અંદર ગુપ્ત જ છે.

- 'મારે આત્માનું જ્ઞાન પણ અનુભવવું નહિ તોપણ જ્ઞાનીને અનુભવનો ભય શાંતિ હોય ?'
- રાગથી પણ ભિન્ન ભગવાન ધ્રુવ એ અંદર. રાગ પણ જેને અડતો નથી તો બીજા શિષ્ય આજ દીનતાને કેવી રીતે (શોક કરે). રાગ આત્મા એ એ પણ એકતા સ્વભાવને અડતો નથી અને સ્વભાવ તે રાગને અડતો નથી. એવા રીતે તું રાગથી પરમાનુખસ્વરૂપ જ છું.
- જુઓ! આ ભગવતીના નિઃશંકિત અંગ, નિર્ભય અંગ આનું વર્ણન છે. જ્ઞાન ભય છોડે! એ ભય જ્ઞાનીને નથી.
- 'સાતભે' અને 'સાતા' બે બાર આવ્યું. 'તે જીવોને નિરંતર નિઃશંકિત વર્તતાં હોવાથી સાતભે જ્ઞાનને સાતા અનુભવે છે.' : કેમકે તો આત્માની દૃષ્ટિ ધ્રુવની થઈ છે તે ધ્રુવમાં ગુપ્તપણે જ પડ્યો છે. એ નિરંતર નિઃશંકિત [વર્તે છે.]
- એ સ્થિતિને જ્ઞાન ભય દેતા નથી. એમાં આ અનુભવ ભયને શાંતિ શાંતી નિશ્ચે અમને ભય દેતો નથી.
- (ભાવાર્થ:) 'ગુણિ આત્માને જેમાં શિષ્ય ચોર બાંધે પ્રવેશ ન થી શકે એવો સ્થિતિ, લોકોત્તર બાંધે;' એવો સ્થિતિ છું, દુઃસ્થિતિ છું.
- 'તેમાં પ્રાણી નિર્ભયપણે વસી શકે છે. એવો ગુણ પ્રવેશ ન દોષ પણ ખુલ્લો પ્રવેશ દોષ તો તેમાં રહેનાર પ્રાણીને અનુભવપણાને લઈને ભય રહે છે.'
- બહાર દોષ તો શિષ્ય ચોર આવશે, આ આવશે (શોક થાય) પરંતુ લોકોત્તરમાં અંદર અંતિમ દોષ અને ચોર આવશે અને ભય જરા આવું છે નહિ.
- 'વસ્તુના નિજ સ્વરૂપમાં શિષ્ય બીજું પ્રવેશ થી શકતું નથી માટે વસ્તુનું સ્વરૂપ જ વસ્તુની પરમ ગુપ્તિ અર્થાત અભેદ સ્થિતિ છે. પુરુષ અર્થાત આત્માનું સ્વરૂપ જ્ઞાન છે; તે જ્ઞાનસ્વરૂપમાં રહેતો આત્મા ગુપ્ત છે નિરાંત જ્ઞાનસ્વરૂપમાં બીજું શિષ્ય પ્રવેશ શકતું નથી. આવું જાણતા જ્ઞાનીને અનુભવપણાનો ભય શાંતિ દોષ? તો તો નિઃશંકિત વર્તતાં હોવાથી પોતાના સ્વભાવમાં જ્ઞાનસ્વરૂપને નિરંતર અનુભવે છે.'

ક્રિયા-૧૫૮: ધર્મધ્યાન

|૧૫-૧૮|

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) લખો:-

1. 'અણુવ્રતમય' આત્મા કોઈ ચોરી લઈ શકે એવો ભય.
2. પરંપરા વસ્તુનું સ્વરૂપ જ (અર્થાત્ નિજરૂપ જ) વસ્તુની પરમ ગુપ્તિ છે અર્થાત્ એને કોઈ લઈ લેશે, ચોરી જશે એવા ભય કે સાર નહિ.
3. જેમ દુર્ગ કિલ્લામાં શત્રુનો પ્રવેશ નહિ તેમ અંદર જે આત્મા છે તેમાં રિપુનો પ્રવેશ નહિ.
4. શ્રી પંચાસ્તિકાય શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે રાગાદિ ચોર છે અને એનાથી હવે હું મુક્ત થઈ ગયો છું.
5. આત્માને બીજું કોઈ જોઈ શકતું નહિ, કેમ તેને કોઈ લઈ જઈ શકતું નથી.
6. જેમ વજ્ર કિલ્લામાં પવનનો પ્રવેશ નહિ તેમ મારા સ્વરૂપમાં રાગના રિપુનો પ્રવેશ નહિ.
7. પ્રશમ-સંયમના દેશમાં ઝૂલતા મુનિરાજને કોઈ વિરોધક મેર, પર્વત સાથે પછાડીને ઉપસર્ગ કરે છે- એવું શાસ્ત્રમાં વર્ણન છે.
8. મુનિ જ્યારે સંયમના દેશમાં હોય ત્યારે તેના પર ઉપસર્ગ થઈ શકતો નહિ.
9. આત્માનું સ્વરૂપ અકૃત અર્થાત્ અકૃત્રિમ જ્ઞાન સ્વરૂપે જે કોઈક કરવામાં આવ્યું નહિ એવું સહજ-સ્વાભાવિક જ્ઞાન છે. તેને કોઈ ચોરી શકતું નહિ.
10. અમે અમારા ઘરમાં Security System બનાવ્યા છે, કેમ મારી વસ્તુ કોઈ ચોરી જશે એવો ભય મને નહિ.
11. મને અણુવ્રતનો ભય જરૂર છે, પરંતુ હું મારા સ્વરૂપમાં નિઃશંકતાથી ઠરી શકું છું.

[કૈવલ્યગીતા] ફિરદા-૧૫૮ | ગિ-૧૮૬ |

(કૈવલ્યગીતા દિન)

નિશ્ચિતતા:- દેહ મરણ પામતું નથી એ :-

ફિરદા:- (દેહસ્થિતિ) દેહ પ્રાણાધીન મરણ જાણતું જ્ઞાન પ્રાણો જાણતા,
નહીં જ્ઞાનનો તેહી નાશ તેણે આત્માનું મરણ ના;
સ્થાન જાણતો તેણે મરણનો ભય નહીં તેહી જાનીએ,
તે તો નિઃશંક થઈ નિરંતર જ્ઞાનને જ અનુભવે. ફિ.૧૫૮

ભાવાર્થ:- પ્રાણોના નાશને (ગતિ) મરણ કહે છે. આ આત્માના પ્રાણ તો નિશ્ચયથી જ્ઞાન છે. તે (જ્ઞાન) સ્વયંમેવ શાશ્વત હોવાથી તેનો કદાપિ નાશ થતો નથી; માટે આત્માનું મરણ સિદ્ધ થતું નથી. તેણે (આનું જાણવા) જાનીને મરણનો ભય કેમ હોય? તે તો નિરંતર નિઃશંક બનીને સદા જ્ઞાનને જ અનુભવે છે.

સારાંશ:- [શ્લોકાર્થ:] પ્રાણોના નાશને (ગતિ) મરણ કહે છે.

(પૃ.નં.૩૦૪) જડના પ્રાણ એ તેજ આત્માના પ્રાણ નથી. આત્માના પ્રાણ તો જ્ઞાનમય સ્થિતિમાં પ્રાપ્ત થયું તો? [તેમ] જ્ઞાન જ્ઞાન, આનંદ દર્શન, જ્ઞાન આનંદ એને (જ્ઞાન) સાથે એવા અનુભવ પ્રાણથી તેનું જીવન અનાદિથી છે. દુઃખનો જ્યાં સ્થાનાંતર થાય ત્યારે તેના પરિણામમાં દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, આનંદની પ્રગતિ પ્રકાર થાય તે એનું જીવન છે.

- 'જીવો અને જીવવા દો'-એ વાત ઘેર જ નહિ. જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ અને ચારિત્ર પ્રાણ એ એનું જીવન છે. એનાથી [તું] જીવ અને એનાથી [તું] ઓળખે જીવાડવાના ભાવ કર.
- ચારિત્ર ગુણના ૨૦ મા ગાથામાં કહ્યું છે. પરમાનંદ આત્માનો અંતરમાં સ્થાનાંતર થાય ત્યારે પર્યાયમાં આનંદના ગુણોની શાંતિ આવે અવસ્થાનું વેદન આવે. એ વેદન છે તે જ આત્મા છે. અંતરિક્ષ તે ધ્રુવ ધ્રુવ આત્મા છે અને અંતરિક્ષ તે વેદન એ થાય તે જ આત્મા છે.
- [આજે કૈવલ્યગીતાનો દિન છે] 'સ્વાર્થમાં સત્યે જીવો' એમાં સત્યે જીવો કહ્યું છે ઉદા. જીવો જે જ્ઞાન, દર્શન, આનંદના પ્રાણવાળા ભગવાન આત્મા, એમને હું ખમાવું છું. મારી ચેતનાનો મને સ્થાનાંતર છે અને બધાની ચેતનાનો મને સ્થાનાંતર છે. બધામાં જે તેજ આવેલું, ચારિત્ર, વિકસીત છે એને હું વંદન કરું. બધાં કેવળ પ્રાણ-આનંદના પ્રાણથી જીવનારાને વંદન, એને હું ખમાવું છું. એ મારો સ્વાધિષ્ઠ આત્મા છે.
- કૈવલ્યગીતાનો રસ ક્યારે થયો? પ્રભુ! મારું જોયું, જોયું રહ્યું છે તો રાખ — દૃષ્ટિમાં અને જ્ઞાનની પર્યાયમાં જોયું જોયું રહ્યું છે તો રાખ એ તે આત્માને પામ્યો. એનાથી આવું, ચારિત્ર, વિકસીત થયું એ આત્માને દર્શન થયાં.
- આમાં 'ખમાવું સત્યે જીવો' આવ્યા ગયા કર્યા. પ્રભુને કહ્યું, ચારિત્ર માગ્યું હોય તો કેમ કરજે, તે છે.
- જીવના રૂપ અને રંગ જેની બાજુ જુદી છે. ભગવાન આત્માનું રૂપ એવું દર્શન, જ્ઞાન, આનંદનું રૂપ[છે] અને એનો રંગ, એનો રંગ (છે).
- જીવના પ્રાણ નાશ થાય છે તેને ગતિ મરણ કહે છે, પરંતુ નિશ્ચયથી ભગવાન આત્માના પ્રાણ જ્ઞાન, આનંદ અને શાંતિ-એ ચૈતન્યના પ્રાણ છે.
- એ આત્માના પ્રાણ તો નિશ્ચયથી જ્ઞાન છે'. દેહ પ્રાણ[એ] બધું છું એવા

દૃષ્ટિ જ્યાં સુધી છે ત્યાં સુધી તો તેના પ્રાણની પરિણતિ નિર્મળ છે જ્યારે. દરેક પ્રાણ જે જ્ઞાન કે મારું જ્ઞાન જાણે, કે તો જડનું છે.

- જે ભગવાન કોનું ધ્યાન કરીને આત્મામાં. આપણું આત્મજ્ઞાનમાં કે તો સ્વર્ગ જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ કે મારા સ્વરૂપનું ધ્યાન છે. એનાથી મારું જ્ઞાન ભિન્ન છે. દરેક પ્રાણ છે એ તો જડ છે, એનો નાશ થાય અને મરણ થયું એ તો એવાની રીતે છે.
- દૃષ્ટિ એ તો આત્મા છે, એ તો દૃષ્ટિનો વિષય થઈ ગયો, પરંતુ મારું જે આનંદનું વેદન થયું એ હું આત્મા છું.
- આત્માના પ્રાણ તો નિશ્ચય કે જ્ઞાન છે. એ જ્ઞાન ગુણ જાણું છે, બાકી આનંદ, દર્શન, વીર્ય બધાં (બધા ગુણો છે).
- જે [ત્રિકાળ] જ્ઞાન છે તેનું જ્ઞાન કરીએ. શુદ્ધ ચૈતન્ય ત્રિકાળ છે તેની શ્રદ્ધા કરીએ. ત્રિકાળ આનંદ છે તેને આનંદની દશા પર્યાયમાં લઈએ. વીર્ય ત્રિકાળ છે તેની પર્યાયમાં વીર્ય શુદ્ધ ચૈતન્યની રચના કરે તેવું વીર્ય પર્યાયમાં લાવું જોઈએ.
- 'તે (જ્ઞાન) સ્વયમેવ શાશ્વત હોવાથી તેનો કદિ નાશ થતો નથી; માટે આત્માનું મરણ નિશ્ચિત થતું નથી.'
- સ્વયમેવ: આ શબ્દ છે ઘ. સ્વયં + એવ. એ આનંદ અને જ્ઞાન પ્રાણ તો સ્વયં, સ્વયમેવ સ્વયં જ છે. અને શાશ્વત તો રહે (અંત નથી), એ તો સ્વયં પ્રાણ છે જ, સદ્ભૂત છે. કોઈ વાત. [તથા જ્ઞાન વાળું] એ મારો જ્ઞાન અને આનંદ પ્રાણ તો શાશ્વત છે એટલે તેમાં કદિ પણ નથી અંત નથી, એટલે ત્રિકાળ છે. તેમાં કદિ પણ તેનો નાશ થતો નથી. તે પ્રાણમાં કદિ પણ હીનાધિક થાય કે નાશ થાય, એવું છે નહિ. તે સદાય તેનો અભાવ, મરણ કિંચિત્ પણ થતું નથી. જડી પણ તેના અંશનો નાશ થાય અંત નથી. દેહના પ્રાણ નાશ થાય તો થાય, એનો નાશવાન છતાં તે નાશ થાય જ, પરંતુ અવિનાશી મારા જે પ્રાણ છે (તેનો નાશ થતો નથી). માટે આત્માનું મરણ નિશ્ચિત થતું નથી.
- 'તેને (આવું જ્ઞાન) જાણતા) જ્ઞાનીને મરણનો ભય ક્યાંથી હોય?'
- અજ્ઞાનીને ભયનું નિર્ણય કરવો છે ને? જ્ઞાન ભય રહિત. આત્માને એને ભય આવે પરંતુ એ અસ્થિરતાને લીધે આવે. પણ જ્ઞાનીને ખસી જાઉં છું એમ એને નથી.
- એકત્વ વિભક્તનો દોષ એ અસ્થિરતાદોષ છે. [પરંતુ] એ સમ્યગ્દર્શનમાં દોષ કરી શકે એ ગુણ નિકળતાં નથી. તેથી જ રહસ્યપૂર્ણ ચિઠ્ઠીમાં કહ્યું છે ને કે સિદ્ધોનું સમકિત તે જ સિદ્ધનું સમકિત (છે), સમકિતમાં ફેર નથી, ભેદ ફેરફાર છે.
- વીરમાં ભોગમાં કહ્યું છે ને કે 'પ્રભાતિ જ્ઞાનનું કિરણ ઝળકે જે કિરણ પરમાત્મા તે આત્મા તેને [વેદનની પર્યાયને] નહિ અડતાં. જેટલો દૃષ્ટિ ચૈતન્યનો આશ્રય કર્યો એટલે એની પર્યાયમાં નિર્મળતા થઈ એ પર્યાયની નિર્મળતા તે આત્મા. માટે તો વેદનમાં આવ્યો તે હું. દૃષ્ટિના વિષયમાં તો ધ્રુવ છે. મને તો આત્મા વેદનમાં આવ્યો તે હું છું. એ [વેદનરૂપ] આત્મા દૃષ્ટિને સ્પર્શતો નથી, એમ વેદનવાળો કહે છે.

ડૉ. બંદુભાઈ- ઇન્દ્રિયો વિના વેદના કેમ થાય?

પૂ-ગુરુદેવ- પદાર્થ અને અડતી નથી. આપણા દ્વારાને અડકો નથી. પદાર્થનું વેદન સ્થાનાંતર છે. પદાર્થ બહિરંતરમાં સ્થાનાંતરનો પરિણામની ક્રિયા થઈ છે. એનો આશ્રય દ્વારાનું તત્ત્વનું પણ સ્થાનાંતરનો થયું છે. વેદનની પદાર્થ તત્ત્વ છે, વેદનનું ફળ વેદન છે, વેદનનું કારણ વેદન છે, વેદન વેદનમાંથી થયું છે, વેદનને કારણે વેદન થયું છે, દ્વારાને કારણે નથી. આ બીજા સંદર્ભની છે.

- નિશ્ચય અંતરંગ પરમ સત્ય અને વ્યવહાર અંતરંગ અસત્યરૂપ વાત્ય. નિશ્ચય અંતરંગ અસત્યરૂપ નિશ્ચયનો સ્વભાવ, તેને નિશ્ચય દૃષ્ટિમાં આવે છે.
- પદાર્થને આપ બાંધી-એનો કર્તા [આપ્ત] તે તદ્દન નહિ ગયું; પરંતુ પદાર્થમાં તેવું દ્રવ્ય આવતું નથી, તેમ પદાર્થ દ્રવ્યરૂપ થતો નથી.

HB

- 'ઇન્દ્રિયોનું દ્વારાનુસાર પદાર્થનું [ગ્રહણ] આવ્યું છે તો? ગદ્દ કરતા વાત, જડ કરતાંપણ માનાવો. ગજબ. જડવર્ગ પણ એનો કરતાંપણ કરી દીધો, એને ખ્યાલ આવે ત્યારે ખબર પડે ? એવા સિદ્ધિના અને સિદ્ધિત્વાદિ વાત અંદર અંદર ગુણની તરે છે. માનાવો કરતાંપણ. એવા સિદ્ધિને પણ કરી છે ? ... વાદ વાદ! વસ્તુની સ્થિતિનું સ્વરૂપ કરવા!
- ઈ' તો શાસ્ત્રના સ્થાનમાં પરમાત્મસ્વરૂપ, એમાં ઉપાય અને ધ્યાન અને અંતર્મુખ અને સિદ્ધિના તેવું જ નહિ. તેને શેનું બાકીને 'મારવાનો' ભય ક્યાંથી લાગે?'
- મરણ નાના અભાવ. બાળવાનું માત્ર નથી તેનો અભાવ બાળ્યા પછી નહિ.
- એ ઉમર બાળ પોતે પરમાત્માને અંતરમાં પામ્યો, એને લઈ મરણ તેનું? ઘરડાં તેનો? અહીં તો એનો આશ્રય વિના શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થયા જ કરે છે. એ અનાદિ છે. એ બાળવું મરણ તેવું જે લોક શાંત નહિ.
- ઈ' તો દાનવીર ઈ'ને! દાન શબ્દે એમાં આત્માના સ્વભાવરૂપ પુણ્ય ઈ'ને! વ્યવહારદૃષ્ટિ દાન માને છે. પોતાને બાળવા તરીકે બાળવો તો બીજાને બાળવા તરીકે જ બોલે છે. પદાર્થદૃષ્ટિ રહીને સ્વભાવદૃષ્ટિ થઈ તો જે સ્વભાવને જ બોલે છે, તો જે બીજાને પદાર્થને કેમ બોલે? પદાર્થ જે એની એનું દાન કરે પરંતુ આત્મામાં તો એનો દ્રવ્ય સ્વભાવ છે.
- 'દરના દરના પ્યાર દરિ દેખું રે, મારું બાળવા રે કેટલા...'. દરિ એટલે કોણ. 'ઈશ્વર' એટલે પરમાત્મા કહ્યું છે. ઘણા મહાત્માઓએ આવિર્ભાવ કહ્યું છે તો કોણ આવિર્ભાવ ગરાબર છે. એ કોણ આવિર્ભાવ દૃષ્ટિ બાળવા છે અને તે દૃષ્ટિ બાળવાને અને અંતરમાં

૨૧

કરેલાને લીધે. સત્ય નિત્ય અને શાશ્વત, એને એટલે દ્રવ્યમાં પૂર્ણ બાળવાનું તેવો જે આત્મા તે આવિર્ભાવ છે. એ બધા ગુણ અને પદાર્થનો કોઈ ન પોતે આત્મા છે. એ આવિર્ભાવ છે, બધા આવિર્ભાવમાં.

- આત્માં અને પરમાત્માનો બાળ જાણીને નહિ. આ બાળમાં ઉદય એ બાળવી રહેશે, તેમ રહેશે ? નહિ [રહે]? અને પરમાત્મામાં ક્યાં જઈશું ? ક્યાં બાળ પરમાત્મામાં? પોતે જ્યાં છે ત્યાં પોતામાં જ છે.
- એ ઉમરી રાગમાં નહિ, શરીરમાં નહિ, ઉદયના બાળમાં નહિ; તારણ તે એને દૃષ્ટિ પ્રગટી છે એને દૃષ્ટિનો સ્વભાવ, ધ્યાન તો તેમાં કામનો છે, ઈ ક્યાં છે.

- 'તે તો પોતે નિરંતર નિઃશંકપણે સર્વત્ર જ્ઞાનને જોઈ જાણતો હોય.'
- શંકા: કોઈને તે જ્ઞાની સ્વયં [કોઈને] પોતે જોતિ - નિરંતર - સર્વજ્ઞાન = સ્વાકારિત જ્ઞાનને વેદે છે. સ્વાકારિત જ્ઞાન તો ચિત્ત છે પણ તેને વેદે છે એ પણ પણ સ્વાકારિત છે.
- પોતે [કોઈને] સિદ્ધની કોટિનો રહ્યો.
- સમાધાન પૂર્વાચાર્યોનો બધે જ્ઞ' જ્ઞ (જ્ઞાન) નિઃશંકપણે સર્વત્રે સ્વાકારિત જ્ઞાનને જોઈ જાણતો છે.

(સમાધાન:) 'ઈન્દ્રિયાદિ પ્રાણો બધે પોતે પોતે કરતા જણાય છે. પણ સ્વાકારને જણાવે ઈન્દ્રિયાદિ પ્રાણ નથી, તેને તો જ્ઞાન પ્રાણ છે. જ્ઞાન સ્વપ્રકાશક છે. - તેનો બધો ધર્મો નથી; તેને સ્વાકારને જણાવે છે. જ્ઞાની આત્મા જ્ઞાનનો દ્વારા તેને જણાવતો નથી. તે તો નિઃશંકપણે પોતાના જ્ઞાનસ્વરૂપને નિરંતર જાણતો છે.'

વિષય-૧૫ : ધર્મચર્ચા

પ્રશ્ન-૧૦ |

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) બતાવો :-

1. પાંચ ઇન્દ્રિય, મન-વચન-કાયા, આયુ અને શ્વાસ એ દશ પ્રાણોને હું જાણું છું - એમ કહી શકાય છે.
2. હું મારા શાશ્વત અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત આનંદ અને અનંત વીર્ય એવા અનુભવ પ્રાણોને જાણું છું.
3. 'જાણો અને જાણવા દો'નો સાચો અર્થ એમ છે કે હું મારા અનુભવરૂપ ચૈતન્ય-પ્રાણોને જાણું છું અને બીજાઓને તેના અનુભવરૂપ ચૈતન્ય પ્રાણોને જાણું.
4. અભિગ્રહણના ૨૦મા બોલમાં કહ્યું છે કે ત્રિકાળી આત્માને અનુભવનું વેદન થાય છે.
5. 'પ્રાણેનિ સત્ય જયા' એટલે પ્રભુ! તારું જેટલું અને જેવું સ્વરૂપ છે એનાથી તને ઓછો, અધિક કે વિપરીત માન્યો હોય તો ક્ષમા કરજે.
6. દશ પ્રાણમાંથી શ્વાસ ચેતન છે, બાકીના નવ પ્રાણ જડ છે.
7. મારા મૃત્યુ બાદ મારો જન્મ મહાવિદેહમાં થાય એવા ભાવના મુમુક્ષુએ કરવા જોઈએ.
8. દશ જડ પ્રાણોના નાશને લીધે મૃત્યુ કહે છે. મારા શાશ્વત ચૈતન્ય પ્રાણો કદી નાશ પામતા નથી, મારે મારું મરણ કદી થતું નથી.
9. આત્માનું મરણ થતું નથી તેથી કોઈ સાધકની મૃત્યુનો શોક કરે ન કરવો જોઈએ, પરંતુ તેની મનુષ્ય ગતિરૂપ વર્તમાન અસમાનજાતીય દ્રવ્યપર્યાયનો નાશ થયો તેનો શોક કરવો યોગ્ય જ છે.
10. જ્ઞાનીને કદાપિ કોઈ પણ પ્રકારનો મૃત્યુનો ભય હોતો નથી.
11. જ્ઞાનીને પ્રકૃતિ અપેક્ષાએ મૃત્યુનો ભય નથી હોતો, પરંતુ ચારિત્રમોહ કર્મજન્ય અસ્થિરતાના દોષરૂપ મરણભય તો હોય છે, પરંતુ તે મૂળ સ્વભાવથી ખસી જતો નથી.
12. વેદનની પર્યાય આત્મદ્રવ્યને સ્પર્શતી નથી તેમ છતાં તેના પોતાના જ્ઞાનરૂપ સ્વતંત્રપણે પર્યાયમાં વેદન આવે છે, જેને અભિગ્રહણના ૨૦મા બોલમાં કહ્યો છે.
13. કવિ. નાગરદાસજીએ જ વર્ષની ઉંમરે લખેલું 'ધર્મના દશ લક્ષણ' પુસ્તક પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીને ખૂબ પ્રિય હતું.
14. મરણ અર્થાત્ અભાવ. હું તો ભાવવાળું તત્ત્વ છું તેનો અભાવ ત્રણ કાળમાં નથી.
15. 'આત્મા જ્ઞાનપ્રાણને ધારે છે' અર્થાત્ જ્ઞાન સિવાયના બીજા ગુણો ચેતન નથી.

ફિલાદેલ્ફિયા-૧૬૦ | ગિ-૧૮૧ |

ઉત્પત્તિ:- દરેક આશ્રિત બધું થાય છે ધ્યે:-

ગિરા:- (સેરિયન) આ દાન ઓર્ત, આનંદ, નિશ્ચય, સ્થાનિક, આવશ્યક, પરનો ઉદય તેમાં નહિ, આધાર્યું ત્રિષ્ટ થતું નહિ; બધ આશ્રમાં બધો નહિ તેમ થયે દાનીને, તે તો નિશ્ચિત થઈ નિરંતર દાનને જ અનુભવે. ફિ.૧૬૦.

સ્પષ્ટીકરણ- આ સ્થાનિક દાન ઓર્ત છે, આવશ્યક છે, આનંદ છે, આશ્રય છે. તે જ્યાં મુક્ત છે ત્યાં મુક્ત સ્વરૂપ તે જ છે, તેમાં ભગવાનનો ઉદય નહિ. માટે આ દાનમાં આશ્રિત (આધાર્યું, ઓર્તઓર્ત ત્રિષ્ટ પણ થતું નહિ. કોણ બાધા દાનીને આશ્રમાનો ભય ક્યાંથી હોય? તે તો પોતે નિરંતર નિશ્ચિત પદનો શુદ્ધ સ્વરૂપ દાનને સદા અનુભવે છે.

ટીકાર્થ: (સ્પષ્ટીકરણ). 'આ સ્થાનિક દાન ઓર્ત છે, આવશ્યક છે, આનંદ છે, આશ્રય છે.'

(પૃ.૩૦૫). સ્થાનિક દાન = પોતાનો દાન છે. એ આવશ્યક છે, આનંદ તથા સ્વરૂપ છે. તેમ પરિણામ આશ્રય છે. ધ્રુવ જે ભગવાનકાલના સત્ય તે આશ્રય છે, એમ કહેવો નહિ.

- 'તે જ્યાં મુક્ત છે, ત્યાં મુક્ત સ્વરૂપ તે જ છે, તેમાં ભગવાનનો ઉદય નહિ.':
- એ દ્વારાથી પણ નહિ, પરંપરાથી પણ નહિ. પરંપરામાં એ આવવાનો નહિ. એવો તે આવશ્યક આનંદ આશ્રય જ છે તે છે. તેમાં ભગવાનનું કાવતું થતું નહિ, ભગવાનનો તેમાં ઉદય છે નહિ.
- 'માટે આ દાનમાં આશ્રિત (આધાર્યું, ઓર્તઓર્ત) ત્રિષ્ટ પણ થતું નહિ.'
- આધાર્યું ઓર્તઓર્ત ધ્યાન કરવું તેમાં ત્રિષ્ટ છે નહિ. એ તો ત્રિગુણી દાનમૂર્તિ ધ્રુવ સિદ્ધાંત પ્રભુ આનંદની શિક્ષા, દાનશિક્ષા, તેમાં આધાર્યું આધારિત્વ આશ્રમાં ત્રિષ્ટ કોણ કરવો એ સ્થિર નહિ. જેને ઉદારમાં જે ધ્યાન છે એ આધાર્યું છે એ અપેક્ષિત (પ્રાપ્ત છે), ગતિ તો એ પણ નિરંતર ધ્યાન છે. ભગવાન પરાભાવમાં ન હોય માટે આધાર્યું ત્રિષ્ટ, ઉદારમાં, દોષ પણ તેને સ્પર્શે તે ઘેલાનું તે ધ્યાન છે.
- મુમુક્ષુ: મારગનું આધાર્યું થયું.

પૂ.ગુરુદેવ: આશ્રમાં તો ગતિના પરાભાવમાં નહિ એ એકેકાંતે. ગતિ તો તે સ્વરૂપની પરંપરા ઘેલાની દશા.

- 'કોણ બાધા દાનીને આશ્રમાનો ભય ક્યાંથી હોય?'
- વાત્સલ્ય[ભાવ] સત્ય બીજું એવું સત્ય ધર્મ નહિ. એ તો સ્થિતિ છે, કાળાત્મ છે. સત્યદર્શન, સત્યજ્ઞાન અને સત્ય સ્થિરતા એવી એ સત્ય ધર્મ છે. જે સત્યસ્વરૂપ છે પ્રભુ, એમાં આધાર્યું ત્રિષ્ટ નહિ એવો દૃષ્ટિ જેને સ્વસત્ત્વ ધર્મ એ સત્યદર્શન અને સત્યજ્ઞાન એ જ ધર્મ છે.
- જે શરીરને ભૂતમાત્રે પાળવામાં જ રોકાઈ ગયો, એ પરમ સત્યને શોધવા કોઈ નહિ જઈ શકે, શરીર તથા ત્યાં તો મળવા ગયું પોતે એ ધર્મ છે.
- 'તે તો પોતે નિરંતર નિશ્ચિત પદનો સ્વરૂપ દાનને સદા અનુભવે છે.'
- જુઓ એ ધર્મ! એ સ્વસ્થિતિનું નિશ્ચિત આચરણ. નિયમ છે તેની દૃષ્ટિ છે નહિ પરંપરામાં નિશ્ચિતનું આચરણ પ્રગટ્યું છે. વસ્તુ તો નિત્ય છે, પણ એ નિત્ય સ્વરૂપ જ્યાં દૃષ્ટિમાં, અનુભવમાં આવ્યો તો પરંપરામાં નિત્યપણા પ્રગટ થયા.

એનું જ પરિણામ થયું કે પરિણામ તો નિંદામાં પણ સમાન રહે છે. આદેશ તો નિંદાનો થઈ ગયો, આદેશ તો ઉપાસનાનો થઈ ગયો. સ્મૃતિની દ્વારાથી ભગવાનનો આશ્રય લીધો છે, દૃષ્ટિ ફરી છે તેથી તેના આશ્રયમાં તેને જ તે તેના અનુભવે છે.

- વ્યભિચારદોષ છે તો એ અંદર, ઘરનો. એ નિશ્ચયદોષ પુરાણોમાં છે તેને એનો આરોપણ વ્યભિચારદોષ (થયો છે). ઘર તોડે તો છૂટી જાય, સિદ્ધિમાં પણ રહે. સત્ય બોલ્યું, સમતિ-યુક્તિમાં રહ્યું એ તો એને ત્યાં [સિદ્ધ દશામાં] છે નહિ.
- 'જ્ઞાને' એટલે એકલાના સ્વભાવને, શુદ્ધ સૌભાગ્યને. તેના અનુભવે 'એટલે તો નિરંતર થયું એને એ જ્ઞાનમાં રહ્યા કીધું. એટલે એનો ભાવ નિરંતર પણે છે. (ભાવાર્થ:) 'કોઈ આત્મધર્મ અનિત્ય એટલે એટલે હશે તો?' એવો ભાવ રહે તો આશ્ચર્યભાવ છે.' : [અનિત્ય =] ઈષ્ટ નહિ એવું અર્થ. આમ પણ ભાવ જોડો હોય એને કોઈ થયા સાથે તો? આદેશ. [ગ્રન્થસંપૂર્ણ વરદાનો ફરીથી સોમની વાત] 'જ્ઞાની જાણે છે - આત્માનું જ્ઞાન પોતાથી જ સિદ્ધ, અનાદિ, અનંત, અચલ, એટલે છે. તેમાં બીજું કોઈ દ્વિતીય થઈ શકતું નથી;' : જેમ સાકરનો સ્વભાવ મીઠાશ સ્વભાવ જ સ્વાદ છે, નિત્ય છે. એવો ભગવાન આત્માને. જેણે જાણ્યો તે આત્માનું જ્ઞાન પોતાથી સિદ્ધ છે એટલે કોઈ કોઈ દ્વિતીય નહીં. તે અનાદિ છે, અનંત છે, અચલ છે અને એટલે છે. એટલે બીજાને દ્વિતીય આત્માને થાય એમ નહિ. તેમાં બીજાનો દ્વિતીય આત્માને કોઈ કોઈ કરે, એવો સ્વભાવ છે જ નહિ; એટલે તે [જ્ઞાની] જ્ઞાનસ્વભાવની, જ્ઞાન-દૃષ્ટિની પરાયણ અવસ્થા જ કહે. 'માટે તેમાં આત્મધર્મ કોઈ પણ કોઈ થાય અથવા નિષેધ આત્મા કોઈ કરે?
- એવું જાણતા જ્ઞાનીને અજ્ઞાનનો ભય હોતો નથી.
- ઉદાહરણ સંસ્કૃતને એટલે: બીજું. વાસણ, વાદળ ભરાઈ જાય એ બધું ઉદાર પણ રહે, પૃથ્વીમાં કોઈ ગાડું ગાડે? એમ ભગવાન આત્મા એટલે જ્ઞાનસ્વભાવની પૃથ્વીમાં પુણ્ય પડ્યાં છે. એ બધા વિકલ્પો નૃત્યને એટલે એમાં દાટ્યો. એને એમાં અજ્ઞાને બધા ભાગ એને દબાઈ ગયા શા? નિશ્ચયનયમાં આત્મધર્મી અજ્ઞાન શું આવે? કોઈ કોઈને ભય [ગાથા?]
- તે તો નિઃશંક પણે તેઓ પોતાના જ્ઞાનસ્વભાવને નિરંતર અનુભવે છે.
  આ રીતે જ્ઞાનીને જ્ઞાન ભય દોષ નહિ.
- પ્રશ્ન: એકાંતરૂપ સમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિને પણ જ્ઞાની કહ્યા છે અને તેમનેનો સમયુક્તિનો દ્વિતીય દોષ છે નહિ, તેના નિમિત્તે તેમને ભય થતો પણ બાકીનાં કોઈ છે; તો પછી જ્ઞાની નિર્ભય કઈ રીતે છે?' યુક્તિ છે એમાં કોઈક છે એટલે એટલે ભય પણ થાય છે. અને ભય તો છો છો તેમાંની નિર્ભય એને નિઃશંક(છે).
- 'સમાધાન: સમયુક્તિના દ્વિતીયના નિમિત્તથી જ્ઞાનીને ભય ઉત્પન્ન છે.': એ પોતાની પદવીમાં ભય ઉત્પન્નવાનો તેમ છે તેથી ભય ઉત્પન્ન છે. એ તેમનો નિમિત્તમાત્ર (છે). એ તો ભય થયા તેને નિમિત્ત તેમાં દઈ એનું જ્ઞાન કરાવ્યું. [પરંતુ] ભય પણ [પોતાના] પરિણામના પરિણામથી સ્વતંત્ર દ્વિતીય થાય છે, યુક્તિને કરાતો નહિ. ભયનો કર ભય, ભયનું કરાવ ભય, ભયનું સાધક ભય, ભયના પરિહાર ભય.

- 'વળી સંતરાયના પ્રબળ ઉદયને નિર્બળ કરવાને લીધે જ્ઞાનની પીડા સહેવી દુઃખદાયક હોવાથી તે જ્ઞાનનો ધિક્કાર પણ કરે છે.' : પ્રાકૃતમાં વધારાય સંસ્કારોને લીધેલાં પિત્ત પણ આવે એટલે. ગામમાં પેઠા આવે, ગામ ખાલી થયું હોય અને છોકરાઓ અને સ્ત્રીઓ હોય ? ગાયું! આખાનો મહેલ નીકળી જાય. [ત્યારે] મહેલ ઈ નીકળી જાય જાણે. પરંતુ એ તો એકસ્થિરતાની પ્રકૃતિ છે, એનો સ્વભાવ છોડ છે. અંદર ચેતનામાં વિકાર છે.
- પરંતુ તેને એવો ભય લાગે કે ? જેને ભય સ્થૂળનાં જ્ઞાનપ્રક્ષાલક રચ્યું થાય.
- એ મહેલમાં આગ લાગી [છે ?] માટે બહાર જા પડે, બીજી ચારે તરફ જોયે; [પરંતુ] મોટે તો એકદમ સ્થિર અને જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. એમાં ધન અને પુત્રનો જરી ઘણો નહિ. ભય મોટાના સ્વરૂપના જ્ઞાન, પ્રક્ષાલક રચ્યું થાય એવું એને નહિ.
- 'વળી જે ભય ઉત્પન્ન થે તે મોહરૂપની ભય નામની પ્રકૃતિનો દોષ છે; તેનો માટે સ્વામી ઘણાને ત્યાં ઘણો નહિ, જ્ઞાની જ રહે છે. માટે જ્ઞાનીને ભય નહિ.'
- ભય વિચારોગત છે એને સ્વામી ઘણાને ત્યાં નહિ, ઘાય છે.
- મોટામાં ઘાય, મોટે તરે ઘણા સ્વામી થાય. ઈ દૃષ્ટિની અપેક્ષાએ સ્વામી નહિ, પરંતુ જ્ઞાની અપેક્ષાએ તો એ જ્ઞાનનો ત્યાં એને ભોગ તું જ છું. જ્ઞાન બધામાં ઈ આવ્યું હતું? એ ભય નામનો ભાવ, એનું પરિણામ - ત્યાગું માટું છે એને તેનો [જ્ઞાનનો] ભોગવટો ઘણા મારામાં છે, એમ જ્ઞાન જાણે છે દૃષ્ટિની પ્રધાનતામાં તે જ્ઞાનનો ત્યાં એને ભોગ નહિ, એમ દૃષ્ટિના જોરને લીધે.
- તે મોહરૂપની પ્રકૃતિનો દોષ છે, એવો વાસ્તવિક સ્વભાવમાં નહિ. એ જ્ઞાન ધ્રુવ છે તે ધ્રુવજ નહિ. પરિણામન થાય છે [પરંતુ તે] માટું ત્યાગ છે એને તું સ્વામી એમ ઘણાને પરિણામનો નહિ. પરિણામની પ્રકૃતિમાં ભય એટલે પરિણામનો છે એને તેથી તેનો અંધાર એને અવિશ્વાસ તે એટલા છે એ વાત તેણે ખોટી નહિ.
- દૃષ્ટિમાં તે જ્ઞાનનો સ્વામી નહિ એને દૃષ્ટિમાં દૃષ્ટિની એકસ્થિરતા ત્યાં ઘણી નહિ એ એ અપેક્ષાએ [જ્ઞાની] ભયપ્રકૃતિનો સ્વામી નહિ.
- ભય છે એ અવિદ્યા સ્વભાવ છે, વિકાર-નિશ્ચય સ્વભાવ એનો નહિ. એ વિકાર સ્વભાવ હોય ઘણાં દૃષ્ટિમાં જ્ઞાન એને સ્વરૂપ માંહે એને એને જ્ઞાનરૂપ થાય એવું એને નહિ. ભય માટે સ્વભાવ છે તેમ જાણતો નહિ, જ્ઞાની રહે છે. જ્ઞાનીને જેમ રાગ થાય ઘણાં તે રાગનો જ્ઞાની રહે છે, ત્યાં રાગ તેનું સ્વરૂપ નહિ, તેથી તેનો જ્ઞાની રહે છે. માટે જ્ઞાનીને ભય નહિ.

ક્રિયા-૧૬૦ : ધર્મચર્ચા [ક્રિ-૧૮-૨A]

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) બતાવો :-

1. જે બળવાયોગ્ય ન હોય (અર્થાત્ અશક્ય હોય) તે બને તેને અસ્તિત્વ કહે છે.
2. જે ઘટના નિયમિત નહિ પરંતુ અતિશય અનિયમિત નિયમ થાય તેને અસ્તિત્વ કહે છે.
3. અજ્ઞાનીની દૃષ્ટિમાં જે અવધાર્યું અતિશય થાય તેને અસ્તિત્વ કહે છે.
4. જ્ઞાની એમ જાણે છે કે અવધાર્યું કે અતિશય કંઈ થતું નથી. જેને અસ્તિત્વ કહેવામાં આવે છે તે પણ નિરર્થક જ થાય છે.
5. જ્ઞાનીની દૃષ્ટિનો વિષય આત્મા અનાદિ અનંત જે છે તે અચલ જ છે, તેમાં જીવનો ઉદ્દેશ છે નહિ, માટે તેમાં અવધાર્યું કંઈ થતું નથી.
6. જો ઘંજનેરાએ ભૂલ ન કરી હોત તો મોરબીનો અસ્તિત્વ ન થયો હોત.
7. મોરબીનું પૂર એનો ચોક્કસ ખ્યાલમાં નહોતું એટલે અવધાર્યું (અસ્તિત્વ) કહેવાય છે, ઉદાહરણ તો! પરંતુ તેને સમયે જે થવાનું હોય તે જ થાય છે.
8. જે સત્યસ્વરૂપ છે પ્રભુ, એમાં અવધાર્યું કંઈ નથી એવી સમ્યક્ દૃષ્ટિ થાય તે સમ્યગ્દર્શન એને સમ્યગ્જ્ઞાન છે.
9. 'તે તો નિઃશંક થઈ નિરંતર જ્ઞાનને જ અનુભવે.' એટલે 'જ્ઞાનને' એટલે દૃષ્ટિ સૌન્યને અને 'નિરંતર અનુભવે' એટલે એનો ભાવ સ્થિર કર્યે છે.
10. કંઈ અવધાર્યું અનિત્ય અતિશય ઉત્પન્ન થશે તો? એનો ભય રહે તેને અસ્તિત્વભય કહે છે.
11. નદીમાં પૂર આવે અથવા ગામમાં પ્લેગ આવે તો પૂરમાંથી નીકળવાનો અથવા ગામ ખાલી કરવાનો વિવેક સમ્યગ્દૃષ્ટિને કામનો નથી.
12. જ્ઞાનીને જે અસ્થિરતાનો ભય થાય છે તે ચારિત્રમોહના ઉદયને લીધે થાય છે.
13. જ્ઞાનીને ભય [પોતાના] ખરાબના પરિણામને સ્વતંત્ર ઉત્પન્ન થાય છે, વિપરીતને લીધે નહિ.
14. જ્ઞાનીને અસ્થિરતાને લીધે ભય આવે પણ ખરો, પરંતુ તેનાથી તેનો સ્વરૂપના જ્ઞાન-શ્રદ્ધાનથી ચ્યુત થઈ જતા નથી.
15. દૃષ્ટિ અપેક્ષાએ જ્ઞાની ભયનો સ્વામી નથી, પરંતુ પોતામાં ભયનું પરિણામ થાય છે તેથી જ્ઞાની અપેક્ષાએ જ્ઞાની ભયનો ધણી અને ભોક્તા છે.

(2) જોડકાં જોડો :-

ક્રિયા નંબર	ક્રિયા પ્રકારના જ્ઞાનનું વર્ણન
1. ક્રિયા ૧૫૫	A. આ ગાંઠ નથી પરગાંઠજ્ઞાન
2. ક્રિયા ૧૫૬	B. દેહજ્ઞાન
3. ક્રિયા ૧૫૭	C. આરફ્રાજ્ઞાન
4. ક્રિયા ૧૫૮	D. અણુજ્ઞાન
5. ક્રિયા ૧૫૯	E. મરણજ્ઞાન
6. ક્રિયા ૧૬૦	F. આઈસ્ટ્રાજ્ઞાન

જ્ઞાનીને નિજાસિધ્ધિ જ્ઞાન નથી	ક્રિયા કે તે જાણે છે કે –
7. આ ગાંઠ નથી પરગાંઠજ્ઞાન	(A) આ સ્થળ: કિંચિત જ્ઞાન ઓત છે, અનાદિ છે, અનંત છે, અચળ છે; તેમાં આઈસ્ટ્રાજ્ઞાન કંઈ થતું નથી.
8. દેહજ્ઞાનજ્ઞાન	(B) આત્માના પ્રાણ તો નિશ્ચયથી જ્ઞાન છે. તે જ્ઞાન સ્વાધીન શાશ્વત હોવાથી તેનો ક્ષય નાશ થતો નથી.
9. આરફ્રાજ્ઞાન	(C) અજ્ઞાન જ્ઞાન એ વસ્તુનું સ્વરૂપ છે અને વસ્તુનું સ્વરૂપ જ વસ્તુની પરમ ગુણિ છે.
10. અણુજ્ઞાનજ્ઞાન	(D) આ જ્ઞાન સત્સ્વરૂપ વસ્તુ છે તેથી તે ખોટાથી જ રહિત છે.
11. મરણજ્ઞાન	(E) દેહ-દેહ અલગ જ હોય છે. આત્મા દેહાકાર છે અને ઓત અચળ જ્ઞાનનું જ્ઞાન દેહ છે; માટે મને પુદ્ગલથી ઉપયોગ કંઈ દેહના નથી.
12. આઈસ્ટ્રાજ્ઞાન	(F) આ ચિત્સ્વરૂપ ગાંઠ જ મારો છે, તેનાથી અન્યાતિરિક્ત આ ગાંઠ કે પરગાંઠ મારો નથી.

ગાથા - ૧૬૧ | નિ-૧૯૫ |

ઉત્થાનિકા:- હવે આગમની (સમ્યગ્દૃષ્ટિના નિઃશંકિત આદિ ચિહ્નો વિષેની) ગાથાઓની સૂચનાદ્વારે કથન કરે છે:-

ગાથા: (હરિગીત) નિજરસ સાકર જે જ્ઞાને નિત જોગવે સદ્દૃષ્ટિ તે,
નિઃશંકિતાદિ ગુણો વડે હલકો સદુ એ ત્યજિ;
વર્તે ઉદય તણો તણો લોચે દ્રવીને બંધ ના,
તે જોગવે તો છતાં થાયે નિયમથી નિર્જરા. ૧૬૧.

ટીકાર્થ: રંતીલક્ષણ જેવું જે નિજ રસથી ભરપૂર જ્ઞાન તેના સંવેદનને જોગવનાર સમ્યગ્દૃષ્ટિને જે નિઃશંકિતાદિ ચિહ્નો છે તે સમસ્ત ત્યજે છે; માટે, તેનો ઉદય વર્તતો છતાં, સમ્યગ્દૃષ્ટિને દ્રવીને તેનો બંધ જરા પણ થતો નથી, પરંતુ જે તે પૂર્વે બંધાયું હતું તેના ઉદયને જોગવતો તેને નિયમથી તે તેની નિર્જરા જ થાય છે.

સારાંશ: આ રીતે સમકિતના નિઃશંકિત આદિ આઠ ગુણો, ચિહ્નો, લક્ષણો કે ગાથા આલંબી કોનો
(પૃ.નં. ૨૦૫) ઉપાદાન, શ્રદ્ધાન કે આમાં શું કારણ (મત) છે?

(ટીકાર્થ). 'રંતીલક્ષણ જેવું જે નિજ રસથી ભરપૂર જ્ઞાન તેના સંવેદનને જોગવનાર સમ્યગ્દૃષ્ટિને.' : • રંતીલક્ષણ એટલે શ્રદ્ધાન. જ્ઞાન એટલે આત્મા. સંવેદન = તેના પૂર્ણ સ્વભાવ ધર્મોને તે જ્ઞાનચેતનાનો જોગવટો લીધે છે, [એમ] કહે છે.

• નિજરસથી ભરપૂર એટલે જ્ઞાનથી, દર્શનથી, આનંદ આદિ રસથી ભરપૂર આત્મા, એવા પૂર્ણ ખોળાને - ત્રિકાળી છે તેને અનુભવે છે. જે પર્યાયમાં તેનો જોગવટો છે. પર્યાયનો જોગવટો છે, દ્રવ્યનો જોગવટો નથી. [એવિંગ ગ્રંથમાં ૨૦મો ગાથા]

• તેના સંવેદનને જોગવનાર... તેના સંવેદન એટલે પૂર્ણ જ્ઞાન છે એમાં સંતોષ છે એટલે પર્યાયમાં સંવેદનને જોગવે છે. જોગવે છે પર્યાય પરંતુ દ્રવ્યનું નથી છે અને [તથી] એનાથી જે પર્યાય થઈ તે સંવેદનને જોગવે એમ તેઓમાં આવે છે. એનો અર્થ છે કે જ્ઞાન (અને પરને) જોગવતા નથી પરંતુ પોતાનું દ્રવ્ય ત્રિકાળ છે તેને આલંબે નિર્મળ થઈને તેને જોગવે છે.

• બીજા રીતે કહીએ તો દૃષ્ટિ અને જ્ઞાનની પર્યાયમાં આવ્યા દ્રવ્યનું જ્ઞાન અને શ્રદ્ધા આવી ગઈ છે, અને જોગવે [છે]. એટલે પ્રતીત અને જ્ઞાનની પર્યાયનો જોગવટો [કરે] સંવેદનને જોગવે છે એમ તેઓમાં આવે છે.

• 'જે નિઃશંકિતાદિ ચિહ્નો છે તે સમસ્ત ત્યજે છે;' : આત્મા નિઃશંકિતાદિમાં રહેતા પ્રાણી, અને ઉદયનો ભાવ તે ખરી જાય છે. તેઓ છે એટલે ખરી જાય છે. નિઃશંકિત આદિ સમકિતના જે આઠ લક્ષણો પ્રગટ્યા છે તેને તેનું બંધન થતું નથી. એ ઉદય આવે છે એમાં જોડાતા નથી એટલે ખરી જાય છે, એટલું અહીં કહેવું છે ને.

• 'માટે, તેનો ઉદય વર્તતો છતાં, સમ્યગ્દૃષ્ટિને દ્રવીને તેનો બંધ જરા પણ થતો નથી,'

• અહીં દૃષ્ટિના જોરની અપેક્ષાએ વાત છે અથવા પરિણામનો દોષ તો તો એટલો પુદ્ગલનો બંધ જ થાય પરંતુ અહીં એ પરિણામને ગૌણ કરી જ્ઞાનને એટલા નિઃશંકિત આદિ આઠ ગુણો લીધા છે. તે ગુણોને તેના ઉદયને તેઓ એટલે એટલે નવું બંધન

શું નહિ નિઃશંક નિર્ણય સ્વભાવમાં રમતાં એને બધાથી ઉદાસ છે તારે. ઈષ્ટ કામમાં તેઓ સંતોષ થઈ જાય ? સમ્યગ્દૃષ્ટિને ઉદાસ નહિ એને દુઃખ નહિ. એ તો જ્ઞપ્તિક્રિયા ઉદાસ નહિ એને સ્વભાવ ઉદાસ નહિ એવી સ્થિતિ છે તેને સ્વભાવી જાણી નહિ. સ્વભાવ સ્થિતિ એને રમવામાં છે તેને તેને ઉદાસ જાણવામાં કારણ નહિ.

- દુઃખનું વેદન સમકિતીને છે એને એને તેઓને સંસારનો ઉદાસ પણ થાય છે, પરંતુ એનો એને દૃષ્ટિના જોરની વાત ફરક છે. જ્યાં સુધી જ્ઞપ્તિક્રિયાની શક્તિમાં તો એમ છે ? કામમાં પરાક્રમ ગુણસ્થાન ઉપરની મુખ્ય વાત છે.
- 'પરંતુ જ્યાં સુધી ઉદાસ તેનું તેના હૃદયને સંયોગમાં તેને નિયમરૂપ જે તેની નિર્જરા જ થાય છે.'
- એ નિર્જરા અવિપાક છે ને! બીજા, ત્રીજા ગાથામાં આવી ગયું ? જે ઉદય કાળે તેને સંયોગમાં, સુખદુઃખની વેદના હોય છે પરંતુ એ ખરી જાય છે, એ અવિપાક નિર્જરા છે. બાકી તો જેટલો તીવ્ર રાગરૂપે પરિણામે છે એટલું દુઃખ પણ છે અને એટલું એને ઉદય પણ છે. સમજણ નહિ એને માની લ્યો તો સંતોષ થઈ જાય.
- (સારાંશ:) 'સમ્યગ્દૃષ્ટિ પૂર્વે બંધાયેલા જ્ઞાન આદિ પુદ્ગલિકોના ઉદયને સંયોગે સંયોગ નિઃશંકિત[1] આદિ ગુણો વર્તતા હોવાથી તેને શંકાદિ[2]કૃત (શંકાદિના નિમિત્તે થતો) બંધ થતો નથી પરંતુ પૂર્વની નિર્જરા જ થાય છે.'

---

1. નિઃશંકિત = સંદેહ અથવા ભયરહિત.
2. શંકા = સંદેહ, ભય આદિ.

ગાથા-૧૬૧: ધર્મચર્ચા

ગા-૧૬૧

(1) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો:-

1. આ ગાથા સાધક જીવના છે વિકાસના ક્રમિક દરજ્જાને બતાવે છે.
2. આ ગાથા ~~[illegible]~~ નિઃશંકાદિ આઠે ચિહ્નો આગામી ગાથાઓની સૂચનારૂપે જણાવે છે.
3. 'સંવેગી' એટલે જે નિજરસને જરૂર જાણે તેના સર્વસ્વને ભોગવનાર સમ્યગ્દૃષ્ટિને — 'એટલે શાશ્વત આત્માના પૂર્ણ સ્વભાવ - જ્ઞાન સ્વભાવનો - ધર્મીને ભોગવટો હોય છે.
4. નિજ રસને જરૂર એટલે જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ આદિ રસને જરૂર કરે એવા આત્માનો ધર્મીને પર્યાયમાં પર્યાયનો ભોગવટો છે.
5. 'સર્વસ્વને ભોગવનાર' એટલે પૂર્ણસ્વભાવમાં અંતર્મુખતાથી થતી નિર્મળ પર્યાયને ભોગવનાર.
7. 'જે નિઃશંકાદિ ચિહ્નો છે તે સમકિત જીવને હોય છે' એટલે ધર્મીને નિઃશંકાદિ આઠ ચિહ્નોના પ્રકારવાળા મારૂપે જીવમાં જોડાવા માત્રનું જ્ઞાન હોવાથી તે જીવ પકડી જાય છે અને નવું બંધન થતું નથી.
8. 'જીવનો ઉદય વર્તતો હતો સમ્યગ્દૃષ્ટિને ઠીક જીવનો બંધ જરા પણ થતો નથી' એવા જ્ઞાનપૂર્વક જીવન છે.
9. 'સમ્યગ્દૃષ્ટિને દુઃખનું વેદન પણ નથી અને નવો બંધ પણ થતો નથી' એવા દૃષ્ટિપૂર્વક જીવન છે.
10. સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ જેટલો રાગરૂપે પરિણમે છે એટલું તેને દુઃખ પણ છે અને તેટલો બંધ પણ છે.
11. સમ્યગ્દૃષ્ટિને જે પ્રકૃતિઓનો બંધ થતો નથી અને જે બંધ પ્રકૃતિઓનો બંધ થાય છે તે અલ્પ સ્થિતિ તથા અલ્પ રસવાળો હોય છે, તીવ્ર તેને બંધ નથી - એમ તત્ત્વોમાં આવે છે.

ગાથા-226 | નિ-૧૮૮ |

ઉત્થાનિકા:- હવે આ વિષયને ગાથાઓ દ્વારા કહે છે, તેમાં પ્રથમ નિઃશંકિત અંગાની (અથવા નિઃશંકિત ગુણ- વિગેરેની) ગાથા કહે છે:-

ગાથા:- જે નિબંધનમોક્ષનિમિત્ત માટે આરે હોઈના,
સિદ્ધાંતિ તે શંકારહિત સમ્યગ્દૃષ્ટિ જાણવો. ૨૨૬.

ગાથાર્થ:- જે સોવિયા* નિર્બંધ સંબંધ માટે વિનાશ (અર્થાત્ જાય નિશ્ચયથી નિર્ચાડે બંધાયો છે એવો જીવ વિનાશ) નિશ્ચયાત્મક આલોકમાં આરે પાખાને છોડે છે, તે નિઃશંક સમ્યગ્દૃષ્ટિ જાણવો.

ટીકાર્થ: (પ્ર.નં.૩૦૬)
- ઈ તથની હિંસા ન કરવા એવો અર્થ કે છ વિષયમાં મોક્ષ પણ છે કે નહિ? એનું જેવું અને જેવું સ્વરૂપ છે તેવું ન માનવાં સંશય, સંદેહ, વિપરીત માને તે અજ્ઞાની હિંસા છે.
- (શ્લોક:) 'નિરાકૃત સમ્યગ્દૃષ્ટિ, શંકિતાદિ અને અન્ય વાયત્તાલયન પ્રમાણે તેણે નિર્બંધ સંબંધ શંકા વિનાશ...'
- જ્યારે વિષયોની રુચિ જ્યારે નથી જાય છે ત્યારે અંદરની રુચિને જાણતો થાય છે. અને અંદરની રુચિને માટે બાહ્ય ઇન્દ્રિયના વિષયની રુચિમાં જાય છે ત્યારે આત્માનું એવો મરણ થઈ જાય.
- અને શંકિતાદિ શબ્દે શાસ્ત્રના અર્થો અને, જેનાદિ 'વાયત્તાલયન પ્રમાણે તેણે' [અર્થાત્] વાયત્તાલયન જેની દૃષ્ટિ થઈ છે એવો જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ. તેણે 'નિર્બંધ સંબંધ શંકા વિનાશ [અર્થાત્] મને નિર્ચાડે બંધાયો અને મને આમ થશે એવા શંકા વિનાશ' (અર્થાત્ જાય નિશ્ચયથી નિર્ચાડે બંધાયો છે એવો સંદેહ અથવા જાય વિનાશ) નિશ્ચયાત્મક આલોકમાં આત્માને દેખાય, [તે આલોકમાં] નાશ થઈ છે. આકાશ વાયત્સ્વરૂપ પરમાત્મા, એનું સંદેહ જ્ઞાન, અનુભવ અને પ્રતીતિ થતાં તે નિઃસંદેહપણે રહેનારો, તેને નિશ્ચયાત્મક આરનો આત્મા દેખે છે.
- અહીં આર શબ્દ પ્રયોગ કરી મૂક્યો. નિશ્ચયાત્મક શબ્દને નિશ્ચય, અનુભવ, વ્યાપ અને પોતાનો. પ્રમાણ વ્યાપમાં જાય છે. જેને સમ્યક્ સંતોષના આનંદરૂપ થાય છે, અને નિશ્ચય, અનુભવ, પ્રમાણ અને વ્યાપ તો ભાવ તેને પોતામાં કરે. થાય છે જ્યારે અનુભવાદિનો ભાવ, તેનો તે જાણનાર રહે છે. નિશ્ચય તો એ જાણે. અનુભવ, વ્યાપ અને પોતાને તેને પણ દેખે છે એટલે એ એટલા પ્રમાણે પોતાની પોતાને દેખે છે.
- સમ્યગ્દૃષ્ટિના નિઃશંકિત ગુણનું શું લક્ષણ છે. નિઃશંકિત ગુણ એક, પવિત્ર છે; પરંતુ અને ગુણ તરીને સમ્યગ્દૃષ્ટિનું વિશેષ, સંદેહ, નહિના તત્ત્વ છે.
- એની નિઃશંકતા નિશ્ચયના આર ભાવને દેખનારી છે. નિશ્ચયાત્મક તો દેખાતું પરંતુ એવો ત્રણ પર્યાયમાં છે પણ દૃષ્ટિના વિષયમાં તેનો અભાવ દેખાય.
- અજ્ઞાની સ્વરૂપ છે એક દૃષ્ટિ થઈ છે એવો તે પોતાને પણ માનો છે. પોતાનેય દેહરૂપ છે, ફક્ત અજ્ઞાની અવસ્થાની જ્યારે આત્માનું સ્વરૂપ છે એ સમ્યગ્દૃષ્ટિમાં અને નિઃશંકતા આવે છે તે મને નિર્બંધન છે, એ દૃષ્ટિ દૂરી જાય છે.

* સોવિયા = સોનાર; જાણનાર-દેખનાર; આત્મા.

- ઉદાહરણ તરીકે મારી જ્યું પડશે. અંદર જાવની જાગતી જ્યોતને કે જાગરણોદય
- જ્ઞાન થાય છે પોતાનાં પરંતુ ઇન્દ્રિય કારણ થઈને પુદ્ગલનું જ્ઞાન થાય [તો] છે એમાં આત્માનું (જ્ઞાન) નહિ.
- ચાર જાતનો આત્મા થઈ ગયો? તો કિંમત થઈ ગયા? [ભાઈ! શું તો] દૃષ્ટિમાંથી આત્મા થઈ ગયો છે. આ બધા તો વ્યવહારથી થતા થાય છે. આત્મામાં અંતર્મુખ થયા વિના આ ચારનો ત્યાગ થાય નહિ.
- પ્રભુ! તું સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ છો ને! આનંદનું દળ છો ને! આનંદની ખાણ છો ને! ત્યાં નજર કર તારી નજરબંધ થઈ ગઈ છે. નજરમાં સાધો આત્મા પકડાઈ જાય છે.
- પાછળનાં 'છેદનારો' (ગાથું) છે પરંતુ ટીકાકારે ['ચારનો આત્મા છે' શું] ત્યાં અંદરથી કાઢયો છે. ઊંડું ઊંડું ગાથા આવ્યા છે.
- [જે] એના સ્વભાવમાં નથી શું તેની દૃષ્ટિના વિષયમાં નથી, શું [એની] દૃષ્ટિમાં નથી
- એની દૃષ્ટિમાં અને દૃષ્ટિની પરિણતિમાં શું ચાર નથી. દૃષ્ટિમાં, દૃષ્ટિના વિષયમાં અને દૃષ્ટિની પરિણતિમાં શું ચાર જાતનો આત્મા છે. અનુભવ થાય, રાગનો પણ અનુભવ એટલે આત્મા છે, અનુભવ અનુભવ થાય બાકી થઈ રહ્યો છે તે જ્ઞાનમાં જોય તરીકે જાણે છે. એને ચાર જાતનો આત્મા કોણે શું નિશ્ચિત છે.
- રાગનો આત્મા તો શ્રદ્ધેય થાય છે ને? ભાઈ! ભગવાન જ્યાં આનંદ સ્વરૂપ અને અચળ (છે) એનો અનુભવ થયો ત્યાં રાગ આવતાં છે શું શંકા જ નહિ.
- '... નિશ્ચિત છે તેથી તેને શંકાકૃત બંધ નથી પરંતુ નિર્જરા જ છે.'
- આ ચાર જાતનો આત્મા દીકરો નિશ્ચિત છે. કું તો અબધ્ધ છું એમ નિશ્ચિતપણે રહેતાં શંકાકૃત બંધ જે થતો હતો તે એને નથી. શંકા તો નથી તેથી બંધ નથી, પરંતુ તે આને છે જે હૃદયમાં સંપ્રદી જાય છે. શ્રદ્ધા સ્વભાવના આશ્રયમાં જ્યાં પડયો ત્યારે તો તે છે શંકા જે અશુદ્ધતાનો હૃદય રહે છે એ સંપ્રદી જાય છે.
- સાધકની દૃષ્ટિમાં મુક્તિ થયો. મુક્તિ [સ્વભાવથી] છે એ પર્યાયમાં પણ સાધકે મુક્તિ થયો.
- (ભાવાર્થ:) 'સમ્યગ્દૃષ્ટિને જે નિર્મળ હૃદય આવે છે તેનો તે, સ્વાશ્રિત જ્ઞાન આવતાં, નિર્જરા થાય!' ! રાગાદિ દોષ છે, બંધાદિ દોષ છે પરંતુ તેનો સ્વામી થતો નથી. [તે] ભાવ છે તેનો તેને અભાવ છે. મારો ભાવ તો પૂર્ણાનંદનો સાગર તે હું છું. તેથી તેનો થતો નથી. દૃષ્ટિની પ્રધાનતાથી અત્યારે વિચાર છે ને.
- 'મારે સ્વપ્રતિનો હૃદય આવતાં થતા સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ નિઃશંક રહે છે, સ્વરૂપને સ્પર્શ થતો નથી. આમ દીકરાને તેને શંકાકૃત બંધ થતો નથી, નિર્જરા કાળને પામી જાય છે.' ! આત્માનો જોતો આશ્રય લઈને એને તારે અસ્થિરતા નિમિત્ત વિશેષ થાય તાપણ તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ નિઃશંક, અબંધ છે.
- જોતો પૌરુષની તિરિ જોઈ અને બાકી (શું) એનો દૃષ્ટિ થઈ ગયો, તે તિરી સ્થાનો પણ એ બાજુનાંથી એનાથી આવતું નથી એને.
- 'નિર્જરા આવતાં' એટલે હૃદય આવતાં પડી જાય છે. [નિર્જરા અધિકારની] ગાથા ગાથામાં આવ્યું છું કે તે થોડું સુખ દુઃખ થાય, પડી જાય છે.

ગાથા-226 : વિચારણા

|ગા-200|

(1) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. આ ગાથામાં સમ્યગ્દૃષ્ટિના આઠ અંગોમાંથી બધેય નિઃશંકિત ગુણનું વર્ણન કર્યું છે.
2. અંગ, ગુણ, વિનય, સહિત, સંબંધવા - આ બધા અર્થવાળા શબ્દો છે.
3. નિઃશંકિતાદિ આઠેય અંગ તે ગુણ છે, પદાર્થ નથી.
4. ખરેખર તો નિઃશંકિતાદિ ગુણ નથી, પદાર્થ છે, પરંતુ તેમને 'ગુણ' કહેવામાં આવે છે.
5. 'જ્ઞાનતાવમયપણું' અર્થાત્ દૃષ્ટિ જ્ઞાનતાવમય થઈ જાય.
6. સમ્યગ્દૃષ્ટિ નિઃશંક છે કારણ કે 'જગત નિશ્ચયથી કરવડે બંધાયો છે એવો સંદેહ અથવા જગત દ્વારા નિશ્ચયાદિ ભાવોનો તેને અભાવ છે.
7. 'જગત નિશ્ચયથી કરવડે બંધાયો છે એવો સંદેહ અથવા જગત દ્વારા નિશ્ચયાદિ ભાવોનો સમ્યગ્દૃષ્ટિને અભાવ છે' તેનું કારણ તેની દૃષ્ટિ શંકાશીલ એવા અને જ્ઞાનતાવમય થઈ ગઈ છે.
8. 'તત્ત્વાર્થસૂત્ર'માં નિશ્ચય, અનુભવ, ક્રિયા અને યોગ એ ચાર ભાવોને બંધના કારણ કહ્યા છે.
9. 'તત્ત્વાર્થસૂત્ર'માં નિશ્ચય, અનુભવ, પ્રમાદ, ક્રિયા અને યોગ એ પાંચ ભાવોને બંધના કારણ કહ્યા છે.
10. અહીં કહેવામાં આવેલા 'નિશ્ચયાદિ ચાર ભાવો'માં નિશ્ચય, અનુભવ, પ્રમાદ અને યોગનો સમાવેશ થાય છે.
11. અહીં કહેવામાં આવેલા 'નિશ્ચયાદિ ચાર ભાવો'માં નિશ્ચય, અનુભવ, ક્રિયા અને યોગનો સમાવેશ થાય છે, અને પ્રમાદને ક્રિયાની અંતર્ગત ગણવામાં આવ્યું છે.
12. સમ્યગ્દૃષ્ટિને નિશ્ચય તો નથી, પરંતુ અનુભવ, ક્રિયા અને યોગ તો હોય છે, તેથી 'નિશ્ચયાદિ ચાર પાયાને છેદે છે' એ ક્રિયા બરાબર નથી.
13. સમ્યગ્દૃષ્ટિને એવી નિઃશંકતા-નિર્ભયતા હોય છે કે દૃષ્ટિ અપેક્ષાએ તે જ્ઞાનીના ત્રણ ભાવોને પણ છેદે છે એથી દૃષ્ટિ અપેક્ષાએ તેમનો અભાવ થાય છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે.
14. શંકાદિ આઠમાંથી જેને 'છેદનારો' કહ્યો છે તેને બધા પાઠમાં 'અભાવ કરે છે' એમ કહેવામાં આવ્યું છે.
15. સમકિતીને દૃષ્ટિમાં, દૃષ્ટિના વિષયમાં અને દૃષ્ટિની પરિણતિમાં આ ચાર ભાવોનો અભાવ છે. જે કાંઈ ભાવ વિદ્યમાન છે તે તેના જ્ઞાનના ભાવ છે; માટે તે નિઃશંક છે.

(2) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. સમકિતીને યોગાદિ વિદ્યમાન છે, પરંતુ 'મારા સ્વરૂપમાં યોગાદિ છે' એવી શંકા નથી.
2. 'હું તો અબંધ છું' એમ નિઃશંક બનેલા જ્ઞાનીને શંકાદિને કારણે કે બંધ અજ્ઞાનીને થાય છે તે થતો નથી.
3. સમકિતી કોઈ ગુણસ્થાને દૃષ્ટિ અપેક્ષાએ મુક્ત થઈ જાય છે.
4. સમ્યગ્દૃષ્ટિ અબંધ છે તેથી નિઃશંક છે-એમ અહીં કહ્યું છે.
5. 'કર્મ રસ આપીને ખરી જાય છે' અર્થાત્ જીવ આપીને [તેનો બંધ કર્યા વિના] ખરી જાય છે [એટલે કે નિર્જરા થઈ જાય છે].

ગાથા - 230

|ક્ર-૨૦૧|

ઉત્થાનિકા:- હવે નિઃતાત્ત્વિકનયની ગાથા કહે છે:-

ગાથા:- જે દર્શન કે જ્ઞાન દર્શ લક્ષી ન હોય રાખતાં,
સ્વસ્થિતિ કે હોય રહિત સમકિતદૃષ્ટિ જાણવો. 230.

ગાથાર્થ:- શરીર કે સમ્યગ્દૃષ્ટિ, ઇંદ્રિયોની અને શાસ્ત્રજ્ઞાનાદિકને વિષે ઉદય દર્શનો પ્રત્યે તથા બધા વસ્તુધર્મો પ્રત્યે ઇચ્છાનો (તેને) અભાવ હોવાથી, નિરીહ (નિર્વાંછ) છે, તેથી તેને ઇચ્છાકૃત બંધ નથી. પરંતુ નિર્જરા જ છે.

ટીકાર્થ: (શ્લો.) 'શરીર કે સમ્યગ્દૃષ્ટિ, ઇંદ્રિયોની સેવા અને શાસ્ત્રજ્ઞાનાદિકને વિષે...
(પ.ત્ર.-૩૦૫) ~~[illegible]~~ શબ્દ તો એના અર્થ [આગળ ગાથા ૨૨૮ જેવા જ] છે. પહેલા બે ઘ (છે). 'શાસ્ત્રજ્ઞાનાદિકને વિષે' - શાસ્ત્રજ્ઞાન જડ છે, બધ.

- 'ઉદય દર્શનો પ્રત્યે...': સ્પર્શનીના રાગ હોય, ઘ્રાણના ઘ્રાણન હોય - એ દર્શન પ્રત્યે ઉદય છે. તે (દર્શન) પ્રત્યે ઇચ્છા રહિતનો છે. પુણ્યપ્રકૃતિ ઉદયાધીન, જ્ઞાનીની ઉદયાધીન એ બધા કેરના ખેડ (છે). એના દ્વારા તરીકે જે સંયોગ આવે તેની ઇચ્છા ધર્મીને હોતી નથી. ફરિયા દ્વારા કિંદા દે પણ એની તેને ઇચ્છા નથી. એ પુદ્ગલનું પરિણામન થયું એનાં તારે છું?
- શાસ્ત્રના ઉદયમાં, પુણ્યના ઉદયથી આમ કરાવો...(ઇચ્છા). અને માંગે ત્યાં અંતરાય કરાવો થાય. ધર્મીને ઉદયના વિષયોના - શબ્દો, રૂપ, રસ, ગંધ ઘણાં એ તો જડ છે, પુદ્ગલનો વિષય છે, એ વિષય મારો નથી. તેને ઇચ્છા નથી, ઇચ્છા નથી. ભગવાન કેવળીના નામે જ્યાં ઘુણિમાં વધારવો છે એનાં એ ઇચ્છા ક્યાંથી હોય? મનિત ભાવ (ક્યાંથી હોય?)
- ઉદયાધીન શબ્દ છે તે? ચારે તો અશાતાનું દર્શન હોય, ચારેનો શાતાનું દર્શન હોય. સમકિતી નિર્ધન હોય, અસંયતિએ સહન છે. ઉદયમાં પાપ-પરાક્રમ ઇચ્છિયા પણ ન હોય અને અંદર ઇંદ્રિ મારું મારું ઇચ્છા મનું હોય, ખાવાં હોય ઘણાં નિઃતાત્ત્વિક છે.
- 'તથા બધા વસ્તુધર્મો પ્રત્યે...' ચારે તો દુર્ગંધ, સુગંધ આદિ ગમે તેવો સુરૂપ, કુરૂપ આદિ. એનાના સિવાયના અન્ય અન્ય ધર્મો પ્રત્યે અને વસ્તુના ગુણ સ્વભાવ પ્રત્યે ઇચ્છાનો અભાવ હોવાથી ધર્મીને બંધ ઇચ્છા ઊભી જાય છે.
- આમ ગુણ થયો - [કર્મોનો અને વસ્તુધર્મો પ્રત્યે ઇચ્છા નથી]
- 'નિઃકાંક્ષ (નિર્વાંછ) છે' વળી સ્પર્શનાદિ હોય, સંતોષ રાખીને દરરોજ મળતાં તો તે છે, નિઃતાત્ત્વિક છે! એની રુચિ નથી કે. રુચિનો અભાવ છે.
- 'તેથી તેને ઇચ્છાકૃત બંધ થતો નથી.': ઇચ્છા જ નથી. પરની પણ એને ઇચ્છાકૃત જે બંધ થાય એ છે નહિ. 'પરંતુ નિર્જરા જ છે': એ અશાતાનો ઉદય કે શાતાનો (ઉદય) આવ્યા એ બધું ખરી જાય છે. તેનો તેને સંબંધ પણ નથી.
- સંસાર ભાવનાનો ભાવી દોષ સમ્યગ્દૃષ્ટિ તો તે છે, નિઃતાત્ત્વિક છે. અનંતકાળ ગીતાને માટેના ચાલે અને ત્યાં મને કીર્ત પડે એ ઇચ્છા તેને નથી. આત્રંતિન, ભાવી સમ્યગ્દર્શન અને એના પરિણામની ભાવ અને એનો વિષય (તેવી અભાવોક્તિ છે). ઇચ્છાકૃત બંધ તો નથી 'પરંતુ નિર્જરા જ છે' - એ બધો સમ્યગ્દૃષ્ટિનો જ પ્રભાવ છે.

- [illegible] "[illegible] તો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
- (ભાવાર્થ) 'સમ્યગ્દૃષ્ટિને રાગના ફળની વાંછા નહિ'!
- સમ્યક્ દૃષ્ટિને સત્ય શું? પુણ્ય-પાપ, એની સામુખ થઈને જેને સમ્યગ્દૃષ્ટિ થઈ છે, જેને આનંદનું વેદન આવ્યું છે તેને એના ફળમાં ફળની વાંછા ક્યાંથી હોય?
- રાગના ફળમાં ફળ એટલે નિર્જરા થાય એવું ફળ, તેની વાંછા નહિ.
- 'વળી તેને સર્વ ઉપાધિની વાંછા નહિ, એટલે ધનધાન્ય, ભાઈ-ભાભી વગેરે તેમજ નિંદા, પ્રશંસા આદિના વચન વગેરે અનુકૂળતાની અધિક પુદ્ગલસંયોગોની તેને વાંછા નહિ - તેના પ્રતિ સંતોષ છે! તથા પ્રશંસા તે કે નિંદા તે, સોનું કે પત્થર ઉપેક્ષની તેને વાંછા નહિ. જેને સંસારને સોનું લાગ્યું કે આ સંસાર જગત છે એને બાકીને માન શું વગેરેમાં છે? નિંદા તો એ પુદ્ગલની દશા છે, પ્રશંસા તે વાર તો આપ પુદ્ગલની છે. એની વાંછા ઉપાધિને ક્યાં હોય?
- પ્રશંસા તે વાર તો કે નિંદા તે વાર તો, સોનું તો કે પત્થર તો, હીરા-માણેક તો કે ઘાસ હો, ગધેડું એટલે કે ઉપાધિની દૃષ્ટિમાં ઉપેક્ષા કે દ્વેષ નહિ.
- 'આ ધંધા તો સંસારીનો, મારેના એટલે પ્રવૃત્તિના સંબંધિત વ્યાપારધંધાની તેને વાંછા નહિ.': સંસારની ૩૬૩ પાખંડ છે. આવો ધર્મ આપણો હોય તો લોકો માને, એવા વાંછા એને નહિ. 'તે ધર્મનો આદર નહિ'
- 'આ રીતે સમ્યગ્દૃષ્ટિ વાંછા રહિત હોવાથી તેને વાંછાનું ફળ બંધ નહિ. પરિણામ પડતા કાળે રાગની નહિ હોવા તેને મરાડવાના ઉપાયની વાંછા સમ્યગ્દૃષ્ટિને ચારિત્રમોહના ઉદયને લીધે હોય છે પરંતુ તે વાંછાનો ત્યાગ પણ હોય નહિ.'
- વિષયની ઇચ્છા, રાગાદિ આવે, એને મરાડવાનો ઉપાય પણ તે પરંતુ એ ઇચ્છાનો ત્યાગ નહિ. રાગ આવ્યો આવે એટલે તે એને મરાડવા વિના એ રાગ રહે નહિ. રાગનો પ્રતિકાર કર્યા વિના હોય, તો એ પડતા કાળે રાગ નહિ. તે ચારિત્રનો દોષ જાણીને એ મરાડવા ઇચ્છે છે પરંતુ તેનો પુણ્ય નહિ, તેની રુચિ નહિ. રાગ એવો આવતો તે ઉદયમાં પણ જોડાઈ છે ઉપાય તે રાગની ત્યાગબુદ્ધિ નહિ. કેમ કે એવા પુરુષ સંબંધના જેની દૃષ્ટિમાં લાગે છે એને એ રાગ આવે અને એને દોડવાનો, રહવાનો ઉપાય પણ તે ઉપાય તેનો ત્યાગ નહિ.
- 'ત્યાંનો ઉદય જાણી તેનો રાગ જ રહે છે માટે વાંછાનું બંધ તેને નહિ.'
- કારણ કે એ વિષય તેના ઉપાય, એ રાગ આવે છે તો એ રાગનો ઉપાય તે પણ ઉપાય છે પરંતુ તેનો તેને રસ નહિ. અજ્ઞાની સંસારનો ત્યાગ તે છે ઉપાય કેવું રાગનો રસ આવે છે એ રાગનો ત્યાગ છે.
- HB • 'ઉપરના રસ ઉદયિક 'પ્રવચન'માં વિષય બધાની વ્યાખ્યા, તેના પ્રસંગો આદિ વિષે ૨. મુકુંદભાઈના ઉદ્ગારો માટે જુઓ વિશિષ્ટ ભાગ ૭ માનું મળે, મળે.

ગાથા-૨૩૦: ધર્મધ્યાન

ધ-૨૦૩

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો:-

1. બધાય ક્રિયાઓ તથા વસ્તુઓ પ્રત્યે સમ્યગ્દૃષ્ટિના નિઃસ્પૃહપણા (નિર્લોભપણા)નું ફળ તેનું સંતોષીપણું અને સાધર્મીવાત્સલ્યપણું છે.
2. સમ્યગ્દૃષ્ટિને તીર્થંકર ગોત્ર ઉદય હોય તો પણ નિર્જરા જ થાય છે ફળ કે બધાય ક્રિયાઓ પ્રત્યે તથા બધા વસ્તુઓ પ્રત્યે નિઃસ્પૃહ (નિર્લોભ) છે.
3. અપવર્તનું ૨૦૦, ઉદ્દેશનું ઉદ્દાસન એ વસ્તુના ધર્મો છે- એમ અહીં કહ્યું છે.
4. દુર્ગંધ, સુગંધ, સુરૂપ, કુરૂપ આદિ કર્મફળો છે- એમ અહીં કહ્યું છે.
5. 'સાધર્મીવાત્સલ્યપણું' અર્થાત્ સાધર્મીજન જ કું છું [એવું વાત્સલ્યપણું] દૃષ્ટિનું
6. ઉ ખંડકો ઉદય શક્તિની અપેક્ષાએ તો ક્રમના ક્રમ પ્રત્યે નિઃસ્પૃહ હોય, પરંતુ નિર્ધન સાધર્મી ભાઈઓ જેને ખાંટ રોટ ખાવાનું મોડ મળતું હોય તો નિઃસ્પૃહ ન હોય તો સમજ શકાય તેવું છે.
7. 'ક્રિયાનો અભાવ છે' એટલે કે દૃષ્ટિ ઊડી જાય છે.
8. મને ધન, વૈભવ આદિ કોઈ ઇચ્છા નથી, તેથી મને નિઃસ્પૃહતા ઉદય હોય છે.
9. આગમ ગ્રંથનો સમકિતી બારથી અંદર ઇચ્છા રાખે છે તે આગળ જતાં કું જાણ્યા શક્તિનું ફળ જોયું.
10. સુખપણું કે ખાવાપણું પુદ્ગલના ધર્મો છે, નિંદા-પ્રશંસા જીવના ધર્મ છે.
11. નિંદા-પ્રશંસા મળ ખાવા પડ્યા અર્થાત્ પુદ્ગલની જ દશા છે. એવા સમસ્ત વસ્તુઓ પ્રત્યે સમકિતી નિઃસ્પૃહ હોય છે.
12. સમકિતીને ભલે ૩૬૩ પાખંડીઓ અંતર પર મુક્ત ન હોય, પરંતુ તે બધાય ધર્મોનો આદર રાખે છે- એમ અહીં કહ્યું છે.
13. સમકિતીને વાંછા થતી જ નથી, એવું નથી; તેથી તેને વાંછાનું ઉદય પણ થાય છે- એમ અહીં કહ્યું છે.
14. સમકિતીને રાગ [વાંછા] આવે છે તો એ રાગનો ઉપાય કરવાનો વિચાર છે, પરંતુ તેમાં તેને રુચિ નથી; તેને ક્રમનો ઉદય જાણીને માત્ર તેનો સાક્ષી જ રહે છે માટે તેને વાંછાનું ઉદય થતો નથી- એમ અહીં કહ્યું છે.

ગાથા - 239 | નિ-૨૦૪ |

ઉત્થાનિકા:- હવે નિર્વિચિકિત્સા ગુણની ગાથા કહે છે:-

ગાથા:- જો તીર્થ ધર્મ વિષે જુગુપ્સાભાવ જે નવિ ધારતો,
વિચરતિ નિર્વિચિકિત્સા સમકિતદૃષ્ટિ નિશ્ચય જાણતો. 239.

ગાથાર્થ:- જે શોભતા ઉદાર ધર્મો (વસ્તુના સ્વભાવો) પ્રત્યે જુગુપ્સા (ઘૃણા) ન કરે તે નિશ્ચયથી નિર્વિચિકિત્સા (-વિચિકિત્સાદોષ રહિત) સમ્યગ્દૃષ્ટિ જાણવો.

ટીકાર્થ:- • 'ઇષ્ટોપદેશ ગ્રંથ'માં ઉપાધ્યાય 'વિનય નંદ' વિષે વધુ માટે જુઓ પાનું ૬૪૦ (પ્ર.નં. ૩૦૭) (ટીકા:) 'વિશુદ્ધ સમ્યગ્દૃષ્ટિ રાંતિષ્ણુ અને રાગાત્મકાત્મક પદાર્થને વિષે ઉદાર વસ્તુધર્મો પ્રત્યે જુગુપ્સાનો ત્યાગ કરાયો...':

- રાંતિષ્ણુ એટલે દારિદ્ર. દુઃખ આત્મકે રાગાત્મકાત્મકપણું - જ્ઞાનાત્મકાત્મકપણું - એમાં જેવો મનિત આદિ પદાર્થ એવા મુનિની મનિત આદિ દશા દેખીને તેને દુગંછાનો અભાવ છે. અહીંના મડદાં પડ્યાં હોય તોપણ તેની દુગંછાનો તેને અભાવ છે. એનો યુક્તિનો પરિચય કરાવે છે. એકદા ઉંદરી થઈ જાય ? કાન શરીર ઉપર આવી જાય, મોઢાની ઉંદરી થાય, દાંત સંબંધી તેની દુગંછા ટળી જાય.
- શરીર કેવું રોગથી ભરેલા વેદનારૂપ છે. જેને આત્મજ્ઞાન થયું છે તેને તેની દુગંછા ન હોય.
- પહેલાં નિઃશંકિત કહ્યું - એ પરમાણુના સ્વરૂપમાં નિઃશંકિત છે. પછી તીર્થ સંબંધ. પરમાં રાગ કરે ઈચ્છા કરે, શંકા કહ્યું. હવે એ [જીવના ગુણમાં] દોષ કરે [શંકા કહે]. અને પછી અંતે અંદરમાં ફેર મૂક્યું છે એ બધાં હેતુ છે.
- જેને જ્ઞાયક સ્વભાવના જોર થયા, એને પરની દુગંછા પરમાં દોષ ફેર કોણ ? [એને] પોતા વિકાર પરમાં રાગ થયા નથી તેમ પોતા વિકાર પરમાં દોષ દોષ થયા નથી.
- 'નિર્વિચિકિત્સા (જુગુપ્સા) રહિત છે, તેથી તેને વિચિકિત્સાનું બંધ નથી.':
- દુગંછા તો જે ભાવ છે તેનો બંધ અને છે તેથી, નિર્જરા જ છે.
- પોતા ઉદ્દેશથી અનેકવાર અનંતવાર કર્યું પરંતુ જે જોનારો તેને જોયો નહિ. જોનારને જોયા નહિ અને જોનારે પરચિમાં પરને જોયું. એ પોતા તરફનો એનો અભાવ થયો છે. 'કેમ અશુચિ ભાવ એવો દુગંછા છે ? કેમ. ચામડીની જેને રુચિ નથી તેને પુત્ર પ્રત્યે કેમ છે - આ બાળક પ્રત્યે, છી! ઘિન્નો બાળક પ્રત્યે કેમ નથી પરંતુ પરવસ્તુ દુગંછા ઉત્પન્ન થયા તેને કેમ બાળવા નથી.
- (ભાવાર્થ:) 'સમ્યગ્દૃષ્ટિ વસ્તુના ધર્મો પ્રત્યે (ક્ષુધિત, તૃષા, મલિન, ઉત્પન્ન કાલે પ્રત્યે નહિ પણ પ્રકટ આદિ મલિન દેખાવો પ્રત્યે) જુગુપ્સા કરતો નથી.
- શરીરમાં ક્ષુધા ઉત્પન્ન થાય તેને દુગંછા નથી. પાણીનું પિંડ ન મળે કેવળ તૃષા લાગે પણ ઉત્પન્ન તેની જુગુપ્સા નથી. એ તૃષાની જ્વાળા દશા એ રીતે દોષ. એને જ્ઞાયકની દશા, ઉત્પન્ન, તેના પ્રત્યે પણ અરુચિ નથી. એ તો દોષ છે. એનું એને દુઃખપણું નથી. શરીરમાં મલિન સંયોગો. [એ તો] શરીરનો સ્વભાવ છે. હું એ શરીર નથી.
- સાતમી તરફમાં બાકી. એ પોતાના ત્યાં ઉંડું. [એની] એ રીતે આરતી અનુભવ કાળે તો ઉત્પન્નકાર કોલ્હાપુરમાં સાધારણ મરી જાય. કોઈમાં સંયોગની પકડ હોય ઉત્પન્ન તેને મલિનની દુગંછા નથી.

- ગંધાતી વિષ્ટાના ઢગલા દેખાય. કોને દેખાતે? જે જ્ઞેય તરીકે અને રાગના ઢગલા દેખાતે વાંધા તરીકે વીતરાગ ભાવે તેને જાણે છે.
- જુગુપ્સા નામની કર્મપ્રકૃતિનો ઉદય આવે તોપણ પોતે તેનો કર્તા થતો નથી તેને જુગુપ્સાકૃત ગંધ તેને થતો નથી, પરંતુ પ્રકૃતિ રસ દઈને ખરી જાય છે. તેઓ નિર્જરા જ થાય છે.! જો રાગનો જ્ઞેયનો ઉદય જડ કારણો જે ખરી જાય છે.

ગાથા- ૨૩૧: ધર્મચર્ચા (ભા-૨૦૬)

(૧) સાચું કે ખોટું (T / F) જણાવો :-

1. ઉદાય વસ્તુઓ પ્રત્યે સમ્યગ્દૃષ્ટિના જુગુપ્સાભાવના અભાવનું કારણ તેનું રંજીતીર અને રાગભાવમયપણું છે.
2. સમ્યગ્દૃષ્ટિને વિચિકિત્સાકૃત બંધ થતો નથી, પરંતુ નિર્જરા જ થાય છે કારણ કે ઉદાય વસ્તુઓ પ્રત્યે તેને જુગુપ્સાનો અભાવ છે.
3. મુનિના શરીરની મલિન અવસ્થા, સડેલા મડદાની દુર્ગંધ, વિષ્ઠાની ઉલટી, પિત્ત, અને પુરાના રોગાદિ- આ ઉદાય વસ્તુના દૃષ્ટાંતો છે. તેમના પ્રત્યે સમકિતીને વિચિકિત્સા- ઉગ્રતા કે જુગુપ્સા હોતાં નથી.
4. ઉગ્રતા એ દોષભાવ છે.
5. દુષ્કાળ પ્રત્યે અરુચિ તે ખોટા પ્રયોગો જ હેય છે.
6. ગાથા ૨૨૮માં સમકિતીને વસ્તુના સ્વરૂપમાં નિઃશંકતા છે એમ કહ્યું, ગાથા ૨૩૦માં તેને પરમાં તૃપ્તિ (રાગ) નથી એમ કહ્યું; તથા આ ગાથા ૨૩૧માં કહે છે કે તેને પરમાં વિચિકિત્સા (દ્વેષ) નથી. આમ આ ગાથાઓ ખૂબ જ હેતુપૂર્વક ક્રમમાં ગૂંથાયેલા છે.
7. અનાદિ કાળથી મારી દૃષ્ટિ પરસન્મુખ જ રહી છે. બહારનું મેં કદી જાણ્યું નથી, તેથી મેં જ મારો અનાદર કર્યો છે.
8. સાતમી નરકની ઠંડીનો અંત કદાચ મળી જાય અને એટલી કાળે તો ઉષ્ણ તરફ ગતિ સુધીના ભાવોમાં મરી જાય. એવા ઠંડીમાં રહેતા સાતમા નરકના સમકિતી જીવોને ઠંડી પ્રત્યે ઉગ્રતા હોતા જ નથી.
9. જુગુપ્સા નામની કર્મપ્રકૃતિનો ઉદય આવે ત્યારે સમકિતીને જુગુપ્સા થતી જ નથી, તેથી તેને બંધ પણ થતો નથી, નિર્જરા જ થાય છે

ગાથા - 232

ઉત્થાનિકા- હવે અમૂઢદૃષ્ટિ અંગની ગાથા કહે છે:-

ગાથા:- સંમૂઢ નહિ જે સર્વ ભાવે, - સત્ય દૃષ્ટિ ધારતો,
તે મૂઢદૃષ્ટિરહિત સમકિતદૃષ્ટિ નિશ્ચય જાણવો. 232.

ગાથાર્થ:- જે કેવળિના સર્વ ભાવોમાં અમૂઢ છે - યથાર્થ દૃષ્ટિવાળો છે, તે ખરેખર અમૂઢદૃષ્ટિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જાણવો.

ટીકા:- (ગાથા) • 'નિરંતર સમ્યગ્દૃષ્ટિ, શંકાદિક અને રાગાદિભાવપર્યાયોને વિષે ઉદાસ
(પૃ.નં.309) ભાવોમાં મોહનો (તેનો) અભાવ હોવાથી, અમૂઢદૃષ્ટિ છે, તેથી તેને મૂઢદૃષ્ટિત્વ
ઉદય નથી પરંતુ નિર્જરા જ છે.':

• ચિંતા તેને મોટી નથી, મૂંઝવણ નથી. અન્યમતીના ભાવ આદિને માનનારા રાગ, દ્વેષ હોય તો એને એમ થાય ને કે! આવો વીતરાગી મોક્ષ હું અને મને માનનારા બધે અને આવાને માનનારા [રાગ, દ્વેષ], મારે શું કરવું હશે એમાં? એમ સમકિતીને મૂંઝવણ મોટી નથી. [તેથી] મૂંઝાવાના ભાવથી જે ઉદય થતો એનો ભાવ એને છે નહિ. તેથી તેને તેનો ઉદય નથી પણ જરૂર તેવો ભાવ આવ્યા વગર, એને ખરી જાય છે [નિર્જરી જાય છે]

(પૃ.નં.310) • (ભાવાર્થ:) 'સમ્યગ્દૃષ્ટિ સર્વ પદાર્થોના સ્વરૂપને યથાર્થ જાણે છે; તેને રાગદ્વેષમોહનો અભાવ હોવાથી તેની તેવે પદાર્થ પર અયથાર્થ દૃષ્ટિ પડતી નથી.': તેવે પણ પદાર્થ પ્રત્યે તેની વિપરીત દૃષ્ટિ ને અયથાર્થ દૃષ્ટિ થતી નથી. કે જગતને પણ વાસ્તવિક દૃષ્ટિથી દેખે છે. એની (-સામાની) દૃષ્ટિ જાતે વિપરીત હોય.

• 'સર્વ પદાર્થોમાં ઉદ્દેશ આવ્યો ગયું ને નહિ? જીવાજીવની પ્રતિમા, જીવાજીવ મોક્ષ, પાંચનાં આવ્યા, રાગાદિ ભાવ ઉદ્દેશ એમાં આવ્યો ગયું.

• રાગદ્વેષમોહની અંતરબુદ્ધિનો અભાવ છે એટલે ખરેખર એને રાગદ્વેષમોહ છે નહિ.

HB • 'ઘણા દેશ કહેવામાં ઉપાધિની દેશ પ્રકારના ભાવ અને ચૌદ પ્રકારના અંતરંગ પરિગ્રહ વિષેની આસક્તિ અને ગૃહસ્થાશ્રમ ધર્મ વિષેની, દ્રવ્ય પરિગ્રહ વિષેની, જીવાજીવની મૂર્તિ વિષેની બધા સંબંધી પ્રવર્તમાનરૂપ રુચિના ઉદ્ગારો માટે જુઓ સિદ્ધિ ભાગ ૩ પાનું ૪૭૭, ૪૭૮.

• [સમ્યગ્દૃષ્ટિ] વીતરાગને વીતરાગ તરીકે જાણે, વીતરાગની મૂર્તિને વીતરાગ તરીકે જાણે; આત્માને રાગરહિત સિદ્ધાંત પ્રભુ છે તેમ તેને જાણે. ક્રિયાકાંડ, દ્રવ્ય, રતિ, અરતિ આદિ અત્યંતર પરિગ્રહ છે તે તો એને એ મારી ચીજ નથી તેમ તેને જાણે. તેને પુણ્ય પરિણામ આવે તો તેને પુણ્ય તરીકે જાણે, ધર્મ તરીકે ન જાણે. તેને બાહ્યભાવ પરિગ્રહ આવતો ને સમકિતી પુરુષે પકડ્યો છે. એને અંતરંગ પરિગ્રહ રાગાદિની અંતરબુદ્ધિ નથી.

• 'આવ્યા મોટા ઉદયથી ઉદ્વિગ્નતા જાણે ઉપજે તોપણ તેને ઉદયનું ઉલટાનાપણું જાણીને તે ભાવોનો મોહ થતો નથી...! રાગની, વિકલ્પની દશા મારી નબળાઈ છે. કે ભાવો છે ખરા, થાય છે પરંતુ અંતરબુદ્ધિ નથી તેથી થતો નથી. જેમાં અંતરબુદ્ધિ છે તે જ્ઞાન દર્શન અને આનંદના પરિણામનો થતો થાય છે.

• 'તેથી તેને મૂઢદૃષ્ટિત્વ ઉદય થતો નથી પરંતુ પુદ્ગલ રસ દઈને ખરી જતી હોવાથી નિર્જરા જ થાય છે.': ઉદયાય [રાગાદિ] ભાવોમાં અંતરબુદ્ધિનો અભાવ અને ત્રિકાળી જ્ઞાયકભાવમાં અંતરબુદ્ધિનો સદ્ભાવ છે. અંતરબુદ્ધિની મૂઢદૃષ્ટિનો ભાવ ન હોવાથી તેને ઉદય થતો નથી પરંતુ તેના પુણ્યનો ભાવ ખરી જાય છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિનું આવું અમૂઢ સ્વરૂપ છે.

(1) સાચું કે ખોટું (T/F) ગણાવો:—

1- અત્રે! Christian ધર્મના અનુયાયીઓની સંખ્યા આખા દુનિયામાં સૌથી વધારે છે, છતાં તેઓ સાધર્મીઓને ખૂબ મદદ પણ કરે છે; માટે માટે પણ ગોઠવણનો અભ્યાસ કરીને તેમાંથી સારી સારી વાતોની જરૂર ગ્રહણ કરવી જોઈએ

2. જો જૈનધર્મના ઉપદેશકો મંદિરાવના તથા ગોચરીવાળા ઉપદેશ દ્વારા જૈન ધર્મનો પ્રચાર નહિ કરે તો આવિષ્યની ફૂલ થોડી પેઢીઓ દરમ્યાન જ જૈન ધર્મ લુપ્ત થઈ જશે; માટે વીતરાગી તત્ત્વજ્ઞાનને modernize કરવાની ખૂબ જરૂર છે.

3. જો સામા જાવની દૃષ્ટિ વિપરીત હોય તો તેને વીતરાગ જૈન ધર્મનો ઉપદેશ પણ એની દૃષ્ટિએ અનુકૂળ પડે એવા રીતે કરવો જોઈએ.

4. રંગીનીઓ અને શાયતાવાદયયાવે લીધે સમ્યગ્દૃષ્ટિને સર્વ કાળોમાં મોટ [મૂંઝવણ] નહિ હોતી.

5. સર્વ કાળોમાં મોટ [મૂંઝવણ] ન હોવાને કારણે સમ્યગ્દૃષ્ટિ અમૂઢદૃષ્ટિ હોય છે.

6. અમૂઢદૃષ્ટિ હોવાને કારણે સમ્યગ્દૃષ્ટિને મૂઢદૃષ્ટિવૃત્ત ગંધ પણ નહિ પરંતુ નિર્જરા જ થાય છે

7. 'સમ્યગ્દૃષ્ટિને રાગદ્વેષ માત્રનો અભાવ છે' અર્થાત્ તેને રાગદ્વેષ માત્રમાં આત્મબુદ્ધિનો અભાવ છે.

8. ભગવાનની મૂર્તિ તો દસની મુદ્રામાં જ હોવી જોઈએ.

9. સમ્યગ્દૃષ્ટિને શાયતાવાદનો પરિગ્રહ હોય છે

10. અમૂઢદૃષ્ટિ અર્થાત્ અયથાર્થદૃષ્ટિ.

11. દૃષ્ટિનો વિષય મને પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પ્રભાવક ઉપદેશ અનુસાર સમજાઈ ગયો છે તેથી મને મૂઢદૃષ્ટિવૃત્ત ગંધ પણ નહિ.

(2) જોડી બોલો

1 ગાથા 228	A. નિર્વિચિકિત્સા અંગ
2 ગાથા 230	B. નિઃશંકિત અંગ
3 ગાથા 239	C. નિઃકાંક્ષિત અંગ
4 ગાથા 232	D. અમૂઢદૃષ્ટિ અંગ

ગાથા - 233 | નિ-૨૦૮ |

ઉત્થાનિકા:- હવે ઉપયૂહન ગુણની ગાથા કહે છે:-

ગાથા:- જે સિદ્ધિભક્તિસહિત છે, ઉપગૂહન છે તેણે ધર્મના,
વિનયરહિત તે ઉપગૂહનકર સમકિતદૃષ્ટિ જાણવો. 233.

ગાથાર્થ:- જે (સંયમિત) સિદ્ધિની (મુક્તિસ્થાની) ભક્તિ સહિત છે અને પર વસ્તુના સર્વ દોષોને ગોપવનાર છે (અથવા રાગાદિ પરભાવોમાં જોડાતો નથી) તે ઉપગૂહનથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ જાણવો.

ટીકાર્થ: • આ સિદ્ધિ શબ્દને પર નહિ [પરંતુ મોક્ષની જ મુક્તિસ્થાની].

(પુ.નં ૩૦૮) (ટીકા:) • 'ચિદાનંદ સમ્યગ્દૃષ્ટિ, દર્શનજ્ઞાન અને ચારિત્રમય પરિણામને લીધે...' ચારિત્ર-સ્વભાવ સંયમ મૂર્તિ પ્રભુ સંયમ સંપન્નપણાને લીધે 'સમસ્ત અજ્ઞાનશક્તિઓની વૃદ્ધિ દ્વારા દોષોથી...' સમસ્ત અજ્ઞાનશક્તિઓ જેટલી છે તેની પ્રચયમાં મુક્તિની વૃદ્ધિ દ્વારા દોષોને, 'ઉપગૂહન અર્થાત્ અજ્ઞાનશક્તિનો વધારનાર છે,..' જ્ઞાનમય પરિણામ દ્વારા પ્રચય અને અજ્ઞાનમય પરિણામ સંબંધ પ્રચય, બંધ પરિણામને લીધે મુક્તિ દૂર જાય છે, જ્ઞાનસ્વરૂપનો પરિણામ પવિત્ર છે તેથી શક્તિ ઉપર સંપત્તિવૃદ્ધિ છે અને પરની સંપત્તિવૃદ્ધિ રહી છે તેથી શક્તિઓની પ્રચયમાં વૃદ્ધિ દ્વારા દોષો. શક્તિઓનો વિનાશ છે. જે વિનાશ શક્તિને ક્ષીણતા લાવે છે અને સંપત્તિવૃદ્ધિ થઈ છે તેથી તે શક્તિઓની વ્યક્તતાને વધારનારો હોવો જોઈએ અર્થાત્ જે રાગ છે તેને ઘટાડનારો હોવો: કેવાં? કાયું સ્વરૂપ છે.

• 'સમસ્ત' કેમ કહ્યું? દુઃખસ્વભાવમાં શક્તિઓ અનંત છે અને મારી શક્તિ આ છે એમ જો સંપત્તિવૃદ્ધિ કરી છે તેની પ્રચયમાં અનંત શક્તિઓની પ્રચયમાં વૃદ્ધિનો અંશ પ્રકાર થાય છે તો તે વૃદ્ધિના અંશને વધારનારો બાધક છે.

• 'તેથી તેને જાપની શક્તિની દુર્બળતાથી (અથવા મંદતાથી) થતો બંધ નથી પરંતુ નિર્જરા જ છે.'

- જે દુર્બળતાથી બંધ થતો હતો તે તેને થતો નથી. શક્તિઓની વ્યક્તતાનો જ વધારો થાય છે.

• 'ઉપબૃંહણ' (અંશે) વધારે, ઉપગૂહન (અંશે) ઘટાડે-ઘાટે. પહેલાં બાધ શક્તિને છે, જ્ઞાન બાધિક છે. 'દિન રહે તે ઠગાતા થાય', એમ કહે? કોઈ રહે અંશમાં ઠગાતા ન થાય, પછી દિન વહી ગયું તે પછી અંશોથી દિન વહે. અનંત અનંત શક્તિઓને જોઈને પોતાની માનીને ગ્રહણ કરી એ શક્તિની પ્રચયમાં વ્યક્તતા વધતી જાય છે. મુક્તિની વૃદ્ધિ થતી જાય છે.

• આ 'નિર્જરા અધિકાર' છે તો? નિર્જરાના ત્રણ પ્રકાર છે. ૧. કર્મનું ગળવું. ૨. કર્મમુક્તિનું રહવું એ કર્મમુક્તિસ્વભાવની નિર્જરા અને ૩. મુક્તિની વૃદ્ધિ થવી. તો આ અંશે પહેલું લીધું- મુક્તિની વૃદ્ધિ.

• અંશે શક્તિઓની મુક્તિ પ્રચયમાં વધતી જાય છે તેથી તેને રાગની મંદતાથી કંઈ રાગ ભાવ ઓછો એ જરી જાય છે. મંદતાથી બંધ થતો હતો તે અંશે થતો નથી. કહાં! જુઓ! આ સમ્યગ્દૃષ્ટિના આકાર. આ એનું આકારણ.

• દિન રહે તે ઠગાતા થાય, ઈ દિન જ્ઞાન સ્વરૂપનું દિન છે. એકોક્કો સેકાંડ [ક્ષણ-નિમેષ] મારા છે એમ જાણ્યું, એની પ્રચયમાં શક્તિનું દિન વધતા જાય છે.

• સંસારની વૃદ્ધિને તે નિર્જરાનો નાશ થાય છે, કર્મમુક્તિનો નાશ થઈ જાય છે. કર્મનું ગળવું એ તો પરમાં પડવું (છે). અંતરમુક્તિની વૃદ્ધિ થાય છે તેથી કર્મમુક્તિ રહી જાય છે, એ નિર્જરા છે.

- (આવાર્ય) 'સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપભુક્તગુણ સહિત છે. ઉપભુક્ત શબ્દને ગોપવવું તે. અહીં નિશ્ચયનયને પ્રધાન રીતે કહ્યું છે કે સમ્યગ્દૃષ્ટિએ પોતાનો ઉપયોગ સિદ્ધિમાંહિતમાં જોડેલો છે': આત્મ [રીતિમાં] ઉપભુંજતા તે [એટલે આચરણમાં] સાથે ભળવું [ઉપભુક્ત] કહ્યું. 'સિદ્ધિમાંહિતમાં જોડેલો છે' (એટલે) પોતાના સ્વરૂપમાં [જોડેલો છે]. સિદ્ધ નામ પોતાનું સિદ્ધ સ્વભાવ સદા પદ જોડો! તેની સ્થિતિ એટલે સ્વીકારતા. સિદ્ધિમાંહિતમાં જોડેલો છે એટલે પોતાના સ્વરૂપમાં જોડેલો છે, રાગથી તોડેલો છે.
- 'અને જ્યાં ઉપયોગ સિદ્ધિમાંહિતમાં જોડ્યો ત્યાં અન્ય ધર્મો પર દૃષ્ટિ જ નહતી તોય તે સર્વ અન્ય ધર્મોનો જાણનાર છે અને જ્ઞાનશક્તિનો વધારનાર છે'.
- સ્વરૂપ શુદ્ધી છે એનો ઉપર જોડાણ થયું એટલે પછી રાગાદિનું જોડાણ ત્યાં રહ્યું નહિ. રાગાદિને ઘટાડનાર છે એ જાણને [ઉપભુક્ત] છે અને એમાની શક્તિને વધારનાર છે એ 'ઉપભુંજતા' છે
- 'આ ગુણનું બીજું નામ 'ઉપભુંજતા' પણ છે. ઉપભુંજતા એટલે વધારવું તે. સમ્યગ્દૃષ્ટિએ પોતાનો ઉપયોગ સિદ્ધિના સ્વરૂપમાં જોડેલો હોવાથી તેના જ્ઞાનની સર્વ શક્તિઓ વધે છે- જ્ઞાનના પુષ્ટ થાય છે માટે તે ઉપભુંજતાગુણવાળો છે.'!
- અહીં જો પાલનમાં મોટો થાય પરંતુ એનો મોટો મોટો છે અને એ તો અંદર અનંત શક્તિઓ જ છે એના ઉપર દૃષ્ટિ અને એનો સ્વીકાર તો પછી શુદ્ધિની પર્યાયમાં વૃદ્ધિ થતી જાય છે. જ્ઞાનના પુષ્ટ થાય છે. પર્યાયમાં જે(શુદ્ધિની) વૃદ્ધિ થતી તે પુષ્ટ (-વૃદ્ધિગત) થાય છે.
- ધર્માત્મા[તે] ઉપદેશને તાકે પણ દૃષ્ટિમાં કે અપેક્ષા, વાણી અને એના વિષયો રાગ નહિ. જાણ જ્ઞાનના ઉપર જોઈ દીધે છે. એ જાણ જોઈને સહજે બીજું દેખાતો નહિ. જેણે સિદ્ધિ સ્વરૂપમાં જાણ્યું જોયું છે એ જાણવાની ટેવ જ્ઞાનનો જાય છે. રાગ, શરીર પર અને બાહ્ય ક્ષેત્રાંતર પરિગ્રહ-એના ઉપરથી દૃષ્ટિ ઊઠી જાય છે.
- 'આ રીતે સમ્યગ્દૃષ્ટિને જ્ઞાનશક્તિની વૃદ્ધિ થતી હોવાથી તેને દુર્ગતિનાશ જે બંધ થતો હતો તે થતો નહિ. નિર્જરા જ થાય છે. અને જ્યાં સુધી અંતરાયનો ઉદય છે ત્યાં સુધી નિર્જરા છે તોપણ તેના અભિપ્રાયમાં નિર્જરા નહિ, પોતાની શક્તિ અનુસાર ક્ષયના ઉદયને બતાવતો મહાન ઉદય પણ છે'! અશુદ્ધિના ખરી જાય છે. કોઈ અંતરાયનો ઉદય છે એ નિમિત્ત તરીકે છે. ઉદય પોતામાં છે. પર્યાયમાં નિર્જરા છે પરંતુ અભિપ્રાયમાં નિર્જરા નહિ. અભિપ્રાયમાં તો પૂર્ણાનંદનો નાથ તે જણાતો છે. એ જણાવાને પકડે પડી ગયો છે પર્યાયની નિર્જરા પર દૃષ્ટિ નહિ. સ્વભાવ અનુભવનાં પુરાવા આવ્યું છે.
- 'પોતાની શક્તિ અનુસાર' એટલે સ્વભાવ તરફના પુરાવાની અનુસાર, તે શક્તિને દબાવે છે અને શક્તિઓને વધારે છે- એ એ અપેક્ષા નહિ. મારું શુદ્ધ પરિપૂર્ણ સ્વરૂપ તે જ છું એવી શુદ્ધિનાને વધારતો, જણાવતો રાગનો અભાવ વધતો જાય છે.
- સમ્યગ્દૃષ્ટિનાં પાંચમાં ગુણ એટલે પર્યાય. ગુણ શબ્દે નિત્ય પર્યાય, ત્રિકાળગુણ નહિ. અવગુણની અપેક્ષા એને ગુણ કહેવાય. અવગુણ વિનાની પર્યાય એને એ ગુણ એકાંતની પર્યાય [છે].

ગાથા-૨૩૩ : ધર્મચર્ચા

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. આ અંતે ગાથામાં સમ્યગ્દૃષ્ટિને ઉપચૂલન ગુણ તથા ઉપબૃંહણ ગુણ એમ જે જુદા જુદા અર્થો હોય છે તેમનું વર્ણન કર્યું છે.
2. મૂળ ગાથામાં 'સિદ્ધિગતિ' શબ્દ દ્વારા પંચપરમેષ્ઠિઓના ઊર્ધ્વ પરમેષ્ઠિ સિદ્ધ ભગવાનની ભક્તિ વિષે વાત કરી છે.
3. 'પરવસ્તુના સર્વ ધર્મોને ગોપવવા' એટલે સાધર્મી જનોના ગુણોને જાહેર ન પાડવા.
4. 'પરવસ્તુના સર્વ ધર્મોને ગોપવવા' એટલે રાગાદિ પરભાવોમાં ન જોડાવું.
5. 'સમ્યગ્દૃષ્ટિને શક્તિની દુર્બળતાને (અથવા મંદતાને) લીધે બંધ નહીં પરંતુ નિર્જરા જ છે' વિગેરે 'તે સમકિતી જીવોની પર્યાયમાં વૃદ્ધિ કરે છે.
6. 'સમ્યગ્દૃષ્ટિ સમકિતી જીવોની પર્યાયમાં વૃદ્ધિ કરે છે' વિગેરે 'તત્ત્વ ટીકાની અંતે ગાથાઓમાં અંકિત કરાયું છે.
7. સમ્યગ્દૃષ્ટિ અશુદ્ધતાનો નાશ કરે છે તેથી તેની શુદ્ધિમાં વૃદ્ધિ થાય છે.
8. અશુદ્ધતાનું થવું એ તો પરનું પરમાં છે; પરંતુ સમ્યગ્દૃષ્ટિ પોતાની સાધનાથી સમકિતીઓની શુદ્ધિમાં વૃદ્ધિ કરે છે તેથી તેની નિર્જરાનો નાશ થતાં અશુદ્ધિનો નાશ થઈ જાય છે.
9. સમ્યગ્દૃષ્ટિએ પોતાનો ઉપયોગ 'સિદ્ધિગતિ' અર્થાત્ પોતાના સ્વરૂપની અભિવ્યક્તિમાં જોડ્યો છે તેથી રાગાદિ ભાવોનો તે ઉપચૂલન અર્થાત્ ઘટાડનાર તથા કર્મક્ષયનો ઉપબૃંહણ અર્થાત્ વધારનાર છે.
10. 'સિદ્ધિગતિ'ને વિષે સમ્યગ્દૃષ્ટિના આત્માની સર્વ શક્તિઓ વધે છે અને પાણીમાં જેમ 'ઘણો ઘોડો થાય' તેમ તેનો આત્મા પુષ્ટ થાય છે.
11. ઉપરોક્ત ઉદાહરણમાં 'ઘોડેનો ઘણો' તો અંદરથી ખોખો હોય છે [ઉભરાયેલા દૂધની જેમ], પરંતુ શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થતાં સમ્યગ્દૃષ્ટિના આત્માની નિર્મળ પર્યાય ખરેખર પુષ્ટ થાય છે.
12. સમ્યગ્દૃષ્ટિને જેમ જેમ પર્યાયમાં નિર્જરા પણ વિદ્યમાન છે તેમ તેના અભિપ્રાયમાં પણ જેમ નિર્જરા છે.
13. સમ્યગ્દૃષ્ટિ 'પોતાની શક્તિ અનુસાર' અર્થાત્ ચારિત્રની સન્મુખતાના પ્રયત્નની અનુસાર પોતાના દોષને દબાવે છે અને શક્તિઓને વધારે છે.
14. નિઃશંકિતાદિ આઠેય ગુણો ખરેખર તો ત્રિકાળ ગુણો નહીં પરંતુ નિર્મળ પર્યાયો છે; પરંતુ અવગુણ (-વિપરીત પર્યાયો)ની અપેક્ષાએ તેમને ગુણ કહેવામાં આવ્યા છે.

ગાથા - ૨૩૪

અવતરણ:- હવે સ્થિતિદશા ગુણની ગાથા કહે છે:-

ગાથા:- ઉન્માર્ગમાંને સ્વાત્મને પણ માર્ગમાં જે સ્થાપતો,
ચિન્મૂર્તિ તે સ્થિતિદશાયુત સમકિતદૃષ્ટિ જાણવો. ૨૩૪.

ગાથાર્થ:- જે પોતપોતા ઉન્માર્ગે જતા પોતાના આત્માને પણ માર્ગમાં સ્થાપે છે, તે સ્થિતિદશાયુક્ત (સ્થિતિદશાગુણ સહિત) સમ્યગ્દૃષ્ટિ જાણવો.

ટીકાર્થ:- - ઉદાત્ત ચિન્મૂર્તિ (જ્ઞાનમૂર્તિ છે). જ્ઞાનમૂર્તિ-પ્રભુ તો જ્ઞાનમૂર્તિ છે.

(પ્ર.નં.૩૦૯) • (ટીકા) 'દૃષ્ટિ તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ, રોકાતીર્ણ અને જ્ઞાયકભાવપણાને લીધે,...':

- ત્રિકાળી જ્ઞાયકભાવ છે તે હું છું એમ દૃષ્ટિ દેખાડે, પરંતુ હજી પણ [તેને] દૃષ્ટિ નહિ.
- અમારો તર્ક છે કે ઉદાહરણ તરીકે ઘરાણી દીધું અંદરથી આકુળતા થઈ. પરંતુ ઉદાહરણ તરીકે હજી અંદર તે શું? અંદરમાં તો એકાંત એક રાગ-દ્વેષ એક એકતાબુદ્ધિ છે એને ઘરાણી? અને એનું ઘરાણું તારું ત્યારે થાય કે જ્ઞાન સ્વભાવની એકતાબુદ્ધિ કરે ત્યારે રાગની એકતાબુદ્ધિ રહે.
- 'જો પોતાનો આત્મા માર્ગમાં (અખંડિત સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ મોક્ષમાર્ગમાં) સ્થિત થાય...': જરી કંઈક અસ્થિરતા થઈ જાય, રાગના ભાગમાં જ જ્ઞાન રોકાઈ જાય, રાગના આચરણમાં જ આચરણ મનાઈ જાય [તો] એમાંથી છૂટીને ફરીથી આત્મા આવે. પુરુષાર્થ તો છે કે પરંતુ ચારિત્રમાં પણ જરી અસ્થિરતા થઈ તો એને પાછો પોતામાં જોડી દે.
- 'તો તેને માર્ગમાં જ સ્થિત કરતો દેખાડી સ્થિતિદશા છે.': એ તો માર્ગમાં સ્થિત કરે જ છે, એમ કહે છે. પોતે [પોતાને] માર્ગમાં સ્થિત કરે એ સ્થિતિદશા છે.
- 'તોપણ તેને માર્ગથી ચ્યુત થવાના કારણે થતો બંધ નહિ પરંતુ નિર્જરા જ છે.': એમાં કોઈ અસ્થિરતાનો ભાવ આવી જાય તો એને છોડી દઈને અને પોતાને સ્વભાવમાં સ્થાપે એટલે તે અસ્થિરતાની નિર્જરા થઈ જાય, એમ કહે છે. તેમાં કોઈ એને પણ જોઈતાં તો વર્તે જ છે. કું એક રાગ નહિ એને કું સ્વભાવ, એવું જોઈતાં તો નિરંતર વર્તે છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિને નિરંતર રાગ અને સ્વભાવ બન્નેની જોઈતાંશક્તિ તો પ્રગટ થઈ છે. એ પ્રગટ થઈ છે એ નિરંતર રહે છે, પછી બળ પ્રગટ કરવા કે એમ નહિ. જરી અસ્થિરતાનો ભાગ આવ્યો ઘણાં જોઈતાં તો વર્તે જ છે એટલે, ઘણાં વિશેષ અંદર સ્થિર કરે તો અસ્થિરતા રહી જાય છે. પરની એકતાબુદ્ધિ તો રહી ગઈ છે પરંતુ અસ્થિરતાનો ભાગ જે આવે છે તેને પણ સ્થિરતા દ્વારા તોડી નાખે છે.
- (ટીકાર્થ) 'જે પોતાના સ્વરૂપરૂપ મોક્ષમાર્ગથી ચ્યુત થતા... સ્વરૂપરૂપ મોક્ષમાર્ગ છે'! 'પોતાના આત્માને માર્ગમાં (મોક્ષમાર્ગમાં) સ્થિત કરે તે સ્થિતિદશાગુણયુક્ત છે...' પછી. 'તેને માર્ગથી ચ્યુત થવાના કારણે થતો બંધ નહિ પરંતુ હૃદય આખાને કરે રહે દઈને પાછી જાય તોપણ નિર્જરા જ છે.'

ગાથા-૨૩૪ : ધર્મસાર

પ્રિ-૨૧૩ 1

(૧) સાચું કે ખોટું (T / F) જણાવો :-

1. સંસ્કૃતિના કોઈ અંગો- વસ્તુઓ-વિચારો-ગુણો વિકસાવી કે જીવંત ગાથાઓમાં સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવને 'ચિન્મૂર્તિ'(-ચેતનિતા) તરીકે કહ્યો છે.
2. 'ચિન્મૂર્તિ'(-ચેતનિતા) શબ્દની વ્યાખ્યા આ દર્શ ગાથાની ટીકામાં, 'સમ્યગ્દૃષ્ટિ દર્શનીય અને જ્ઞાયકભાવસ્વભાવને લીધે' એ શબ્દો વડે પંડીતપ્રવર ટોડરમલ્લજી સાહેબે કરી છે.
3. 'દર્શનીય અને જ્ઞાયકભાવ એવું' અર્થાત્ ત્રિકાળ જ્ઞાયકભાવ તે જ્ઞેય અને અવલંબન દૃષ્ટિ.
4. જેને દેવ શાસ્ત્રગુરુમાં સ્વીકારબુદ્ધિ થઈ નથી પરંતુ 'શાંતિનિકેતનમાં આવીને જે' જેવાકે કોઈ ધારણી દીધું છે તેને ગાથા ૧૧૭ જ ઘટી ગઈ છે.
5. મોક્ષમાર્ગમાં નવું ભૂત થઈને નિશ્ચયમાં આવી ગયેલા જીવના સ્થિતિકરણ વિષે આ ગાથામાં વાત કરવામાં આવી છે.
6. અહીં ધૂળમાંથી અધૂળમાંમાં સરકી જતા મોક્ષમાર્ગી જીવના સ્થિતિકરણની વાત કરવામાં આવી છે.
7. જો સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ વિકસિત રાગના સ્થાનમાં જ રોકાઈ જાય, જો વિકસિત રાગના આચરણમાં જ આચરણ માની લે, તો જોને પોતાને મોક્ષમાર્ગમાં સ્થિત કરે છે-તેને અહીં સ્થિતિકરણ કહ્યું છે.
8. જે સમ્યગ્દૃષ્ટિને વિષે વિષે વખતે તોફાન ઉત્પન્ન થતું હોય છે, એવા સમકિતીની વાત જો ગાથામાં કરવામાં આવી છે.
9. અહીં જીવો અને પુદ્ગલ જેને તોફાન ઉત્પન્ન થતું પરંતુ અસ્થિરતાનો વિષે ભાવ વિકસિત આવી જાય ત્યારે તેનો વિશેષ સ્થિરતા વડે નાશ કરે છે એવા સમ્યગ્દૃષ્ટિની વાત કરવામાં આવી છે.
10. ઉપરોક્ત સમ્યગ્દૃષ્ટિને માત્ર રચુત થવાના કારણે જીવો ગુણ જીવો નહિ પરંતુ ઉદયમાં આવેલા કર્મ રસ દ્વારે પડી જતા તેવાને નિર્જરા જ છે.

ગાથા - ૨૩૫

ઉત્થાનિકા:- હવે વાત્સલ્ય ગુણની ગાથા કહે છે:-

ગાથા:-
જે મોક્ષમાર્ગે 'સાધુ'ત્રયનું વાત્સલ્ય કરે એટલે!
નિજશક્તિ તે વાત્સલ્યયુત સમકિતદૃષ્ટિ જાણવો. ૨૩૫.

ગાથાર્થ:- જે (સોનિયા) મોક્ષમાર્ગમાં રહેલા સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ ત્રણ સાધનો-સાધકો પ્રત્યે (એટલે વ્યવહારે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને મુનિ -એ ત્રણ સાધુઓ પ્રત્યે) વાત્સલ્ય કરે છે, તે વાત્સલ્યભાવયુક્ત (વાત્સલ્યભાવ સહિત) સમ્યગ્દૃષ્ટિ જાણવો.

સારાંશ:- • (રોત) 'શરણ (સમ્યગ્દર્શન, ચારિત્ર)માં અને જ્ઞાનભાવમયપણાને કહે-'

(પ.ત.૩૦૮) • આત્મા જે જ્ઞાનભાવપણે શાશ્વત છે, પરમ પારિણામિક સ્વભાવપણે જે શાશ્વત છે, [એવા જ્ઞાનભાવમયપણાને કહે...]

• 'સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રને પોતાથી એકાંતે ભિન્ન એવાં સમ્યક્પણે દેખવાં (-અનુભવવાં) હોવાથી,...': જ્ઞાનભાવ તેની પ્રતીતિ, તેનું જ્ઞાન અને તેમાં રમણતા. એકાંતથી, એકાંત જ્ઞાન અને એકાંત ચારિત્ર-રમણતા એ ત્રણને એકાંતે એકાંતપણે દેખવાં, એ ત્રણને એકાંતપણે અનુભવવાં હોવાથી 'માત્રવિશેષ એટલે મોક્ષમાર્ગ પ્રત્યે અતિ પ્રીતિવાળો છે,...' આ પ્રીતિ એટલે રાગ નહિ. જે જ્ઞાનભાવ પરિપૂર્ણ પ્રભુ, એને સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રથી એકાંતે ભિન્ન, એનુભવે તેનું નામ પ્રીતિ તથા શ્રદ્ધા કહે છે.

• એ તો મોક્ષમાર્ગની પર્યાય પરંતુ દ્રવ્યને તેને એકાંત અનુભવે છે તેથી તેને મોક્ષમાર્ગ પ્રત્યે અતિ પ્રીતિવાળો છે (એમ કહ્યું છે).

• 'તોપણ તેને માર્ગની અનુપચરિત(*) થતો ઉપકાર નથી પરંતુ નિર્જરા જ છે.'

• [અનુપચરિત અર્થાત્] માર્ગનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન, અનુભવ. તિરાશે જે ઉપકાર થતો (તે) માર્ગની પ્રાપ્તિ થઈ એટલે અનુપચરિત ઉપકાર થતો તથા તે થતો નથી, પરંતુ નિર્જરા જ છે.

• (સંબોધન) 'વાત્સલ્યનું એટલે પ્રીતિભાવ. જે જીવ મોક્ષમાર્ગરૂપ પોતાના સ્વરૂપ પ્રત્યે પ્રીતિવાળો-અનુરાગવાળો હોય-': પ્રશસ્તભાવને ધર્માનુરાગ, ધર્મનો પ્રેમ (કહ્યો છે), પરંતુ એ રાગ, એ એક નહિ. અહીં તો નિજની સ્વરૂપની પ્રીતિવાળો-અનુરાગવાળો એમ. એટલે અનુભવીને પ્રેમમાં પડ્યો હોય. એ પ્રેમ ક્યારે કહેવાય? જે એનું દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર થયું છે તે તેનો પ્રેમ થયો છે. અને પરને જ્યાં પ્રેમ છૂટી ગયો છે.

• 'તોપણ માર્ગની અપ્રાપ્તિથી થતો ઉપકાર નથી, ક્યાં સુધી ખરી જગ્યાએ હોવાથી નિર્જરા જ છે.': ક્યાંક ઉદયમાં આવે રાગાદિ, પરંતુ તેનો પ્રેમ નથી. પ્રીતિ તો અહીં દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રમાં છે. તેથી તે ઉદય આવ્યો જરી (તે) ખરી જાય છે.

HB • 'ધર્મના દેવ ગુરુના' વિષે: ગાથા અને અર્થાર્થ ગુરુને પરિગ્રહ પાપ છે, એવું વિષે. જુઓ ચિઠ્ઠી નાગા-૭ પાનું ૪૩૩, ૪૩૪. 'ગુરુ એ વાંચવા જેવું છે!

• પ્રવચનસારમાં આવે છેને? 'શરીરનો ધર્મ જ્યાંથી જન્મ છે' એ વ્યવહાર છે-શરીરનો જે સ્વભાવ છે, જે ધર્મ, રોગાદિ અને ઘડપણ હોય એ જ્યાંથી જન્મ છે તે એ છે. શરીરનો ધર્મ જુવાનીમાં જન્મ છે. જ્યાંથી એ ધર્મો નથી.

• દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રની રમણતા છે તેથી પૂર્ણતા ભાવ ખરી જાય છે.

• અહીં [આચાર્યશ્રીની ટીકામાં] જે સાધકભાવ દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર તેને

(*) અનુપચરિત - પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન તો; અજ્ઞાન; અનુભવ.

'તિષ્ઠું સાધૂના' કહ્યું છે. પરંતુ વ્યવહારના કાર્યે ત્રણ સાધુ જ્ઞાન- આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ. એના પ્રત્યે પ્રેમ તેને દોષ કે ગુણ, વ્યવહાર ગણ્યો છે. જેને દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર પ્રગટ્યા છે એવા આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ એના પ્રત્યે પ્રેમ છે તો વ્યવહાર વાત્સલ્ય છે. આ [દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર] નિશ્ચય વાત્સલ્ય છે. નિશ્ચય વાત્સલ્ય નિર્જરાનું કારણ છે, વ્યવહાર વાત્સલ્ય પુણ્યબંધનું કારણ છે.

ગાથા-૨૩૫ : વિચારણા

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) લખો :-

1. રીકામાં કહેલા 'માર્ગવત્સલ'નો અર્થ મોક્ષમાર્ગ પ્રત્યે અતિ પ્રીતિવાળો એવો કે અતિ રાગવાળો છે - એમ થાય છે.
2. સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્ચારિત્ર એ ત્રણને આત્માથી અભેદપણે દેખે અને અભેદપણે અનુભવે છે તેને અહીં મોક્ષમાર્ગ પ્રત્યે અતિ પ્રીતિવાળો કહ્યો છે.
3. સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ માર્ગવત્સલ છે કારણ કે તે સમ્યગ્દર્શન સમ્યગ્જ્ઞાન સમ્યગ્ચારિત્રને પોતાથી અભેદબુદ્ધિએ સમ્યક્પણે દેખે-અનુભવે છે.
4. સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ સમ્યગ્દર્શન સમ્યગ્જ્ઞાન સમ્યગ્ચારિત્રને પોતાથી અભેદ-બુદ્ધિએ સમ્યક્પણે દેખે-અનુભવે છે તેનું કારણ રૂઢિગત અર્થ રાગ લાગવાનું છે.
5. સમ્યગ્દૃષ્ટિને માર્ગની અનુપલબ્ધિ-અપ્રાપ્તિથી ખેદ હોય છે માટે કારણ કે કારણ કે તે મોક્ષમાર્ગ પ્રત્યે અતિ પ્રીતિવાળો છે.
6. મને મારા સ્વરૂપમાં પણ પ્રીતિ છે અને મારા કુટુંબાદિ પ્રત્યે પણ પ્રીતિ છે.
7. 'શરીરનો વિષય જગતમાં જણાય છે' - શ્રીમદ્‌ના આ વિધાનનો અર્થ શરીરના રોગાદિ વિષયને જીવ અનુભવે છે અર્થાત્ તે દુઃખ પરિણામ છે એમ થાય છે.
8. આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ પ્રત્યેનું વાત્સલ્ય તે વ્યવહાર નિર્જરાનું કારણ છે.
9. દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર એ ત્રણ મોક્ષ માર્ગ છે. તેના પ્રત્યેનો પ્રેમ તે નિશ્ચય વાત્સલ્ય છે અને નિર્જરાનું કારણ છે.

ગાથા-239 | નિ-299 |

ઉત્થાનિકા:- હવે પ્રમાણના ગુણની ગાથા કહે છે:-

ગાથા:- સિદ્ધાન્તિ જ્ઞાન-દર્શન પંથમાં સિદ્ધારથી રૂઢ થૂમનો,
તે જિનવાણપ્રમાણત્વ સમકિતદૃષ્ટિ જાણવા. 239.

ગાથાર્થ:- જે સૈદ્ધાન્તિક સિદ્ધારૂપ રથમાં આરૂઢ થયા થકો (-રહ્યા થકો) જ્ઞાનરૂપ રથ-પંથમાં (અર્થાત્ જ્ઞાનરૂપી જે રથને ચાલવાનો માર્ગ તેમાં) ભ્રમણ કરે છે, તે જિનેશ્વરના જ્ઞાનની પ્રમાણતા વિચારી સમ્યગ્દૃષ્ટિ જાણવા.

ટીકાર્થ:- હવે આગમનો કિત્તો પ્રમાણના ગુણો. ગાથા તો ઉદાહરણ નાખીને પછી એ છે તે?
(પ્રવ-૩૦૮) એ પ્રમાણના નહિ. એ તો વ્યવહાર પ્રમાણનાય નહિ. ગુણ શબ્દે પણ છે.

- (શંકા) 'ગુણના ન સમ્યગ્દૃષ્ટિ, દોષ તણે અને વ્યક્ત જ્ઞાનપણાને લહે...':
- જેને પ્રમાણના દોષ છે એમ કહે છે. જ દોષ તેને પ્રચાર કરવું અને પ્રચાર દોષ તેની દશા શું છે એની વાત છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિને પ્રમાણના કરવાને દોષ છે એવી વાત કરે છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ નહિ ત્યાં તો પ્રમાણના કે ત્રિપદી વાત છે જ નહિ.

પ્રશ્ન: વ્યવહાર પ્રમાણનાય નહિ? ઉત્તર: મિથ્યાત્વ પ્રમાણના છે. દયા, દાન, પુણ્ય, વ્રત, તપ, ઉપવાસ એ મિથ્યાત્વની પ્રમાણના કરે છે. એ ચુકવી પ્રમાણનાની વાત છે.

- સમ્યગ્દૃષ્ટિને નિશ્ચય નહિ, દયા, દાનાદિ તો રાગ નહિ એને રાગને જાણનારી પર્યાયપણા દૃષ્ટિમાં નહિ. એની દૃષ્ટિમાં જ્ઞાયક નિત્યનીત્યાય કાયમ છે. એ જ્ઞાયકસ્વભાવપણાને લઈને પ્રમાણના છે.
- જ્ઞાનની સમસ્ત શક્તિને પ્રચાર કરવા-વિસ્તારવા-ફેલાવવા એ પ્રમાણ ઉત્પન્ન કરવાં હોવાથી, પ્રમાણના કરનાર છે,..': એ પ્રમાણના છે. પ્ર-માણ, વિશેષે નિર્ણય પરિણતિની પ્રચારના વિશેષ કરવા તે પ્રમાણના છે.
- એ જ્ઞાયકભાવનું સ્વરૂપ જેને દૃષ્ટિમાં આવ્યું છે, એ જ્ઞાયકભાવપણાને ધરાતો એની અનંત શક્તિઓ પર્યાયમાં અંશે પ્રચાર થઈ છે પણ [તેનો] વિશેષ પ્રચાર કરે છે તે પ્રમાણના છે.
- મારું કાર્ય તો પ્રભુ જે અનંત ગુણનો પિંડ પ્રભુ, એ અનંત ગુણની શક્તિઓને મેં જાણ્યો અને અનુભવ્યો તો એ શક્તિને વિશેષ પ્રચાર કરવા એ નામની પ્રમાણના છે.
- 'સમસ્ત શક્તિ' શબ્દ વાપર્યો છે. જ્ઞાનની સમસ્ત શક્તિ એટલે અનંતની [અનંત શક્તિઓ].
- કોઈ એમ માને છે કે શક્તિઓ પર્યાયમાં આવે છે એટલે ક્રમ-ક્રમ કરવા - પ્રચાર કરે છે, વિસ્તાર છે, ફેલાવે છે. કૂદે ઉછળે નાચે છે? એ કૂદે વધે છે? છે તો એટલું કે એટલું જ, કોઈ એમ ઉછળે નાચે છે. એ તો શક્તિઓ જે સંસાર અવસ્થાને છે, વર્તમાન પ્રભુ પડ્યો છે, એનો જેને દૃષ્ટિ અને અનુભવ થયો છે તે તેને વિસ્તારવાનો પ્રયત્ન કરે છે તે પ્રમાણના છે.
- પ્રકોપિત': ક્રોધસ્વરૂપ જ્ઞાનસ્વરૂપ એને અનંત શક્તિસ્વરૂપ છે, એની [જેની] પ્રતીતિ અનુભવમાં થઈ છે એ જ્ઞાન પ્રકોપ - તે તે ક્રોધની જેટલી શક્તિઓ છે તેને વધારવા - પ્રચાર કરવા - વિસ્તારવા [પ્રયત્ન] કરે છે તેને પ્રમાણના કરે છે.
- 'વિચારનારઓ' છે તે? [એ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જ્ઞાન] જ્ઞાનરૂપ રથમાં આરૂઢ છે.
- 'પ્રમાણ ઉત્પન્ન કરવાં હોવાથી': શક્તિઓનો સંસાર પ્રભુ, એનાં સંસારનું થઈને શક્તિઓને વિસ્તારે, ફેલાવે તેને એવી પરમાણના પ્રમાણના કરે છે. પ્ર-માણ, વિશેષે સમ્યક્ જ્ઞાન

શક્તિને ઉત્તમ રીતે ઓળખે.

- જ્યાં નિશ્ચય નથી ત્યાં તો વ્યવહારરૂપ નથી. નિશ્ચય હોય અને પછી વ્યવહાર સિદ્ધ કરાય.
- જેણે આત્મા જોયો છે [તે] જાણ્યો નથી, જાણ્યો નથી તો એની શક્તિઓને પ્રગટ કરવાનું એને હોય ક્યાં છે? એ તો રાગને, પુણ્યને સિદ્ધાંતે છે-વધારે છે. એ અધર્મની પ્રભાવના છે.
- એ તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં પણ છે, એની શક્તિઓ પવિત્ર સ્વરૂપ છે. એની તને પ્રતીતિ અને જ્ઞાન થયું હોય તો તેને વિશેષ પ્રગટ કરવાનો તને ભાવ આવે એને અહીંયા પ્રભાવ અને પ્રભાવ કરનાર કહેવામાં આવે છે.
- નિશ્ચય એટલે સત્ય. સત્ય એટલે આ સ્વરૂપ છે. સત્યને પ્રાપ્ત કરવા માટે એની રુચિ કેળવો.
- આ નિશ્ચય છે એ તો પોતાથી પ્રગટ થાય છે અને તો પોતાને શક્તિની વૃદ્ધિ થઈ છે, તે છે માટે બીજાને પણ તેમ થાય એવો સિદ્ધ કરાય; પરંતુ એ સિદ્ધ તો પુણ્યબંધનું કારણ છે. એ નિશ્ચય પ્રભાવના નહિ. નિશ્ચય પ્રભાવના[તો] ધર્મની પરિણતિ છે.
- 'તેથી તેને જ્ઞાનની પ્રભાવના અનુકંપા (એટલે જ્ઞાનની પ્રભાવના નહિ વધારવાથી) થતો બંધ નથી પરંતુ નિર્જરા જ છે.':
- જ્ઞાન એટલે આત્મા. આત્માની જે શક્તિઓનો વિકાસ થયો તેથી તેને વિકાસ કરવાનો જે ભાવ આવ્યો જે બંધ થતો હતો તે બંધ નથી. [શક્તિઓનું] દીધાપણું થયું એ એને નથી, તેથી તેને જ્ઞાનની પ્રભાવના નહિ વધારવાથી થતો બંધ નથી. જ્ઞાનની પ્રભાવના પોતે અંદરમાં વધારે જ છે.
- જેજરીત શુભાદિ વિકલ્પ આવ્યો તો અહીંયા શક્તિની પ્રભાવના પ્રગટ કરે છે તેથી તે ખરીને નિર્જરી જાય છે એમ તે છે. એ શુભ ભાવ આવે છે એનું પુણ્ય બંધાય છે પરંતુ એનો એ ભાવ ન હોતો એ ખરી જાય છે [એમ તીને] શક્તિનું જોર વળ્યું છે.
- (ગાથા:) 'પ્રભાવના એટલે પ્રગટ કરવું, ઉદ્યોત કરવો બરોબર;' સિદ્ધાંતમાં કહ્યું બરોબર.
- 'માટે જે પોતાના જ્ઞાનને નિરંતર અભ્યાસથી પ્રગટ કરે છે-વધારે છે તેને પ્રભાવના કરી છે.': અનંત ગુણનો ભંડાર આત્મા, તેની અનંત ગુણની શક્તિઓને પર્યાયમાં નિરંતરના અભ્યાસથી પ્રગટ કરે છે. આ અભ્યાસ છે, શાસ્ત્ર-અભ્યાસ કંઈ એમ નહિ.
- પોતાનો જે ભગવાન જ્ઞાયકભાવ તેનો એકાગ્રતાનો અભ્યાસ, આત્માના નિરંતર અભ્યાસ- એકાગ્રતાથી જે પ્રગટ કરે છે.
- 'તેને અપ્રભાવનાકૃત કર્મબંધ નથી, કર્મ સત્તાને ખરી જાય છે તેથી નિર્જરા જ છે.'
- જેને એ અપ્રભાવના ભાવ શક્તિનો વધારો નહિ પરંતુ લીલા કરવાનો ભાવ હતો તેથી બંધ જે બંધ થતો એ બંધ એને નથી. પર્યાયમાં એ શક્તિને લીલા, વિકાસ કરવાનો જે ભાવ છે તે એને નથી. જરી રાગાદિ આવે પરંતુ સ્વભાવ તરફની એકાગ્રતાના જોરે એ રાગ ખરી જાય છે.
- 'આ ગાથામાં નિશ્ચય પ્રભાવનાનું સ્વરૂપ કહ્યું છે': હવે સિદ્ધ[રૂપ] આકૃતિ શબ્દ દ્વારા એમાંથી કહ્યું છે. 'જ્ઞાન નિરતિચાર રૂપમાં રૂપાવાને નગર, પણ ગગરેમાં ફેરવ્યા

વ્યવહાર પ્રમાણના રૂપમાં કામ કરે છે.': જેમ કિંમત પરમેશ્વર વીતરાગ તો, એવો વીતરાગી જ્ઞાન દર્શન ધ્યાન અને અહીં જિનબિંબ રહે છે.

- 'જિનપ્રતિમા જિનસારિખી' એ વ્યવહારે કહ્યું છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ ધર્મીજીવ અને પણ એવો શ્રદ્ધાભાવ આવે. સંસારમાં દેહધારી જીવોને જગતમાં ત્રણ કાળ ધર્મીજીવો છે એવા દર્શન થાય અને પ્રમાણના રૂપે છે. એવો નિયમ છે.
- 'તેમ જે સિદ્ધરૂપ (જ્ઞાનરૂપ) રૂપમાં જ્ઞાનને સ્થાપન મનરૂપ (જ્ઞાનરૂપ) માનવામાં આવ્યા રૂપે તે જ્ઞાનની પ્રમાણયુક્ત સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે, તે નિશ્ચયપ્રમાણના રૂપાર છે.'

(પ્ર.ન.૩૧૦) • ['આ પ્રમાણે ઉપરની ગાથાઓમાં સમ્યગ્દૃષ્ટિ જ્ઞાનીને નિઃશંકિતાદિ આઠ ગુણો નિર્જરાનાં કારણ કહ્યાં. એવી જ રીતે અન્ય પણ સમ્યક્ત્વના ગુણો નિર્જરાનાં કારણ જાણવા.]

- 'આ ગાથામાં નિશ્ચયપૂર્વક ક્યા દોષોને નિઃશંકિત આદિ ગુણોનું નિશ્ચય સ્વરૂપ (સ્વ-આશ્રિત સ્વરૂપ) અહીં ગણાવવામાં આવ્યું છે': દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રમાં શંકા ન કરવી એ તો બહારનો વ્યવહાર છે, એનો નિષેધ છે અને આ તો વાસ્તવિક નિર્વિકલ્પ દૃષ્ટિ છે.
- તેનો સંક્ષેપ (સારાંશ) આ પ્રમાણે છે:-

• [૧. નિઃશંકિત ગુણ:] • 'જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્મા પોતાનાં જ્ઞાન-શ્રદ્ધાનમાં નિઃશંક હોય, જાણવા નિમિત્તે સ્વરૂપમાં કંઈ નહિ અથવા સંદેહયુક્ત ન થાય, તેને નિઃશંકિત ગુણ હોય છે.':

- પોતાનું જે સ્વરૂપ શાશ્વત નિત્ય છે, એના જ્ઞાનમાં અને એની શ્રદ્ધામાં નિઃશંક હોય છે. પ્રશ્ન: એવી શ્રદ્ધા કે કોણ જ્ઞાન હોય ખરો? ઉત્તર: જ્ઞાન, શ્રદ્ધા બધા સાથે જ હોય છે.
- ૧૭મી ગાથામાં શું કહ્યું? પહેલા આત્મા જાણવો. પહેલા દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રને જાણવા એ બધા વ્યવહારની વાત છે ને. એ પરમેશ્વરની અનુભવદશાને જોયું જ્ઞાનદશાને તેમાં પ્રતીતિ થઈ અને તેની પ્રતીતમાં તેને નિઃશંકતા થઈ.
- 'નિઃશંક હોય' એનો ભાવ એવો થયો કે જે વજ્રનો પિંડ જાણવાને ખડકાયો હતો એને દુનિયાનો બધો ભય નીકળી ગયો. તેને નિઃશંકિત ગુણ કેવળ જ્ઞાનરૂપી પ્રગટ થયો છે.

• [૨. નિઃકાંક્ષિત ગુણ:] • 'જે ધર્મનાં ફળની વાંછા ન કરે તથા અન્ય વસ્તુના ધર્મની વાંછા કરે, તેને નિઃકાંક્ષિત ગુણ હોય છે.': જ્ઞાનિ ધર્મના ફળ તરીકે બહાર રાગ કાળનો એની પણ એને ઇચ્છા નથી. અધાતિના ફળ તરીકે એને લક્ષ્મીના ઢગલા, સુંદરીનો રાજ હોય તોપણ એને એની વાંછા નથી. સોનું, રૂપું આદિ વસ્તુ એની વાંછા ન કરે, તેમ અન્ય મતના ધર્મની વાંછા એ ન કરે. અન્યમતિના મારો આડંબર દેખી એને એની વાંછા નથી. સમકિતી ધર્મી હોય એનો નિર્ણય બહાર પણ ન કરવું હોય, અંદર ન જોવું હોય. એટલે શું?

• [૩. નિર્વિચિકિત્સા ગુણ:] 'જે વસ્તુના ધર્મો પ્રત્યે ગ્લાનિ ન કરે, તેને નિર્વિચિકિત્સા ગુણ હોય છે.': સ્વના આશ્રયે જેને સમ્યગ્દર્શન થયું છે એને પરમાં નિંદા જાગતી ગ્લાનિ કે પરની ઇચ્છા હોતી નથી. પોતાનો જ્ઞાનસ્વભાવ, તેનું જ્ઞાન થયું તેમાં તેને સ્વના માટેની ભાવના હોય. ઉલટા સડેલા, મોઢાના સડેલા ઘેલાને ગ્લાનિ નહિ. કોઈ મુનિરાજ ધર્મીના કોઈ હોય એના શરીરમાં રોગ હોય (તો) સમકિતી ગ્લાનિ ન કરે.

- પહેલાં નિંદા કરતો રાગ ન કરે એમ નિંદા - જુગુપ્સા - કરતો દ્વેષ ન કરે.

• [૪. અમૂઢદૃષ્ટિ ગુણ:] 'જે સ્વરૂપમાં મૂઢ ન હોય સ્વરૂપને પ્રગટાવી જાણે, તેને અમૂઢદૃષ્ટિ ગુણ હોય છે.': એ સ્વરૂપમાં મૂંઝાય નહિ ? કયો કાળ ચીજ છે એને તું સ્થિર

થઇ શકતો તો કંઇ ગાથામાં બોલાતા હશે? એમ મુંઝાઇ નહિ. જેવા રીતે સ્થૂળની સ્થિતિ (છે) તેવા રીતે તે જાણે. વિપરીત નહિ, ઓછું નહિ, અધિક નહિ. ૪.

• [૫. ઉપબૃંહણ અથવા ઉપગૂહન ગુણ:] 'જે આત્માને શુદ્ધ સ્વરૂપમાં જોડે, આત્માની શક્તિ વધારે, અન્ય દુર્જનોને ગૌણ કરે, તેને ઉપબૃંહણ અથવા ઉપગૂહન ગુણ હોય છે.'

• રાગાદિને ગૌણ કરે અને સ્વરૂપની સ્થિરતાને વધારે. ઉપગૂહનમાં રાગને ઘટાડતો જાય, ગૌણ કરતો જાય અને [ઉપબૃંહણમાં] નિઃશંકિત આદિ નિર્મળ પર્યાયને વધારતો જાય, [અર્થાત્] શક્તિઓને વ્યક્ત કરવામાં વધારો કરતો જાય.

• [૬. સ્થિતિકરણ ગુણ:] 'જે સ્વરૂપથી ચ્યુત થતા જીવોને સ્વરૂપમાં સ્થાપે, તેને સ્થિતિકરણ ગુણ હોય છે.': જેમ ખરા રીતે first અંદરમાં ગળતા ખાતાના પરિણામ થઇ જાય (તેને) છોડી દઇ, સ્થિર થાય. આનંદના નાથ માં સ્થિર થાય જ્યાં દુઃખના પરિણામ આવે (એને) છોડીને એમાં સ્થિર થાય.

• [૭. વાત્સલ્ય ગુણ:] 'જે પોતાના સ્વરૂપ પ્રત્યે વિશેષ અનુરાગ રાખે, તેને વાત્સલ્ય ગુણ હોય છે.': પોતાના સ્વરૂપ પ્રત્યે અનુરાગ (અર્થાત્) અનુભવીને પ્રેમ રાખે. તે દ્રવ્યને અનુભવાય ત્યાં, પુરુષાર્થ ત્યાં ઢળે કે પરમાત્મસ્વરૂપ પ્રત્યે પ્રેમ કરે.

[૮. પ્રભાવના ગુણ:] 'જે આત્માના જ્ઞાનગુણને પ્રતિષ્ઠિત કરે- પ્રચાર કરે, તેને પ્રભાવના ગુણ હોય છે.': જ્ઞાન એટલે આત્માના જ્ઞાનના ગુણને જે ધે તેને પર્યાયમાં વિશેષે પ્રચાર કરે તે પ્રભાવના છે. પ્ર-ભાવના, પ્ર-વિશેષે પ્રચાર. અનંત અનંત શક્તિઓનો ભંડાર પ્રભુ, તેના અનુભવની કોશે તો કોળાય છે પણ તેને કે શક્તિને વિશેષ પ્રભાવના પ્રચાર કરે. આ નિશ્ચય પ્રભાવના. જે વીતરાગ સ્વરૂપને પકડે અને એમાં જે શક્તિઓ અનંત છે તેને ક્રમે ક્રમે અંદરમાં વધારતા તે પ્રભાવના છે. જ્ઞાનગુણને કારણે આત્માની ઉક્ત શક્તિઓને પ્રતિષ્ઠિત કરે-પ્રચાર કરે તેને પ્રભાવના ગુણ કહે છે.

• 'આ ઉદાય ગુણો તેમના પ્રતિપક્ષી દોષો પડે જે ફરબંધ થતા હતા તેને થવા દેતા નથી. કારણ ગુણોને વિરુદ્ધ જે ભાવ, એનાથી બંધ થતાં એ આ આદિરૂપ ગુણને લઇને બંધ થતો નથી. • વળી આ ગુણોના સંદ્રભાવમાં આત્માનો ઉદયરૂપ શંકાદિ પ્રકૃતિ તોપણ તેમની (શંકાદિની) નિર્જરા જ થઇ જાય છે, નવો બંધ થતો નથી; કારણ કે બંધ તો પુદ્ગલાદિ નિમિત્તોની હાજરીમાં જ થતો હોય છે.': સમકિત પછી જ્યાં જે બંધ થાય છે એ અલ્પ છે - અલ્પ સ્થિતિ, રસવાળો (છે) એને ગણી ન ગણ્યો. મિથ્યાત્વમાં તો અનંત સંસારની વૃદ્ધિ છે.

• [પ્રભાવિકના શિષ્ય મનોહરલાલ વગેરેએ પ્રશ્ન કર્યો-] મહારાજ! આ રાગને પુદ્ગલ કેમ કહ્યો? ત્રિકુ- 'ભાઇ! એ જીવની ભાવ છે, આત્માનો સ્વભાવ નહિ. જ્યાં ચેતન કરે ત્યાં ચેતન રાગ છે અને કર્મ નહિ ત્યાં રાગ નહિ, એક પુદ્ગલ ગયા જ્યું એ છૂટી જાય છે. એ અપેક્ષાએ તેને પુદ્ગલના પરિણામ કહીને છોડી ગયા.

• [ઉદ્દેશિત આહાર વિષે ખુલાસો!] એને માટે બનાવેલા આહાર લઇએ તો એ પાપને અનુમોદે છે. એને ખબર છે કે આ મારે માટે બનાવે છે. એ લઇએ છીએ એટલે અનુમોદે છે. [તેથી] નવ કોટિમાં અનુમોદનની કોટિ તૂટી જાય છે એની. ચોખાદારની નવકોટિ પણ રહેતી નથી. નિશ્ચય તો ક્યાં છે? સાધુ માટે નક્કી બનાવ્યું હોય એને તો બાકાત તો

એ સાધુ નહિ. કેમ? વાપરે તો અનુમોદન થાય છે અને 'દશવૈકાલિકમાં [તેને] પાપ [કહ્યું] છે. એને માટે કરેલા છે અને એ લઈ છે એ જ મહાપાપ છે. ઉનારનેય પાપ છે અને દેનારનેય પાપ છે.

- 'મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનની પરિભાષામાં વાસ્તવિકતા હૃદયનિષ્ઠે સમ્યગ્દૃષ્ટિને જે ગંધ થયો છે તે પણ નિર્જરારૂપ જ (-નિર્જરા સમાન જ) ભાગવો પડશે ? સમ્યગ્દૃષ્ટિને જેમ પૂર્વ મિથ્યાત્વના હૃદય વખતે ગંધાયેલું કર્મ ખરી જાય છે તેમ અત્યારે ગંધાયેલું કર્મ પણ ખરી જાય છે; તેને તે કર્મના સ્થાયી પરિણામો આત્મામાં દીપાવે તે આગામી ગંધરૂપ નહીં, નિર્જરારૂપ જ છે.' : એ સમ્યગ્દર્શનના જોરની અપેક્ષાએ વાત કરી. મિથ્યાત્વની પ્રધાનતાએ ગંધ થાય એનો નિષેધ કર્યો. સમ્યગ્દર્શનમાં આત્માના અનુભવમાં આનંદની દશા વર્તે છે. તેને પૂર્વનું [મિથ્યાત્વદશામાં ગંધાયેલું] કર્મ છે એ ખરી જાય છે. બાકી સિદ્ધાંત ગંધ જ નહીં એમ નહીં. સમકિતીને કષાયના ભાવ છે, પ્રમાદનો ભાવ છે, કષાયનો ભાવ છે એ બધું ગંધનું કારણ છે. મુનિને પણ જે રાગ, પ્રમાદ, પંચ મહાવ્રતના પરિણામ છે એ ગંધના કારણ છે.
- સમ્યગ્દૃષ્ટિને કેટલાનું જ્ઞાન અને ભાન છે, અનુભવ છે, તેથી તેને મિથ્યાત્વ નહીં. તેથી તેને પૂર્વના કર્મનો ઉદય છે એ ખરી જાય છે. અને વર્તમાનમાં જે રાગાદિ થાય છે, નવું બંધન, એ પણ ખરી જવાનું છે માટે ખરી જાય છે એમ કીધું. રાગ છે એનું બંધાય છે તે શેનું ? (તો કહે છે), એ પણ ખરી જાય છે. ખરી જશે (એને) ખરી જાય છે એમ કહ્યું.
- કેમ ખરી જાય છે? પૂર્વના કર્મનો ઉદય નહીં અને વર્તમાન રાગનોય ઉદય નહીં. આ મિથ્યાત્વની અપેક્ષાએ તો! તેને પૂર્વનું કર્મ નિર્જરી જાય છે, નવું બંધાય એ પણ નિર્જરી જશે એટલે નિર્જરી જાય છે એમ કહ્યું.
- 'જેમ કોઈ પુરુષ પરાયું દ્રવ્ય ઉધાર લાવે તેમાં તેને મમત્વબુદ્ધિ નથી, પરંતુ તે દ્રવ્યને કંઈ કાર્ય કરી લેવું હોય તે ફરીને ફરી પ્રસંગે નિયત સમયે ઉદયને આવે છે; નિયત સમય આવતાં જુઠ્ઠ તે દ્રવ્ય પોતાના ઘરમાં પડ્યું રહે તોપણ તે પ્રત્યે મમત્વ નહિ હોવાથી તે પુરુષને તે દ્રવ્યનું બંધન નથી, ઉદયને દૂર કરીને ઉદય સરખો જ છે; તેમજ જીવને -જ્ઞાની સમ્યગ્દૃષ્ટિને પરાયું જાણતો હોવાથી તેને તે પ્રત્યે મમત્વ નથી માટે તે નોજૂઠ હોવા છતાં નિર્જરી ગયા સમાન જ છે એમ જાણવું.' ! અજ્ઞાનીય તો (એમ જાણે છે કે) કર્મ જડ છે, અજીવ છે, પરદ્રવ્ય છે એ તો, પરદ્રવ્ય મારી મીલકત. જવલત્ય જાણે કે અજીવ બધાને પોતાનું માને? [તેમ] એ કર્મ હોવા છતાં નિર્જરી ગયા સમાન જ છે. એનું [પરદ્રવ્ય] ઘરમાં રાખ્યું છે છતાં દીધા બરાબર છે [તેમ]. જુઓ આ સમ્યગ્દર્શનની મહત્તા! 'મમત્વ નથી માટે તે નોજૂઠ હોવા છતાં નિર્જરી ગયા સમાન જ છે!
- 'ક્યા નિઃશંકિતાદિ ગુણો વ્યવહારનયે વ્યવહાર માત્રે માત્ર પર જીવો પ્રત્યાયે ઉત્પન્ન થાય!- એ સમકિતીને પણ વ્યવહાર આઠ કાળે. નિઃશંકિત આદિ આઠ પ્રકાર કાળે. એ પુણ્ય બંધનું કારણ. વ્યવહાર સમકિતના આઠ આચાર એ પુણ્યબંધનું કારણ અને નિશ્ચય સમકિતના [આઠ] આચાર એ નિર્જરાનું કારણ.

[૭.] 'નિશ્ચયનયમાં રાંકદશા ન કહી, તેમ કાળે વ્યવહાર દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રમાં કરાવું નહિ, તે નિઃશંકિતપણું છે' : એ દશે વ્યવહાર ઉપાદેય છે. વીતરાગના વ્યવહારમાં રાંકદશા ન

કરવો, એ વ્યવહાર, ચિત્ત, રાગ છે. એનું નામ નિઃશંકિતપણું છે. આમાં [નિશ્ચય નિઃશંકિત એમાં] સ્વરૂપમાં શંકે નહિ, એ નિશ્ચય છે અને જિનવચનમાં શંકા નહિ એ વ્યવહાર ચિત્ત છે.

[2.] 'સંસાર-દેહ-ભોગની વાંછાના તથા પરમાની વાંછાના વ્યવહારમોહ માત્રથી ડગવું નહિ તે નિઃકાંક્ષિતપણું છે'!- નિશ્ચયમાં સ્વરૂપની નિઃશંકતા છે એની સાથે ફરિના ફળની ઇચ્છા નહિ; સ્વરૂપમાં નિઃસંદેહ છે એ પરમાં ઇચ્છા નહિ. એ નિશ્ચયની સાથે કોઈ વ્યવહાર, પુણ્ય (વીતરાગતા) ન હોય, એ નિઃકાંક્ષિત છે.

[3.] 'અપવિત્ર, દુર્ગંધવાળી-એવા એવા વસ્તુઓના નિમિત્તે વ્યવહારમોહમાત્રની પ્રવૃત્તિ પ્રત્યે ગ્લાની ન કરવી એ નિર્વિચિકિત્સા છે'!- આમાં [નિશ્ચય નિર્વિચિકિત્સામાં] સ્વરૂપ પ્રત્યે ગ્લાનિ ન કરવી. પોતાનો સ્વભાવ આનંદસ્વરૂપ છે તેમાં ક્ષુધા-ગ્લાનિ ન કરવી. આ પર છે અને આવું (નિજ સ્વરૂપ) સ્વ છે. સ્વભાવની અરુચિ તે ગ્લાનિ છે. અહીં તો કહે છે, પરવસ્તુની જુગુપ્સા, નિંદા, દુર્ગંધ ન કરવી એ નિર્વિચિકિત્સાનો ગુણ છે. હવે આ સ્થૂલ ભાવ. પહેલા જે કાંઈ નિશ્ચય છે એ શુદ્ધભાવ છે, સમકિતના અંગો છે.

(પુ.નં.399) [જ.] 'દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્ર, ભક્તિની પ્રવૃત્તિ, અન્યમતાદિકના તત્ત્વાર્થનું સ્વરૂપ-પ્રભાવમાં મૂઢતા ન રાખવી, પરીક્ષા કરી પ્રવર્તવું તે અમૂઢદૃષ્ટિ છે'!- આમાં સ્વરૂપમાં મૂઢતા નહિ. પોતાનું સ્વરૂપ જે શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ આનંદ છે તેમાં ક્યાંય મૂઢતા ન કરે એ નિશ્ચય છે. આવું સ્વરૂપ આવું મોટું હશે કે નહિ? એવી સમયમાં ત્રણ કષાય ચોકડીના ભાગ એવા શક્તિ અંદરમાં પડી છે, એવો જે આત્મા. કેવળ કેવળ આનંદ, વીર્ય, શાંતિ પડ્યા છે-- કાયમ આત્મા દશે? એવા સ્વરૂપ પ્રત્યે તેને મૂઢતા હોતી નથી. અને વ્યવહાર પ્રત્યે, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર પ્રત્યે મૂઢતા હોતી નથી, એ એવી સ્થૂલ ભાવ છે, ધર્મ નથી. સ્વરૂપમાં મૂઢતા નહિ તે ધર્મ છે.

- ભાવના ગોવંધન શિવાભાઈ શેઠને ગયા એને દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્રમાં મૂઢતા નહોતી. એમાં મુંઝાતા નહિ એવો એમાંનો સ્થૂલ રાગ હતો. દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા પણ બરાબર હતી, પરંતુ એને આત્માના સ્વભાવની શ્રદ્ધા નહોતી.

પ્રશ્ન: તો પછી દેવ, શાસ્ત્ર, ગુરુની શ્રદ્ધા કેવા હોય?

ઉત્તર: એ વ્યવહારે કહ્યું છે. 'બોધ અધિકાર'માં કહ્યું છે- અત્યારે પણ વ્યવહાર હોય છે, એ અપેક્ષાએ કહ્યું છે. નિશ્ચય વિના વ્યવહાર હોતો નથી પરંતુ વ્યવહારાભાસને - ક્રિયા દૃષ્ટિને-પણ એ વ્યવહાર કહેવામાં આવતો છે.

- 'ભક્તિની પ્રવૃત્તિ'- એ ભક્તિ તરીકે દુનિયાના ગજરથ કાઢે, રથ યાત્રા કાઢે, પંડિતો ઉદ્ધાર કરતા થાય- એ પ્રવૃત્તિને સમકિતી વ્યવહારને [પણ] મુંઝાય નહિ, નિશ્ચયને તો મુંઝાય નહિ [જ]. એ તો પુણ્યના હિસાબે એવું હોય છે.
- અમૂઢ નિશ્ચય છે, તે નિર્જરાનું કારણ છે; [વ્યવહાર] અમૂઢતા એ પુણ્યબંધનું કારણ છે.
- પ્રશ્ન: [પુણ્યબંધ એ] પરંપરા મોક્ષનું કારણ છે?

ઉત્તર: બંધભાવ એ કોઈ પરંપરા મોક્ષનું કારણ હોય? પરંતુ અત્યારે [જે] નિશ્ચયમાં આવ્યો છે એને અશુભથી છૂટ્યો છે, પછી શુભથી છૂટશે એટલે એને પરંપરા કારણનો આરોપ આપ્યો છે.

[૫] 'ધર્મીજનમાં કર્મના ઉદયથી દોષ આવી જાય તો તેને ગૌણ કરવો અને વ્યવહાર-મોક્ષમાર્ગની પ્રવૃત્તિને વધારવી તે ઉપભૂતાર્થ અથવા ઉપભૂતાર્થ છે.' :-

- ધર્મીજન છે, તેણે કર્મના આકરે દોષ કોઈ જાય તો એને ગૌણ કરાય. ધર્મીજન પરદ્રવ્ય છે, [એને કર્મના] ઉદયથી તેણે દોષ દીધો, અંદર રાગાદિ આવી જાય, તેને હીત ન પડે એવો રાગ હોય એથી એની નિંદા ન કરે. જ્ઞાનીની તેના દોષને ગૌણ કરે, એ ઘૂલ જાય છે. પોતાના ગુણની શાંતિની વૃદ્ધિ કરે અને બીજાને ગૌણ કરીને એને ગોપવી દે, એ નિશ્ચય ઉપભૂતાર્થ છે. વધારવું એટલા ગોપવવું એ [ઉપભૂતાર્થ] એટલા ઉપભૂતાર્થ છે, વ્યવહાર છે!

[૬] 'વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગથી ચ્યુત થતા જીવોને સ્થિત કરવો તે સ્થિતિકરણ છે.' :-

- દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા આદિમાંથી ખસતા જીવોને સ્થિર કરવો તે વ્યવહાર [સ્થિતિકરણ], નિશ્ચય [સ્થિતિકરણ]માં તો પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિર થવું તે.

[૭] 'વ્યવહારમોક્ષમાર્ગમાં પ્રવર્તનારા પર વિશેષ અનુરાગ હોવો તે વાત્સલ્ય છે.' :-

- સ્વરૂપ આનંદનો નાથ એમાં વાત્સલ્ય નામ અનુરાગ-પ્રેમ એ નિશ્ચય વાત્સલ્ય છે અને દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્ર પ્રત્યે, સાચા ધર્મીજન પ્રત્યે પ્રેમ- એ શુભરાગ છે.

[૮] ~~'[illegible]'~~

[૯] 'વ્યવહારમોક્ષમાર્ગનો અનંત ઉપાયો વડે ઉદ્યોત કરવો તે પ્રભાવના છે.' :-

આત્મું નિશ્ચય [પ્રભાવના]માં સ્વરૂપને પ્રકાર કર્યું એ પ્રભાવના છે. ભગવાન કેવળી અનંત ગુણનો પિંડ પ્રભુ, તેની શક્તિમાંથી વ્યક્તતા પ્રકાર કરવા તે નિશ્ચય પ્રભાવના છે. વ્યવહારમાં દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્રની, એ રથમાં ભગવાનને બેસાડીને (રથયાત્રા નીકળે) એ શુભરાગ છે.

- 'આ પ્રમાણે આઠે ગુણોનું સ્વરૂપ વ્યવહારનયને પ્રધાન કરીને કહ્યું.' :-

- એટલે તો નિશ્ચય [કોરાણે] સ્વ-કાશ્ય અને વ્યવહાર [કોરાણે] પર-કાશ્ય. એ એનું સ્પષ્ટીકરણ છે. જેને એ નિશ્ચય સ્વકાશ્ય નિશ્ચયદૃષ્ટિ એને તેના કોઈ અવયવો નિશ્ચય હોય એનો પ્રવર્તનારા ન થાય તેને કોરાણે વ્યવહાર હોય.

- 'અહીં નિશ્ચયપ્રધાન થતાં તે વ્યવહારસ્વરૂપની ગૌણતા છે.' :- ભગવાનકેવળીના શ્રદ્ધા-જ્ઞાનની મુખ્યતામાં વ્યવહાર છે તે ગૌણ કરીને કહેવામાં આવે છે. મુખ્ય તો નિશ્ચય કહેવામાં આવે છે.

- 'તેમ જ્ઞાનરૂપ પ્રમાણદૃષ્ટિમાં બન્ને પ્રધાન છે. સ્યાદ્વાદમતમાં કોઈ વિરોધ નથી.' :- નિશ્ચયદૃષ્ટિમાં વ્યવહાર ગૌણ છે પરંતુ પ્રમાણદૃષ્ટિમાં બેય સાથે સાથે છે એમ જાણવામાં આવે છે. 'બન્ને પ્રધાન છે' [કહેવાય] એ સાથે છે એમ. નિશ્ચય છે અને સાથે વ્યવહાર છે, એવું પ્રમાણજ્ઞાન બેયને સાથે સાથે કહ્યું છે.

૮૬૯. (ધર્મના દશ લક્ષણોમાં કહેલા સાધર્મીની વ્યાખ્યા વિશે જુઓ પાનું ૮૬૭ અને ૮૬૮.)

- નિશ્ચય છે ત્યાં કોઈ વ્યવહાર હોય એમ સાથે રહે છે.
- સ્વરૂપદૃષ્ટિ અવયવી છે અને નિ:શંકાદિ [કોઈ] નિશ્ચય તે તેના અવયવ છે, એ વ્યવહાર તેનો અવયવ છે.
- પ્રમાણ અવયવી છે અને નિશ્ચય નયો વ્યવહાર નય બેય તેના અવયવ છે.

ગાથા-235 : ધર્મપરીક્ષા

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. સમ્યગ્દૃષ્ટિને જ્ઞાનની પ્રભાવના અપૂર્ણક્ષે (અપૂર્ણ જ્ઞાનની પ્રભાવના જ છે વધારવાથી) બંધ નથી પરંતુ નિર્જરા જ છે, કારણ કે જ્ઞાનની સમસ્ત શક્તિને પ્રચાર કરવા-વિસ્તારવા-ફેલાવવા વડે તે પ્રભાવ ઉત્પન્ન કરવો હોવાથી, પ્રભાવના કરનાર છે.
2. સમ્યગ્દૃષ્ટિ જ્ઞાનની સમસ્ત શક્તિને પ્રચાર કરવા-વિસ્તારવા-ફેલાવવા વડે પ્રભાવના કરનાર છે કારણ કે તેને ઈતિશ્રી અને જ્ઞાયકભાવપણું છે.
3. ગાથામાં વીતરાગી સ્વભાવનો પ્રચાર-પ્રસાર મુખ્ય થાય તે સાચા પ્રભાવના છે.
4. 'પ' જ્ઞાન વિશેષે કરીને 'ભાવ' જ્ઞાન શક્તિનો વિકાસ કરવો-નિર્મળ પરિણતિનો પ્રયત્ન કરવો તે સાચા પ્રભાવના છે.
5. આત્માની સમસ્ત-અનંત-શક્તિઓની અંશે પ્રચાર થયેલી વ્યક્તતાને વિશેષ વિશેષ પ્રચાર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો તે [જ્ઞાની] પ્રભાવના છે.
6. અનંત શક્તિઓનો પર્યાયમાં થતો વિકાસ-ફેલાવ-તે દૂધમાં આવતા ઉફાણા [ઉભરા] જેવો છે-એમ પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ કહ્યું છે.
7. દૂધમાં આવતો ઉફાણો [ઉભરો] તો ખોટો છે [solid નથી], જ્યારે અનંત શક્તિઓનો સાગર તો વજ્રસમ જેવો છે [જેમાં રાગનો પણ પ્રવેશ નથી] તેનો પર્યાયમાં વિકાસ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો તે પ્રભાવના છે.
8. અનંત શક્તિઓના સાગરમાં ડૂબકી કરવી એ જ્ઞાની સાચા પ્રભાવના કરવાનો ઉપાય છે.
9. નિશ્ચય પ્રભાવના જ્ઞાનીને જ હોય છે, અજ્ઞાનીને નહિ; તેમ જેના શક્તિની વૃદ્ધિ પોતામાં થઈ રહી છે તેના જેવા જગતમાં પણ તેમ થાય તેવો સમ્યગ્દૃષ્ટિનો વિકાસ તે નિશ્ચય પ્રભાવના છે.
10. જ્ઞાની પ્રભાવના સમ્યગ્દૃષ્ટિને જ હોય છે, મિથ્યાદૃષ્ટિને નહિ; તેમ જ્ઞાની પ્રભાવના નહિ વધારવાથી બંધ પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિને જ થાય છે, બીજાને નહિ.
11. જ્ઞાની પ્રભાવનાનું સાચું સ્વરૂપ અનુસાર સમ્યગ્દૃષ્ટિને એવો રાગ ન આવે કે હું જિનમંદિરને રથયાત્રામાં ફરવાને જાવના ગાથાને વીતરાગી ધર્મ તેવો હોય તે જાણવું.
12. જે વિચારધારા [અધિક શાસ્ત્રજ્ઞાનરૂપી] રથમાં આત્માને રથાય બનરૂપ [અધિક વિકાસ-રૂપી] માર્ગમાં લઈ જાય તે જ્ઞાની પ્રભાવનાયુક્ત સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે એમ ગાથામાં કહ્યું છે.
13. ઉપરાંત રથમાં વિદ્યા અને મનનો અર્થ જ્ઞાન થાય છે.
14. દોષની બાદ ગાથાઓમાં વર્ણવેલા બાદ અંગોમાંથી કરવાં અંગોને સમ્યગ્દૃષ્ટિને નિર્જરાના અને કરવાં અંગોને પુણ્યબંધના કારણ છે.
15. જ્ઞાન તેને આત્માની પ્રતીતિ નથી પરંતુ સ્વરૂપમાં સ્થિરતા મને પૂરેપૂરી છે.

(2) સાચું કે ખોટું (T/F) ઉત્તરો :— [નિ-૨૨૪B]

1. [નિશ્ચિત અંશમાં] લિખિત અથવા બોલ્યા કોરાને હેતુ ન કરવો અને [નિશ્ચિતતા અંશમાં] સ્થાનિ કોરાને રાગ ન કરવો.
2. સમ્યગ્દૃષ્ટિને પૂર્વનું ત્વ નિર્જરી જાય છે અને નવું ત્વ તિષ બંધાતું જ નથી, તેથી તેને ઉદય ત્વની નિર્જરા જ થાય છે.
3. સમ્યગ્દૃષ્ટિને વર્તમાનમાં નિશ્ચિત અને અનંતાનુબંધના અભાવમાં બંધાતું અલ્પ નવું ત્વ તેના સ્થાનિત્વના અભાવને લીધે 'નિર્જરી જાય' અને 'નિર્જરી જાય છે' એમ કહી શકાય છે.
4. 'મારા પૂર્વોપાર્જિત કર્મનો ઉદય મારે ભોગવવો જ છૂટકો છે'—આવા વિચાર તો જ્ઞાની અને અજ્ઞાની બંનેને હોય છે.
5. જ્ઞાની પોતાના પૂર્વોપાર્જિત કર્મને તિષ પુરુષે ઉધાર લઈને પોતાના ઘરમાં મનાવ્ય વિના ઠંડા કરવા માટે જ લાવેલા ઘરેણાં આદિ દ્રવ્ય જેવું માને છે, તેથી તે નિર્જરી ગયા સમાન જ છે.
6. સમ્યગ્દૃષ્ટિને નિશ્ચય નિઃશંકાદિ આઠ અંગ નિશ્ચય સમકિતના આઠ આચાર છે અને વ્યવહાર આઠ અંગ વ્યવહાર સમકિતના આઠ આચાર છે.
7. નિશ્ચયદૃષ્ટિમાં વ્યવહારનો અભાવ છે.
8. નિશ્ચય દૃષ્ટિમાં વ્યવહાર ગૌણ છે.
9. પ્રમાણદૃષ્ટિમાં નિશ્ચય મુખ્ય છે અને વ્યવહાર ગૌણ છે.
10. પ્રમાણદૃષ્ટિમાં નિશ્ચય અને વ્યવહાર બંને પ્રધાન છે અર્થાત્ બંને સત્ય માટે છે અને પ્રમાણજ્ઞાન તે બંનેને સત્ય માટે જાણે છે.
11. સમ્યગ્દર્શન અવયવી છે અને નિઃશંકાદિ આઠ અંગ તેના અવયવ છે.

(3) બોકી બોડો :—

જુઓ પાનું ૨૨૪ C

(4) બોકી બોડો

જુઓ પાનું ૨૨૪ C

(૩)

નિશ્ચય (સ્વાશ્રિત) અંગનું નામ	નિશ્ચય (સ્વાશ્રિત) અંગની વ્યાખ્યા
1. નિઃશંકિત	A. સ્વરૂપમાં રહેતા જ રાખવા, સ્વરૂપને યથાર્થ જાણવું
2. નિઃકાંક્ષિત	B. વસ્તુના ધર્મો પ્રત્યે આસક્તિ ન કરવી
3. નિર્વિચિકિત્સા	C. કિંચિત્ કાળની અપેક્ષા કિંચિત્ વસ્તુના ધર્મની વાંછા ન કરવી
4. અમૂઢદૃષ્ટિ	D. પોતાના જ્ઞાન-શ્રદ્ધાનમાં નિઃશંકિત હોવું, આપણા નિમિત્તે સ્વરૂપને ન ડગાવું
5. ઉપગૂહન/ઉપબૃંહણ	E. આત્માના જ્ઞાન ગુણને પ્રકાશિત કરવો-વિશેષે પ્રચાર કરવો
6. સ્થિતિકરણ	F. પોતાના સ્વરૂપ પ્રત્યે વિશેષ અનુરાગ રાખવો
7. વાત્સલ્ય	G. સ્વરૂપને રચ્યા જ્ઞાન [પોતાના] આત્માને સ્વરૂપમાં સ્થાપવો
8. પ્રભાવના	H. આત્માને શુદ્ધ સ્વરૂપમાં જોડવો, આત્માની શક્તિને વધારવા તથા અન્ય ધર્મો (રાગાદિ)ને ગૌણ કરવા.

(૪)

વ્યવહાર (પરાશ્રિત) અંગનું નામ	વ્યવહાર (પરાશ્રિત) અંગની વ્યાખ્યા
1. નિઃશંકિત	A. ધર્મોમાં કિંચિત્ ઉદયકે દોષ આવ્યા જો ગૌણ કરવા અને વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગની પ્રવૃત્તિને વધારવા
2. નિઃકાંક્ષિત	B. દેવશાસ્ત્ર ગુરુની શ્રદ્ધા આદિ વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગથી રચ્યા જ્ઞાન [પોતાના] આત્માને સ્થિર કરવો.
3. નિર્વિચિકિત્સા	C. વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવર્તનાર ધર્માત્મા પર વિશેષ અનુરાગ રાખો.
4. અમૂઢદૃષ્ટિ	D. વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ [રત્નત્રય આદિ]નો અનેક ઉપાયો વડે ઉદ્યોત કરવો.
5. ઉપગૂહન/ઉપબૃંહણ	E. દેવ ગુરુ શાસ્ત્ર, સાધર્મી પ્રવૃત્તિ, અન્ય સાધકોના સહકારનું સ્વરૂપ ઉત્સાહમાં રહેતા જ રાખવા, પ્રચાર કરવા પ્રવર્તવું.
6. સ્થિતિકરણ	F. અપવિત્ર દુર્ગંધવાળી જેવા વસ્તુઓના નિમિત્તે વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગની પ્રવૃત્તિ પ્રત્યે આસક્તિ ન કરવી
7. વાત્સલ્ય	G. સંસાર-દેહ-ભોગોની વાંછાથી તથા પરમાર્થની વાંછાથી વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગથી ડગવું નહિ.
8. પ્રભાવના	H. નિર્વિચિકિત્સા રહિત જ કરવો, આપ આવો વ્યવહાર દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રથી ડગવું નહિ.

ઉત્થાનિકા:- હવે, નિર્જરાનું યથાર્થ સ્વરૂપ બતાવનાર અને ત્રિવિધ બંધને રોકી નિર્જરા કરનાર સમ્યગ્દૃષ્ટિ તેનો મહિમા કરી નિર્જરા અધિકાર પૂર્ણ કરે છે:-

ગાથા:- (હરિગીત) આ રીત સમ્યગ્દૃષ્ટિ જ્ઞાન બંધને રોકી અને
અત્યંતાર્થ કરી નિર્જરા દ્વારાનો કરેલાં ત્યિને;
અતિ રસથી આદિ-મધ્ય-અંત રહિત જ્ઞાનરૂપે થઈ,
જલ નાખતો વ્યાપી ગગનમાં જોરી રંગાતુમિ મહીં. ગા.૧૬૨.

સંસ્કૃત:- આ પ્રકારે બંધને રોકતો અને (પોતે) પોતાનાં આદિ અંતો રહિત હોવાના કારણે નિર્જરા પ્રકારવાળી પૂર્વબદ્ધ કર્મોને નાશ કરી નાખતો સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ પોતે અતિ રસથી (અર્થાત્ નિજરસમાં મસ્ત થયો થકો) આદિ-મધ્ય-અંત રહિત (સર્વ-વ્યાપક, અંતપ્રવાહરૂપ ધારાવાહી) જ્ઞાનરૂપ થઈને આકાશના વિસ્તારરૂપી રંગભૂમિમાં અવગાહન કરીને (અર્થાત્ જ્ઞાન વડે સમસ્ત જ્ઞેયમંડળમાં વ્યાપીને) નૃત્ય કરે છે.

સારાંશ: • (ઉત્થાનિકા:) 'આ પ્રકારે બંધને રોકતો અને પોતાના આદિ અંતો રહિત
(પૃ.નં.399) હોવાના કારણે નિર્જરા પ્રકારવાળી પૂર્વબદ્ધ કર્મોને નાશ કરી નાખતો ...'

• શુદ્ધિ નિર્મળ સમકિતની નિશ્ચયની વાત છે કે. સમકિતી પોતાના સ્વરૂપની પ્રભુતાને પૂર્ણપણે પરંતુ પર્યાયમાં પોતાને પામર માને છે. ક્યાં મુનિની દશા, ક્યાં ચોથાની દશા અને ક્યાં આ પર્યા. કેવિના વિષયની અપેક્ષાએ પ્રભુતા છે અને સંતોની પર્યાય માટે માટી પર્યાય તો પામર છે [એમ જાણે છે].

• અહીં સમકિતનું જોર આપ્યું છે. એણે તદ્દન વર્તમાન બંધના કારણોનો નાશ કરે છે પરંતુ પૂર્વના બંધના કારણોનો પણ નાશ કરે છે.

• 'સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ પોતે અતિ રસથી (અર્થાત્ નિજરસમાં મસ્ત થયો થકો) આદિ-મધ્ય-અંત રહિત (સર્વ વ્યાપક, અંત પ્રવાહરૂપ ધારાવાહી) જ્ઞાનરૂપ થઈને,..'

• દિગંબર મુનિઓ તો છે જ કે અને નિજરસમાં મસ્ત છીએ. સમ્યગ્દૃષ્ટિ અતીન્દ્રિય આનંદમાં મસ્ત થયા [છે]. જ્ઞાન એટલે આત્મા. આત્માનું સ્વરૂપ આદિ-મધ્ય-અંત રહિત [છે]. આત્માની પર્યાય જ્ઞાનરૂપ દશા થઈને [એટલે] આત્મારૂપ થઈને...

• 'આકાશના વિસ્તારરૂપી રંગભૂમિમાં અવગાહન કરીને (અર્થાત્ જ્ઞાન વડે સમસ્ત જ્ઞેયમંડળમાં વ્યાપીને) નૃત્ય કરે છે.': 'વ્યાપીને' એટલે જાણીને. સારા જ્ઞાનને ગોઠવીને જાણવું જ્ઞાન. જ્યારે ઘટસ્થનું પ્રયોજન છે, ઘટ તે ગોઠવીને જાણવાની જરૂરિયાત છે. સર્વ આકાશને જાણવાનું એવું જે જ્ઞાન, એનો વિસ્તાર, એની રંગભૂમિમાં ત્યાં જઈને - આનંદમાં અને જ્ઞાનમાં અંદર પ્રવેશ કરીને - ધર્મી અતીન્દ્રિય જ્ઞાનમાં બેસીને એ જ્ઞાન અને આનંદની પર્યાયમાં જાય છે. જ્યારે 'એટલે પરિણમન કરે છે.

• જુઓ આ સમ્યગ્દૃષ્ટિની દશા! જેમ માણસમાં મડદાં રસગોળ થઈને નીકળે, પાણી રહેતા, એમ અંદરમાં જઈને એકાગ્ર થાય તો આનંદમાં રસગોળ થઈને રહે છે. જાણે છે એટલે પરિણમે છે. અહીં તો નિર્મળ પરિણતિ તો પરિણમે છે તેનો નાશ છે. રાગ જે આવે છે એ નાશ (છે) એની ના પાડે છે. એટલે રીત પાત જાણી લેને!

• [સમ્યગ્દૃષ્ટિ] ગોઠવીને જાણવાનું જે જ્ઞાન, એનો જે જ્ઞાનનો સ્વભાવ, તેમાં એકાગ્ર થઈને પરિણમે છે.

- (સમાધિ:) સમ્યગ્દૃષ્ટિને શાંતાદિક નવીન બંધ તો થતો નથી અને પોતે આઠ અંગો સહિત હોવાને લીધે નિર્જરાનો હેતુ હોવાથી તેને પૂર્વ બંધનો નાશ થાય છે.'
- [સમ્યગ્દૃષ્ટિને] આત્માની દૃષ્ટિનો અનુભવ વર્તે છે તેથી તેને શંકા [આદિ] તૂટ બંધ તો છે નહિ, અને તો દુઃખતાની વૃદ્ધિ અને અશુદ્ધતાનો નાશ હોવાથી દુઃખતાની ધારા વધતી જાય છે - ઉત્કાટ(થાય છે અને) અશુદ્ધતાનો વ્યય થતો જાય છે. [તેની] દૃષ્ટિ ધ્રુવ ઉપર છે. પૂર્વનો જે બંધ છે તે પણ નાશ થાય છે. 'તેથી તે ધારાવાહી જ્ઞાનરૂપ રસનું પાન કરીને,...' જેમ શેરડીનો રસ ગાર-ગાર પાકે છે તેમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જ્ઞાન ધારાવાહી જ્ઞાનના રસનું પાન કરે છે. 'દ્રવ્યદૃષ્ટિ પ્રકાશ' માં [કહ્યું છે]

(અતીન્દ્રિય આનંદના)

- જેમ તેલ પુરુષ નહિ પોતે જાણ થઈને પોતે જૂદાના અખાડામાં જૂદાં કરે તેમ, નિર્મળ આત્મશક્તિના રંગાનુભવમાં જૂદાં કરે છે.': [જેમ તેલ પુરુષ] દારૂ પોતે જાણે તેમ [સમ્યગ્દૃષ્ટિને] આત્માનો નહિ અડકાવે છે. ભાવલિંગી સંતને તો અંદર અતીન્દ્રિય ઉલ્લાસ આવે છે, પ્રચુર સ્વસંવેદન હોય છે, અહીં તો સમ્યગ્દૃષ્ટિની વાત છે. [તે પણ] અતીન્દ્રિય આનંદના રસને ધારાવાહી જાણે છે.
- નિર્મળ આત્મશક્તિના અંશને અંતર નિર્મળ આનંદ વેદનામાં સમકિતી આત્માના આનંદમાં રસે છે.

(પ્ર.નં.392) • પ્રશ્ન: સમ્યગ્દૃષ્ટિને નિર્જરા થાય છે, બંધ થતો નથી એમ તમે કહેતા આવ્યા છો. પરંતુ

[1] સિદ્ધાંતમાં ગુણસ્થાનોની પરિપાટીમાં અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ ચતુર્થને બંધ કહેવામાં આવ્યો છે.

[2] વળી ધારિત્રમોહનું કાર્ય આત્માના ગુણોનો ઘાત કરવાનું છે તેથી દર્શન, જ્ઞાન, સુખ, વીર્ય- એ ગુણોનો ઘાત પણ સિદ્ધાંત છે.

[3] ચારિત્રમોહનો ઉદય નવીન બંધ પણ કરે છે.

[4] જો મોહના ઉદયમાં પણ બંધ ન માનવામાં આવે તો તો મિથ્યાદૃષ્ટિને મિથ્યાત્વ-અનંતાનુબંધનો ઉદય હોવા છતાં બંધ નથી એમ પણ કેમ ન મનાય?'

- [1] સિદ્ધાંતમાં તો શ્રેણિ, ઉપશમક કે ક્ષપક ગુણ બંધ કહ્યો છે ને? શ્રેણિ ગુણસ્થાનમાં જ્ઞાન-કાંઈ કરતો બંધ કહેવામાં આવ્યો છે ને પ્રભુ! તમે તો ઘોંટ નિર્જરા થઈ જાય અને બંધ નથી. પાછો સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે તો બંધ જ નથી (એમ આપ તો ઘો).

[2] સમ્યગ્દૃષ્ટિને દર્શન, જ્ઞાન, સુખ અને વીર્ય એનો ઘાત થતો છે. એની ખબર પડી નહિ.

[3] શ્રેણિ ગુણસ્થાનથી આગળ ચારિત્રમોહનો ઉદય એને બંધ પણ કરે છે.

[4] [જો મોહના ઉદયમાં પણ બંધ ન માનવામાં આવે] તો પ્રભુ! તું તો એમ કહે છે કે મિથ્યાદૃષ્ટિને પણ બંધ નહિ.

- 'સમાધાન:- બંધ થવામાં મુખ્ય કારણ મિથ્યાત્વ-અનંતાનુબંધનો ઉદય જ છે, અને સમ્યગ્દૃષ્ટિને તો તેનો અભાવ છે.': મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધનો ઉદય જ બંધનું કારણ છે- આ મુખ્ય [બંધનું કારણ] છે! ગૌણ [કારણ] છે તેને અહીં ઉદયમાં લીધું નથી. [શિષ્ય] એમાંથી સમજ્યા એમ જ માની લ્યો ને? શ્રેણિ ગુણસ્થાને વિભાવનું બંધ જ નથી, એમ નથી. એને ગૌણ કરીને નથી એમ કહેવામાં આવ્યું છે.
- જ્યાં રાગનો વિકલ્પ છે એની કર્તાબુદ્ધિ છે ત્યાં મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધ બંધ થાય પડ્યા છે. અહીં તો પૂર્વે થયો છે માટે ગૌણ નથી એમ કહ્યું છે. જ્યાં રાગની

અંતિમ તૂટી અને સ્વભાવની અંતિમ થઈ, કે કોઈ વર્ગના ભાગ્ય પણ સમાપ્તિ પામે છે, એને માટે ઉમરની હદ જરૂર નથી.

- 'ચારિત્રમોહના ઉદયથી જેને સુખગુણનો ઘાત છે...' આત્માના આનંદસ્વરૂપનો અંશ પ્રગટ્યો છે, પરિપૂર્ણ સુખ પ્રગટ્યું નથી તેથી સુખ ગુણનો ઘાત થયો છે.
- 'તથા નિશ્ચયાત્મ-અનંતાનુબંધી સિવાય અને તેમની સાથે રહેનારી અન્ય પ્રકૃતિઓ સિવાય બાકીની ઘાતિકર્મની પ્રકૃતિઓનો અલ્પ સ્થિતિ-અનુભાગવાળો બંધ તેમ જ બાકીની અઘાતિ પ્રકૃતિઓનો બંધ થાય છે, તેમાંથી જેનો નિશ્ચયાત્મ-અનંતાનુબંધી સહિત (બંધ) થાય છે તેનો નથી થતો.': સમ્યગ્દૃષ્ટિને જ્ઞાનાદિના ભેદ થયા [છે] પરંતુ પર્યાયમાં ખામીના છે એથી જ્યાં સુધીનો સ્થિતિ બંધ થોડો પડે છે. ઘાતિની પ્રકૃતિની સાથે અઘાતિની પ્રકૃતિનો બંધ થયા થાય છે. [પરંતુ] રાગની અંતરાબુદ્ધિ તૂટી છે એની અંતર સ્થિતિ હું થતી નથી એમ કહે છે. અરે પ્રભુ! તારી મહિમા તો જો! તારી મહિમા જેને અંતરમાં આવી એને રાગ જે રુચતો છે તેની અંતર તૂટી ગઈ છે. જ્ઞાન જ્ઞાનસ્વરૂપ દૃષ્ટિમાં આવ્યો છે તેથી પર્યાયમાં પણ સુખનું દોરું આવ્યું છે.
- અનંત સંસારનું કારણ તો નિશ્ચયાત્મ-અનંતાનુબંધી જ છે; તેનો અભાવ થયા પછી તેનો બંધ થતો નથી; અને જ્યાં આત્મા જાણી લીધો ત્યાં સ્વયં બંધની સંતાનગણતરી કરે?
- એને ત્યાગી દીધો હોય, હજારો રાણી છોડી દીધ પરંતુ એ રાગનો કર્તા છે એમ માનતો છે એમ અંતરાબુદ્ધિ (છે), એનાથી મને લાભ થશે (એમ માને છે તો) અનંત સંસારનું કારણ છે, કેમ? અનંત સંસારના અભાવ સ્વરૂપ અનંત ગુણોનો પિંડ પ્રભુ, એનો એણે અનાદર કર્યો અને રાગના કર્તાનો આદર કર્યો. પામર સાથે પ્રેમ [કર્યો] અને પ્રભુથી એણે પ્રેમ તોડી નાખ્યો. [પરંતુ જેણે] પ્રભુ સાથે પ્રેમ [કર્યો] તેણે પામરથી પ્રેમ તોડી નાખ્યો.
- જરી. શરીર રૂપાળું હોય તો એને અંદર સારાસ્વરૂપ આવે કે એને તો રૂપાળા દીકરો તો એનો અર્થ દીકરો કે શરીર સારું, તો આત્મા સારો નહિ એમ એને થયું.
- 'આત્મા જાણી લીધો' (અર્થાત્) આત્મજ્ઞાન થયું. પુણ્યિંદ્રો તો નાથે જ્ઞાનાવાળા આત્મા, એનું જેને જ્ઞાન થયું તે દુઃખનું જ્ઞાન થયું.
- 'વૃક્ષની જડ કપાયા પછી લીલાં પાંદડાં રહેવાની અવધિ કેટલી?': પાંદડાને પાણી પાય તો પાંદડું રહે એમ નથી. પાંદડાને તો મૂળમાંથી પાણી મળે તો રહે. મૂળિયામાં કસ હોય ત્યાંથી પાંદડાં કસ ખેંચે, એ મૂળ તો તૂટી ગયું છે.
- પુણ્ય પાપના ભાવ ધર્મને થાય પરંતુ તેને નિશ્ચયનું પોષણ નથી, એની અંતરાબુદ્ધિનું મૂળિયું તૂટી ગયું છે. તેથી શરીરને દેખવું નહિ, દેહને દેખવો નહિ. એના પુણ્ય-પાપના પરિણામ તેને દેખવા નહિ. દેખવો ભગવાન અંદર પરમાત્મા. એવા જેને દૃષ્ટિ થઈ છે એ જીવને પણ એ જ દૃષ્ટિએ ભગવાન તરીકે જોવે છે. પર્યાયમાં દોષ છે એને કાઢે પરંતુ ભગવાન અંદર પરમાત્મા છે, એનો મારો સાધર્મી સિદ્ધ ભગવાન છે.
- 'સિદ્ધ સમાન સદા પદ મેરો' એમ ઉદાનું સિદ્ધ પદ છે તો? શિવ ઉપર એને દ્વેષ કાઢે એને શિવ ઉપર એને રાગ કાઢે?

૧૩ • 'અનંતાનુબંધીના અર્થ વિષે:- અનંત એટલે નિશ્ચયાત્મ, એની સાથે સંબંધ છે એ અનંતાનુબંધી - એનો અર્થ છે. ભાઈએ વળી એનો અર્થ કર્યો છે કે

અંત માટે જેને અંતરાબુદ્ધિ છે અને અનંત માટે અંતરાબુદ્ધિ છે. અંત રાગના ત્રિભાગો પણ થઈ ગયા તો મારા વિકલ્પનો પણ અંત થઈ જાય છે. અને જેણે રાગનું ત્રિભાગું તોડીને જ્ઞાનમયનું છે અંત રાગનું, એ મારા વિકલ્પનો જ્ઞાતા-દ્રષ્ટા છે.

- 'અધ્યાત્મશાસ્ત્રમાં સામાન્યપણે જ્ઞાની-અજ્ઞાની દોષ વિષે જ પ્રધાન ફથન છે. જ્ઞાની થયા પછી જે કંઈ ત્રુટિ રહ્યાં હોય તો સહજ જ મટતાં જવાનાં.': જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીનું જોડું મુખ્યપણે વાણિ છે- જ્ઞાનીને બંધ નથી અને અજ્ઞાનીને બંધ છે. સામાન્યપણે, હોં! વિશેષની વાત્યા તો ઘણી બધી અંદર છે.
- ૨૬ ક્રમાઈ ગયું અંદરમાં જૂના હોય તોપણ ટુટિ જવાના, રહી જવાના [તો] 'જ્ઞાની થયા પછી જે કંઈ ત્રુટિ રહ્યાં હોય તો સહજ જ મટતા જવાનાં.'
- 'બીજાના દૃષ્ટાંત પ્રમાણે જ્ઞાનીનું સમજાવ્યું: કોઈ પુરુષ દરિદ્ર દોલાક ઝૂંપડીમાં રહેતો હતો. તેને લાગ્યના ઉદયથી ધન સહિત મોટા મહેલની પ્રાપ્તિ થઈ તેથી તે મહેલમાં રહેવા ગયો. જોકે તે મહેલમાં ઘણા દિવસનાં ત્યારે ત્યાં હતો તોપણ જે દિવસે તેણે આખાને મહેલમાં પ્રવેશ કર્યો તે દિવસથી જ તે મહેલનો ધણી બની ગયો, સંબંધવાળો થઈ ગયો- તેને ત્યારે ઝઘડવાનો છે તે અનુક્રમે પોતાના ક્રમ અનુસાર ઝાડે છે. ત્યારેબાદ ત્યારે ઝઘડાઈ જશે અને મહેલ ઉજ્જવળ બની જશે ત્યારે તે પરમાનંદ ભોગવશે. આવા જ રીતે જ્ઞાનીનું જાણવું.'
- જે વાત નીકળી[છે]તે દિવસથી જ તે મહેલનો ધણી બની ગયો અને [તે] સંબંધવાળો થઈ ગયો. અંતિમ મહેલ [જ] નહિ [પરંતુ] અંદર: અનંતને ઉપજ્યા હતા. તેણે પોતાની શક્તિ અનુસાર એ ત્યારે ત્યારે છે. [તો] ધનીકપણે - સમકિતીને આખો લાગવાળ પરમાણુ મળ્યો અને એમાં અનંતી લક્ષ્મી- અંદર સ્વભાવ-ગુણ છે એ બધો પણ મળી ગયો. આત્મદ્રવ્ય અને અનંત અનંત ગુણની સંપદાનો ખજાનો, ભંડાર મળી ગયો. આવો મહેલનો અને લક્ષ્મીનો અંત એ દ્રવ્યનો અને ભાવનો સ્વામી થઈ ગયો. હવે એને જરી રાગાદિ છે- અસ્થિરતાનો ઝાડો ત્યારે- એ રહી જશે. અંદરમાં સ્થિરતા થઈને રાખી નાખશે. પરંતુ હજુ આવા ગાઈને!
- જેને ભાવવાળ આત્મા પ્રાપ્તિનો નાથ બની ગયો, અને જોકે અનંતી અનંતી ક્રિયાઓની પરંપરા સાદિ અનંત પ્રવાહે એનો જ્ઞાનગુણ બની ગયો. [એવા જ રીતે શ્રદ્ધા, આનંદ આદિ ગુણનો ખજાનો બની ગયો] પછી શેષનો ત્યારે નિવાર્ણ વારણ?
- (શ્રોતા) 'આ પ્રમાણે નિર્જરા (સંવરપૂર્વક) જાહેર કીધી ગઈ.': એ નિર્જરાનું જ્ઞાન થઈ ગયું. નિર્જરા અને બંધ બંનેનો જ્ઞાતા-દ્રષ્ટા જ્ઞાનમાં આવ્યો.
- (ખુલાસો) 'એ રીતે, નિર્જરા કે જેણે સંવરપૂર્વક પ્રવેશ કર્યો હતો તે પોતાનું સ્વરૂપ જ્ઞાનને જાહેર કીધી ગઈ.': શુદ્ધ પરિણતિ- શુદ્ધિપૂર્વક- સંવરપૂર્વક પ્રવેશ કર્યો હતો. નિર્જરાની સ્થિતિ આ છે, (એમ) જાણી નિર્જરા છૂટી ગઈ.
ભાઈ! તારું ભાવ ઘણાં રાગ જેમ ઘટતો જશે તેમ સ્થિરતા વધતી જશે, તેમ તેમ પંચ મહાવ્રતના વિકલ્પ તે ભૂમિકામાં આવશે પરંતુ એ ત્યારે છે.
- 'આમ શ્રી સમયસારની (શ્રીમદ્ભગવત્કુંદકુંદાચાર્યદેવ પ્રણીત શ્રીસમયસાર પરમાગમની) શ્રીમદ્ અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવવિરચિત આત્મખ્યાતિ નામની ટીકામાં નિર્જરાનો પૂર્ણ છઠ્ઠો અંક સમાપ્ત થયો.'

[ભાષાટીકાકારનું અંતરંગ]

સમ્યક્ત્વાંગ મહંત કહા સમભાવ રહૈં દુઃખ સંકટ આયે,
ત્રિગ નવીન ગંધૈં ન તબૈં અરુ પૂરવ બંધ ગલૈં ગિર જાયે;
પૂરણ અંગ સુદર્શનરૂપ ઘટૈં નિજ શાન ઘટૈં નિજ પાયે,
યોં શિવમારગ સાધિ નિરંતર આનંદરૂપ નિજાતમ ધ્યાયે.

- 'સમ્યક્ત્વાંગ મહંત': જેને જ્ઞાયક પ્રજ્ઞાનિધાનની દૃષ્ટિ, અનુભવ થયો તે મહંત છે, મહાત્મા છે.
- 'કહા સમભાવ રહૈં': એને તો શાતા-દશા રહે છે. રાગ આવે એને જાણે, દ્વેષ આવે એને જાણે, જ્ઞાનના અંશ થયો છે તેને થયે જ્ઞાતી જાણે. આ રીત-અરીત છે તે રીતે ન જાણે રીત-અરીતની ઇચ્છા આવ્યા કરે, એને ખરા જાણે, ઇચ્છા એ બધું થયેલાં કાર્ય છે.
- 'દુઃખ સંકટ આયે': પ્રતિકૂળતા એને સંકટમાં આવ્યા હતાં તે સમભાવ રાખે છે. પ્રતિકૂળતા તે થયે જ્ઞાતી જાણે છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય, ગરીબ હોય, રહેવાની ઝૂંપડી ખરા ન મળતી હોય, ખાવાનું ઓટ રોટ મળતું ન હોય હતાં તેને અંતરમાં શાંતિ અને સમભાવ છે. હું ગરીબ છું એમ એને દીનતા નથી. હું તો ધનવાન છું, આત્માનો ધણી છું.
- 'ત્રિગ નવીન ગંધૈં ન તબૈં..' એને નવીન કર્મ ન બંધાય.
- 'પૂરવ બંધ ગલૈં ગિર જાયે': જ્ઞાયકના ધિના એના કર્મ તો ગળી જાય છે.
- 'પૂરણ અંગ સુદર્શનરૂપ..': આઠે અંગ સહિત સમકિત દર્શન-સુદર્શન જોઈ.
- 'ઘટૈં નિજ શાન ઘટૈં નિજ પાયે': પોતાને પ્રાપ્ત કરે ત્યારે નિજ જ્ઞાનની પર્યાયની ઘુટંણા વધતી જાય.
- 'યોં શિવમારગ સાધિ..': એ રીતે શિવ નામ મોક્ષનો મારગ સાધ
- 'નિરંતર આનંદરૂપ નિજાતમ ધ્યાયે..': નિરંતર પૂર્ણ આનંદરૂપ નિજાતમદ્રવ્ય પ્રકાર કરે. તેને સાધે ધ્યાય. આ સમ્યગ્દૃષ્ટિની દશા. એને પ્રજ્ઞાનિધાની પ્રાપ્તિ થાય, તે તેનું પરિણામ અને ફળ.

ફિલસૂફી-૧૯૨: દર્શનશાસ્ત્ર

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો:-

1. 'આ પ્રકારે નકલ કરીને શીખો' - શિક્ષણ આ દિશામાં સમ્યગ્દૃષ્ટિને શંકાદિ દૂર કરી શકે નહિ એમ કહેવું છે.
2. 'પોતાના સાર્થ સંઘો સહિત દેવોને તરત જ નિર્જરા પ્રચારવાને પૂર્વબદ્ધ કર્મોને નાશ કરી નાખતો' - અહીં શિક્ષણ આ દિશામાં સમકિતીના કાર્ય વ્યવહાર અંગેની વાત કરી છે.
3. 'આકાશના વિસ્તારરૂપ રંગભૂમિમાં અવગાહન કરીને (અર્થાત્ શાન્તપદે સમસ્ત જ્ઞાન-જ્ઞેયમાં વ્યાપીને) નૃત્ય કરે છે' - શિક્ષણ આ દિશામાં વિકલ્પાતીતદશાની વાત કરી છે.
4. ઉપરોક્ત દિશામાં ગતિક્રિયાને જણાવવાની નાસમવાળા દૃષ્ટાન્તોના પ્રયોજનની વાત કરી છે.
5. ઉપરોક્ત દિશામાં 'નૃત્ય કરે છે' (ગતિ)નો અર્થ જ્ઞાન અને આનંદની પર્યાયમાં પરિણમન કરે છે - એમ થાય છે.
6. [સમ્યગ્દૃષ્ટિ] ગતિક્રિયાને જણાવવા જ્ઞાનના વિકાસમાં અવગાહન કરતો પરિણામે છે તેની વાત આ દિશામાં કરી છે.
7. 'જેમ કોઈ પુરુષ મહેલને જોવા ઇચ્છે તો નૃત્યના અખાડામાં નૃત્ય કરે છે તેમ નિર્મળ આકાશરૂપ રંગભૂમિમાં નૃત્ય કરે છે' - જ્ઞાનાર્થિનું આ દિશા જ્ઞાનક્રિયાની મુખ્યતા માટે જ કહ્યું છે.
8. ઉપરોક્ત દિશા સમ્યગ્દૃષ્ટિને ખરો લાગૂ પડે છે કારણ કે ખરો અતીન્દ્રિય આનંદના રસને - શેરડીના રસની જેમ - ધારણાવાળો જાણે છે.
9. સમ્યગ્દૃષ્ટિને નિર્જરા થાય છે, બંધ થતો નથી - આ શાસ્ત્રીય દિશા છે.
10. સમ્યગ્દૃષ્ટિને બંધ થતો નથી અર્થાત્ તેને મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધી સંબંધી બંધ થતો નથી.
11. સમ્યગ્દૃષ્ટિને અઘાતિ કર્મની પ્રકૃતિઓનો બંધ થાય છે પરંતુ ઘાતિ કર્મની પ્રકૃતિઓનો બંધ થતો નથી.
12. સમ્યગ્દૃષ્ટિને ઘાતિકર્મની પ્રકૃતિઓનો ખરો અલ્પ સ્થિતિ અને અનુભાગ-બંધો બંધ થાય છે, પરંતુ તેને અહીં ગૌણ કરવામાં આવ્યો છે.
13. મારું શરીર રૂપાળું છે એમ હું કહું તો અર્થ એમ નથી કે હું કહેતો નથી પરંતુ શરીર હું એમ માનું છું.
14. 'અનંતાનુબંધી' શબ્દમાં અનંત નો અર્થ મિથ્યાત્વ થાય છે.
15. 'અનંતાનુબંધી' અર્થાત્ અંત સાથે જોડે અંતાનુબંધી છે એને અનંત સાથે અંતાનુબંધી છે. જે પોતાને રાગના અંત વિનાનો કરી નાખે છે તે પોતાને કાયમ સિદ્ધનો કરી નાખે છે. જેને અંત રાગનું કરવાનું નક્કી કરી નાખ્યું છે તે કાયમ સિદ્ધનો રાગ-દ્વેષ છે.

(૨) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો:-

1- 'અનંતાનુબંધીની ઉપરોક્ત વ્યાખ્યા [(૧)-15 above] પં. ટોડરમલજી સાહેબને ગદ્ય યુવાન વયમાં કરી હતી જેને પૂજ્યશ્રીએ પ્રશંસાપૂર્વક સ્વીકૃત

કરી હતી.

2- 'જ્ઞાનીને ગંધ નહિ અને અજ્ઞાનીને ગંધ છે' - આ સિદ્ધાંત અપેક્ષાએ કરવામાં આવેલું કથન છે.

3. ઉપરાંત કથન માત્ર સામાન્ય અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યું છે. ખરેખર તો જ્ઞાનીને પણ ગંધ તો થાય જ છે, પરંતુ તેને ગૌણ કરવામાં આવ્યો છે.

4. ઝૂંપડીમાં રહેતા દરિદ્ર માણસને ઘણી સંપદા સહિત મહેલ મળી ગયો તો દિલદરવાજામાં મહેલ આલ્હાદકતાના સ્થાને [દ્વાર], સંપદા અનંત ગુણોના સ્થાને [માલ] અને ઉપરાંત સત્યસ્વરૂપને જાણી રહેલા અસ્થિરતાના સંસારના સ્થાને છે.

5. (સોખારીના કરતા અંતરંગ માંહેથી)
"સદા સમભાવ રહે" અર્થાત્ જગતના અનંત તત્ત્વોને તેવે તરીકે જાણે, તેમાં કીર્ત-અકીર્તની કલ્પના ન કરે. જો રાગ-દ્વેષ થાય તો તેને મંદ કરે.